



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk Maanedsskrift



Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

11. AARGANG

1934–1935

III

Indhold.

Sønderjydske Naturforhold.

- Cl. E.:* Stormfloder, S. 97.
Viggo Gregersen: Høsehøgen atter i Draved Skov, S. 45.
Dr. J. Hansen: Stormflodsminder, S. 95.

Almindelig Historie.

- Th. O. Achelis:* Blodtegn, S. 177.
Karl N. Bock: Flensborg-Sproget, S. 144.
W. Christiansen: En Tragedie i Vadehavet, S. 200.
Cl. Eskildsen: Sønderjyllands Bondegaard, S. 205.
Cl. E.: Stormfloder, S. 97.
C. H. Friis: Hvorledes Nørre Løgum Skole blev bygget, S. 33.
« Fra Løgum Kirke til Brede Kirke. S. 197.
H. C. Hansen: Stormfloder og Oversvømmelser, S. 49.
Dr. J. Hansen: Stormflodsminder, S. 95
Pastor J. Hansen: En Brandkasse fra 1715, S. 178.
J. Holdt: Et Mindebillede i Brede Kirke, S. 60.
v. Jessen: Om den store forfærdelige Stormflod, S. 75.
P. Kjær: Pest og Krig, S. 189.
Marius Kristensen: Et Tingsvidne, S. 59.
« Uge, S. 174.
Hans Krog: Fra Krigen 1864, S. 157.
H. Lausten-Thomsen: Flensborg Byskraa, S. 138.
« Litteratur om Sønderjylland, S. 157.
« Navnet Ubjerg, S. 176.
Jens Lauritzen: Aaret 1835, S. 136.
Hans Lund: Træk af den sønderj. Presses Historie, S. 1.
P. H. Moos: Klipleve Bro, S. 46.

IV

- Pastor Noack:** En Aarhus-Flensborg Forbindelse i 1284, S. 142.
- Kr. la Cour Pedersen:** Løgpold endnu en Gang, S. 68.
- J. Raben:** Russiske Soldatergrave paa Sønderborg Kirkegaard, S. 129.
- H. Thomsen:** Den gamle Skole i Roost, S. 180.
- Th.:** Stormflod, S. 73.
- Johannes Vejlager:** Træk af Himmelbrevens Historie, S 37.
- Litteratur om Stormfloder, S. 109.
- Løu Herrezting bogh, S. 82, 103.

Af Dagens Historie.

- Andr. Grau:** Mindretalsskole-Lovgivning og Praxis, S. 17.

Digte.

- Sven Clausen:** P. Skovrøy in memoriam, S. 174.
- Lærer Jensen:** Nordisk er Slesvig, S. 138.
- Cl. Rosenhoff:** Pigen i Mjolden Færgegaard, S. 181.
- Den gamle Klagesang, S. 168.
- Soldatersang fra 1864, S. 127.
- Visen om 18. Regiment, S. 129.

Fra Folkemunde, Sagn og Minder.

- Anders Bjerrum:** De gamle Kalenderdage, S. 31, 47, 72, 116.
- C. J. Christensen:** Folkeminder fra Ballum- Egnen, S. 133.
- I. Damm:** Et Bindebrev fra Burkal Sogn, S. 202.
- O. C. Gregersen:** Hensatte Brande i Møgeltønder Sogn, S. 42.
- Chr. Knudsen:** Alsiske Optegnelse, S. 182.
- H. Lausten-Thomsen:** Sorgagre, S. 14.
- Hage Petersen:** Folkeminder fra Mjolden, S. 201.
- J. K. Petersen:** Folkeminder fra Flensborg, S. 150.
- J. Raben:** Sagn og Folkeminder fra Als og Sundeved, S. 66.
- Hans H. Toft:** Brandtræer og Pesttjørne i Løjt Sogn, S. 25.
- Den gamle Kagekone, S. 65.
- To Bindebreve, S. 131.
- Sagn og Overtro fra Randerup, S. 171.
- Kurvebrev, S. 203.

V

Fra Redaktionen.

- H. Lausten-Thomsen:* Slesvigske Folkesagn, S. 114.
— Danmarks Riges Breve, S. 156.
— Sønderjydske Maanedsskrift, S. 96, 188.

Tillæg.

- F. Fischer:* Slesvigske Folkesagn.
Lis Jacobsen: Danmarks Riges Breve.
M. Hammerich: Det slesvigske Spørgsmaal.
-

Stedfortegnelse.

A

Aabenraa 1 ff., 34, 46,
114ff., 158, 161, 164,
180, 196.
Abild 60, 71.
Abterp 49 ff., 60, 86 ff.,
93 ff., 100, 104 f., 107
f., 133.
Als 66 ff., 164, 182 ff.,
230.
Arnholt 220.
Arrild 179.
Amrum 97 f.
Anflod 100.
Angel 212, 214, 220,
230 f.
Ascheffel 217.
Asserballeskov 68.
Astrup 49, 166.
Augustenborg 126, 166,
184 ff.

B

Ballum 13ff., 49 ff., 82
ff., 133 f., 171 f.
Bargen 222.
Barsmark 25, 132.
Barsø 29 f., 65.
Blæsborg 186.
Borg 82, 93 ff., 104 f.,
106.
Bramdrup 59.
Branderup 196.
Brede 49 ff., 60 ff., 95
f., 197 ff.

Bredsted 196.
Bro 182, 186.
Brodersby 225.
Bromølle 185.
Brøns 219.
Burkal 134, 159, 202.
Bylderup-Bov 202.
Bæk 59.

C

Christiansfeld 123, 165.

D

Danevirke 159 f., 162.
Danskerskoven 225 f.
Draved Skov 45 f.
Duborg 150, 152.
Dybbøl 122 ff.
Dybvig 30.
Dyrkjær 30.
Dørpstedt 223.
Dørstrup 49 ff., 90 ff.,
100, 105 f., 107, 134.

E

Eckernførde 220, 226.
Egen 122 f., 186, 188.
Ejdersted, 81, 100, 110
ff., 229.
Emmerlev 16.
Erfde 221.

F

Faargaard 35 f.
Fasbro 25.

Flensborg 1 ff., 22, 137
ff., 159, 161, 164, 168.
Forballum 49, 57 f., 82
ff., 95 f., 201.
Frederiksstad 227.
Frisland 228.
Frisletten 222 f.
Før 97, 228.

G

Gallehus 44, 158.
Gammelgaard 185.
Gassehøj 133.
Genner 28 f., 190 f.
Gram 40 f., 164.
Guderup 123, 183.

H

Haderslev 1ff., 39f., 59,
161, 164, 177, 179,
196.
Hammelev 165.
Harres 49 ff., 82, 106.
Harreslev 22.
Havnbjerg 182.
Hedeby 159 f., 174.
Hellevad 162.
Helligbæk 215.
Helled 187.
Hjerpsted 200, 213.
Hjordkær 61.
Hohn 223, 224.
Hollingsted 230.
Hoptrup 59, 190.
Hostrup 178 f.

VII

Hovslund 190 ff.
Hude 230.
Husbyskov 231.
Husum 146, 162, 166,
229.
Hütten 166, 223.
Hybjerg 49, 104, 106.
Hygum 162.
Højer 100, 164, 200.
Højrup 179.
Hørup 183.
Høruphav 125.

I

Isted 212, 213.

J

Jagel 223.
Jarup 191.
Jaruplund 151.
Jegerup 159.
Jesing 100, 218.
Jordsand 98 f., 200.
Jydbæk 220, 229.
Jyndeved 207.

K

Kalø 29.
Kannikhus 42.
Kappel 212.
Karlum 163.
Kegnæs 127.
Kestrup 59.
Ketting 66, 184, 186.
Kettingskov 66, 68.
Kjær 123 ff.
Kliplev 46 f.
Klus 152.
Kogsbøl 100
Koldby 206.
Kopperby 225.
Koslev 224.
Kringlum 82 ff., 171,
201.
Krusendorf 226.
Kummerlev 53, 32, 93
ff., 199.
Kværn 231.

L

Lerskov 194.
Lindetskov 178.
Lovrup 104.
Lovtrup 175.
Lunde 49, 57 f., 82 ff.,
93 ff., 104 f., 172.
Lyksborg 152, 161, 185.
Lysabild 183 f.
L.ø H. 82 ff., 103 ff.
Løgumgaard 33 ff.
Løgumkloster 33 ff., 53,
60, 96, 161, 163, 165,
198 ff.
Løjt K. 25 ff., 65, 132,
199.

M

Majbøl 183.
Mastrup 59.
Mehlby 215, 216.
Misthusum 13, 49 f.,
100.
Mjolden 49 f., 55, 57 f.,
86 ff., 93 ff., 100, 106,
131, 181 f., 201.
Moltrup 165.
Møgeltønder 1, 42 ff.,
229.

N

Nordstrand 100, 113.
Nybøl 67.
Nørborg 183, 187 f.
Nr. Løgum 33 ff., 197 ff.
Nr. Vollum 50, 86 ff.,
104 f.
O
Oksenvad 175.
Olpenæs 225.
Ostenfeld 229, 230.
Ottersbøl 86 ff., 103 f.

P

Pothat 71.

R

Raade 59.
Rabsted 35.
Ramsted 220, 229, 230.
Randerup 49 f., 55, 57,
82 ff., 93 ff., 104, 106
ff., 109, 171 f., 201.
Rantum 98.
Rejsby 100.
Rheide 209, 223.
Ribe 68, 161, 162, 163,
164.
Riseby 225.
Rikkelsbøl*100.
Rodenæs 100.
Roost 179, 180.
Rudbøl 100.
Rugbjerg 191 ff.
Runde Mølle 25.
Rungholt 100.
Ryd 161.
Rydding 9.
Røj 44.
Rømmø 51, 57, 97, 131.
Rønhave 125, 127.
Rørkær 100.

S

Sandbjerg 125 f.
Schackenborg 14, 40 f.,
44.
Schuby 225.
Sebbelev 121, 184, 185.
Seeth 221, 222, 228.
Selk 223.
Siseby 225.
Sild 97 ff.
Sjellerup 123.
Skamlingsbanke 165.
Skast 49, 55, 171.
Skodborg 175.
Skovby (Løjt) 25 f., 28.
Skærbæk 13 f., 49, 201,
219.
Slesvig 146, 159 f., 161,
162, 164, 220, 229.
Smedager 192.
Spandet 191.

VIII

Spreng 226.
Stapelholm 221 f., 228.
Stavnsbøl 184.
Stemmild 202.
Stokkebro 203 f.
Stubbum 121 ff.
Sundsmark 124.
Surendorf 226, 227.
Svans 220, 223 ff.
Svanstrup 82, 93 ff.,
198 f.
Svenstrup 67.
Sylvested 220, 230.
Sød 100.
Sølsted 218.
Sønderborg 1 ff., 39 f.,
67, 121 f., 129 f., 164,
185.
Sønderby 224.
Sdr. Stapel 221.
Sdr. Vollum 93, 104 f.,
107 f.

T

Thorsbjerg 158.
Tinglev 159.
Toftlund 9.
Toldsted 46.
Tornum 136.
Traasbøl 135.
Travsted 71.
Trælborg 61, 82, 93 ff.,
104 f., 197, 199.
Trøjborg 74, 95.
Tyrstrup 177.
Tønder 4, 97, 112, 134,
164, 179.
Tørning 175.
Tørning Len 164, 179.

U

Ubjerg 176.
Uge 174 f.
Ulkebøl 124, 126, 127.

Urnehoved 68 ff., 175.

V

Valsbøl 166.
Vedbæk 220, 229, 230.
Vedsted 190, 196.
Vennemose 71.
Vesterland 98.
Vilstrup 59.
Vinum 107.
Vippenbøl 100.
Visby 104 f., 133, 208.
Vollerup (Als) 126.
Vongshøj 134.
Vonsbæk 59.

Ø

Ørby 59.
Østerby (Daler) 204.
Østerholm 187.
Øster Løgum 189 ff.

TRÆK AFDEN DANSKE SØNDERJYDSKE PRESSES HISTORIE 1864-1914.

AF HØJSKOLEFORSTANDER HANS LUND, RØDDING

Den danske sønderjydske Presse har maattet øve sin Ger-
ning under strengere og uroligere Kaar end det øvrige
Danmarks. 4 Gange siden dens Fremkomst under den
nationale Vækkelse har Krige skabt Krise for den —
1848—50, 1864, 1870—71, 1914—18.

Aldrig før 1920 har den haft frie Arbejdskaar. Før 1864 raadede den danske enevældige Presselov. Igennem mere end 50 Aar har dens Mænd maattet arbejde under stadig Kamp med Myndighederne, der i Bevidstheden om deres Magt søgte at stække dens Frihed, at kue dens Mænd gennem Fængselsstraffe og at undergrave dens økonomiske Eksistens. Men de haarde Kaar har kaldt paa Kræfterne. Nogle af denne Landsdels ypperste har staaet i dens Tjeneste. Ingen anden dansk Landsdels Presse har til sin Historie knyttet en saadan Række af lysende Navne som den sønderjydske, — fra P. Chr. Koch og Fr. Fischer over Hiort-Lorenzen og Gustav Johannsen til Jessen og H. P. Hanssen.

Da Krigen i 1864 bryder ind over Sønderjylland, har Landet i de foregaaende Aar, hvad Pressen angaar, oplevet omtrent det tilsvarende til, hvad Kongeriget oplever: hver Egn har faaet sin beskedne, lokale, dansksindede Avis, — »Dannevirke« i Haderslev, »Freja« i Aabenraa, »Den danske Slesviger« i Sønderborg, »Vestslesvigs Tidende« i Møgeltønder, og i Flensborg »Flensburger Zeitung«. Det er, som man kunde vente. Men der er dog i det noget, der maa forbavse. Det er, at Flensborg ikke har noget dansk Blad — ved Siden af det tyske.

Flensborg var i disse Aar før 1864 Centrum for den danske Administration, Hjemsted for et blomstrende dansk Kirke- og Skoleliv, for en hjertelig Tilknytning til Danmark fra de ledende Borgerlags Side — man skulde synes, at det ogsaa ganske naturligt maatte have været disse Tidens Opgave at give Byen en dansk Avis. Naar dette ikke sker, skyldes det øjensynligt et Forhold, som ikke er lokalt eller tidsmæssigt begrænset — at den Embedsstand, som

Haderslev Avis: Dannevirke.

Udgiven af H. H. Hiort-Lorenzen.

1. Hæft.

Torsdagen den 30. April 1868.

Pr. 150.

Vra den berovende konstituerede Politimester, der jeg idag mottog et en Skrivelse, der i hank Overførelse lyder saaledes:

„Den kongelige Regering for Erhødig har paalagt mig at meddele De. Selvsaaende, at det Dem i Hensigt til Regeringens Resolution af 14. Febr. o. N. gjennem Politimesterens afhjælpelige Forbud med et udgive Dens Blad under Navnet „Dannevirke“. I Undersøgning af den af Dem indgivne Klage eller er bleven oplyst ved Hr. Indenrigsministerens Resolution af 16. April.“

Som Folge heraf udgaaer „Haderslev Avis“ fra idag af, under Navnet „Haderslev Avis: Dannevirke“.

H. H. Hiort-Lorenzen.

der tage Del i den ungarke Opstand, der vilde udde Værd af denne Kæiserens Raade. — I Undersøgning af Selvsaaende Forbud havde en Deputation fra Rigsdagets Hæder med Kæiseren i Oien for at indsende ham. Kæiseren talte og sagde bl. N.: „Saa os gaae hurtig og bestemt frem paa den Sæde, vi have betragtet, at vi inderst muligt kunne komme til det sørenske Resultat.“ — I Wien er udkommen et lille Skrift, „Den østerrigke Hær i Fremtiden“, der tilskrevet den gamle Feltmarskal Jørg. og som giver et værdifuldt Bidrag til Besvarelse af Svørgsmålet om Hærens Stilling i det tabte Økontri. Forfatteren anbefaler og forbeholder den mest ubetingede Etieb i hele Hæren, fra den bedste til den laedste

trange den østerrigke Hærslen fra det rent militære, men tidlige fra det politiske Standpunkt. Men De. ordvanten i den nye dag blive Erhødet, lide af politiske Hensin, og lide et nytte nationale Ungarere vilde neppe stille ved den. Ministeriet Mædelsig og det Skatte, Døds Parti, have østerrigke forliffet, at de betragte den ungarke Hær, der i Udvejsningsdokumenterne betegned som en uadskillig Del af den lamie Hær, udliget ille flit betragted saer en selvstændig, hvorefter Beskuellet af Hæren, men kun som en Del af et samlet og ved saaled Organisation fast forbundet Hele. Østerrigerne kunne derfor med Betræffning Høle saa, at der i dette Svørgsmålet, der nu er en Udlof for Monarchiet, vil blive vist samme Umbeholden og Mæde-

fik sin Gerning i Sønderjylland, stadig følte sig mere samhörig med Kongeriget og først og fremmest med Hovedstaden, — hvad paa dette Punkt gav sig det Udslag, at man læste Hovedstadens Blade og var tilfreds med det — i Stedet for at være solidarisk med den Befolkning, som den fik sin Gerning iblandt — hvad paa dette Omraade vilde sige, at den gav sin Støtte og sin Kraft til en Presse, der paa een Gang kunde være Befolkningens og Embedsstandens.

Krigen og Overgangsaaene slog den dansksindede Presse i Stykker — kun »Freja« og »Vestslesvigs Tidende« kom nogenlunde igennem. Men i Aarene indtil 1870 har man overalt faaet begyndt igen. I Haderslev begyndte Bogtrykker Sabroe igen at udgive »Dannevirke«, som forhenværende Herredsfoged Hiort-Lorenzen kort efter overtager. Paa Als støtter Befolkningen Advokat Pingel til at begynde Udgivelsen af »Dybbøl-Posten«. I Flensborg udgiver Bogtrykker Thillerup fra 1868 »Flensburger Anzeiger«, der imidlertid kun faar en Levetid paa godt et Aar, — saa faar Flensborg med »Flensborg Avis« sit danske Blad.

Denne Forandring var en Nødvendighed, men i Principet greb den dybt.

I Kollaborator Monrads Breve til Regensburg ser man ind i de Overvejelser, der førte til Forandringen. »Medens vi paa alle Maaeder hver Dag søger at styrke og oplive Kundskaben til Dansk her,

Flensburger Anzeiger.

Erkfindet täglich mit Ausnahme des Sonntags.

Verleger: Carl von Holten, in Flensborg, in der Gasse No. 10. Druck: Carl von Holten, in Flensborg, in der Gasse No. 10. Preis: 1 Rthlr. 12 Gr. 6 Sch. 6 Pf. —

Nr. 227.

Donnerstag, den 26. September 1868.

Zweiter Jahrgang.

„Flensborg Avis“, som Jæger og med Tilstedeværelse af Høiesteret, blev den 1. October 1868 udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad.

„Flensborg Avis“ er et dagligt Blad, som udsendes hver Dag med Undtagelse af Søndag og Helligdage. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad.

Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad.

Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad.

Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad.

Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad.

Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad.

Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad.

Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad.

Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad.

Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad. Bladet er udsendt som et ugentligt Blad, og blev den 1. December 1868 omgjort til et dagligt Blad.

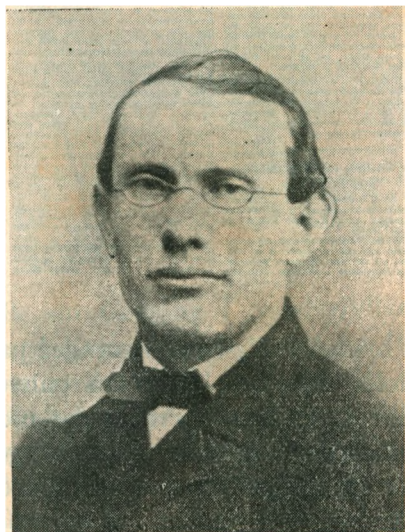
var det en Urimelighed hver Dag at bringe Folk vore Meninger paa Tysk og derved saa godt som aldeles udelukkede dem fra enhver levende Berøring med det danske Sprog. Endnu værre er det med Omegnen, hvor Dansk endnu er Folkesprog, og hvor »Flensburger Anzeiger« naturligtvis daglig paa det sproglige Omraade arbejdede vore Fjender paa det kraftigste i Hænderne i Stedet for at modarbejde dem.«

Men mens man med den tyske Avis vendte Ansigtet mod Syd, vendte man det nu mod Nord. Man vendte i nogen Grad Ryggen til de plattysktaledne, dansksindede Kredse. Resultatet blev, da man heller ikke ad andre Veje søgte at holde Forbindelsen med dem vedlige, at de gled udenfor enhver Tilknytning til Danmark. — Da Jessen overtog »Flensborg Avis«, havde Bladet i hele Flensborg Amt kun 28 Holdere, i Flensborg By ikke 100.

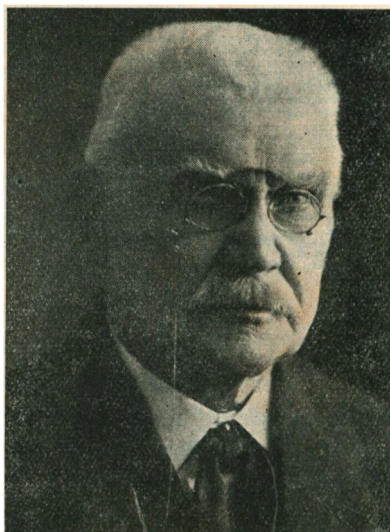
Krigen 1870 betød paany Krise for den danske Presse. Langsomt kom den i Arbejde igen. Men 70'erne var trange Aar, de trangeste »Vestslaviske Tidende«, da Red. Willemoes skulde 4 Maaneder i Fængsel. Foraaret 1872 gjorde Boghandler Drøhse et Forsøg paa at genoplive Bladet, men han vilde være sikker paa bare 300 Abonnenter. Dem kunde han ikke skaffe, og Forsøget førte



ikke til noget Resultat. Først 1882 fik Tønderegnen igen sin egen danske Avis med Skovrøys »Vestslesvigs Tidende«, der imidlertid som selvstændigt Blad kun levede til 1885, da det sloges sammen med »Flensborg Avis«. Dette Forhold har ikke været uden Betydning for disse Egenes Udvikling. Naar Tønder By trods sit danske Sprog har været den mest tysksindede By i Nordslesvig, skyldes det sikkert bl. a., at Byen kun i en ganske kort Periode har haft en selvstændig dansk Avis. Naar den danske Forstrand syd for Afstemningslinien af 1867 herude var gaaet tabt, er det ikke uden



C. A. Willemoes.



P. Skovrøy.

Forbindelse med, at der ikke har været et lokalt dansk Blad til at holde Forbindelsen vedlige. Vel vandt »Flensborg Avis« allerede i 70'erne en Del Holdere herude, men som Jessen selv har sagt det: »Da den flensborgske Avis næppe tog tilstrækkeligt Hensyn til de stedlige Forhold, kunde det ikke forhindres, at det billige tyske Blad i Tønder, »Tondernsche Zeitung«, trængte ind som Avertissementsblad selv paa de rent danske Strøg paa Vestkysten.« — Da den unge H. P. Hanssen i 1887 har været paa Fodtur i Tønder Amt, skildrer han i et Brev til Skrumsager Forholdene i Amtet saaledes:

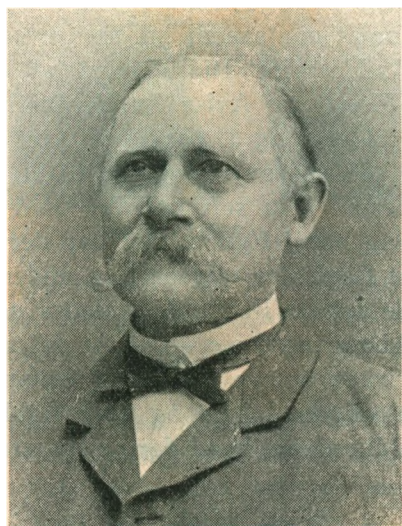
»Man kan fra Tønder af gaa Mil efter Mil mod Syd stadig blandt rent dansktalende tysksindede Folk . . . Der gøres aldeles ingen samlet Modstand i Tønder Amt. Enkelte Byer nordpaa hævder deres Stilling godt, men de bryder sig Pokker om, hvordan det ser ud længere sydpaa. De ved aldeles ingen Besked, er komplet

uvidende om Forholdene der. Dersom Modstanden ikke bliver bedre organiséret, vil det komme os dyrt til at staa. Nordpaa er man i grundtvigske Kredse saa ligegyldige for sønderjyske Forhold, at man ikke engang holder en Avis fra Sønderjylland, der er flere, som kun holder »Morgenbladet«, og det er ej forsvarligt. Syd paa i Amtet er der mange Sogne, som skønt rent dansktalende ikke holder en eneste dansk Avis, men er under stadig tysk Paavirkning.«

Kort efter trues Aabenraa Amt af den samme Skæbne. Redaktøren af »Freja«, Løjtnant Sørensen, udvises 1874, og Befolkningen



H. R. Hiort-Lorenzen (1876).



Johs. Moldt.

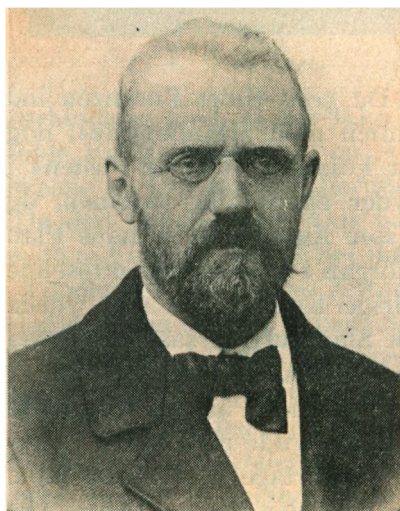
vilde roligt have set Bladet gaa ind. Da greb Hiort Lorenzen ind og købte Bladet og lod det slaa sammen med »Dannevirke«, dog under selvstændigt Navn. Samme Aar kommer »Dybbøl-Posten« i Vanskeligheder. Redaktør Pingel bryder økonomisk sammen, og Hiort-Lorenzen melder sig ogsaa her som Køber. Det er hans Plan at gøre »Dannevirke« til dansk Hovedorgan i Slesvig, der afløsende de lokale Blade samlede de ikke talrige Kræfter om sig, ydede større saglig Fylde, gav større politisk Slagkraft og saaledes ogsaa naaede ud til en større Læsekreds, end de lokale Blade evnede. — Men hans Plan blev ikke virkeliggjort helt ud. Paa Als strandede den paa den alsingske Lokalpatriotisme. Her vilde man bevare Selvstændigheden og fik Johannes Moldt til at overtage »Dybbøl-Posten«.

Hiort-Lorenzen fik saaledes ikke samlet den danske Presse under sin Ledelse. Men et Stykke Vej var han naaet. Bortset fra

Flensborg og Opland, Als og Sundeved var »Dannevirke« nu i en Række Aar eneraadende dansk Blad i Nordslesvig. Men det var sikkert heldigt, at Planen ikke var blevet virkeliggjort. Det kan lyde bestikkende nok med Kræfternes Samling omkring et enkelt dygtigt Blad. Men et Blads nationale og politiske Værdi bestemmes ikke alene af dets saglige Kvalitet. En maaske jævner lokal Avis har sin særlige Styrke. Lokalpatriotismen staar Vagt omkring den, den evner i helt anderledes Grad end det udefra kommende Blad at knytte Forbindelsen med Befolkningen selv og tilpasse sig efter dens særlige Behov, den har endelig i sin Prisbillighed Mulighed for at naa saa meget længere ud end det store Blad. — Erfaringen skulde vise Rigtigheden af dette. Hverken »Dannevirke« eller »Flensborg Avis« kunde fastholde »Vestslesvigs Tidende«s gamle Holdere, og i Aabenraa Amt gjorde man tilsvarende Erfaringer. I 1882 skrev Junggreen til H. P. Hanssen: »At »Freja« ophørte at bestaa som selvstændigt Blad har været til Skade for den danske Sag her i Egnen. Det har derved mistet mange Abonnenter, fordi et Blad, der udgaar i en anden By, ikke er i Stand til at behandle de lokale Forhold, saaledes som det forlanges af en stor Del af Abonnenterne.« — — At det saglige ikke var nok, skulde »Dannevirke« opleve i sit eget Opland, hvor et tysksindet Blad med sit rigeligere lokale og underholdende Stof vandt en forholdsvis stor Udbredelse, hvad der er Baggrunden for Starten af »Modersmaalet«

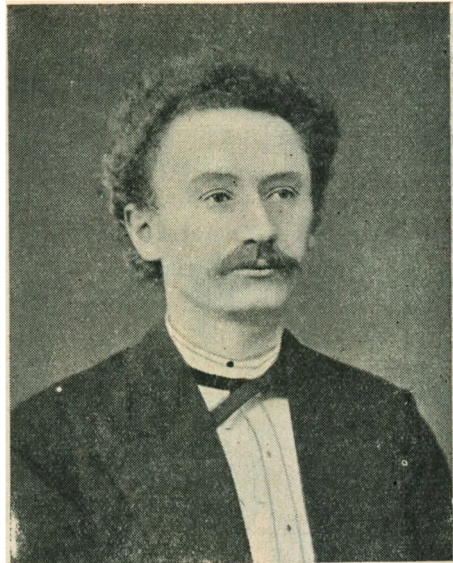
i 1882 og af »Hejmdal« i Aabenraa 1879. Hiort-Lorenzen udvandrede i 1877. — —

1880'erne er præget af Fremgang for Pressen. Der kommer nye Blade til: »Hejmdal«, »Vestslesvigs Tidende«, »Modersmaalet«. Der kommer nye Medarbejdere: M. C. Mathiesen, Jessen, Skovrøy. — Vigtigst er Jessens Overtagelse af »Flensborg Avis«, der meget hurtigt overtager »Dannevirke«s Stilling som Nordslesvigs førende Blad. Jessen er den rigest udrustede Journalist, Sønderjylland har haft. Dr. Moltesen har engang skrevet, at den danske Presse i den sidste Menneskealder



M. C. Mathiesen.

har haft tre Journalister af europæisk Format: Hørup ved »Politiken«, J. H. Monrad ved »Dansk Kirketidende« og Jens Jessen ved »Flensborg Avis«. »Flensborg Avis«s Betydning er mangeartet. Betydningen af dens Kamp for bestemte politiske Synspunkter skal jeg her lade ligge. Bladligt ydede den i Retning af alsidig Oplysning det fortrinlige. Den paaførte derved de andre Blade en gavnlige Konkurrence og højnede hele Pressens Arbejdsplan. Den vandt som det første danske Blad — gennem smaa billige Udgaver — Indgang i

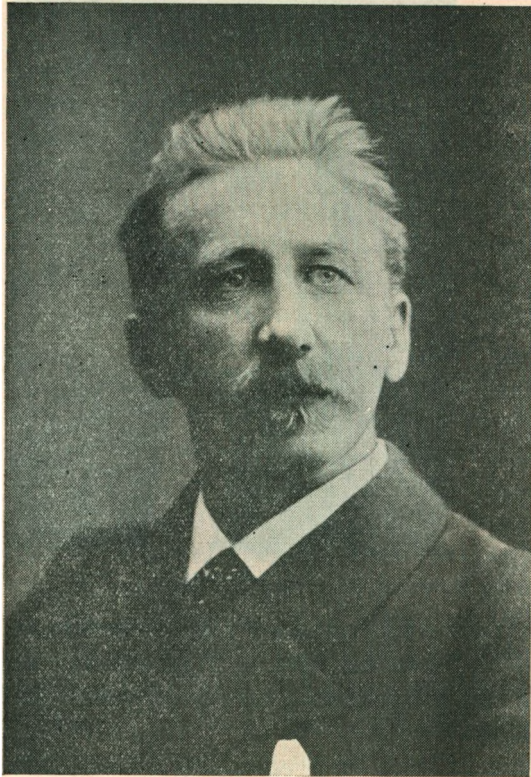


Jens Jessen.

Hjemmene i de truede Egne baade syd og nord for Afstemningsgrænsen i 1867. Den prøvede at løse den gamle Opgave med at give den tysksprogede Danskhed en tysk Avis og faa knyttet Forbindelsen med de sydligere Egne.

Her ved vor yderste Sproggrænse og i en delvis tysktalende By skreves vort Modersmaal rent, purt og fyndigt som næppe noget andet Sted. Der øvedes fra Jessens Side et bevidst Arbejde med Modersmaalets Røgt — et Arbejde, som vor Presse kunde have Grund til at mindes til Efterfølgelse. Ikke alene for Modersmaalets Skyld. Ogsaa for Læsernes. I en Artikel i 1894, da Bladet fyldte de 25, skrev Jessen: »Ligesom nærværende Blad idelig har paapeget Ønskeligheden af, at Smaakaarsfolk i stigende Maal kommer til at deltage i vort Samfundsliv . . . saaledes søger Bladet for sit Vedkommende at komme de mindre belæste Samfundsklasser i Møde ved jævn Fremstilling og letfatteligt Sprog. I den tyske Presse er det almindeligt at se Smaastumper af Latin og Fransk, til Dels ogsaa Engelsk, flyde omkring i det øvrige Ordlag, skønt man i vore Dage, da alle Blade læses af alle Stænder, kan gaa ud fra, at kun $\frac{1}{100}$ af de mandlige Læsere kan Latin, ikke $\frac{1}{10}$ baade Fransk og Engelsk. Selv i danske Blade kan man, rigtignok nu mindre end forhen, finde en lignende Hensynsløshed mod den største Del af Læsekredsen.«

I 1890'erne kommer »Hejmdal« til under H. P. Hanssen. Der-



Hans Peter Hanssen.

ligger dets Hovedbetydning, — foruden i dette at være Organ for H. P. Hanssens særlige Synspunkter.

I Løbet af Halvhundredaaret 1864—1914 sker der en mægtig Udvidelse af Pressens Virkeomraade. Der var i det nuværende Nord-slesvig omkring 1864 godt 150,000 Mennesker — udenfor Flensborg —, ialt godt 30,000 Hjem. Af dem havde det altovervejende Flertal dansk Hussprog. Men man maa alligevel fradrage de tysk-sindede, naar man vil naa til at bestemme Størrelsen af de danske Blades naturlige Arbejdsomraade, og man kommer da ned paa 25,000 Hjem.

Stillingen i 1870'erne er denne:

			1882
Dybbøl-Posten ca. 500	Holdere	ca. 500
Flensborg Avis « 900	—	« 1000
Dannevirke, Freja « 1800	—	godt 2000
	<hr/>		
	ca. 3200	Holdere	ca. 3500

med er Rækken sluttet af de sønderjyske Blade, som vi kender dem. »Hejmdal«s særlige Indsats var denne, at den var Sønderjyllands første Venstreblad — »Dannevirke« havde alt for meget haft det samme Præg som Stiftstidenderne i Kongeriget, der med Ærbødighed gav det undrende Publikum Oplysning om, hvad der foregik i det store Kongens København. Jessen skrev ud fra et ikke partibundet Syn, ofte meget kritisk overfor det nye demokratiske Danmark, der groede frem efter 1864. »Hejmdal« var et Barn af dette Danmark. Deri

Man maatte tillige regne med en Forskel paa nogle Hundrede mellem Vinter- og Sommer-Abonnenttallet.

80'erne bragte nogen Fremgang. De indre Brydninger bidrog til at øge den politiske Interesse, Befolkningen tog selv Del i Diskussionerne med talrige Indlæg — andre Forhandlinger end de politiske (f. Eks. Salmebogsdrøftelsen) vakte almindelig Interesse. Jessen begyndte sit Arbejde ved »Flensborg Avis«, der nu Aar for Aar øgede sit Oplag stærkt, saa vi omkring 1890 staar med ca. 8000 Holdere af de danske Aviser. — Endnu knap $\frac{1}{3}$ af de danske Hjem!

90'erne og Køllertiden giver en meget stor Fremgang. »Hejmdal« kommer under H. P. Hanssens Ledelse ind paa Række med de andre danske Blade. »Dannevirke« gaar nok ud, men dens Stilling indtages af Modersmaalet. I Januar Kvartal 1902 finder der en Opgørelse Sted af Stillingen, der ogsaa viser Bladenes lokale Udbredelse:

	<i>Modersm.</i>	<i>Hejmdal</i>	<i>Fl. Avis</i>	<i>Dyb.-P.</i>	<i>Ialt</i>
Haderslev Ø.	2527	314	189	8	3033
Haderslev V.	388	638	728	—	1754
Tønder Nr.	10	44	1463	—	1517
Aabenraa	16	1079	875	2	1972
Sønderborg	4	409	1345	711	2469
Dansktalende Mellemslesvig	—	—	412	—	412
Flensborg By	4	8	1431	13	1448
Sydslesvig	4	2	79	1	86
	2953	2494	6522	720	12689

Forholdene er efter denne Opgørelse ret brogede. Paa tre Steder behersker eet enkelt Blad Stillingen: I Mellemslesvig og Flensborg samt i Tønder Nørreamt holder man alene »Flensborg Avis«, og i Haderslev Østeramt dominerer »Modersmaalet«. I Haderslev Vesteramt og i Aabenraa og Sønderborg Amt er Riget derimod delt mellem flere. Det første Sted er »Flensborg Avis« førende paa Toftlundegnen, medens »Hejmdal« er det paa Røddingegnen. I Aabenraa Amt har »Hejmdal« sin Kreds i Byen og især i den nordlige Del, medens »Flensborg Avis« har et stort Holdertal i den sydlige Del. Paa Sundeved har »Flensborg Avis« fortrængt »Dybbøl-Posten«, i Sønderborg By har de to Blade lige mange Holdere, paa det sydlige Als er »Flensborg Avis« næsten lige saa udbredt som det lokale Blad, medens mod Nord paa Øen »Hejmdal« har en fast Læsekreds.

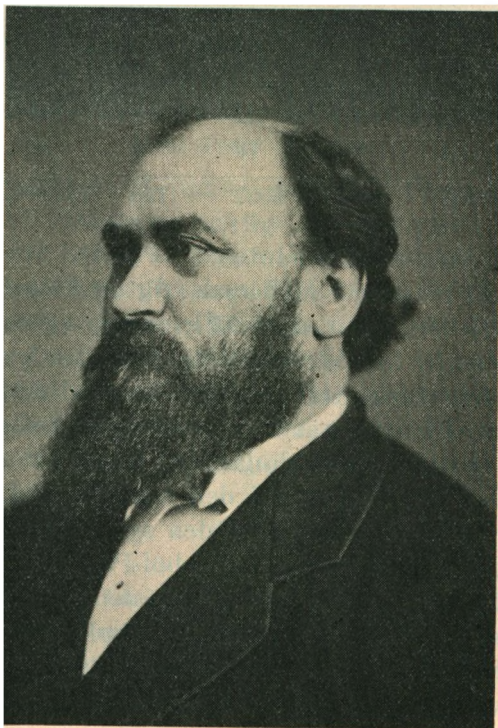
En anden Opgørelse viser Antallet af Indbyggere for hver dansk Avis:

Haderslev Østeramt	11,2
Haderslev Vesteramt	13,0
Tønder Nørreamt	25,7
Aabenraa Amt	15,0
Sønderborg Amt	13,4

I Opgangsaarene før Verdenskrigen vandt Pressen stadig nyt Land, saa man i 1912 kunde konstatere, at de danske Blades Holdertal i Sønderjylland nu var steget til over 19,000.

Samtidig bød Bladene nu deres Læsere et meget mere omfattende og mangfoldigt Læsestof end tidligere.

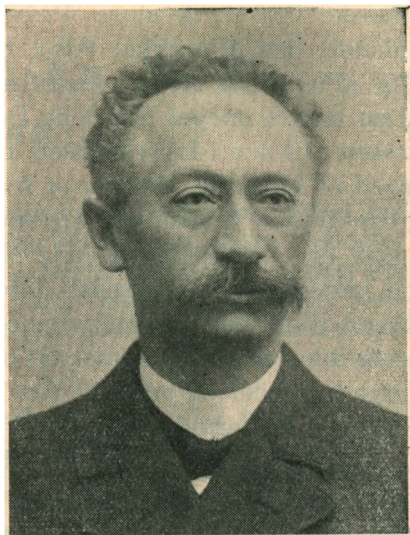
Den danske sønderjydske Presse er skabt ved Enkeltmands Indsats, arbejdsmæssigt og økonomisk. Kun paa Als er det Befolkningen selv, der fra første Færd ejer deres Blad. Men Gustav Johannsen og Jens Jessen ejer »Flensborg Avis, H. P. Hanssen «Hejmdal«, Hiort-Lorenzen og Dyrnlæge Bjørnshauge»Dannevirke« og Sabroe »Mordersmaalet«. I Køllerpolitikens Trængselsaar ændres dette Forhold, idet Befolkningen da danner Aktieselskaber, der overtager »Hejmdal« og »Mordersmaalet«, saa kun »Flensborg Avis« vedbliver at være Enkeltmands Ejendom.



Gustav Johannsen (1875)

Den teknisk uddannede Bladmand, der fra sin Ungdom er oplært til Journalistiken, kender den sønderjydske Presse først efter Jessens Død: Pressen har indtil da hentet sine Medarbejdere fra alle

Kredse blandt Folk med meget forskelligartet Uddannelse. De første danske Bladmænd i Sønderjylland er en Urtekræmmer og en Urmager. Redaktørerne af de danske Blade omkring 1870 er en fhv. Herredsfoged, en fhv. Advokat, en Bogtrykker, en fhv. Lærer og en fhv. Toldassistent. Senere er der ret stor Tilgang fra Lærerstanden: Jens Jessen, Bjørnshauge, M. Andresen, M. G. Mathiesen, Nic. Svendsen. Pressen nyder godt af, at næsten alle andre Veje end dens til folkeligt-kulturelt Arbejde er spærret for de udpræget dansksindede. Derved faar Pressen ogsaa



Jens Jessen.

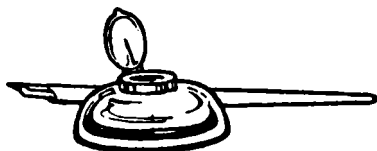
Medarbejdere, der egentlig har Lyst til anden Gerning. Derfor ser man hyppigere end nordpaa Presse-mænd gaa over i anden Gerning, naar Mulighed byder sig. De sønderjyske Frimenigheder henter to af deres Præster blandt Pressens Mænd, Thade Petersen og Jens Jørgensen. I 1920 gaar en af de danske Redaktører — Nic. Svendsen — over i Skolens Gerning.

Til en vis Grad afspejler dette Forhold, vi ogsaa kender fra Kongeriget. Ogsaa der kommer i Provinspressen først efterhaanden de skolede Bladmænd til at give Bladene Præg. Men saa vidt jeg kan se, gaar Udviklingen til Gavn for Pressen langsommere end nordpaa. Det har især siden 1880—90 givet den sønderjydske Presse en større Alsidighed, en bredere kulturel Front end Kongerigets Presse. Selvfølgelig fremtvang i nogen Maade Forholdene dette. Men Pressen raadete ogsaa over Medarbejdere, for hvem det var naturligt at være mere end politiske Agitatorer og Registerførere over Døgnlivets sørgelige Hændelser. Pressen har derved ydet en folkeopdragende Gerning af uvurderlig Betydning. Tredje kunde kalde den danske Presse for »den største bærende Kraft i dansk Kultur. I Resultatet staar Foreningsarbejdet langt tilbage for, hvad den udfører«. Jeg kan iøvrigt bruge hans Karakteristik af den:

»Sammenligner vi den med den Presse, hvortil den helst selv vil henregnes, den danske i Kongeriget, saa adskiller den sig paa det rosværdigste først og fremmest fra den københavnske og dennes gennemsnitlige Letfærdighed. Men ogsaa ved Siden af den gode

danske Presse, de store Provinsblade, staar den sig paa bedste Maade, den udmærker sig f. Eks. selv i sproglig Korrekthed (særlig »Flensborg Avis«) fremfor mangt et dansk Blad i Kongeriget. Den har en meget betydelig Del originale Bidrag, man lytter interesseret til den i Læsekredsen, og den betjener den ligesindede Læser med et kulturelt Uddrag af hele det nordiske Aandsliv, som fra et redaktionelt Synspunkt aftvinger os Beundring. Dens positive Opgave er et folkeopdragende Maal, med enestaaende Takt ved den at betjene sin Læsekreds's Interesse og maalbevidst at udvide den. Dens Finfølelse i Konkurrencen mellem Æstetik og Etik tillader end ikke en vred Fjende at miskende, at den tjener en aandelig myndig, ædel og sædelig ren Familiekulturs høje Ideal, og at den i denne Henseende har gjort noget stort mod vort Folk. Trods alt Foreningsarbejde er det i Virkeligheden den, der bevarer det danske Folkesprog og vi maa idelig erkende, at Bevarelsen af det danske Modersmaal gennem Pressen tillige er Bevarelsen af en Befolkning for en, om end forbigaaende, sædelig og kulturel Nedgang. I Forbigaaende maa man ogsaa anerkendende vurdere dens fortrinligt redigerede Søndags-, Familie- og Ungdomsblade.«

Clichéerne til foranstaaende Afhandling er med Tilladelse af C. A. Reitzels Forlag laant fra »Sønderjyllands Historie«.



S O R G A G R E

ET SAGN FRA BALLUM

Dagblade i Tønder nævnte for nylig i en lille Notits Sagnet om Sorgagre, men paa en Maade, saa det var let at se, at deres Meddeler ikke tidligere har kendt dette smukke Sagn. Det er imidlertid saa smukt og ejendommeligt, at der kan være Grund til at se lidt nærmere paa dets forskellige Former og dets Historie. Det fortælles i »Sprogforeningens Almanak« 1909 af Kr. Jensen i Ballum under Overskriften: »Moderkærligheden« paa følgende Maade:

»I Stormflodsnatten 1634 bortskylledes ogsaa det meste af den lille By Misthusum, som laa en Mil sydvest for Skærbæk paa 7 saakaldte Varfter. Meget Kvæg omkom, og Bohavet fandtes Dagen efter inde ved Skærbæk. Nu fortæller Sagnet, at en Søn af en Gaardmandsenke fra Misthusum bler va'r, at en Mand ranede af Bohavet, som stammede fra Misthusum. Herover blev Sønnen vred, greb en Raft og slog Ransmanden, men ramte denne saa uheldigt, at han sank død om. Sønnen kom i Fængsel for denne Udaad og blev dømt til at have Livet forbrudt. — Moderen, altsaa Enken fra Misthusum, rejste over til Kong Kristian d. IV. og tryglede ham om Sønnens Liv. Kongen gik ind paa at lade Sønnen løs, hvis Enken fra Sol stod op, til Sol gik ned, kunde med Segl skære 1 Ager ($\frac{1}{3}$ Demat) Byg paa den Mark i Ballum, som ligger 400 Alen syd for Kirken.

Enken gik i Færd med Arbejdet, og da Solen gled ned i Vesterhavet, var Enken ogsaa færdig med Ageren. Men da hun vil rejse sig fra den, Dagen igennem krumbøjede Stilling, knækker Ryggen paa hende.

Hun blev begravet paa Kirkegaarden i Ballum. Stenen, som rejstes til Minde om hende, er endnu bevaret. Seglen ses tydelig paa Stenen, medens Indskriften af Tidens Tand er blevet ulæselig. Den Ager og nogle tilstødende Agre, hvor Enken efter Dagens strenge Arbejde sank død om, kaldes endnu den Dag i Dag »e Sørreavver«, Sorgagre.

Enken gik i Døden i Bevidstheden om, at hendes Arbejde ikke havde været forgæves. Kongen gav Sønnen Livet tilbage, som denne havde forbrudt.

Moderens Arbejde havde frelst Sønnen, medens hun af Moderkærlighed satte Livet til for Sønnen.«

Det er en daarlig Sagnengivelse, af Fortælleren knyttet til historiske Personer og Aarstal, sammenblandet med et andet Sagn om Morderen fra Misthusum og pyntet med en moralsk Understregning af den Knaphed og Enkelthed, der netop i de bedste Sagnengivelser kan virke saa stærkt.

Sagnet er ogsaa optegnet af Evald Tang Kristensen efter Kri-

sten Sønniksens og Andreas Hansens Fortælling, medens A. Olrik har nedskrevet det, som Knud Hansen i Ballum har fortalt det. Paa Grundlag deraf har F. Ohrt sammenstykket sin Fremstilling i »Udvalgte sønderjydske Folkesagn« 1919. Ogsaa her er to Sagn sammenblandede, men Ohrt har nænsomt og med dyb Forstaaelse for Sagnets ægte Tone søgt at føre det tilbage til den jævreste Form. Hos ham lyder Sagnet:

»Under en Stormflod drev der en Del Gods i Land ved Ballum. En ung Mand fra Byen kendte nogle af sin Families Ejendele derimellem og gav sig til at bjærge dem. Som han stod dær, kom een af Strandrøverne fra Skærbæk til og vilde tage af Godset. Det blev til Slagsmaal mellem dem, og den unge Mand havde det Uheld at dræbe Voldsmanden. Nu var disse Strandrøvere dengang mægtige Folk, og paa Tinghuset fik de ham dømt til Døden. Det blev hans Moder grov sølle over. Hun gik til Greven paa Skakkenborg og klagede sin Nød og bad ham saa mindelig om, at hendes Søn maatte faa Naade. Det lovede Greven hende da ogsaa, paa det Vilkaar, at hun skulde slaa en Fenne Byg fra Sol stod op, til Sol gik ned. Den var saa stor, at fire Mænd kunde have Arbejd nok med den en hel Dag. Om hun kunde gøre det, skulde hendes Søn blive fri. Moderen gav sig i Lav dermed, og hun blev ogsaa færdig. Da hun havde skaaret den sidste Haandfuld af med Seglen, saa sagde hun:

Nu vil Solen under gaa,
nu vil jeg Guds Naade faa.

Men i det samme hun rettede sig op fra sin bøjede Stilling, brækkede hendes Ryg, og hun faldt død om. Moderen fik sin Grav paa Ballum Kirkegaard. Oven paa Graven ligger en Ligsten, hvor hun er aftegnet med et Neg og en Segl i Armen. Fennen, hvor hun skar Kornet, viser man endnu. Den kaldes den Dag i Dag Sorgagre.«

Denne Form ligger den ægte folkelige Overbevisning langt nærmere end Kresten Jensens næsten journalistiske Gengivelse; men Indholdet er alligevel sammenstykket. I Karl Müllenhoff: »Sagen, Märchen und Lieder« af 1845 er Sagnet gengivet ganske kort under Overskriften »Die Schnitterin«, uden at Navnet »Sorgagre« nævnes og uden anden Forhistorie. Som Dommer nævnes her Greven fra Schackenberg, og som Kilde angives Lærer Hansen paa Sild. Sven Tange (Hansigne Lorentzen) har ligeledes i »Sprogforeningens Almanak« for 1920 skrevet et større Digt om Emnet »Fra Sorgens Ager«, men hun kender intet til Kamp med Strandrøvere. Hun lader den unge Mand samle Tømmer paa Stranden, og da Fogden træffer ham og vil tage Byttet fra ham, slaar han denne ihjel.

Strandrøverne er vistnok indvandrede i Sagnet fra Skærbæk. Chresten Thygesen fra Skærbæk fortalte mig for mange Aar siden om Manden fra Misthusum, der efter Stormfloden dræbte en Mand, der vilde tage hans Dyne. Han blev ført til Skærbæk og halshugget; men lige til det sidste holdt hans Brødre med Heste til Rede for at hjælpe ham til Flugt. Ejendommeligt nok fortalte Thygesen, at den

unge Mand blev henrettet paa Kirkegaarden og hverken i Kagebøl eller i Rakkerdalen. Sagnet kan og bør altsaa fortælles endnu enklere, end Ohrt gør det, om det skal virke knapt og stærkt som »en enkelt, magtfuld Fortælling om en Moder og hendes sagtmødig gribende Kærlighed til sit Barn«. Saaledes kaldte Digteren Poul la Cour Ohrts Gengivelse i en Afhandling i »Tilskueren« for Marts 1931.

Denne Afhandling var et smukt Indlæg for at gøre Sagnskatte lettere tilgængelige ved at fjerne deres Knaphed, ved at udvide og udfylde deres Rammer. Han vilde ikke som Frederik Fischer i »Slesvigske Folkesagn« eller som Harry Søiberg i »Tillas Ring« bruge Sagnene som Emne for Noveller, men »med Varsomhed over for deres episke Lovmæssighed« lade Sagnene selv udfolde sig gennem et moderne Sind.

Han kendte ikke Sven Tanges Gendigtning, men valgte iblandt Tusinder af danske Sagn »Sorgagrene« som en Prøve paa, hvordan han vilde fortælle danske Sagn. Vi har altsaa baade Sven Tanges og la Cours Gendigtninger, hver med sine Fortrin, Sven Tanges baaret af det nøjeste Kendskab til Sted og Folkesind, la Cours smukt, men uden Stedspræg, smukkeste, naar han digter friest og føler sig mindst bundet af Sagnet.

Der er kraftige Vers fra Sven Tanges Pen:

»Det hvisker i Gyder, det hviner om Gavle,
det knager og rusker i Lægter og Spær;
brat vaagner den Bonde:
»Gud fri os; det bliver et Herrens Vejr!«
Han linner sin Glug . . . I Huj og Hast
han spænder sin Sele og aabner sin Dør —
— kan hænde han beder,
kan hænde han bander den ubudne Gæst,
men ud han *gaar* i den sviende Blæst.

. Somren drog sin varme Aande,
Sol stod paa med Middagshede,
men hun syntes, skjulte Magter
kom og gik med Hjælp tilhaande.
Og hun lagde Neg ved Neg,
mens fra Sjøledybets Rigdom
Minde efter Minde steg,
og hun syntes, Livets Gaade
tolked sig paa sælsom Maade;
Edderdraaben, som hun tømte,
den blev Sæd til Tro, langt mer
end Lykkelegen, som hun drømte.«

Saadan Tale og saadanne Tanker har det gamle Sagn kaldt ad i det ene Digtersind. I det andet bliver Tankerne og Formerne helt anderledes. Hos la Cour kalder Sagnet paa en herfra vidt forskellig Stormflodsskildring:

»Som en vældig og vred Mand gik Havet op i Byen og rystede sine hvide Knoer ad Mennesket. Hvad der var paa Stranden, tog han og slængte det bag sig. Ogsaa i Gaarden maatte man vare paa sit Gods, for i mange Dage slængte han graadigt omkring og vad-

skede imod Murene, indtil de faldt, saa han kunde faa sin Vilje. En Morgen blev han ked af at være i det fremmede, sagtens længtes han hjem. Saa gik Havet tilbage i sit Leje, men Herre, min Gud, hvor Jorden saa ud!«

Ogsaa dette er jo overmaade velformet, men langt fra Ballum og Sagnets Enfoldighed; det minder mest om Johs. V. Jensen; men ogsaa dette er Poesi, rundet af det Sagn, Folkesjælen har skabt.

Hvorledes er Sagnet imidlertid opstaaet? Vi kan ikke helt se det; men det har tilsyneladende tre Rødder, hvoraf det gror: Navnet Sorgagre, Ligstenen og en Overlevering om et Drab.

I en Markbog i Matrikulsarkivet fra Aaret 1683 staar anført Navnet »Saarager«, i alle senere Optegnelser kaldes Marken Sorgager, men Navnets Oprindelse ses ikke tydeligt. Stednavneudvalgets »Sønderjyske Stednavne« gengiver Sagnet i faa Linjer (efter Ohrt) og kalder det et navneforklarende Sagn«, mener altsaa, at det er dannet i Tilknytning til Markens rigtigt eller urigtigt tydede Navn.

Sagnets anden Rod er Ligstenen, der viste en Skikkelse med en Segl og et Neg. Den eneste Gang, jeg har set den, var dens Tegning allerede ret udvidsket; men det sandsynligste er, at der har været et allegorisk Billede: Som Seglen skærer Neget, skærer Døden Livet af, en Tale om Tilværelsens Korthed.

Maaske ligger der endnu en Overlevering til Grund for Sagnets Tilblivelse, udelukket er det ikke, at der kan fremdrages et eller andet gammelt Dokument, en Tingbogsberetning om et Drab i Ballum, men det kendes ikke i Dag.

Af saadanne Bestanddele er Sagnet groet op, men dets Aandsindhold, dets poetiske Værdi rinder af dybere og ædlere Kilder. De Mennesker eller det Menneske, der har formet Sagnet, har øst af Folkets dybeste Følelser, og saaledes er Beretningen om Sorgagre skabt, maaske igennem Aartier eller Aarhundreder, blevet en Værdi i Egnen og ud over den. Ved at tage det frem i dets forskellige Skikkelser og søge saa dybt til Bunds i det, som det i Dag er muligt, finder man dets Skønhed, ser dets Værdi.

H. L a u s t e n - T h o m s e n.

Gamle Præstehistorier. — En Rettelse.

Ved den gamle Præstehistorie, der fortælles i Juni-Numret S. 224, er der sket en kedelig Fejltagelse, idet Meddelelsen, — en gammel Mand i Emmerlev Sogn, — har knyttet en i Sagnet verserende gammel Historie til en Præst fra nyere Tid. Redaktionen af »Sønderjydsk Maanedsskrift« beklager dette og ønsker at gøre opmærksom paa, at den i den lille Historie nævnte Præst ingen Forbindelse har med den.

Cl. E.

1. August 1934.

MINDRETALSSKOLE-LOVGIVNING OG PRAKSIS

—
AF ANDREAS GRAU.
—

Der findes, omend med mange Variationer, kun to principielle Standpunkter til Mindretalsspørgsmaalene.

Det t a a l s o m m e og forstaaende (tolerante), der har affundet sig med Mindretallets Eksistens og regner med denne som en uforanderlig Kendsgerning, som man ikke skal søge noget ændret ved, men søge at faa det bedst mulige ud af. Det nationale Mindretal betragtes som Medarbejder indenfor Statssamfundet, og Plejen af dets Folkelighed er lige saa selvfølgelig som Plejen af Statsnationens Nationalitet.

Det andet Standpunkt er det u t a a l s o m m e, Arven fra Før-Krigstiden, der betragter det nationale Mindretal som et uundgaaeligt Onde, en Modstander, hvis Styrke og Indflydelse saavel som nationale Eksistensmuligheder man søger at begrænse det mest mulige, da man betragter Mindretallet som en Fare for Statsnationen og eventuelt ogsaa Staten. Mindretallet er, kort sagt, en Modstander, som man aabent eller skjult bekæmper.

Det første Standpunkt er man de fleste Steder uhyre langt fra. Mig bekendt er der kun to europæiske Omraader, hvor Betingelserne for, at det kan knæsettes, er tilstede fra Flertalsfolkernes Side, nemlig i Ny-Belgien, E u p e n - M a l m e d y, og her i D a n m a r k. Det førstnævnte Sted betragtes Spørgsmaalet slet ikke ud fra almindelige nationale Synspunkter, og hvor vidt vi er her, kan enhver spørge sig selv om ved at klargøre sig sin egen Indstilling.

Forudsætningerne for den første Indstilling betinges ikke alene af Flertallets, men ofte lige saa meget af Mindretallets Indstilling. Dette maa ogsaa have affundet sig med Stillingen, som den er. Der findes lige saa megen Imperialisme indenfor Mindretallene som indenfor Flertalsfolkene, og den første halve Menneskealder efter Verdenskrigen har vist en Fortsættelse af de nationale Kampe i Europa, der nok de fleste Steder adskiller sig fra Fortidens ved en principiel Anerkendelse af de mest elementære Rettigheder fra Sta-

ternes Side, fra Mindretallenes Side ved en formel Anerkendelse af de bestaaende Tilstande, men reelt er der ofte kun ændret saare lidt fra de to kæmpende Parters Side. — — —

Intet er af saa stor Betydning i et nationalt Samfund som Skole- og Opdragelsesvæsenet, og der er om disse Forhold ude omkring og hørhjemme, her skal meddeles nogle Oplysninger.

I Beskyttelsestraktaterne fra Versailles, de saakaldte Mindretalstraktater, har dette fundet Udtryk i §§ 8 og 9. I den polske Mindretalstraktat, der er Mønstertraktaten, har disse følgende Affattelse:

»§ 8. Polske Statsborgere, der tilhører et racemæssigt, religiøst eller sprogligt Mindretal, skal retsligt og faktisk nyde samme Behandling og samme Sikkerhed som andre polske Statsborgere. De skal navnlig have lige Ret til paa egen Bekostning at oprette, drive og kontrollere velgørende, religiøse eller sociale Institutioner, Skoler og andre Opdragelsesanstalter med Ret til der frit at bruge eget Sprog og frit udøve deres Religion.

§ 9. Med Hensyn til den offentlige Undervisning skal den polske Regering i de Byer og Distrikter, hvor der bor en betydelig Del polske Statsborgere af et andet Sprog end polsk, give passende Lettelse for at sikre, at der i Folkeskolen gives Undervisning til Børn af disse polske Statsborgere paa deres eget Sprog. Denne Bestemmelse hindrer ikke den polske Regering i at gøre Undervisningen i Polsk tvungen i disse Skoler.

I de Byer og Distrikter, hvor der bor en betydelig Del polske Statsborgere, der tilhører et racemæssigt, religiøst eller sprogligt Mindretal, skal der tilsikres disse Mindretal en retfærdig Del i Nydelsen og Anvendelsen af de Beløb, som af offentlige Midler, Staters Budget, Kommunernes Budgetter eller paa anden Maade ydes til Undervisning, Religion eller Velgørelsehed.«

Disse traktatlige Bestemmelser er i en Række europæiske Stater den nærmeste Basis for de derværende Mindretalsskoleordninger. Dette gælder ikke mindst i Lande som Polen, Tjekkoslaviet, Ungarn, Jugoslavien og Bulgarien. I Rumænien og dels i Bulgarien, i ringere Udstrækning ogsaa i det østlige Polen, har man som Form for Mindretalsskoleordningen valgt en tildels bestaaende konfessionel Autonomi. Mindretalstraktaternes Krav betragtes som Regel i de nævnte Lande som Maksimumsbestemmelser. Videregaaende Ordninger har man i Stater som Letland og Estland, Belgien og Danmark. De to sidstnævnte Lande har ingen traktatlige Mindretals-

forpligtelser af nogen Art. I Letland og Estland er der indført hel eller delvis kulturel Autonomi, det sidstnævnte Sted under tysk Indflydelse og kun udnyttet af Tyskerne.

Antallet af Børn, der i et Distrikt skal til, for at der oprettes en offentlig Mindretalsskole, er de fleste Steder sat til 40. Næsten overalt findes der indenfor de nationale Mindretal ogsaa højere Skoler, tekniske Skoler, Handelsskoler o. l., som ogsaa nyder offentlig Støtte, hvis de da ikke er oprettet af det offentlige. I Tj e k k o s l o v a k i e t findes der ogsaa et særligt tysk Universitet, i Prag, en polyteknisk Skole i Brno og Landbrugsakademier. Ligeledes findes der magyariske og ukrainske Fakulteter ved det tjekkiske Universitet i Prag. Selv om det mange Steder er saa som saa med Skolefriheden for de nationale Mindretal, og en smaalig Guerillakrig, ofte fra begge Sider, føres netop paa dette Omraade, er Modersmaalsundervisningen dog i Dag gennemført i langt større Udstrækning end før Verdenskrigen. Haardest og med mindst Resultater kæmper de nationale Mindretal i Ungarn, med over en halv Million Tyskere i Spidsen, for at faa et nationalt Skolevæsen.

Her skal kort nævnes en Del af de siden Verdenskrigen trufne Skoleordninger indenfor forskellige Mindretalsomraader. Det mest fuldkomne Værk i formel Henseende findes i

Genève-Konventionen af 15. Maj 1922 for Øvreslesien.

En Mindretalsskole eller Klasse oprettes, hvor der indenfor Skoledistriktet findes mindst 40 Børn i den skolepligtige Alder, tilhørende Mindretallet. Findes der indenfor et Distrikt ikke saa mange Børn, kan disse eventuelt samles fra to eller flere Distrikter, og er dette ikke muligt, men der dog findes mindst 18 skolepligtige Børn tilhørende Mindretallet, skal der indenfor den almindelige Skole indrettes Undervisningstimer i Modersmaalet for Mindretallet. Er der kun mellem 12 og 18 Børn af Mindretallet, skal disse dog paa Forlangende have Religionsundervisningen i Modersmaalet. Først naar disse Betingelser tre Aar i Træk ikke er opfyldt, bortfalder disse Rettigheder, og drejer det sig om Ophævelse af en Skole, skal Bygningen, om det forlanges, stilles til Mindretallets Raadighed til en Privatskole.

Ved hver Mindretalsskole oprettes der en Skolekommission, fremgaaet af almindelige Forholdstalsvalg, som medvirker ved Skolens Forvaltning, men dog ingen Bevillingsmyndighed har. Ved Besættelsen af Lærerembeder skal Skolekommissionen høres, men Staten har Kaldsret. Følger den ikke Skolekommissionens Indstil-

ling, skal der almindeligvis tilstilles denne en Begrundelse heraf. Ved Mindretalsskoler skal der principielt ansættes Lærere, som tilhører det paagældende Mindretal, og som helt behersker Mindretallets Sprog. Det kan kræves, at statsansatte Lærere er Statsborgere. Der findes derefter en Række Bestemmelser angaaende saavel Oprettelsen af offentlige som private højere Mindretalsskoler. De førstnævnte skal oprettes, naar mindst 300 Børns Forældre forlanger dette paa et Sted, hvor der findes en saadan i Forvejen. Parallellklasser i en almindelig højere Skole skal oprettes, naar et tilsvarende Antal Børns Forældre kræver det. En højere Privatskole har Krav paa Statsstøtte, naar den erstatter en Statsskole, og naar de almindelige Skolepenge, opkrævet efter de almindelige Satser, ikke dækker et almindeligt lagt Budget.

Til Oprettelsen af en Privatskole kræves Lærernes og Ledernes ordningsmæssige Uddannelser, svarende til det paagældende Lands. Lærerne kan ogsaa være Udlændinge, men de maa ikke optræde statsfjendtligt. Tyske Undersaatter i Polen og polske Undersaatter i Tyskland kan sende deres Børn i en Privatskole. Statstilskud til Privatskoler gives ikke, naar der findes en offentlig Mindretalsskole paa Stedet, kommunalt Tilskud kun, naar andre Privatskoler faar dette. Tilsynsretten ved Privatskolen udøves af de almindelige Skolemyndigheder.

Mindretalstraktaten for Øvreslesien indfører særlige Klageinstanser. For det første de stedlige p a r i t e t i s k e K o m m i s s i o n e r, i hvilke begge Nationaliteter er ligeligt repræsenteret, for det andet F o l k e f o r b u n d s k o m m i s s æ r e n, der er udstyret med vidtgaaende Myndighed, og dernæst F o l k e f o r b u n d s r a a d e t.

Forældrene bestemmer selv gennem en skriftlig eller mundtlig Erklæring, om de ønsker deres Børn i en Mindretalsskole. Denne Erklæring maa hverken bestrides eller undersøges af Skolemyndighederne. Der er dog ogsaa den Bestemmelse, at Modersmaalet bestemmer Nationalitetstilhørsforholdet.

— — Denne Mindretalstraktat er den mest vidtgaaende og ideelle, ikke alene med Hensyn til de Rettigheder, den yder, men ogsaa med Hensyn til Udførelsesbestemmelserne og deres Overvaagelse. Hertil kommer Øvreslesiens tætboende Befolkning, saa man paa Forhaand skulde have Lov til at vente ideelle Tilstande.

Virkeligheden fortæller noget andet. I p o l s k Ø v r e s l e s i e n, hvor der findes en tysksindet Befolkning paa højst 300,000 Sjæle, hvis Flertal er polsktalende, findes der for Tiden rundt 18,000 Børn i Mindretalsskoler. I tysk Øvreslesien, hvor der lever en polsk-

talende Befolkning paa langt over 400,000, der er mindre nationalbevidst, men dog indtil 1928 ved Valgene præsterede over 40,000 polske Stemmer, har der aldrig været over 1200 Børn i polske Mindretalsskoler; dette Tal sank ned til godt 200, hvortil nu kommer cirka 300 Børn i et polsk Gymnasium i Beuthen. Den korteste og bedste Forklaring, som kan gives herpaa, er, at den polske Befolkning med Undtagelse af nogle Landdistrikter er besiddelsesløs, en afhængig Arbejderbefolkning, mens Tyskerne er de besiddende. Alle andre Forklaringer giver kun Detailoplysninger, som ikke er afgørende for dette Misforhold under lige Beskyttelse af den bedste Mindretalstraktat, Europa har faaet skænket fra Genève.

Den estniske Autonomi-Lov af 5. Februar 1925.

For de Mindretal, der benytter den estniske Autonomi-Lov, betyder denne kulturelle Selvforvaltning, at ogsaa Skolevæsenet forvaltes af Mindretallene selv. Der oprettes et Kulturraad, og indenfor dette udgør Skoleforvaltningen en særlig Afdeling, der dog overfor Undervisningsministeriet har samme Stilling som de lokale Skoleraad. Dette vil bl. a. sige, at alle Læreransættelser skal godkendes. Fra tysk Side, og det er kun Tyskere, der har udnyttet Kulturautonomien, havde man ønsket det tyske Skoleraad ligestillet med Ministerierne.

Men m. H. t. Indretningen af Skolerne, deres Økonomi o. s. v. har den tyske Skoleforvaltning ret frie Hænder. Den har til Raadighed den forholdsvise Sum, der af Tyskerne bruges til Skoler og kulturelle Formaal. Kulturforvaltningen har saa Ret til at udskrive Skat, og Skatten lægges paa alle dem, der har anmeldt sig til det nationale Kataster. Til dette skal, for at der kan oprettes kulturel Selvforvaltning, melde sig mindst 50 % af de ved sidste Folketælling talte Medlemmer af Mindretallet, og af dem skal atter mindst 50 % deltage i Valgene til Kulturraadene.

Man skelner her mellem det politiske og det kulturelle.

Det kan ikke nægtes, at man her kan naa langt frem med det ideelle. For et svagt Mindretal vil Kulturautonomien ikke være ønskelig. Der skal baade national Skoling og økonomisk Offervilje til for at bære en Kulturautonomi.

Den prøjsiske Anordning af 9. 2. 1926 og November 1928.

Det gamle Prøjsen drev det ikke til en Mindretalsordning gennem dets Parlater, men kun til statsministerielle Anordninger af 9. 2. 1926 og i November 1928, hvorpaa hele dets Mindretalsbeskyttelse hviler, og dertil ikke til generelle Ordninger, men s p e -

cielle for henholdsvis det danske og det polske Mindretal. En Del af de polske Bestemmelser overførtes senere til de Danske i Sydslesvig, hvor Anordningen kun gælder for Flensborg By og Landkreds samt Tønder Kreds, men ikke for det øvrige Sydslesvig.

Ordningen forudser baade kommunale og private Mindretalskoler. I Flensborg By og Harreslev har de Danske en kommunal Skole, uden for Flensborg ellers kun Privatskoler. Til de første kræves 24, til de sidste 10 Børn. Man har aabenbart taget Tallene fra Nordslesvig, hvor en privat Skole skal have mindst 10 Børn for at kunne oprettes og bestaa med Statsstøtte.

Der ydes ogsaa Tilskud til de private Skoler efter almindelige Regler. Det viser sig dog, at disse Tilskud er betydeligt mindre end de danske Tilskud. Paa et Punkt er den tyske Mindretalsordning foran, idet den tillader Indrettelsen af en højere Skole, der ikke er forudset i vor Ordning.

Ved Ansættelse af Lærere i offentlige Mindretalsskoler skal det danske, henholdsvis det polske, Forældreraad høres, det vil sige tages med paa Raad.

I Flensborg er dette ikke sket til at begynde med, men den sidstansatte Lærer ved den danske Kommuneskole er dansksindet.

Den sønderjyske Skoleordning.

Gennemgaar man vore Lovbestemmelser angaaende den sønderjyske Skoleordning, ser man, at de i Forhold til de fleste andre Landes er meget spartanske m. H. t. Affattelsen. Man vil forgæves lede efter Ordene tysk Mindretal eller tyske Mindretalsskoler. De dækkes af tysksprogede Skoler. Spørgsmaalet om, hvorvidt disse tysksprogede Skoler skal være virkelige Mindretalsskoler, d. v. s. tyske af Aand, er slet ikke berørt i det hele taget.

Læreransættelserne sker efter Indstilling af Skolekommissionerne. I de allerfleste Mindretalsomraader vilde en saadan Bestemmelse under lignende Forhold føre til, at der overalt, hvor der var Flertal, svarende til det danske, vilde blive ansat flertalssindede Lærere i de tyske Klasser og Skoler. Vel intet Steds viser Lovens Aand sig saa stærkt som her. Praksis vilde i national Henseende i Virkeligheden være svarende til følgende Bestemmelse: Skal der ansættes en Lærer ved den tyske Skole, følges de tysksindede Skolekommissionsmedlemmers Indstilling og omvendt.

Ligeledes Tilsynsmyndighederne i Skolekommissionen og Amtsskolekonsulenterne. Her er ikke Spor af Sikringer. Eller tag en Bestemmelse som om Skolemidlernes Anskaffelse, intet om Lærerbøgerne og deres Art, for ikke at tale om § 18's første Afsnit:

Undervisningsproget i Skolerne paa Landet og i Flækkerne retter sig efter Folkesproget i vedkommende Distrikt.

Her var Lejlighed til at kvæle de fleste tyske Skoler udenfor Byerne, og man skal ikke saa langt som til Balkan, for at dette vilde ske med Loven i Haand. Hultschin i Tjekkoslovakiet, blandt slovakisk talende Magyarer, i Malmedy, i selve Kulturavtonomiens Land, Estland, er Sproget i Dag et vigtigt Punkt.

Man kender derfor ikke et Mindretals virkelige Stilling, fordi man kender Lovene, hvorunder de lever. Til Eks. Ungarn, hvor man har tre Typer Mindretalsskoler, a, b og c, begyndende med fuld Mindretalsundervisning, omtrent halv og derefter nogle Timer ugentlig, og saa dertil en Forklaring af, at disse tre Typer er valgt for den større Tilpasningsevnes Skyld, mens Virkeligheden er, at den første Type kun undtagelsesvis er indført.

Erfaringerne fra vore Dages Evropa viser her, at den gode Vilje, Taalsomheden ikke alene kræves fra Lovgivernes Side, men nok saa meget fra de udførende Organers og fra Befolkningens Side. Denne er langt mere værd end de allerbedste Lovparagraffer. Man behøver kun at gaa til Sydslesvig for at faa dette bekræftet. Gentagne Gange har Flensborgs Overborgmester jo endnu i de sidste Maaneder maattet opfordre saavel de underordnede Myndigheder som Befolkningen til at vise Taalsomhed og respektere de skrevne Bestemmelser, rigtignok først efter at Virkningerne af Utaalsomheden aabenbart havde vist sig.

Men dette viser sig overalt. Tidligere roste Tyskerne Forholdene i Letland og Estland, men især det sidstnævnte Sted, hvor de har fuld Kulturavtonomi, og tilskrev denne Æren for, at Tyskerne havde gode Kaar. I Dag føres Klagerne over onde Kaar for de tyske Mindretal der lige saa højlydt som andre Steder fra, hvor Lovene er mindre fuldkomne.

Vor Mindretalsordning er karakteristisk ved, at vi kun har meget faa skrevne Mindretalslove, og netop vor væsentligste Indstilling til det tyske Mindretal bygger paa uskrevne Love, som ogsaa før nævnt. Vor Respekt for Mindretallets Ret er ikke omsat i et smukt Paragraf-Værk, men er vor indre Ejendom, og derfor saa meget sikrere. Dette gælder ikke alene paa Skolelovgivningens Omraade, men ogsaa m. H. t. Jordlovgivningen o. s. v. Den almindelige Bestemmelse i Grundloven om, at

alle er lige for Loven, hører til de overalt gennemførte uskrevne Love. Der staar ikke i vore Udstykningslove, at det tyske Mindretal skal være ligestillet med os, for dette er for enhver Dansk en Selvfølge, der staar ingen Steder, at Tyskerne skal kunne ansættes som Stats- eller kommunale Tjenestemænd, men enhver vilde finde det urimeligt, om de ikke kunde det, og derfor er de her ikke alene ligestillede, men har mange Steder en Forrangsstilling som en Arv fra det tyske Styres Tid, da de var ene og Danske ikke kom i Betragtning. Der skal baade fra Flertallets og Mindretallets Side en vis aandelig og kulturel Modenhed til for at kunne gøre Ret og Skel. Traktatbestemmelser og Lovparagraffer kan opdrage dertil, men de indfører ikke den aandelige Rummelighed, den nationale Taalsomhed, som de egentlig forudsætter.

Et vigtigt Spørgsmaal maa endnu nævnes med Hensyn til Skolen og Mindretallet, det er Sprogets, det vil sige Modersmaallets Betydning og Bestemmelsen af, hvem der er Mindretal. Vi har valgt den eneste praktiske Løsning af dette Spørgsmaal, nemlig i Overensstemmelse med den tidligere tyske Teori — ikke Praksis! — Mindretaler, hvem der vil være dette. Saglig set, og især m. H. t. Skolespørgsmaalet, er det ikke rigtigt, lige saa lidt som det kan være rigtigt at lade sine Børn opdrage i et for Hjemmet fremmed Sprog, som det sker for mindst to Tredjedele af Børnene i vore tyske Mindretalsskoler. I Tjekkosllovakiet, der staar relativt højt med Hensyn til Mindretalslovgivningen, i Polen og mange andre Steder, ogsaa i Kulturavtonomiens Land, er Sproget det afgørende Kriterium for Mindretalsrettigheder. Man finder heller ikke andet i Mindretalstraktaterne, hvor der foruden Sproget nævnes Race og Religion som Kendetegn.

Vort Standpunkt er bestemt af politiske Grunde, for at undgå Rivninger i den Aand, der er karakteristisk for vort frihedselskende Samfund. Og næppe nogen tænker paa at fravige dette Standpunkt, selv om det medfører stærke Misbrug fra tysk Side og aabner dem en Agitationsmark, som man særlig i de sidste Aar har søgt at frugtbar gøre. Denne Agitation kan og bør ikke bekæmpes med Lovparagraffer, men ved at dansk Indflydelse her simpelthen legitimt sættes imod en nationalpolitisk Agitation, der paa sit voksende Overdrev intet har med nationale tyske Interesser at gøre. Her er Folkets Kampplads, dets Opgaver, der stadig bliver de største og mest betydningsfulde. Vi kan ikke styre eller regere Nordslesvig mere Dansk eller mere Tysk, men er Befolkningen vaagen, kan vi holde Nordslesvig Dansk og holde en ufornuftig og uforsvarlig tysk Agitation indenfor dens naturlige Omraader.

BRANDTRÆER OG PESTTJØRNE I LØJT SOGN

—
AF HANS H. TOFT, BARSMARK
—

I.

Trindt omkring i Sønderjylland staar gamle Træer eller Tjørne, om hvilke de gamle sagde, at de maatte »ikke komme bort«. — En urgammel Tro eller et ældgammelt Minde, arvet fra Slægt til Slægt gennem Hundreder af Aar, laa gemt i Folkesindet og krævede Værn om det gamle Træ.

Nu er ofte Mindet gaaet i Glemme, og Fædrenes Skæbnetro er ude af Kurs, og mange af de gamle Træer er smuldret hen; kun faa staar endnu som talende Vidner om Folkets aarhundredgamle Tilknytning til Hjemstavns Jord.

Det ser ud til, at Løjt Land har været særlig rigt paa disse gamle fredede Træer, Brandtræer og Pesttjørne. Kun enkelte er endnu tilbage.

Hvad der i det følgende skal fortælles, har Meddeleren af dette for det meste lyttet sig til i sin Ungdom for nu omved et halvt Aarhundrede siden hos dem, der da var gamle.

Troen paa Forbrand var meget udbredt her paa Egnen og er ikke uddød endnu. Naar man saa en Gaard eller et Hus i Forbrand, skulde man i samme Øjeblik, som Synet viste sig, pege paa et bestemt Træ og sige, at saa længe det Træ staar, skal Varslet ikke gaa i Opfyldelse.

At man dog ogsaa før har brugt en anden Maade at »hensætte Brand« paa, saas, da man for en Menneskealder siden fældede en ældgammel Eg, der stod ved Tomten af den i 1882 nedbrændte Gaard Styrtom i Barsmark. Da Egen, hvori Gaardens Brand var hensat, fældedes, viste det sig, at der i Stammen var boret Huller, hvori der var slaæet Trænegler. Her kunde Træet altsaa ikke beskytte Gaarden.

Ved Fasbro staar nogle prægtige gamle Ege, hvori Skadesgaard skal være hensat.

Paa Bakken syd for Runde Mølle staar en gammel Bøg; naar den kommer bort, skal Møllen brænde. Ved Siden af denne Bøg skal have staaet en anden, hvori den nærliggende Gaard Sillehole var hensat. Træet blæste om, og Sillehole brændte.

I Løjt Skovby staar paa Sydsiden af Vejen til Høgebjerg en Eg,

maaske den ældste i Sognet. I den var den ene Tielsgaard hensat. Dens meget tykke Stamme er hul, saa et Par Mennesker kan staa inde i den, og det meste af dens Krone er gaaet til af Ælde. En gammel Mand i Skovby, som var født omkring 1820, fortalte, at Træet var omtrent lige saa hult, da han var Dreng. I Marken, hvor Træet staar, laa fordum de to Gaarde, som bar Navnet Tielsgaard, den ene er nu helt borte, og af den anden staar kun Sædehuset, men denne Gaard skal være hensat i den gamle Eg.



Brandtræet ved Runde Mølle.

Kjærsgaard i Skovby (nu forsvunden) var hensat i en gammel Løn, som stod i Skebjerg Skov ikke langt fra Gaarden. Træet var hult, og der stod altid Vand i Stammen. Da Gaardens Ejer, Kap-tajn Holdt, døde, og Enken fik en ny Busvend, som ikke vidste noget om, at Gaardens Skæbne var knyttet til dette Træ, fældede han det (i 1856). Først da det var for silde, opdagede hans Madmoder Uheldet, som foruroligede og bedrøvede hende meget. Hun bød saa, at ingen maatte hugge mere i Træet, saa det fik Lov at ligge og smuldre hen. Men Laderne paa Gaarden brændte.

Den mest interessante Historie havde dog en Ask, som stod Nord for Kirkeby Nørregade, og hvori hele Nørregaden fra Tyske Kro til Højgades Forte var hensat. Gaarden, paa hvis Grund Træet

stod, er nu borte. Den ejedes omkring Aar 1800 af en Mand ved Navn Per Persen (Peter Petersen). Denne Per Persen var fordrucken, derved blev hans Gaard forsømt, og han kom i stadige Pengevanskeligheder. For at skaffe Penge fandt han nu paa at gaa ud og hugge i Brandtræet, hvorefter han fortalte sine forfærdede Naboer, at »den gloende Ild stod ud af Træet«, naar han huggede deri.

Han truede saa med at fælde Træet, men Nørregades Beboere gav ham hver 12 Skilling for at lade Træet staa. Imidlertid varede det ikke længe, inden Per Persen igen truede med at omhugge Træet, og Gadens Beboere saa nu ingen anden Udvej til at sikre Træet end at købe det af ham. Der blev saa i 1810 oprettet en retslig Købekontrakt mellem Per Persen og Nørregades øvrige 17 Grundejere, hvorefter disse i Fællesskab køber Træet. Kontraktens Ordlyd skal her gengives i Oversættelse:

»Dags Dato er der mellem Boelsmanden Peter Petersen i Kirkeby og undertegnede hans Naboer oprettet og afsluttet følgende Købekontrakt:

Nævnte Peter Petersen sælger et ham tilhørende Asketræ, som staar omtrent 90 til 100 Alen fra hans Gaard, i Hegnet mellem hans og Jep Hellels Eng, lige i Hjørnet, hvor Peter Petersens Eng begynder, — til undertegnede hans Naboer for en Købesum af fyrretyve Mark S. H. Cour.

Deraf følger, at hverken Peter Petersen eller nogen af hans Efterfølgere paa Gaarden nogensinde er berettiget til at fælde vedkommende Træ, ligesom ogsaa Køberne over for hverandre er forpligtet til at lade Træet staa urørt; ligeledes har deres Efterfølgere at holde sig denne Forpligtelse for Øje. — Det er saaledes begge Parters Vilje og Løfte for sig selv og deres Efterfølgere, at omhandlede Træ skal blive staaende, til det gaar ud.

At Parterne har indgaaet en saadan Overenskomst og nøje skal overholde denne Kontrakt, stadfæster de herved med deres egenhændige Underskrift, og samtidig kvitterer Sælgeren for den ham Dags Dato udbetalte Købesum paa fyrretyve Mark.

Saaledes sket i Kirkeby den 21. Marts 1810.

Peter Petersen. Marcor Nissen. Hans H. Dornman (paa Vostoft). Jep Iversen. Jens Chr. Kock (i Tyske Kro). Rasmus Boyskouw. Jep Jessen Helloth. Peter Wollesen. Thomas Jepsen. Jep Andersen. Nis Maag. Poul Krag. Ellen Brink. Jep Thaysen. Jürgen Burchardt. Christian Petersens Enke. Jep Krog.

Som Vidner: D. Diedrichsen (Degnen). Jep Holm (i Elbjerg).

Den bemeldte Sum er rigtig betalt mig.

Peter Petersen.«

Hvor stor Respekt Folk havde for det gamle Træ, ser vi af, at en gammel Karl, som havde tjent paa den sydlige Vostoft (nu Chr. Asmussens Ejendom), har fortalt, at Enken paa Gaarden hver Dag sendte ham ud at opsanke de affaldne Kviste under Træet. Dem skulde han omhyggeligt begrave, at de dog ikke kom i Ilden, for saa vilde Gaarden brænde.

Træet stod saa i Fred til 1855, da det faldt under en Storm. Da samtlige Nørregades Beboere jo havde Andel i Træet, delte de ogsaa dets Ved mellem sig. Nogle Smør- og Flæsketruge, som blev lavet af det, er endnu i Brug.

Kort efter Træets Fald brændte Gaarden Kjeldstoft (atter brændt og udflyttet 1933), og siden har det meste af Nørregaden været hærgnet af Ilden; men om det var gaaet anderledes, dersom Træet var blevet staaende, bliver jo et ubesvaret Spørgsmaal.

Af andre Brandtræer, som nu er forsvundne, kan nævnes en Bøg, som stod Vest for Skovby Skole, og hvori de nu nedlagte Gaarde »Kjær« var hensat, og et Asketræ, der stod i Kirkeby Vesterballe, og hvori denne Bydel havde været hensat. — Den sidste Rest af de gamle Vesterballe Gaarde brændte dette Foraar.

Endelig skal det nævnes, at da H. Brinks Gaard »Kjeldstoft« brændte sidste Efteraar, Natten efter at en stor Asp Vest for Gaarden var segnet for Stormen, gik Rygtet, at Gaarden skulde have været hensat i dette Træ. Dette var dog sikkert urigtigt, da Gaardens Bygninger jo ikke var ældre end fra 1856, men det viser os, hvor dybe Rødder den gamle Tro har i Folkesindet.

II.

Foruden de nævnte Brandtræer har gamle enligstaaende Tjørnebuske været Genstand for vore Fædres Respekt og har derfor faaet Lov at staa gennem Tiderne. Sandsynligvis er de ofte plantet paa Grave, men i Tidens Løb er Mindet blevet til Sagn. Levn af ældgammel Tro er gennem mange Slægtled nedarvet som Frygt for det Sted, der gemte de dødes Ben og maaske bar paa Mindet om Farsot og Død.

Om mange af disse Tjørne melder Sagnet, at de er plantet over Ofrene for Pesten. — Ved Genner Fjords inderste Vig findes paa Løjt-Siden en Høj, der bærer Navnet »Majhøj« (Navnet af sønderjysk »Maj« = Made, Eng). Højen er omgivet af lave Enge og har sikkert i fordums Tid været en Holm. Paa Toppen af Højen vokser en ældgammel Hvidtjørn, som ifølge Sagnet skal være plantet paa en Massegrav fra den sorte Døds Tid. Tjørnen har før haft et større

Omfang end nu. Da Agent Bruhn i Halvtredserne havde Skibsværft paa Kalø, lod han bygge en Pælebro fra nævnte Høj over Fjorden, der her er ganske smal, til Kalø; og samtidig lod han sætte en Jernring om den gamle Tjørns Stamme, der var spaltet. Ringen, der bar Forbogstaverne til hans Navn (J. B.) er forsvundet for et halvt Hundrede Aar siden, og Halvdelen af Stammen er borte; men endnu staar den gamle Tjørn frodig og livskraftig. Lidt borte fra Tjørnen findes paa Højen en Lavning; man har der optaget en



Pesttjørnen paa »Majhøj« ved Genner Fjord.

Del store Sten, der er bleven kløvet paa Stedet, hvor der endnu ligger mange Stykker. Da der paa Højen og i dens lave Omgivelser slet ingen Sten findes, maa det formodes, at Stenene er bragt tilveje ved Menneskehænder, og der kan synes at ligge en virkelig Tildragelse til Grund for det gamle Sagn.

Et andet Sagn møder vi paa Barsø. Det fortælles, at denne Øs første Beboere hed Bo Baad, efter hvem Vigen paa Øens Vestside skal have faaet Navn (paa Meiers Kort 1641: Baadsvig). Engang drev et Skib paa Land ved Barsø, men hele Mandskabet var død af Pest, undtagen en lille Dreng ved Navn Krag, som blev opdraget af Bo Baad. De pestdøde begravede han i Løkken »Kragtvorn«,

og paa Graven plantede han Tjørne. Disse Tjørne maatte ikke komme bort.

I en Løkke, »Tretvorn«, ved Barsø Kirkevej nær Kirkeby skal have staaet tre Tjørne, plantet over en Pestgrav. De gamle fortalte, at der saas Lys ved Tjørnene, naar der vilde komme Lig fra Barsø.

I Marken »Tielslyk« ved Dybvighoved stod for et Par Menneskealdre siden en gammel Tjørnebusk. Over nævnte Løkke førte dengang en Sti, som det dog ikke var raadeligt at benytte ved Natetide, da det spøgte fælt ved den gamle Tjørn. — For mange Aar siden var en Sypige fra Kirkeby beskæftiget paa Dyrkjær. Det blev sen Aften, inden hun blev færdig med sit Arbejde, og man raadede hende til at blive paa Gaarden til næste Morgen, hvilket hun dog ikke lod sig bevæge til. Paa Hjemvejen skød hun Genvej med Stien, men Spøgeriet ved Tjørnen forskrækkede hende saaledes, at hun blev syg og døde kort efter. Hvad hun havde set, fik ingen at vide, undtagen Præsten, til hvem hun fortalte det før sin Død.

For omkring hundrede Aar siden havde Skipper Thaysen fra Kirkeby sit Fartøj liggende i Dybvig. Det hændte tidt, at han ved Nattetid kom over Stien, forbi Tjørnen. Men Thaysen var en djærv Sømand, der ikke lod sig anfægte af Spøgeriet, ja, han var tilsidst helt fortrolig dermed. Han raadede Markens Ejer til at grave ved Tjørnen, »for di trømler med Tynner Guld ved en«. Det turde Ejeren dog ikke at prøve paa.

En Menneskealder derefter fandt man dog, tilskyndet af Thaysens Fortællinger, paa at grave ved den gamle Tjørn.

Man fandt imidlertid ingen Skat ved den; men en Potte (Urne?) med Aske, nogle Flintkiler og en Del »Bjerremandslys« (Vættelys, Forsteninger). — Siden blev Marken opdyrket, hvorved Tjørnen blev fjernet og Stien nedlagt, og derefter har ingen mærket mere til Spøgeriet. — Tjørnen er muligvis ogsaa en Pesttjørn, men Sagnet er i saa Fald gaaet helt i Glemme.

DE GAMLE KALENDERDAGE

AF ANDERS BJERRUM.

JULI.

Kender S. M.s Læsere særlige Navne knyttede til hele Juli Måned?

Kender De Talemåder knyttede til K e l d s D a g (^{9/7})? (F. Ex.: Når Solen skinner på Kelds Dag, så svider den Bygget af; derfor kaldes Dagen også K j e l d s v i d e b y g s d a g).

Til S t. K n u d s D a g (Knud Konges Dag, ^{10/7}) knytter sig Rimet: St. Knud driver Bonden med Leen ud; kendes det i Sønderjylland? Kender De andre Navne på St. Knuds Dag? (f. Ex.: L e - K n u d, K n u d m e d L e e n, L e k o n g e n e l l e r B o n d e k o n g e n).

Har man haft særlige Navne på M a r g r e t h e s D a g (^{13/7})? (F. Ex.: M a r g r e t e R å d d e n h ø, M a r g r e t e L æ k). Hvilke Talemåder kender De om denne Dag? (F. Ex.: Hvis det regner Margrethes Dag, får man ikke Høet godt hjem det År; Margrete pisser i Høstakkene (om Regnvejrr Margretes Dag); å Margretes Nat sættes æ Nødder i æ Hat; regner det Margretes Dag, får man ingen Nødder, så bliver Nødderne ormædt; om ormstukne Nødder siges, at Margrete har pisset i dem).

Kender De Talemåder om M a r i e M a g d a l e n e s D a g (^{22/7})? (F. Ex.: Om Marie Magdalen springer der Humle på Gren).

På Marie Magdalenes Dag begynder H u n d e d a g e n e, der varer fra ^{22/7} til ^{23/8}. Hvilke Talemåder kender De om dem? (F. Ex.: Vinner æ Hunddaww gæ vårr ind, gæ di tørr ur; som æ Hunddaww tændes, skal de ændes; er der mange hvide Skyer i Hundedagene, får vi megen Sne om Vinteren).

J a k o b i D a g (^{25/7}) kaldes også S t. J e p p e s D a g, S t. I b s D a g, J a k o b V å d h a t; bruges dette eller andre Navne i Sønderjylland? Kendes Talemåder om Jakobi Dag? (F. Ex.: Jakobus giver Månedsvejrr; regner det den Dag, giver det en våd Høst).

Hvilke Regler var knyttet til S a n k t O l e s D a g (^{29/7})? (F. Ex.: På Sankt Wollesdag skal der være fuld Kærne i Rugen; efter Sankt Wollesdag modnes Rugen lige så meget om Natten som om Dagen; Bier, der sværmer før Wollesdag, kan blive vinterfærdige; Wollesdag må Græs og Korn ikke røres; Wollesdag skal der skæres Malurt).

AUGUST.

Kender De Talemåder om hele August Måned? (F. Ex.: Kommer August med Hede, kommer Vinteren med Vrede).

P e d e r s F æ n g s e l (^{1/8}) kaldes også P e r F l æ n g, P e r K e t t e n f i e r, v å d e P e t e r, P e r D r y p p e k j i l, R u g p e d e r s d a g; kender De disse eller andre Navne? Hvilke Forestillinger og Talemåder var knyttet til denne Dag? (F. Ex.: Regner det Rugpedersdag, vil det regne hver Dag i de næste 3 Uger; regner det ^{1/8}, bliver Rugen svang; Per-Flæng skal gå tør i Seng, ellers

får vi en våd Høst. Per-Fængsels Regn gør Rugen klejn; er det Tørvejr på den Dag, bliver det Tørvejr hele Høsten; hvis man spiser Rugkærner på Rugpedersdag, mættes man ikke hele Året).

Hvilke Vejrmærker var knyttet til Laurentius Dag (også kaldet Larsdag, $10/8$)? (F. Ex.: Er Laurentius klar, giver det en hård Vinter, er den mørk, bliver Vinteren regnfuld; er Formiddagen klar, giver det en hård Vinter før Kyndelmisse, er Eftermiddagen klar, bliver Vinteren hård efter Kyndelmisse; så længe Rugen drær før St. Hans, så længe er den moden før Larsdag; Larsdag skulde man have Rugen i Bånd; Ribs skal syltes Larsdag).

Til Mariemesse (Marrimes, også kaldet Vor Frue Dyre, $15/8$) knytter sig en Række ejendommelige Ord og Forestillinger, hvis Udbredelse det var interessant at få Klarhed over. (F. Ex.: Tynde, hvide Skyer, som viser sig højt på Himlen midt i August, kaldes nogle Steder Marrimesblammer eller Mariemesblommer; når der viser sig mange af dem på Østhimlen om Eftermiddagen i de 3 Uger, der følger efter Mariemesse, bliver Vinteren hård; Marrimesæg kaldes Æg, som lægges i sidste Halvdel af August; de gemmes til Jul og kan holde sig til Påske; Marrimeskyllinger, d. v. s. Kyllinger, der udruges i de 3 Uger, der følger efter $15/8$, bliver gode Læggehøns).

Hvilke Talemåder var knyttet til Sankt Sebaldu's Dag ($19/8$)? (F. Ex.: Hvis Lyngen blomstrer den Dag, varsler det Snevinter).

Den $23/8$ går Hundedagene ud, men de efterfølges af Kattedagene, som skal være værre endnu. Hvor mange Kattedage regnede man med? (nogle Steder nævnes 3, andre Steder 7 eller 9). Hvilke Talemåder var knyttet til dem?

Hvad kaldte man Bartholomæus Dag ($24/8$)? (F. Ex.: Battemejdag, Bittemejdag, Bartel Brydestrå, Bertemø). Hvilke Forestillinger og Talemåder var knyttet til Bartholomæus Dag? (F. Ex.: Er Vejret smukt Bartholomæus Dag, bliver Sommeren lang og Vinteren streng; Bartholomæus bringer Storm- og Bygevejr; kan en Laderad stå imod Battemej-Stormen, vælter den ikke det År). Nogle Steder har den Regel hersket, at Malurt skulde afskæres og ophænges Bartholomæus Dag; derfor kaldtes Malurt også Betelmejdagsblomster, kendes dette Navn og denne Regel i Sønderjylland? Det fortælles, at en Kone gav den flåede Bartholomæus en Salve bestående af Smør, til Tak gav han Smørret Lægedomskraft. Derfor har Battemejsmør (kendes dette Ord?) særlige Egenskaber; det kan holde sig Året rundt; Fløde, der er kogt til Smør Bartholomæus Dag, har Lægedomskraft. Kendes disse og lignende Forestillinger? Enkelte Steder har man kaldt Kvaksalvere for Battemejsmørre; har dette Ord været brugt i Sønderjylland.

Kaldes Efterårsmarkedet i Løgumkloster for Bertemø's Marked?

(Fortsættes).

Oplysninger bedes sendt til S. M.s Redaktion eller til Anders Bjerrum, Udvalg for Folkemaal, Tøjhusgade 9, København K.

HVORLEDES NØRRE LØGUM SKOLE BLEV BYGGET

AF C. H. FRIIS, LØGUMGAARD



vornaar et ordnet Skolevæsen er begyndt i Nørre Løgum Sogn, kan vel ikke fastslaas, da man ikke har været flittig med Optegnelser dengang. Det er vel nok begyndt med, at Degnen har faaet Tilhold om at holde Skole, og denne har siden udviklet sig lidt efter lidt. I første Halvdel af det 18. Aarhundrede var det nemlig Præsten, der skulde »holde Degnen«, som det staar i de gamle Akter. Han blev altsaa ansat og lønnet af Præsten. Lønningen har det vist været smaat med, for Præsten fik jo heller ikke nogen Løn, men han havde jo Præstegaarden at leve af, og saa har Degnen vel levet med her. Præsten har dog ogsaa haft nogle Tiendeindtægter samt Offer og Accidenser, og Degnen har med Tiden ogsaa faaet tillagt nogle af disse, saa det er vel nok fra den Tid Ordsproget stammer, at »naar det regner paa Præsten, drypper det paa Degnen«.

Indtil Aaret 1739 hørte Løgumkloster og Nørre Løgum Sogne sammen. Det var jo det tidligere store Løgum Sogn, der ved Reformationen fik Adgang til Klosterkirken, som til at begynde med har været Kirke for Klostret alene. Den kaldtes Slotskirken i Modsætning til Sognekirken, der stadig var Løgum Sogns Kirke. Ved kgl. Anordning af 10. Maj 1739 blev Løgum Sogn delt i Løgumkloster og Nørre Løgum Sogne, der nu hver fik sin egen Præst og Degn. Den 27. April 1739 blev Johannes K r a g h kaldet til Sognepræst for Nr. Løgum Sogn, og der blev købt et Bol i Løgumkloster til Præstebolig for ham. Degnetjenesten bliver i begge Sogne tillagt Præsten, dog under Betingelse af, at der ansættes to dygtige Mænd mod en passende Løn. I en Fortegnelse over Præsternes Indtægter staar der, at de til Degnetjeneste faar i Løgumkloster 9 Mark og i Nr. Løgum 3 Mark. I Nr. Løgum Sogn faar Præsten til Degnetjenesten dog ogsaa tillagt 2 smaa Stykker Jord ved Kirkegaarden og Kirkekroen.

I Aaret 1795 indgaar en kgl. Befaling til Nr. Løgum Sogn om at anskaffe en Kirkeregnskabsbog. En lignende Befaling havde Sognet allerede faaet i 1708. Præsten Johan R o o s t anlagde den-

gang en saadan Regnskabsbog og begynder med i en Indledning at fastslaa, at Løgum Kirke er den rette Sognekirke for Løgumkloster Birk. I Tidens Løb er der dog blevet sløset med Indførelserne, og de ophører helt i 1746. Men Bogen var endnu i Behold i 1795, og Kirkeværgerne ansøger nu om at maatte benytte denne. Det tillades under Betingelse af, at de Regnskaber, der ikke er indført, og som opbevares dels paa Amtstuen og dels i Præstegaarden, bliver indførte. Degnen bliver anmodet om at indføre dem mod en Godtgørelse, og disse Indførelser kendes paa en fint prentet og let forstaaelig Skrift, saa det ses heraf, at han har været godt hjemme i Skrivekunsten. Præsten Asmus P e t e r s e n har kontrolleret dem og gjort sine Bemærkninger hist og her i Bogen.

Der laa i sin Tid i Løgumgaard By et Hus, der kaldtes Hyrdehuset, fordi det benyttedes som Bolig for Byens Hyrde. Det har vel nok været Byens Bønder, der har ejet det. Her begyndte Skolen. Degnen har vel faaet et Tilhold om at begynde, og har saa sandsynligvis holdt Skole her i mange Aar. Hvornaar han har begyndt, er der ingen, der ved nu, og i Akterne har jeg ikke fundet noget herom. Med Tiden blev der imidlertid ogsaa Trang til en Bolig til Degnen. Det er nu ikke mere Præsten, men Sognet der lønner ham, og han er antagelig gaaet rundt i »Madning«, som det kaldtes dengang. Det var jo Landsbylærerens Lod i gamle Dage. Jeg har hørt fortælle om en af dem, at da han en Dag satte sig tilbords i en Bondegaard, udbrød han sukkende: »Aah, det er nu den trettende Dag, jeg skal have Kaal«. Husmødrene mente det sikkert godt, og Kaal var jo en yndet Ret dengang. Men selv om en Lærer ogsaa holdt af Kaal, kunde det dog blive for meget af det gode.

Men Spørgsmaalet om en Bolig til Degnen trænger paa, og i 1798 kommer der en Skrivelse fra Kirkevisitatorerne (Provst og Amtmand) i Aabenraa, hvori det beklages, at Opførelsen af en Degnebolig endnu hviler, og at Hyrdehuset, hvortil Skolestuen er bygget, er overladt til Byens Hyrde, tilligemed den dertil hørende Kaalgaard, og at Sognets Degn og Lærer ikke engang har faaet bevilget, hvad man frivilligt har indrømmet Byens Hyrde. Da Hyrdehusets Beliggenhed er fortræffelig for en Skole og Degnebolig, og den kan indrettes med ringe Omkostninger, gør Skolevisitatorerne det til en Pligt for Sognet at gøre sig Møje for at købe Huset med Kaalgaard. Skulde dette ikke kunne lade sig gøre, maa der arbejdes hen til Opførelsen af en Degnebolig og Skole.

Handelen med Hyrdehuset synes ikke at være gaaet i Orden, thi Aaret efter (1799) fik Sognet Tilhold om at bygge en Degne-

holig og Skole i Løgumgaard. De to Kirkeværger Hans Andersen i Løjtved og Peter Rasmussen i Ulstrup har dog ment, at det godt kunde gaa som hidtil. De indgiver et Andragende til Kongen om at blive fritaget for at bygge. Svaret blev et Afslag (^{31/12} 99). Byggeriet maatte nu forberedes, og Kirkeværgerne begyndte at indkøbe Materiale og lade Sognets Haandværkere udføre Arbejdet for Dagløn. Maaske er der bleven klaget herover, idet der fra Kirkevisitatorerne kommer en Forordning om, at Bygningen skal bortliciteres til den lavestbydende. For nu ikke at blive siddende med det indkøbte Materiale for ialt 60 Rdl. 16 Skilling og derved lide Tab, blev Menigheden sammenkaldt og besluttede at bortgive Arbejdet til



Den gamle Skole.

den lavestbydende. De to Kirkeværger fik Tilslag paa et Bud paa 300 Rdl. Denne Sum blev fordelt efter »Rigsdaler Sats« paa Sognets Indbyggere.

Sagen synes nu at være ordnet, men den faar et Efterspil. Om der maaske har været noget muggent ved Licitationen, kan ikke ses af Akterne, men Ejeren af Faargaard, Herredsfoged Outzen i Rabsted, nægter at betale den ham paalignede Del under Forgivende af, at hans Ejendom »Faargaard« som »Salarie Plov« maa være fritaget herfor. Outzen var Herredsfoged i Slogsherred og boede i Rabsted, medens hans Familie stadig boede paa Faargaard, som han havde arvet efter sin Fader, Birkefoged Kancelliraad D. Outzen, hvis Gravsten endnu staar i Nr. Løgum Kirkes Vaabenhushus. I en Klage over Herredsfogeden til Kongen meddeler Kirkeværgerne, at de forgæves har søgt at overbevise ham om hans Pligt til at betale. De har forelagt ham en Repartition, hvorefter hans »salig Fader«, og en, hvorefter han selv i 1791 har betalt Bidrag til Kirke og Præstegaard. De beder derfor Kgl. Majestæt befale ham at be-

tale sit skyldige Bidrag i Rigsdaler Sats inden 4 Uger med samt Omkostninger. Klagen er dateret den 27. Oktober 1801 og Svaret herpaa Gottorp Slot den 29. s. Maaned. I Svaret anbefales det Herredsfogden at betale de skyldige Bidrag inden 6 Uger eller ogsaa inden 14 Dage at indgive Protest.

Herredsfogeden indgiver nu en Protest, dateret 4. Januar 1802. Heri paastaar han, at han ikke har nægtet at betale, fordi han er Ejer af en Salarie Plov, men fordi Klagerne er gaaet »lovstridigt, egenmægtigt og vilkaarligt frem i denne Sag«. Han vilde ikke have nægtet, hvis Klagerne havde forelagt ham Øvrighedens Bekræftelse af Overslaget og overholdt Visitatorernes Anordninger. Men de har forelagt ham en »jammerlig Chartegue«, hvori man i utydelige Ord kan læse deres Synder, og hvori de paalagde ham en større Afgift, som han ikke vilde bebyrde sin Ejendom med. En Afskrift af dette »mærkelige Dokument«, som har givet ham Anledning til en tidligere Ansøgning, er desværre gaaet tabt i de to Aar, Sagen har varet. Men vist er det, at Klagerne ikke har Grund til at besvære sig, saameget mere, som den ene af disse, ikke som Kirkeværge, men som Privatmand, ved Licitationen har været den lavestbydende, medens den anden er gaaet i Kaution for ham. Han beder derfor om at tilbagevise Klagen.

Han tabte dog Sagen. Dommen foreligger dateret Gottorp den 6. August 1802. Herefter er Herredsfogeden ikke berettiget til at nægte Betaling af sit Bidrag efter Rigsdaler Sats, dog med Forbehold af, at hvis han er ansat for højt, dette da maa bringes i Afdrag, naar der inden 6 Uger foreligger et Andragende.

Herredsfogeden maatte altsaa bøje sig, skønt han synes at have været en striks Herre. Da han var den sidste af Slægten, der boede paa Faargaard, er det maaske ham, der senere spøjte paa Loftet, og som Pastor N. C. Nielsen i sin Bog »Fra Schæfergaarden« benævner som »den gale Outzen«.

TRÆK AF HIMMELBREVENES HISTORIE

DA JUST FRA HADERSLEV FIK BESØG AF ÆRKEENGLLEN
MICHAEL; OG BØDDELEN IKKE KUNDE HALSHUGGE
TJENEREN PAA GRAM OG SCHACKENBORG

Af Højskoleforstander JOHANNES VEJLAGER, Høve

Nogen almindelig Fremstilling af Himmelbrevenes Historie, deres Vandringer og Forudsætninger skal der af flere Grunde ikke gives her. Det vil føre for vidt og falde uden for »Sønderjydske Maanedsskrift«s Rammer. Men det kan vel have sin Interesse, det er i hvert Fald ikke tidligere paavist, at flere af disse Himmelbreve, som iøvrigt er langt mere udbredt ogsaa i vore Dage, end almindelig antaget, har lokalhistorisk Tilsnit. Navnlig Brevene fra den »nyere Tid« har ofte indflettet Tildragelser, der knytter dem til en bestemt By, Herregaard, Person eller lign. Disse to Ting: Himmelbrevenes store Udbredelse og deres lokale Tilknytning til Sønderjylland, skal der kort redegøres for paa de efterfølgende Sider.

Til Indledning maa jeg nævne, at der findes to Hovedtyper eller Arter af Himmelbreve: Amulettypen og Bodstypen — selvfølgelig med mange Varianter og Afvigelser.¹⁾ Amulettypen er langt den talrigeste. Her i Landet findes denne Type Breve i store Mængder. De anvendtes særlig i Krigen, baade Treaarskrigen og i 1864;²⁾ hvor en stor Part af den danske Hær var forsynet med disse Breve, der ved en tilfældig Sammenhobning af store Bogstaver lover Beskyttelse mod blandt andet Staal og Bly, mod Torden og Lynild, og de kan altid stille Blod. I Verdenskrigen var de, som Amtslæge Dr. Lausten-Thomsen tidligere har omtalt her i »Sønderjydske Maanedss-

1) Dania III, S. 193-228.

2) E. T. Kristensen: Danske Sagn, 2. Afd. 1893, S. 325-329. Jens Kamp: Danske Folkeminder, S. 317. E. T. Kristensen: Jyske Folkeminder, S. 319. Anders Uhrskov: Sagn og Tro, S. 187. Dania III, S. 223. Salomonsens Leksikon, B. XI, S. 472. Langelands Avis 15. og 19.-5.-1931. Vendsyssels Tidende 16.-9.-1931. Vejle Amts Folkeblad 23.-5.-1931. Møens Dagblad 11.-5.-1931.

skrift«, ogsaa almindelige,³⁾ saavel som i Krimkrigen, i den italienske Krig 1859 og i den fransk-tyske Krig 1870.⁴⁾

Bodstypen har to Former : a) Breve, der antages at være nedfaldet i Holsten (eller Italien);⁵⁾ og b.) Breve, der er overbragt af Ærkeenglen Michael til en Mand ved Navn Just, som boede i Assens. Overbringelsen skete »en Miil fra Assens, ved et Hus som kaldes Møllehuset«. ⁶⁾

Med Bodstype b. er vi paa dansk, stedbestemt Grund ; og til og med er Manden Just ingen Sagnfigur ; men en historisk Person, hvad der sikkert er de færreste bekendt. Han levede ganske vist ikke i Assens, ja ikke engang paa Fyn, men paa Sjælland, hvor han var en velagtet Gaardmand paa Holbækegnen og hed Just Jensen. Han fødtes i Sommeren 1648 som Søn af Jens Justesen, og 1677 giftede han sig med Anne Jensdatter, og de boede i Ondløse. Efterretningen herom findes i Lynge-Kronborg Herreders Provstebog; saa de er paalidelige nok.⁷⁾

Lokaliseringen af Bodstype b til Assens er almindelig udbredt og kendt i Sønderjylland, ja over hele Landet, som det ogsaa fremgaar af Notehenvisningen ; men til Gengæld har denne Lokalisering været anset for den eneste eksisterende saavel af Bodstypen som af Amulettypen. Det er imidlertid ikke rigtigt. Undertegnede foretog saaledes i 1930-31 en Undersøgelse, (støttet af Størsteparten af

-
- 3) Sønderjydske Maanedsskrift Nr. 8, 1.-2.-1926, S. 117. Nr. 9, 1.-3.-1926, S. 132; Nr. 10, 1.-4.-1926, S. 149. Langelands Avis 19.-5.-1931. Ejvind Bergrav-Jensen: Krigerliv og religiøsitet, S. 165 o. f.
 - 4) Dania III, S. 223. Ejvind Bergrav-Jensen: Krigerliv og religiøsitet, S. 165 o. f.
 - 5) Jens Kamp: Danske Folkeminder, S. 316, 318. E. T. Kristensen: Danske Sagn, 2. Afd. 1893, S. 327, 328. S. Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage 1888, S. 317. Skattegraveren III, S. 30. Dania III, S. 211. E. T. Kristensen: Jyske Folkeminder VI. S. 213, 214. Anders Uhrskov: Sagn og Tro, S. 187, 195. Sønderjydske Maanedsskrift, Nr. 1, 1.-7.-1926, S. 9. Randers Dagblad 3.-11.-1930. Vendsyssels Tidende 13.-5.-1931. Ribe Stiftstidende 5.-5.-1931. Aarhus Amtstidende 8.-5.-1931. Ærø Folkeblad 12.-5.-1931. Fyens Venstreblad 6.-6.-1931. Vejgaard Avis 19.-6.-1931.
 - 6) E. T. Kristensen: Danske Sagn, 2. Afd. 1893, S. 229. Skattegraveren III, S. 74. Jens Kamp: Danske Folkeminder, S. 318-20. Anders Uhrskov: Sagn og Tro, S. 192. Kirkeleksikon for Norden, Bd. IV, S. 1014. Fynsk Hjemstavn, 9. H. 3. Aarg. Sept. 1930, S. 140. Ringsted Folketidende 8.-5.-1931. Lolland Falsters Venstreblad 14.-5.-1931. Dybbøl Posten 23.-5.-1931. Langelands Avis 19.-5.-1931.
 - 7) Kirkehistoriske Samlinger, 5. R. Bd. VI. S. 585.

Provinspressen) der, foruden at vise den overordentlige store Udbredelse, disse Breve har den Dag i Dag, (paa en enkelt Dag modtog jeg 80 Breve ! !), godtgjorde, at der saa godt som overalt i Landet findes lokaliserede Himmelbreve.

I Sønderjylland har jeg fundet 4 Breve af Bodstypen og 7 Breve af Amulettypen, der er lokaliserede. Brevene er i det væsentligste ens, saa der vedføjtes kun et af hver Type.

Først Bodstypen, hvoraf de tre Breve har Tilknytning til Haderslev og et til Sønderborg.

HIMMEL - BREV

Som Gud selv har skrevet det med Guldbogstaver og hængt det over Døren (Daaben) i sin Kjirke. Hvo dette Brev vil gribe, for den flyver det, men hvo som det vil udskrive, for den bøjer det sig og lukker sig op.

Paa en Miil nær Haderslev (eller Sønderborg) hændte det sig, at en Mand ved Navn Just (Navnene Jens, Peder og Mads forekommer ogsaa), som boede i Haderslev (Sønderborg), mødte en ung Karl i en stor Bruun Kappe uden Knapper. Den unge Karl gav Just et Brev, for at han kunde give det til Præsten, men Præsten sagde, at naar han ingen Knapper havde i sin Kappe, maatte det være et Spøgelse; derfor kom den unge Karl anden Gang (nogle Breve har tre Gange) til Just og sagde, at han var en Engel, udsendt fra Gud, hvorpaa han slog sin Kappe tilside, og var da saa lys og skinnende, at Just ikke kunne se paa ham for hans Klædheds Skyld, han blev ganske blændet, som var det Solen, der var under den gamle Kappe. Den fremmede sagde, at Just ikke skulde frygte; men gaa til Præsten og sige, at Gud ikke havde Roe for de fattiges Suk og Raab, og Synden gaar i Svang og bedrives af de fleste Mennesker i Christenheden.

Brevet, Just fik overbragt, lyder saaledes:

Hvo som arbejder om Søndagen er ikke lykkelig i Himlen, som jeg selv siger. Denne Engel har jeg sendt til Eder for at I kan omvende Eder fra de onde Veje, som er Hovmod, mit Ords Fortræd, Mord, Tyveri, Fylderi, Banden, Vrede, Skænden og Hævn og endnu mere som er mig saare haardt imod; hvorfor jeg er nødtvungen til at lade Landplager komme over Eder. I ere selv Skyld i at Jordens Frugter formindskes, at Dyrtid, Pestilense og andre smitsomme Sygdomme komme over Eder. Vender derfor om fra Eders Synders Veje og lader Verden ej bedrage Eder; beder om Forladelse den Stund I har Tid; thi Enden er nærmere end I ser og Tænker. Aflæg Eders slemme Syndere og gaa flittig i Kjerke, Unge og Gamle; arbejder ikke om Søndagen, men hold den hellig og brug mit Ord med Flid. Dersom I ikke gjøre de, da vil jeg straffe Eder, Unge og Gamle, men hvis I det gjøre, og holder ud til Enden, vil jeg forbarme mig over Eder, give Eder Sundhed, Glæde og Fred. Hvo som troer, at dette Brev er sandt skal have Lykke og Velsignelse, men hvo som ikke tror det skal fordømmes. Jeg har selv med min guddommelige Haand skrevet dette. Hvo som har dette Brev i sit Hus, men ikke aabenbarer det, han

være forbandet. Enhver skal udskrive det, den ene til den anden. Om end Menneskene have saa mange Syndere som Sand i Havet, som Stjerner paa Himlen og Græs paa Jorden, skulle de forlades, dersom I omvender Eder og Troer fast; men hvo som ikke Tror, skal dø. Dersom I ikke omvender Eder saa bliver I forbandet; thi Jeg skal spørge Eder paa den yderste Dag; men I skulde ikke svare et til Tusinde for Eders Synders Skyld. Hvo som har dette Brev i sit Hus, skal Luften og Vandet ikke gjøre nogen Skade men hans Huus skal altid være fri for Ild og Vand og alt Godt skal vederfares ham. Dette mit Brev har jeg paany sendt til Eder ved Englen Michal. Jeg er Jesus Christus, tro fast paa mig; hvo som ikke tror paa mig, skal pines i Helvedet. Vær barmhjertige mod de Fattige, thi haver deres Suk og Raab ikke været, da var der ikke kommen Regn og Grøde paa Jorden i 6 Aar (andre Breve har 7, 9, 15, 17, ja et enkelt Brev 55 Aar med Tilføjelsen: Dersom I ikke omvender Eder, da skal Verden ei staa længer end udi 9 Aar!); der skal blive saadan Krig og Blodsudgydelse paa Jorden, Hunger og Dyrtd, at Moderen skulde fortære sit eget Barn, Menneskene skulde staa friske op om Morgen og om Aftenen skulde de være døde i Jammer og Elendighed. Mange skulde da raabe Vee, Vee, hvor finder vi arme, bedrøvede Synder Trøst. Men hvis I omvender Eder, skulde I længes efter at leve her i Tusinde Aar, saadan Glæde skulde der være; thi Herren Eders Gud skal have Lyst til Eder. Den som har dette Brev i sit Huus og dølgger det, han være forbandet; men den som det forkynder, skal blomstre for Herrens Velsignelse.

Dette er passeret en Miil fra Haderslev (Sønderborg) ved et Huus, som kaldes Møllehuset.

Dette Brev tilhøre mig,

Hans Christian Madsen.

Opskriften til ovenstaaende Himmelbrev er sendt mig af en Embedsmand indenfor Toldvæsenet. Det var ledsaget af følgende Skrivelse, dateret 6. - 7. - 1931, »De bedes meddele mig, om De har modtaget dette Brev; jeg har skrevet mange af og givet det til Folk og selv tror jeg oprigtig derpaa, og har hidtil faaet det bekræftet.«.

Dernæst Amulettypen, der som Bodstypen i det væsentligste er ens, saa der vedføjtes kun nedenstaaende af de 7 lokaliserede, jeg har fundet i Sønderjylland, hvoraf de 5 har Tilknytning til Gram og de 2 til Schackenborg.

CHRISTELIIGT HIMMELBREV

Der var engang en Grev paa Gram (Slot) (eller Schackenborg), som havde en Tjener, og han vilde lade ham henrette; men da dette skulde ske, kunde Skarpretteren ikke faa Hovedet af ham. Da spurgte Greven hvorledes det kunde gaa til, at intet Sværd kunde beskadige ham. Tjeneren tog da dette Brev frem og viste ham; derpaa var skrevet følgende

Bogstaver L F F R H L H N. Greven befalede da at enhver paa Gaarden skulde have et saadant Brev hos sig. I brevet stod endvidere. Jesus Christus fik Saar paa Jorderig og det lægtes i Himmerig. Jomfru Marie vædede det med sine Taare og tørrede det med sine Hovedhaar. Hun bad at det ikke skulde bløde, ikke boldne, ikke svie, men straks sammengro, som Jesu fem Vunder og Saar og det i H G F G S G I L. Amen. Moses med sin Stav gik igjennem det røde Hav, saa sandt Gud vilde det skulde ske vil det stille det røde Blod. I L G O S G F. Amen. Ikke Geværdild skal skade dig, men staa stille i Jesu Død og Befaling i Navnet Gud Fader, Gud Søn og Gud den Helligaand H H S. Du behøver ikke at frygte for Pistoler, det er de hellige 5 Vunder K H F G K. og ingen Kugle kan træffe dig, den være af Guld, Sølv eller Bly. Hvo som haver denne Velsignelse med sig imod Fjenden, kan ingen Skyds gjøre Skade i Navnet Gud Fader, Gud Søn og Gud den Helligaand S F S A. Den som har dette i sit Hus kan Torden og Lynild ikke gjøre Skadé, naar ens Næse bløder, eller man har blodige Saar, saa lægger man dette Brev paa, da skal Blodet straks stilles S F F A S S H. Hvo som vil tro det, han skriver det af og hænger det om Halsen paa en Hund og skyder derpaa, saa skal han selv se, at det er sandt. Skrib disse Bogstaver af paa en Sabel eller andet Slags Skyts, saa skal alt staa stille i Navnet Gud Fader, Gud Søn og Gud den Helligaand. S F S A. Gud skal bevare Eder for Tyv og Morder, ingen kan sige dig falsk Vidne imod, du kan heller ikke blive forfærdet, Ild og Vand kan heller ikke gjøre dig Skade. Dette Brev er bedre end Penge. Ligesom Jesus Christus stod stille i Oliehaven, og ligesom han vandrede paa Jorden, skal Skyts staa stille N G F S O A D H A. Amen.

...Originalen til ovenstaaende Brev, der var skrevet med prentede Bogstaver, tilhører en Mand, som, da han i 1884 blev indkaldt til tysk Soldatertjeneste, af sin Moder blev bedt om at afskrive Brevet og tage det med sig, thi, som hans Moder sagde, skade kan det dog ikke. Hans Moder havde faaet Afskriften af en Soldat fra Krigen 1864, som havde haft Brevet hos sig under hele Felttoget.

Vi har nu set, at begge Typer af Himmelbreve har Lokaltilknytning til Sønderjylland. Lokaliseringen er jo i og for sig ret forstaaelig; kun mærkeligt, at det ikke tidligere er paavist; thi Brevene bliver jo betydelig mere, skal vi sige »personlige«, naar der i Stedet for: »Paa en Mil nær Assens osv.», sættes: »Paa en Mil nær Haderslev (Sønderborg) osv.«; og i Brevets Slutning: »Dette r passeret en Miil fra Assens ved et Huus, som kaldes Møllehuset«, sættes: »Dette er passeret en Miil fra Haderslev (Sønderborg) ved et Huus, som kaldes Møllehuset.« Og i Amulettypen i Stedet for: »Der var engang en Greve, som havde en Tjener osv.« sættes: »Der var engang en Greve paa Gram (Schackenborg), som havde en Tjener osv.«

Om denne Lokalisering skyldes Fejlskrivning eller er bevidst

skal være usagt. Det sidste kan vel være tænkeligt, da der har været drevet en ret udstrakt Handel med disse Breve. Det kan vel næsten kaldes en Slags »reformeret Afladshandel«. Og rent »forretningsmæssig« kan Lokaliseringen jo nok have sin Interesse eller Betydning. Men maaske kan det senere lykkes at afdække Vejene for Lokaliseringen. Enhver Oplysning, Breve i Original eller i Afskrift, vil derfor blive modtaget med Taknemmelighed af Undertegnede, der i Dansk historisk Fællestidsskrift eller i Bogform vil søge at belyse denne af tidligere Slægters mellem Tro og Overtro svingende Fantasi, der som nævnt,⁸⁾ rækker op til vore Dage.

HENSATTE BRANDE

i Møgeltønder Sogn.

Af J. C. GREGERSEN, Møgeltønder

Stenen, der ikke maa fjernes

Ved den store Brand i Sønderbyen 1804 havde Ilden ogsaa fat i Laden til den Gaard, som tilhørte afdøde Andreas Linnets, og det er endnu synligt paa Spærrene, som er en Del forkullede. I Stalden ligger der en meget stor Sten, og den maa ikke fjernes, hedder det efter gamle Folks Fortællinger, for saa brænder Gaarden. Tilsyneladende er der altsaa en Forbrand hensat i Stenen, skønt ingen kan huske noget om det.

Forbranden for Kannikhus.

Omkring 1810 tjente der paa Kannikhus en Karl fra Jylland, som kendte til de sorte Kunster. Folk var ikke rigtig glade for ham; for naar han var paa Marken at arbejde, kunde man ofte samtidig se ham staa hjemme i Haven og grave.

En Dag, alle Folkene var paa Marken at høste, saa de Gaarden staa i lys Lue, og de skyndte sig hjemad. Karlen, som naaede hjem før de andre, greb hurtigt en Haandfuld Straa af Taget, løb ind i Køkkenet, tog et Fad Gryn og holdt Straaene under det, idet han

8) Dania III, S. 226. Sønderjydske Maanedsskrift, Nr. 1. 1. - 7. - 1926. 3. Aarg. S. 9. Ejvind Bergrav-Jensen: Krigerliv og religiøsitet, S. 165 o. f.

sagde: »Brænd nu kun, men ikke før om saa mange Aar, som der er Gryn i Fadet«. Da de andre kom til Stede, sagde han til Manden : »Nu behøver du ikke at være bange for, at Gaarden skal brænde i din Tid«.

Forbranden for Vesterraden.

En Sommeraften 1830 sad i et Hus paa Vesterraden en af de omvandrende Nordmænd og underholdt sig med et ungt Kæreste-



»Vesterraden« i Møgeltønder.

par. Disse Nordmænd var bekendt for at kunne finde Skatte, vise igen og meget andet, og Folk saa dem gerne, da de altid havde meget at fortælle. Medens de sad og talte sammen, lød der pludselig Brandalarm, og den unge Pige blev saa forskrækket, at hun besvimele. Da hun kom til sig selv, spurgte Nordmanden, hvorfor hun var blevet saa forskrækket. »Jo«, svarede hun, »for der er mange, der har set Vesterraden i Forbrand, og jeg var bange, det var den, der nu brændte«. »Det behøver du nu ikke mere at være ; den Sag skal jeg nok ordne«, sagde Nordmanden. Han gik hen til Arnen, mumlede nogle Ord op i Skorstenen og sagde saa : »Nu kan I være

trygge, nu brænder Vesterraden ikke, saa længe jeres Familienavn findes i Byen«.

(Slægten lever endnu her i Møgeltønder).

Brand hensat i en Dam.

I Begyndelsen af forrige Aarhundrede blev den vestligste Gaard i Gallehus flere Gange set i Forbrand. Herover blev Ejeren meget urolig og henvendte sig til Henrik Maler, som ogsaa boede i Gallehus, om at faa Branden hensat. Denne forlangte en Specie for Ulejligheden, og Ejeren var villig til at betale.

Om Aftenen mødte Henrik Maler i lange Støvler. Klokken 12 gik han tre Gange rundt om Gaarden og vadede saa ud i en Dam nær ved Huset, stod der en Tid og mumlede nogle uforstaaelige Ord. Derefter vadede han i Land igen og sagde saa, at nu brændte Gaarden ikke, saa længe der var Vand i Dammen.

En Sommer omkring 1890 var Dammen udtørret, men Gaarden brændte dog ikke. Nogle Aar senere blev Gaarden revet ned, og nu staar der et nyt Hus der.

Brand hensat i en Stolpe.

I Midten af forrige Aarhundrede laa der Syd for Kirken en Kro. Den var ofte blevet set i Forbrand, og man havde derfor faaet Branden hensat i en Stolpe i Huset. I Aaret 1852 blev Kroen solgt, og den nye Ejer foretog en Del Ombygninger. Folk advarede ham mod at fjerne den Stolpe, hvori Branden var hensat; men han vilde ikke rette sig herefter, da saadant noget kun var Overtro. Stolpen blev fjernet om Sommeren, og samme Efteraar brændte Huset.

Brand hensat i et Træ.

Da den gamle Herregaard Røj, der i sin Tid har hørt til Schackenborg, var blevet set i Forbrand et Par Gange, fik Ejeren Branden hensat i et Træ Nord for Gaarden. Saalænge Træet stod, skulde Gaarden ikke brænde.

Efter Ejerenes Død i 1897 blev Røj udlejet, og Forpagteren lod kort Tid efter det paagældende Træ fælde. Mange mente, at nu vilde det ikke vare længe, før Gaarden brændte; det skete dog først den 20. December 1915.

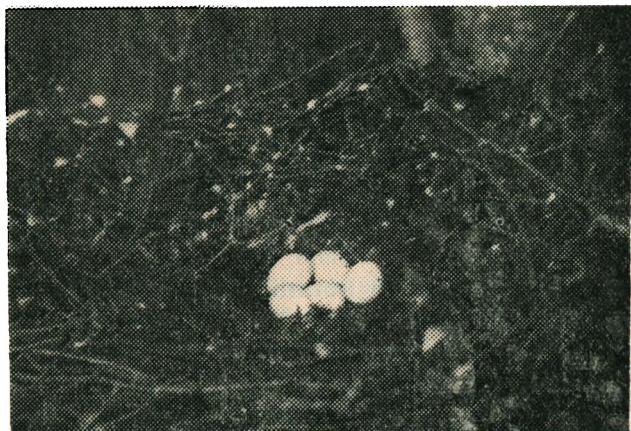
Hønehøgen atter i Draved Skov.

Af VIGGO GREGERSEN, Møgeltønder

I »Sønderjydsk Maanedsskrift«, Aargang 1930-31 skriver V. Sigfrid-Knudsen i en Artikel om Draved Skov, at Hønehøgen dette Foraar havde haft Rede i Skoven; men Hunnen var blevet skudt paa Reden af en vred Mand, hvis Kyllinger den havde taget.

I Aar bor der atter et Hønehøgepar i Skoven.

Da jeg den 27.-4.-34 var i Draved Skov, opdagede jeg en stor Rede i en høj Bøg. Jeg spurgte en Arbejdsmand, om han vidste, hvad det var for en Fugl, der beboede denne store Rede. Han forklarede, at den sorte Stork for mange Aar siden havde boet her i Skoven, og det var dens Rede, der stadig sad deroppe; men om den var beboet nu, vidste han ikke. Jeg gik hen til Redetræet og sparkede paa Stammen for at se, om Reden blev benyttet, da der hverken laa nedfaldne Pinde eller Skarn i Nærheden. Straks lettede en stor Fugl fra Reden og fløj bort. At det var en Rovfugl, var jeg straks klar over, og da den efter nogen Tids Forløb kom tilbage, saa jeg, at det var Hønehøgen (Duehøgen).



Hønehøgens Rede.

Hønehøgen er en stor kraftig Rovfugl, der maaler 110 cm i Vingefang. Den er graabrun paa Ryggen og lysere paa Bugen med mørke bølgeformede Tværstriber. Yngre Fugle har mørke Længde-

striber paa Brystet. Næbbet er sort og Fødderne gule. Den var tidligere en almindelig ynglende dansk Fugl, men er nu saa godt som udryddet.

Som det ses paa Billedet, er Reden opfyldt med Grangrene, saa den er blevet mere flad. Hønsehøgen lægger sjældent mere end 4 Æg, men i Reden her var der 5 grønligvide Æg, lidt større end Hønseæg.

KLIPLLEV BRO

Af Sognepræst P. H. MOOS

Kliplev ligger syd for den Aa, der nu paa Kortet kaldes Bjerndrup Mølleaa, men som paa Meiers Kort fra ca. 1660 kaldes Klipbæk. Kliplev maa være en gammel By; det viser Efterledet »—lev«. Forledet stammer vel fra et Mandsnavn Klippir, som vi finder paa en Runesten.

Saa længe Landet har været bebygget, har der været Samfærdsel fra Bygd til Bygd. En af de Veje, som gennemskærer Kliplev, den fra Nord til Syd, faar en særegen Betydning, da der begyndte at opvokse Købstæder ved Fjordene; den blev Vej fra Aabenraa sydpaa og støder til Jyllands Hovedvej (Hærvejen, Oksevejen) et Par Kilometer syd for Kliplev ved Kroen »Ovselkjær«, som skrives »Oxenkjær«, hvilket ikke lyder meget troværdigt. Vejen gennem Kliplev blev Postvej i 1765, da Aabenraa fik Postvognen til Byen, saa Borgerne ikke behøvede at hente deres Postsager i Toldsted Kro. Der gaar endnu Sagn om, at Postdeligencen bedede i Mørks Kro midt om Natten paa sin Fart til Aabenraa og videre nordpaa.

Den naturligste Maade at komme over en Aa var at køre gennem den ved et Vadested; senere byggede man Bro. For et Par Aar siden udvidede man Kliplev Bro og Vejen dertil; før den Tid var der Nedkørsel til Aaen baade fra Syd og Nord paa Østsiden af Broen; mon det var det gamle Vadested? Der er gjort et godt Arbejde med Opfyldning for at hæve Vejen over Engen.

Hvor længe her har været Bro, er det ikke muligt at oplyse, men Broen nævnes i Kliplev Kirkebog 1699, da »Jes über der Brücke« fik et Barn begravet. Den nuværende Bro er et smukt Arbejde, den er bygget som en Hvælving af tilhuggede Kampesten.

Med god Grund blev der rejst en Sten ved den søndre Ende af Broen til Minde om Broens Bygning. Stenen er en Meter høj, Fladen er ikke banet, saa Skriften staar utydeligt; der er brugt latinske Bogstaver. Læsningen af Indskriften kan vist gøres bedre af en sagkyndig; jeg læser omtrent saaledes: »Carlsen (?) hat gebaut diese Brygge 1816«. Stenhuggeren har ikke været stiv i Ty-sken; se Ordstillingen og Brugen af y i Stedet for ü i Ordet »Brygge«.

Skade, at man ikke kan oplyse noget om Brobyggeren, om Navnet skal læses Carlsen eller noget andet. Han har udført et smukt og godt Arbejde: Brohvelvingen, der bærer de tunge Køretøjer.

Hans Værk skjuler sig under Vejbanen, men kan dog beskues, naar man vil gaa ned til Aaen.

Han har det til fælles med saa mange andre, hvis Gernings Resultat skjuler sig og dog hører med til det bærende for de kommende Slægter.

DE GAMLE KALENDERDAGE

Af ANDERS BJERRUM

September.

Kender De særlige Talemaader knyttet til *Maanedens September*? Knytter der sig Talemaader til 1. September, *Ægidius Dag* (f. Eks. som Vejret er *Ægidius Dag*, bliver det hele Maanedens; 1. September er en ulykkelig Dag; Sodoma gik til Grunde den Dag).

Mikkelsdag (^{29/9}) var tidligere en af Aarets vigtigste Mærkedage. Paa den Dag skiftede Tjenestefolkene Plads; fra Nørrejylland kendes et Par Rim, hvormed Madmoderen og Tjenestepigen drillede hinanden den Dag; paa Mors sagde Madmoderen: I Morgen er det Sankt Mikkels Daa (Dag), saa flytter der mange Skjelmer aa (af); hertil kunde Tjenestepigen svare: Aa ja saamænd, det er en Skik og Sædwaan, aa flyt fræ jen skidde So til en aan. Kendes lignende Drillerim fra Sønderjylland? Kendes Ordet *Mikkelsdage* om Tjenestefolks Fridage (ligesom senere »Novemberdage«)? Hvornaar omtrent blev 1. November den egentlige Flyttedag?

Fejrede man Høstgilde paa Mikkelsdag, og hvorledes fejredes det? Kaldtes det *Mikkelsgilde*, eller havde man et andet Navn dertil?

Hvor holdtes der *Mikkelsgrande*, og hvordan foregik det? Holdt de unge *Mikkelsleg* ved Mikkelsdagstid? Samledes man til et særligt Gilde *Mikkelsaften* (28.-9.), og hvorledes forløb det? (Paa Møn samledes

man til Middagen og Kaffe-punsch; man kaldte det »at drikke Tidslerne ud«; naar nogen fik en Tidsel i Fingeren, sagde man: Lad den sidde til Mikkelsaften, saa drikker vi den ud. — I Ribeegegnen fik man *Mikkelsmjød* og Kommenskringler Mikkelsaften).

Hvilke andre Skikke knytter sig til Mikkelsdag? (f. Eks.: Mikkelsdag begynder Aftensædet; paa den Dag bliver Lammene slagtet, Dagen efter koges Pølser og Plovene gøres rede; Mikkelsdag skal der fyres i Kakkelovnen for at Brændslet kan slaa til).

Til Mikkelsdag og Mikkelsaften knytter sig en Række vigtige Vejr-mærker; hvis det blæser Mikkelsaftens Formiddag og bliver stille henad Aften, saa bliver Kornet dyrt næste Aars Foraar og falder om Efteraaret; er det stille Vejr Mikkelsdag, bliver Kornpriserne daarlige, blæser det, vil Prisene stige; Mikkelsdags Stille giver meget at pille (Korn at pille paa Møllen); derfor siger Mølleren paa Mikkelsdag: Vorherr la et blæjs op te en Skilling mer! Østenvind ved Mikkelsdagtid kaldes *Mikkelsøsten*; er Mikkelsdag blank, varsles der megen Frost den Vinter; er den mørk, vil der ikke blive stangt mange Aal paa Isen; regner det Mikkelsdag, bliver Kornet dyrt, og tordner det, varsler det Storm; den Pris, Kornet havde paa Mikkelsmarkedet i Tønder, gik det ikke let under i Aarets Løb. — Mikkelsaften smører Fanden sine Støvler i Brombærrerne, derfor kan de ikke spises efter Mikkelsaften. — Kendes disse eller andre Vejrmærker og Talemaader i Sønderjylland,

(Fortsættes).

Oplysninger bedes sendt til S. M.s Redaktion eller til Anders Bjerrum, Udvalg for Folkemaal, Tøjhusgade 9, København K.

1. Oktober 1934.

STORMFLODER OG OVERSVØMMELSER I BREDEAALAVNINGEN

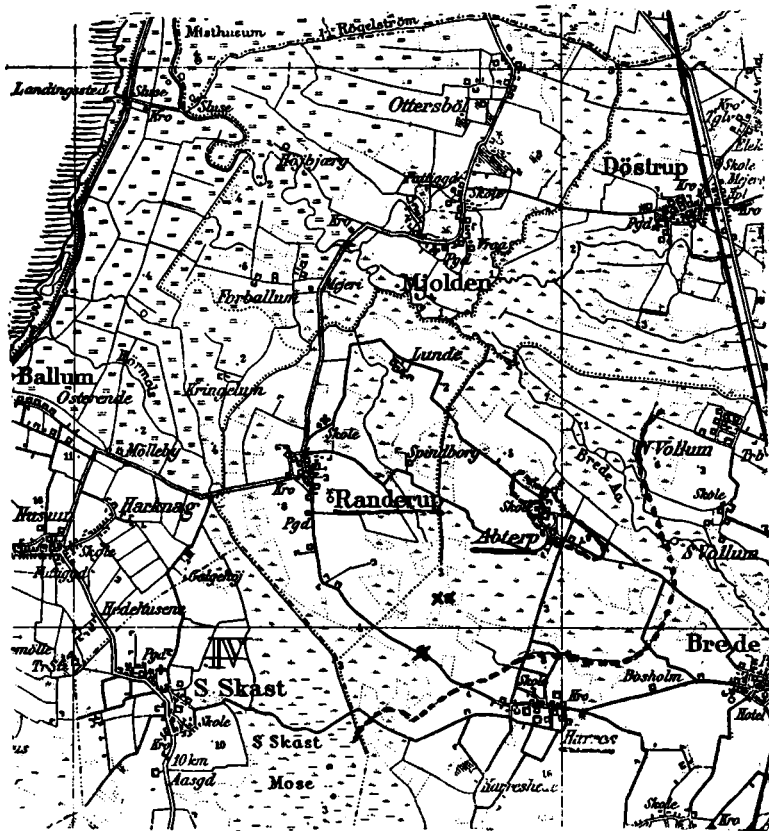
AF H. C. HANSEN, HARRES

Det er i Oktober Maaned 300 Aar siden, at den største Stormflod, vi ved nøje Besked med, hærgede Sønderjyllands Vestkyst. Nu stoler vi paa, at Digerne vil holde Oversvømmelserne borte, hvor højt end Havet hæver sig; men igennem Aarhundreder har Floderne truet, har Kystens Beboere bævet for dem. Hvad en enkelt Mand har kunnet samle og huske derom fra sin Tid, har Maanedsskriftet den Glæde her at meddele Læserne.

Bredeaalavningen, der mod Vest begrænses af Vesterhavet og gaar fra Ballum til Højlandet Vest for Astrup, er et halvkredsformet Indsnit i de overfor liggende højere Marker og begrænses mod Øst af Bymarkerne Skærbæk, Døstrup, Brede, Harres, Skast og Ballum. I Lavningen ligger som Bakkeøer Byerne Mjolden, Forballum, Lunde, Randerup og Abterp, og i fordums Dage laa endnu der den undergangne By Misthusum. Gennem hele Lavningen strømmer Brede Aa i utallige Bugter og Krinkelkroge, omgivet af frodige Enge, og ude mod Vest paa Ballum og Hybjerg Mark af noget højere Marskjorder. Dette hele store Omraade, 5 til 6000 ha, har alle Tider været udsat for Floden, der med pludselig Voldsomhed kunde bryde ind over Egnen. Nu er Faren afværget, Hullet mellem Ballum og Astrup er lukket af et forsvarligt Havdige, og naar Efteraarstormen nu fra Vest bruser ind over Landet, kan Beboerne trygt lægge sig til Ro, Vesterhavets Bølger naar ikke mere ind paa deres Marker. Saadan var det ikke før i Tiden, med kortere eller længere Mellemlum piskede Stormen Bølgerne ind over det lave Land, saa langt ind, at kommende Slægter næppe vil tro, det har været muligt. Endnu lever der Folk nok, som husker, hvordan det i saadanne Tilfælde saa ud, men naar en

kort Aarrække er gaet, vil der ikke være mange tilbage, der har oplevet en saadan Flod.

Historien fortæller om store Floder i gamle Dage. Endnu lever paa Egnen Erindringen i Sagn og Sage om den store Flod den 11. Oktober 1634, der bortrev Byen Misthusum.



Kort over en Del af Bredeaalavningen. 1 : 100,000.
 - - - - - Grænse for Stormfloden i 1911.

I denne Flod druknede der bl. a.: i Misthusum 44 Mennesker, i Mjolden 57, i Døstrup S. (særlig i Nørre Vollum) 17, i Randerup 10 og i Abterp 15 Mennesker. I Mjolden og flere andre Byer stod der ikke et helt Hus.

Den næste store Flod, den 3.—4. Februar 1825, ligger os allerede saa meget nærmere, at jeg som Dreng har hørt Folk fortælle derom, der som Børn havde oplevet denne Flod. En gammel Tjene-

stekarl, vi havde, boede dengang sammen med sine Forældre i et af de sydligste Huse i Abterp; han fortalte derom: Det var først i Februar Maaned, det havde blæst stærkt i nogle Dage, og Blæsten gik over til en rygende Storm, der drev Vandet ind over Engene og de lave Marker. Henimod Aften lagde Stormen sig dog noget, og man mente, at Faren var overstaaet for denne Gang, regnede vel næppe med, at der om Aftenen var Springflod. Familien gik til Ro som sædvanlig, men lidt hen paa Natten vaagnede Faderen ved nogle mærkelige klukkende Lyde, han stod op for at undersøge Sagen og fandt til sin Skræk, at Huset var omringet af Vand, og Bølgerne slog mod Murene. Heldigvis var der kun et kort Stykke over til højere Land, han fik Børnene oppurrede og bar dem og Konen over paa det Tørre og fik ogsaa Koen bjerget over til en Nabo.

I et Nabohus boede der en Enke med en voksen Datter. Ogsaa de var gaaet til Ro. Nogen Tid efter vaagnede hun ved nogle underlige Lyde. Hun syntes, Gulvet havde saadant mærkeligt Udseende, fik Benene ud af Sengen og søgte efter Træskoene, der stod foran denne; hun fandt dem ikke, men plumpede i Vand næsten til Knæene. Træskoene tog sig en Sejltur i Rummet og var strandede ved Kakkellovnen. Ogsaa de kom lykkeligt ud af Huset og over til Naboen, men i Nattens Løb rendte noget Drivtømmer Storm mod Huset, og Vesterenden sank i Grus.

Mellem Ballum og Rømø var en gammel Skipper undervejs paa sin Jagt; komme over i Læ af Rømø mod Stormen kunde han ikke, men han klaréde sig ogsaa uden, og da Stormen henimod Aften stilnede af, kastede han Anker udfor Vesterende, krøb med god Samvittighed i Køjen og sov som gammel Sømand ubekymret om Vind og Vejr. Hen paa Natten blev han dog halvvaagen, da det gav nogle mærkelige Bump i Skuden. Naa, tænkte han, det er Ebben, der er kommen, og hun er ved at røre ved Bunden, og sov roligt videre. Tidlig i Morgenstunden tørnede han atter ud og saa sig meget forbavset om; foran ham laa der noget mærkeligt stort, sort noget, der ved nærmere Undersøgelse viste sig at være et Hus, og da det blev lidt lysere, fik han Forklaringen. I Nattens Løb havde Fartøjet revet sig løs fra Ankeret, var gaaet i Drift og var nu strandedet paa et Havedige i Døstrup.

En Del senere hen i Tiden fulgte saa en »Isflod«. Det har vistnok været omkring ved Halvtredserne i forrige Aarhundrede. Folk, der havde oplevet denne Flod, fortalte derom: Det havde i lang Tid været haard Vinter, Havet mellem Ballum og Rømø var tilfrosset. Da blæste det op til Storm, Vandet steg og brød Isen og

bølgede ind over Landet, medtagende Isskodserne, der med vældig Kraft tørnede mod hinanden og mod alt, hvad de mødte paa deres Vej, raserende alt undervejs. Efter at Vandet var sunket bort, stod der ikke en eneste Ledpæl i det hele oversvømmede Omraade.

Mellem Byerne Harres og Abterp ydede den noget højere Vej nogen Modstand, mod den tørnede Isen, taarnede sig op til rigtige Isbjerge og blev liggende som en mægtig Isbarriere; endnu i Maj Maaned kunde man løbe paa Isskodserne fra By til By.

I de følgende Aar har der jo saa vistnok været mindre Floder; de kom sædvanlig med et Par eller flere Aars Mellemrum, de har dog ikke været af større Betydning.

Saa i 1873 eller 74 kom der atter en større Flod, som jeg personlig har oplevet. Den var ikke særlig høj, men naaede dog ret langt ind i Engene øst for Vejen mellem Harres og Abterp. Jeg var den Gang 12—13 Aar, og for os Drengene var det naturligvis en Begivenhed af høj Rang. Ivrigt eftersøgte vi Strandkanten efter strandede Ting; Tang, Træstumper, druknede Mus laa der nok af, og en enkelt lille forvildet Rødspætte fandtes der ogsaa, desuden laa der en Mængde Kaalrabi strøet langs med Strandkanten, — der maa vist allerede dengang have været en foretagsom Mand her eller der, der har forsøgt sig med Roeavl, der dengang ellers var ganske ukendt paa Egnen. Megen Fornøjelse har han ikke haft deraf, Røerne var spredt milevidt. I en af vore Enge fandt vi saa tilsidst Masten til en Baad med nogle Sejlstumper, der i Triumf blev hjemført som Strandbytte.

I Reglen mente man, at Floden skadede Engene. Dette var denne Gang mærkværdigt nok ikke Tilfældet, tværtimod havde vi Aaret efter en ganske usædvanlig rig Høavl, ikke alene i Mængde, men ogsaa i Godhed. Det var, som om Floden havde bragt ikke alene Gødningsstoffer, men ogsaa andre Græsarter med og aflagret alt paa vore Enge. En paafaldende Fremtoning var, at i alle vore Enge fremkom der Pletter, sædvanlig runde eller halvmaaneformede, med en ganske usædvanlig kraftig og fremmedartet Græsvækst, og det var et mærkeligt Syn i alle Enge at se disse Pletter rage op over al anden Græsvækst. Hvad Grunden til denne Fremtoning var, har vi spekuleret meget paa, dog uden Resultat. Næste Sommer var Pletterne næsten helt forsvundne igen.

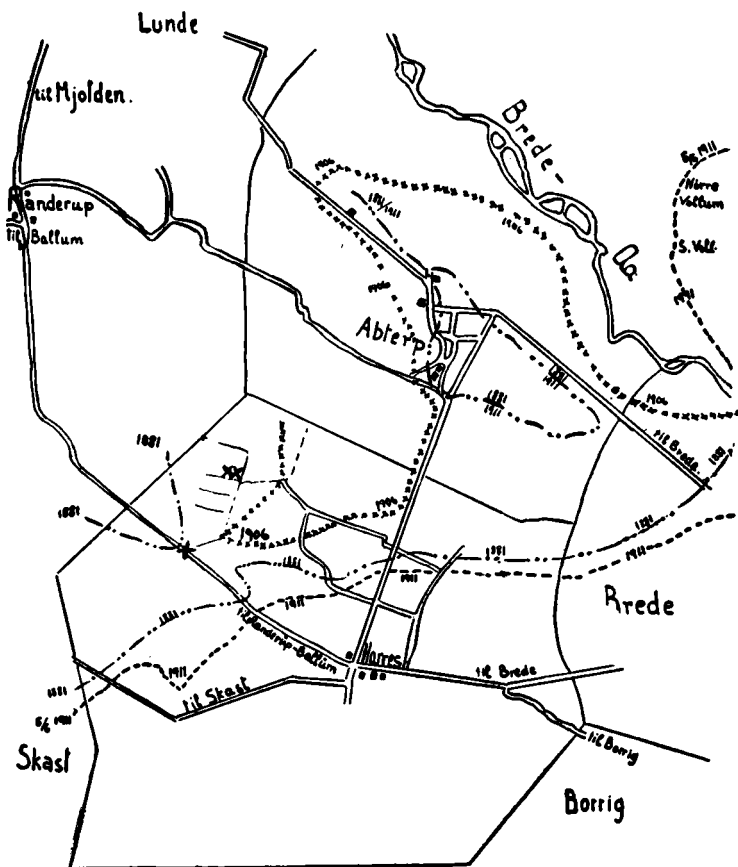
I Aaret 1879 var Bredeaalavningen atter udsat for en ny, stor Oversvømmelse, denne Gang dog fra Øst og ikke fra Vesterhavet. I Juli Maaned dette Aar havde vi ganske usædvanlig stærk Ned-

bør. Vandløb og Grøfter stod fulde til Randen, Engene var opblødte, og Højbjergningen var meget vanskelig og besværlig, var derfor ved Udgangen af Juli ikke nær tilendebragt, hvad der ellers almindelig var Tilfældet.

Lørdag den 3. August var det godt Høvejr, vi havde revet i en af vore største Enge ude mod Vest, faaet en Del i Stak, men var dog ikke naaet at blive færdig med hele Engen. Søndag den 4. August var det meget varmt, henimod Aften begyndte det at lyne i det Fjerne, og efterhaanden kom Tordenvejret nærmere. Det blev hele Natten igennem et saa frygteligt Uvejr, som ingen nogensinde havde oplevet, Lyn fulgte paa Lyn, og Tordenskraldene bragede uafbrudt, skybrudagtig strømmede Regnen uophørlig ned i voldsom Mængde. Først hen mod Morgenen stiltede Uvejret af. Rundt i Horisonten saas den ene Ildebrand ved den anden, hen paa Natten talte vi 13 saadanne i vor Omegn. Mærkeligt nok blev vor By og, saavidt jeg mindes, hele Brede Sogn dog skaanet derved.

Da vi næste Morgen kom ud og oversaa Situationen, stod alle vore Enge mere eller mindre under Vand. Høstakkene, vi havde sat Lørdag, stod i Vand til langt op paa Siderne, og det ikke revne Hø svømmede i Vandet. Uvejret havde strakt sig over et meget stort Omraade, og der strømmede Vand i uanet Mængde østfra til Brede Aa. Ved Løgumkloster var Tilstrømningen saa stærk, at Vandmøllens Sluser, til Trods for, at alle Skodder fjernedes, paa langt nær ikke kunde befordre Vandmængden, men denne brød sig Vej gennem Chausseen nord for Møllen og oversvømmede i et Nu Engene og de lavere Marker vest for Byen. Videre vestpaa, hvor Aadalen indsnævres mellem Bakkerne, stemmedes Vandet op, og gennem Snævringen kom Vandet som en meterhøj Mur ind over de bagved liggende Enge, rivende alt med sig, hvad der var i Vejen. Høstakkene, som endnu stod paa Engene, løftedes op, hvirvledes om og gik i Drift vesterpaa i Hundredevis. Paa en Holm paa Kummerlev Mark gik nogle Kreaturer, de grebes af Vandfloden, drejedes rundt nogle Gange og førtes bort med Strømmen; heldigvis førtes de af denne mod et højere Hjørne af Bredden, hvor de atter fik Fodfæste og reddede Livet efter en ufrivillig Svømmetur. Ved Bredebro kunde Broen heller ikke tage Vandmængden, Gaden oversvømmedes, og Vandet gik som en Strøm gennem Krostalden. Vest for Bredebro blev naturligvis alle Enge og lave Marker satte under Vand, og hvad der var af Hø paa Engene sejlede bort. Det tog Uger, førend Engene atter blev nogenlunde tørre igen, hele Vandmængden skulde jo ud gennem Aaens snævre Udløb i Vesterhavet. Højbjergningen,

forsaavidt den ikke var tilendebragt, blev næsten umulig, Engene var saa opblødte, saa det næsten ikke var muligt at køre i dem, Engvejene ligesaa. Lykkedes det med stort Besvær at faa et Læs Hø paalæsset, var det ingen Sjældenhed, at Læsset væltede i et af de usynlige opblødte Huller paa Vejen hjem. At faa Høet, der endnu laa paa Skaar paa Engene, bjerget bort fra Engen, var dog næsten det vanskeligste og ofte næsten umuligt, og det maatte gøres, da Engbunden ligefrem raadnede, hvor Skaarene laa. Fjernede man saa et saadant Skaar, fandt man derunder Tusinder af Regnorme, der havde søgt Tilflugt der. Endnu flere Aar derefter var Sporene ikke forsvundne fra Engene, og de første Par Aar derefter kunde



Maalestok 1 : 25,000.

-----	Grænse for Stormfloden i 1911.
× × × × × × × ×	« « « i 1906.
- - - - -	« « « i 1881.

man mange Steder kun med største Forsigtighed færdes paa dem med Heste og Vogn.

Hundreder af Hølæs gik tabt ved denne Oversvømmelse, og den gjorde større Skade end en Oversvømmelse fra Vesterhavet.

Den næste Flod kom i Aaret 1881, vistnok i Slutningen af September. Stormen begyndte om Natten og tog til op ad Dagen. Vore og vore Naboers Kreaturer gik paa Marken langt ude mod Vest, og hen paa Eftermiddagen blev vi noget betænkelige ved Situationen, spejdede ud mod Nordvest, om der skulde vise sig Vand mellem Abterp og Randerup, denne Vej kom Floden altid; men der var intet Vand at se. Lidt hen paa Eftermiddagen begav min Nabo, Andreas Beyer, sammen med sin Tjenestekarl, sig paa Vej for at bjerge deres Kreaturer hjem, og kort efter begav jeg og vor Tjenestekarl os saa ogsaa paa Vej for at faa vore Kreaturer, der gik paa en Mark ude mod Vest ved Landevejen efter Randerup, i Sikkerhed. Der var endnu intet Vand at se ude mod Nordvest. Vi skød Genvej med en Markvej, der førte ned til Engene, var komne til en Bøjning af denne og vilde gaa over en Fenne, da var Vandet pludselig der, væltede ind over Fennen, for hvert Bølgeslag overskyllende en Ager videre frem. Vi maatte saa søge udenom over til Landevejen, og da vi naaede den, stod den allerede under Vand, hele Omraadet foran os var et brusende Hav. Erfaringen havde narret os. Floden kom denne Gang ikke ind mellem Abterp og Randerup, men mellem Randerup og Skast. Den nyanlagte Vej mellem Randerup og Mjolden havde for en Tid lang spærret Vejen for Vandet, og det kom derfor med utrolig Kraft denne Gang fra Sydvest i Stedet for fra Nordvest. Paa Nordsiden af Vejen til Randerup var der dengang et ret højt Dige, med dette kunde vi komme et ret langt Stykke ud i Oversvømmelsen, indtil vi kom til Stedet, hvor Diget holdt op, saa gik det ikke videre. Der var der en Vandløsning og paa begge Sider af denne et Dige, gennem denne gik en rivende Strøm, der skilte os fra vor Mark. Ovre paa den anden Side stod vore Dyr, en Hest, 10—12 Kreaturer og nogle Faar, de havde fundet en noget højere Pold, hvorpaa de lige kunde staa, men da Vandet stadig steg, var Situationen dog ret faretruende. Instinktivt har Dyrene vel ogsaa følt, at dette var galt, paa een Gang satte hele Flokken sig i Bevægelse ud i Vandet vestpaa, hvor der i nogen Afstand var Fastland. Hesten gik i Spidsen, og hele Flokken fulgte trolig efter. Da de var komne omtrent halvvejs, satte det dog ind med en Haglbyge lige i Hovedet paa dem, og som paa Kommando opgav de Ævret, vendte om og søgte tilbage til Polden, hvorpaa de

før stod. Noget derefter kom dog saa nogle Mænd fra Randerup, fra den anden Side af Oversvømmelsen, og fik hele Flokken dreven op paa det tørre, navnlig voldte det dem dog meget Besvær at faa Faarene bjergede.

Som foran nævnt var min Nabo, Andras Beyer, og hans Karl ogsaa gaaet ud for at redde deres Kreaturer; dem gik det mindre heldigt. De var lykkelig komne ud paa Marken, havde ogsaa faaet Kreaturerne samlede, men da kom Floden, spærrede i et Øjeblik Tilbagevejen og skyllede ind over Marken. De fik saa endnu Kreaturerne hen paa en noget højere Plet paa Marken og stod nu der, paa alle Sider ombølget af et fraadende Hav. Vandet steg, og Pletten, de stod paa, var kun lige saa stor, at de alle kunde faa Plads derpaa. Situationen var meget betænkelig, de stod derude, kilometervidt omgivet af Floden og uden nogen Udsigt til at kunne komme i Land. (Stedet er paa Kortskitsen betegnet med to Kryds.) Begivenheden rygtedes snart i Byen, og efterhaanden samlede der sig en hel Skare paa Digehjørnet, hvor vi stod (se Kortets Betegnelse med et Kryds) ivrigt diskuterende, hvad der kunde gøres for at redde de nødstedte, dog uden Resultat. Baade fandtes der jo ikke saa langt inde i Landet, og der syntes ingen Mulighed at være for at komme dem til Hjælp. Da kom Arbejdsmand Lorenz Lassen ridende paa en af Peter Beyers (Broderen til ham, der var i Havsnød) sorte Heste paa den oversvømmede Landevej. Trods Bølgegang og Strøm vovede han sig ud i Floden. Til Trods for, at Broen over Vejen af Vandet var løftet i Vejret med den ene Ende, kom han dog godt over den ind paa vor Mark og videre, gennem dybe Steder og Grøfter naaede han omsider ud til Stedet, hvor Folkene stod. Med Besvær fik de Forbindelse. A. Beyer kom som anden Mand op paa Hesteryggen, til tredie Mand var der ingen Plads, men han tog saa Hesten i Halen og fulgte bagefter. Hjemvejen, mod Vind og Strøm og Bølgeslag var slem, det lykkedes dem dog at naa ud paa Landevejen, men da var det nær gaaet galt. Forvildet af Bølgerne tog Lorenz fejl af Retningen og havnede i Vejgrøften paa Nordsiden af Vejen, herved styrtede naturligvis baade Hest og Ryttere og trillede rundt i Vandet, det hele gik dog godt, de kom alle paa Benene igen og var uskadte. Karlen, Wilhelm Andersen, havde velviselig givet slip paa Hestehalen, da den faldt i Grøften, Resten af Vejen hen til vort reddende Hjørne tilbagelagde de saa alle til Fods, modtagne med Jubel af de der Forsamlede; rigtignok var de drivvaade og temmelig medtagne, men alle ellers uskadte.

Næsten lige saa pludselig som Floden var kommen, sank den

ogsaa; henimod Aften var Faldet tydeligt at mærke, og næste Morgen var Vandet forsvundet fra vore Marker og øjnedes kun i det Fjerne.

Denne Flod var den højeste, nogen kunde mindes, men naaede dog ikke samme Højde som 1825. Byerne Abterp, Lunde, Randerup og Mjolden var fuldstændig omringet af Vandet og dannede Øer for sig. Tab af Menneskeliv forvoldtes dog ikke, og ogsaa de fleste Kreaturer reddedes, heldigvis kom Floden om Dagen. En Del Kreaturer druknede dog for en Gaardmand i Ballum. der var for sent paa Vej, saaledes 7—8 fede Stude. Ogsaa en Del Faar fandt her og der Døden i Bølgerne.

I Skolen i Abterp sad Lærer Jacobsen indespærret. Skolen er bygget paa et Værft og var hurtig omskyllet af Bølgerne, der slog mod Værftet, saa Skumsprøjtet stod højt op om Skolens Vestendemur. Rundt om Huset var der nogle Alen tørt Land, og Læreren gik rundt derpaa og takserede Situationen, da kom der en af de Ballummer fede Stude drivende og strandede paa hans Askemødding, desværre var den død.

I et andet Hus i den sydlige Del af Byen stod Vandet ligeledes helt op til Huset, og paa Havediget strandede en Baad, der var kommen fra Rønmø. Det voldte senere megen Besvær at faa den tilbage igen til dens Element.

I nogle Aar var der saa Ro, Floder af nogen Betydning har der i det mindste ikke været før i Aaret 1906. I dette Aar i Efteraaret kom der atter en større Flod, der dog ikke naaede saa højt som i 1881. I Mellemtiden var Chausseen Bredebro—Ballum bleven bygget og ydede sammen med Chausseen til Mjolden nogen Modstand mod Oversvømmelsen, indtil Vandet steg saa højt, at det gik over Vejene. Tilfældigvis havde daværende komm. Amtsforstander Freytag i Bredebro været i Ballum den Dag, Floden kom. Hen paa Dagen var han tilfods paa Hjemvejen. Vandet stod allerede mellem Ballum og Randerup højt op paa Vejskraaningene, gennem Broen over Bækken mellem begge Byer gik der en rivende Strøm, og da Freytag lige godt havde passeret Broen, sank den sammen med et Brag, Strømmen havde undermineret den. Ogsaa selve Chausseerne led betydelig Skade, og Istandsættelserne blev en dyr Historie.

Min gamle Ven og Kollega i Vandløbskommissionen, P. G. Johannsen i Forballum, fortalte mig senere, at han nævnte Dag var gaaet hen til Broen ved Færgegaarden for at se, hvordan den klarede sig. Vandet stod paa Vestsiden næsten til Overkanten af Vejen,



og gennem Broen styrtede Vandet brølende, som en Straale gennem Broaabningen over mod den nordre Aabred. Bagefter viste det sig, at Vandet havde revet et Stykke, Hundreder af Læs, ud af Aabrinken og ført det løsrevne ud midt i Aaløbet, hvor det laa som en lille Ø. Denne forvoldte os senere megen Kummer, den hindrede Vandløbet og skulde derfor fjernes, men der var ingen, der vilde vedkende sig nogen Pligt til at udføre dette Arbejde. Mange Gange har vi diskuteret Problemet uden dog at finde en Udvej til at faa Øen bort. Til sidst blev vi enige om at lade Indvandet besørge Flytningen i Tidens Løb. Øen svandt ogsaa Aar efter Aar, omend kun lidt. Endnu den Dag i Dag ligger den der, men kommer dog nu kun ret tilsyne ved lav Vandstand.

Imidlertid steg hen paa Dagen Vandet højere og gik ogsaa over Vejen. Henimod Aften var Gaarden, hvorpaa Peter G. Johannsen boede, omringet af Vand, den er bygget paa et højt Værft, og Bølgerne slog mod dette, og Skumsprøjtet stod helt op mod Huset. Hen paa Aftenen gik han ud for at se sig om, da saa han ude mod Vest en stor Genstand komme sejlende, han mente først, det var Naboens Hus, men det viste sig saa, at det kun var hans Høhæs, som Vandet havde løftet, og som kom drivende og strandede paa Værftet, hvorfra Ejeren senere maatte hente det tilbage.

Nogen videre Skade, udover en Del druknede Faar, foraarsagede denne Flod dog ikke, de endnu temmelig ny Chausseer, der var oversvømmede, havde dog flere Steder lidt betydelig Skade.

Denne Flod voldte, at Tanken om Anlæg af et Havdige toges under alvorlig Overvejelse, og efter mange og trange Forhandlinger blev da saa endelig Bygningen af et saadant besluttet.

Et Par Aar derefter begyndtes der paa Digebygningen, men saa i Aaret 1911 kom der atter en stor Flod, den største, jeg har oplevet. Vesterhavets Vande gik denne Gang næsten lige saa højt som i 1825. Hele Omraadet Vest for Banen til Ribe var et fraadende Hav, og ude i Havet laa atter som Øer Byerne Abterp, Lunde, Forballum og Mjolden fuldstændig afskaarne fra Omverdenen. Nogen betydelig Skade forvoldte denne Flod dog heller ikke, det var mellem 5. og 6. November, den kom, og Kreaturerne var næsten alle tagne paa Stald.

Dette blev saa, forhaabentlig for alle Tider, den sidste Flod i Bredeaalavningen. Bygningen af Havdiget var begyndt og fuldførtes i de følgende Aar, rigtignok meget forsinket paa Grund af Verdenskrigen, endskønt der ogsaa i disse Aar arbejdedes en Del paa Diget af Krigsfanger af mange Nationer.

Et tingsvidne fra Haderslev herredsting, 28. juni 1566

MEDDELT AF MARIUS KRISTENSEN

Afdøde seminarieførstander Martin Kristensen sendte mig kort før sin død et gammelt tingsvidne, som han for et halvt hundrede år siden havde fået af en lærer Jørgen Hansen fra Vilstrup ved Haderslev. Tingsvidnet har interesse ved at være på dansk og ved sine stednavne. De er næsten alle fra Haderslev herred — Bæk, Vonsbæk, Ørby, Kerstrup, Mastrup, Hoptrup, Bramdrup, Råde, men de to parter, som handler om en jordlod i Hoptrup Kirkeby, er udenhereds mænd fra Brændure i Ødis sogn.

»Wy Effterschreffuene Jens Ericksen herritsfogidt vdi Hadersleue herrit. Mats Persen, Anders Falsen, Laue Mickelsen, Sandmend vdi same herrit. Giffuendis her met thil kende at Aar effter Guds Biurd MDlxvj*) mandag nest effter Johannis Babtiste, wor schickidt for oss oc menige herrits mend, som then dag ting søgte, Hanss Persen vdi Brenwræ. Huilken tha bedis oc feck it fult tings winde aff atte trofaste danne mend Jens Persen, Hanss Jebesen vdi Roed, Per Lausen vdi Bramdrup, Thamis Mickelsen vdi Beck, Hanss Jensen vdi Ørbie, Willas Nelsen vdi Mastrup, Jep Lausen vdi Kirstrup, Erick Gregersen vdi Wonss Beck, huilke forneffn otte trofaste dannemend wunde alle samdrechteligen paa theris gode tro, siel oc sandingen, at thi same forneffn dag aff Bertel Andersen vdi Brenwra soge oc hørde, han stod inden forskreffne iiij tingstocke met welberadt hoff for sig oc sine arffuinge, schøtte oc thil ewige tid forlatte forneffne Hanss Persen oc hanss husstro oc begge theris arffuinge, then fierde pardt aff then tofft som Hanss Smid vdi Kirckebie Hoptrup nu paa boer, saa wid, bred oc lang som same fierde pardt nu er oc met ald rette behør ad were met agger oc eng, inted vndtagen vdi noger hand made, quidt frij for huer mands paathale, som effter thenne dag for rette komme kand, vden halffanden schillingk lub. ad giffue forskreffne Bertel Andersen oc hanss arffuinge aarlig thil hielp thil sin aarlige vdgiff, oc tackede for god nøgafftige betalinge som hannum war schedt oc giordt vdi alle made, oc bleff same forneffn egendom iij ting for, oc effter skøde retteligen effter louwen lawboden.

Ad saa er gangen som forchreffuen staar winde wi forschreffuen foude oc sandmend met woris indsegel &c. Datum anno die et loco ut supra.«

4 seglremme, men seglene mangler.

*) I randen 1566, vist samtidig.

ET MINDEBILLEDE I BREDE KIRKE

AF SOGNEPRÆST JENS HOLDT

I Brede Kirkes Kor hænger 3 Præstebilleder, som paa deres Vis giver Udtryk for vort Lands omskiftende Historie siden Reformationen. Det første stammer fra det 17. Aarhundrede og fremstiller paa to Medailloner, indsatte i en pynteligt udskaaret Ramme, Hr. Erich Wind og hans Gemalinde, Præstefolk i Brede fra 1634—73. De var begge udgaaet fra den jævne Befolkning. Manden Møllersøn fra Løgumkloster, født 1610, i Skole i Odense, studeret i Wittenberg og Rostock, og Hustruen Catharina, Datter af Villads Knudsen, vel sagtens ogsaa fra Egnen her. Portræterne giver Indtryk af to jævne Karaktermennesker, der har haft Rod i Folket og bestridt det præstelige Kald iblandt deres egne. Om Præstemanden beretter Sognekroniken, at han som den driftige Bondemand, han var tillige, sørgede for, at en forladt Gaards Jorder i Byen Abterp med Kongens Tilladelse blev lagte ind under Sognets Præsteembede, idet dette saa overtog de paahvilende Byrder og Afgifter. Præsten bærer den danske Pibekrave og har — betegnende for sin, Ortodoksismens. Tid — valgt som Indskrift de enkle Ord: Guds Allene skal Æren være — og: Jeg ved, at min Genløser lever . . . — Vi befinder os i en Tid, da Embedsmanden stod i et harmonisk Forhold til Befolkningen paa dansk Folkeligheds Grund. Tiden er konservativt indstillet.

Det næste Billede er fra det 18. Aarhundrede, da Oplysningens liberalistiske Tankegang brød paa fra Syd og gennem Embedsstanden gav den tyske Kultur Mulighed for et stærkt Fremstød mod Nord. Sønnen Matthias Friis, der havde nydt en helt igennem tysk Uddannelse i Königsberg, Kiel og Jena med Tildeling af en Doktorgrad, sætter sin lige saa tysk uddannede Fader, Magister Laurids Friis, Præstesøn fra Abild, et Eftermæle. Billedet viser en Mand i Legemsstørrelse, staaende ved et Bord, som er fyldt med opslaaede lærde Bøger. Han bærer tysk Præstekrave, ligesom Indskriften er paa stortalende Tysk, saalunde: »Zu Gottes Ehren, der Kirchen Zierath und löblichen Andenken dess Weiland (Tit) Schl. H. Mag. Laurentzy Frisy 24 Jährig Hochmeritirt und liebgewesenen Pastoris hieselbst, hat dieses aus schuldiger Danckbahrkeit setzen lassen Ao 1706. Matthias Frisius. Laur. Fil. Pastor ibidem.« Den portrætterede fulgte den forannævnte Erich Wind i Embedet, fra 1673—84,

efter at han havde været dennes Kapellan fra ca. 1665. Aand og Stil i hans Fremtræden maa siges at være vidt forskellig fra hans Forgængers og tillige at have ligget paa tværs af den danske Befolkning, som han som Præst virkede iblandt. — Vi staar ved Begyndelsen til den af dansk Administration — smerteligt nok — selv foraarsagede Opspaltning mellem Embedsstand og Befolkning, der paa den Maade berøvedes sine naturlige Talsmænd og derfor selv maatte skabe sig sine læge Førere.

Det tredie Præstebillede fører os til det 19. Aarhundrede, da Folket vaagnede og selv fik Mæle, da dansk Folkekultur rejste sig og delvis brød den tyske Embedsmandskultur, eller i hvert Fald bestred dens Eneherredømme. Billedet er ligeledes i Legemsstørrelse, men mere almueagtig i sin Kunst. Det fremstiller Johann Christian Lautrup, Faderen til den bekendte sønderjydske Digterinde Anna Christiane Lautrup, der skrev glødende Folkedigte til de første Skamlingsbankemøder. Den gamle, veltjente Præst, som var Sjælesørger her i Sognet fra 1796 til sin Død som 83-aarig i 1845, bærer Danebrogskorset paa sin tyske Præstekjole. Han var født i Hjordkær Sogn af jævne Folk og opvokset i Tinglev Sogn, men studerede og tog Eksamen i København, og — for at kunne blive Præst i sin Fødeegn — ligeledes paa Gottorp. Betegnende nok er dette Eftermæle rejst og bekostet af Sognets Befolkning. Det har foroven et Bibelsprog, Joh. 14 6, og forneden følgende Indskrift: Minde om Brede Menigheds Kjærlighed til sin 77 Aar gamle Præst Herr Johann Christian Lautrup, opstillet paa hans 50de Embedsførelses Aarsdag den 20de Juni 1840. — Indskriften er forsaa vidt lidt uheldig affattet, idet Befolkningen jo sætter sin egen Kærlighed et Minde. Men Meningen er god nok og Virkeligheden ikke til at tage fejl af, at Folket havde fundet sig selv og her paa Stedet — som vel sjældent ellers — ogsaa havde faaet et godt Forhold til sin Præst.

Men at Befolkningens danske Linie har været ubrudt ogsaa under den tyske Embedsmands Paavirkning, derom vidner et fjerde Mindebillede i Brede Kirke, som her skal omtales noget udførligere. Det hænger i Kirkens Skib og stammer netop fra samme Tid som det før omtalte tyske Præstebillede, ja, samme Præst er med paa dette Minde om en smertelig Begivenhed i Befolkningens Liv her i Sognet. Det var en ung 30-aarig Sognebo, Jørgen Martensen af Trælborg, der som Sømand paa Nordafrikas Kyst var faldet i tyrkiske Sørøveres Hænder. Der forlangtes en større Sum Løsepenge. Sognet bragte dem til Veje sammen med Familien. Men da den

fangne skulde udløses, kom Budskabet, at han var dræbt. Hvordan og hvorledes beror vel kun paa Gætninger. Indskriften nævner »Tyrkiske Trældoms Fængsel eller Slaverie«. De indsamlede Penge blev nu brugte til at sætte den døde et Minde »Gud hans Forløser til Ære, oc hans Fædrene Kiercke til Prydelse«, i Aaret 1678, to Aar efter hans Død.



Det maa have været et ret kostbart Billedarbejde for sin Tid. Rammen er rigt udskåret ligesom det førstnævnte Præstebilledes Ramme, med samme Motiver som Kirkens Altertavle, og derfor vel udført af Kunstneren paa Stedet. Det maaler 3,10 Meter i Højden og 2,30 Meter i Bredden. Farverne er lagte paa selve Træet.

Selve Billedet fortæller os om det Rædselsøjeblik, da der kæm-

pes om den unge Mands Liv, i Tyrkens Land, i Brede Kirke og i Himlens Boliger. Vi er som de to sørgmodige Ansigter i Rammens Sidestykker Tilskuere til et Drama paa Liv og Død, der dengang har rystet de Sind, det ramte, og endnu ryster, naar det rammer os paany. Menneskers Ondskab synes i Regelen at være større end deres Godhed. Men Guds Barmhertighed overgaar dem begge. Og derfor gives der bedende Mennesker, som det her omtalte Billedes Underskrift siger det i sit Tilfælde:

Her ligger Jeg med Angst i Tyrkens Baand oc Fængsel.
Dit Øye Hiert og Øer, de stille, HERR, min Længsel.
Du ser oc Hør min Nød, Vor Bøn oc Forbøn saa,
Dig, HERR, til Hierte gaar, At Jeg skal hvile faa.

Den fangne Mand fra Nordens Egne ligger her i Angstens Kvide lænket til en Blok i et fremmed Lands Fangehul, medens Tyrken med Piskeremmene i sin ene og Dolken i sin anden Haand stiller sin Grusomhedstørst paa sit arme Offer. Maleren har lagt den bedende Ordene fra Davids Salme 25, 16—18 i Munden. Den Døende bærer i sin udstrakte Haand sit Hjerte, hvorpaa der staar: Ah!

Bag Fængsels scenen ser vi i Billedets Midterparti til højre et tyrkisk, mohammedansk Tempel, bygget i Rundstil. Det eneste Inventar er en Afstøbning af den berømte Fetishsten i Islams Centralhelligdom i Mekka, kaldet »Kaaba«. Men Helligdommen er iøvrigt mørk og tom. Ingen Gudsdyrkelse finder Sted. Hvor kunde det ogsaa være Tilfældet, har Kunstneren vel villet sige, naar der samtidig foregik Rædsler bagved Alteret? Den fremmede Gudsdyrkelse er i Virkeligheden tom, naar den ikke hindrer Menneskenes Ondskab, men maaske snarere bruges til dennes Befordring eller Besmykkelse.

Anderledes i den kristne Gudstjeneste, som vi ser finde Sted til venstre i Billedet hjemme i den ulykkelige Fanges Sognekirke. Fremstillingen her har betydelig sognehistorisk Interesse, idet den nemlig giver os en Forestilling — den eneste vi har i Billed eller Ord — om vor Sognekirkes indvendige Udseende før dens Ombygning og Udvidelse i 1722. Alteret er det samme, men alt andet var anderledes. Der var Hvælvinger, baaret af Søjler, rund Korapsis og Vinduer til begge Sider. — I Sammenhæng med Billedets Begivenhed vises der os her et lyst og venligt Kirkerum, der har samlet Menigheden til Forbønnens Tjeneste for den røvede Sognebo. Ordene fra Daniel 9, 19 giver den bedende Hjemmemenigheds Røst dens Udtryk. Hvem Skikkelserne nærmere er, kan vi ikke afgøre, udover Præsten, som er identisk med Laurids Friis paa det før-

nævnte Præstebillede. Ved Siden af ham knæler vel hans Hustru, medens det antagelig er den unge Mands Brud eller Hustru, der staaende opløfter sine Hænder mod Himlen. Moderen knæler saa ved den haardest ramtes anden Side, og Faderen ligger foran hende med sit Hoved i Støvet. Endnu et Par Skikkelser fylder Billedet, vel Repræsentanter for Sognets Befolkning. Hele Scenen giver Udtryk for det, som gode Mennesker endnu kan gøre i deres Magtesløshed, nemlig folde deres Hænder og raabe til Gud af Dybsens Nød.

Og den Magt, man da flyer til, Himlens Magt, har Kunstneren givet Plads øverst i Billedet. Til højre ses Englene gaa i Forbøn foran den tronende Kristus. Til venstre er Almagts Centrum symboliseret i et Hjerte, Øje og Øre i samme Figur, omgivet af det utilgængelige Lys. Pilen herfra danner Forbindelsen til det nødstedte Menneske og indeholder Guddommens Svar paa hans Bøn: Jeg hafver seet alt det Laban gjør dig. Pilen har vedhængt to smaa Sedler, hvor der paa den nederste staar: Amo (jeg har dig kær). Den anden Indskrift, der desværre ikke kan tydes, maa være den Fangnes sidste Suk.

Blev Bønnen saa bønhørt? Ønsket blev i hvert Fald ikke opfyldt. Den unge Mand kom aldrig mere hjem til sit Sogn og sine Kære. Men efter kristen Opfattelse ligger Bønhørelsen i den større Gave til den bedende, som vi kalder Himlens Hjem og evigt Liv, som det udtrykkes med Salmens Ord øverst og midt i Billedet paa gammelt Dansk:

Vær nu till Freds igen min Sæl,
Thi Herren gør vel imod dig,
Thi du, Herre, rycte min Sjæl fra døden,
mit Øye fra Graad, min Fod fra Skrid.
Jeg vil vandre for Herren i de lefvendis Land.

(Ps. 116, 7—9).

Og Tilskueren bekræfter denne Tro med Jobs Ord paa det nederste Rammestykke:

Mennisket Hafver sin bestemte Tid,
Hans Maanedis Tal staar hos Gud.

(Job. 14, 5).

Derfor er der trods Nød og Død, som Menneskers Ondskab forarsager den, alligevel Lys over Mindet om den bortgangne. Det har Kunstneren villet udtrykke med at lade Kristusskikkelsen krones hele Værket, anbragt i Midten af det øverste Rammestykke. Sit eget Navn har han unddraget Efterverdenens Viden, men hans Tro lever videre i det med nænsom Haand skabte Mindebillede, som nu pryder vor Kirkes Indre.

DEN GAMLE KAGEKONE

AF HANS H. TOFT, BARSMARK

Kagekonen er jo en Skikkelse, der nu hører en svunden Tid til. Hun havde en Stilling, som paa flere Maader gav hende en vis Betydning. Ikke blot var hendes Kagekurv Genstand for Børnenes længselsfulde Blikke; men paa sin Vandring kom hun ofte vidt omkring og spurgte meget nyt, saa Kagekonen vidste gerne meget at fortælle ved en Taar Kaffe.

Og tilmed virkede hun ofte som Postbud, idet hun paa sin Færd besørgede Breve og Pakker fra Sted til Sted.

Billedet viser en Kagekone, Stin Mikkels fra Løjt Kirkeby, som gik med Kurven i omkring en Menne-skealder, indtil hun i Halvfjerdserne som ældre Kone udvandrede til Amerika.

Hendes Omraade strakte sig over Kirkeby med Udflyttergaardene samt Barsø, hvor hun drog over hver Lørdag. — Hun besørgede for en stor Del Postforbindelsen i Sognet. Det kunde ofte være en ret indbringende Bestilling; hun fortalte selv, at de rige Kaptejner gerne gav hende en Specie eller en prøjsisk Daler, naar hun bragte et Brev fra en Søfarer paa Kinakysten.



Kagekone fra Løjt.

Fot. Schipper, Aabenraa, ca. 1865.

SAGN OG FOLKEMINDER FRA ALS OG SUNDVED

AF J. RABEN, SØNDERBORG

Nis Puk fra »Knoldhøj«.

»Knoldhøj« er den eneste nu bevarede Gravhøj af en stor Høj-gruppe mellem Ketting og Skakkenborg. I denne Høj boede Nis Puk.

Der havde været Dans i Ketting Kro, og sent om Natten gik et Par unge Folk fra Blegebæk hjem. Da de kom forbi »Knoldhøj«, kom Nis løbende ned mod Vejen, hans røde Hue lyste i Maaneskinnet. »Hvad æ do for en Natravn?« raabte den overmodige Pige, gå do helle hjem og la' din Ollemor pak' dej i Seng!«

Nis forsvandt stiltiende, men da Pigen var kommet hjem og lagde sig i Sengen, mærkede hun, at der havde været Besøg i Kamret.

Under Lagnet var der lagt Tidsler. Mens hun stod og puslede med Sengen, hørte hun pludselig en Stemme raabe: »Sov så godt, do Natravn!« Nu vidste Pigen, at Nis havde været paa Spil. Stemmen kom fra Rummet, hvor hun befandt sig, men hun saa ingen.

Langdyssen i Kettingskov.

En Langdysse, tilhørende Landmand Hans Hansen i Kettingskov, ligger lige ind mod det nordlige Skovhegn ved Blomeskobbel. Et af Dyssekamrene er fuldstændig ødelagt.

Til denne Langdysse knytttes forskellige Sagn. Der er sat Ulykke i Højen. Hvem der graver i den eller ødelægger Kamrene, skal træffes af en Ulykke.

En tidligere Ejer af Højen, Duus, har gravet i Højen og slaet en Del af de store Sten i Stykker. Men han naaede ikke at faa de udkløvede Trappesten kørt hjem, da han kom ulykkelig af Dage ved Løbskkørsel. — De udkløvede Sten ligger endnu ved Højen.

Efter anden Fortælling skal Højen gemme en Skat. De Folk, som vil hæve den, maa ikke le og ikke tale sammen under Arbejdet.

Nogle Karle var engang i Færd med at grave efter Skatten. De naaede ned til et Jernskrin, som rimeligvis indeholdt den. Men

da Skrinet var gravet fri, myldrede der pludselig en Mængde Mus frem om det. Den ene af Karlene begyndte at le. I samme Øjeblik sank Skrinet i Dybet, og man fandt det ikke mere.

Et »Onde-Træ« ved Nybøl.

Syd for Hans Peter Clausens Gaard i Nybøl, i »Gruen«, stod et »Uend'«-Træ. Det var en gammel Eg, i hvilken der var sat Sygdom.

I 1912 huggede Clausen nogle enkelte Grene af Træet. Kort efter fik han en Bulning i Halsen!

Naboen, Nis Byllemos bad engang Clausen om at faa Lov til at hugge nogle Grene af, som hang over paa hans Mark og generede Arbejdet. Kort efter, at det var sket, fik Byllemos et Onde i Halsen.

1916 faldt Træet under en Storm, men der skete ikke noget.

Et Brandtræ ved Nybøl.

Hvor Stien fra Hans Peter Clausens Bol støder til Broagervejen, stod en gammel Hvidtjørn, i den var der hensat Brand for Peter Tychsens Gaard (nu Mads Jessens Ejendom). 1909 fik Gaarden en ny Ejer. Han huggede Tjørnen om, og kort efter brændte Gaarden.

Indkvarteringsbørn.

I Treaarskrigen laa mange Soldater i Kvarter i Svenstrup Sogn, især ved Vintertid, naar der var Vaabenhvile. Disse Soldater efterlod ikke færre end 12 uægte, af Pastor Ahlmann kaldet »Indkvarteringsbørn«, som han i Kirkebogen har betegnet som »Indkvarteringsbarn« I, II og saa videre indtil XII.

Spøgeri paa Sønderborg Slot.

Det er godt 100 Aar siden, at en gammel Opsynsmand paa Sønderborg Slot var ude for et mærkeligt Tilfælde. Naar han om Aftenen lukkede Hovedporten, varede det ikke længe, før den stod aaben igen. Det nyttede heller ikke noget, at han satte en ny solid Hængelaas paa Porten, den var aaben alligevel. Opsynsmanden prøvede paa at lægge sig paa Lur, endskønt der ingen Mennesker var indenfor Ringmuren, men stadig var Laasen slaaet fra, naar han tog fat i Portdøren. — Saa tog Manden et Stykke Kridt og malede et stort Kors paa Døren, idet han anraabte den hellige Trefoldighed. Det hjalp. I Fremtiden kunde han holde Porten laaset.

Alsisk Snak.

»Æ seje it me'e end æ ka staa ved«, såj Per Nelsen, da hâj han fotâl en stua Løgn.

»Æ trua it now'e før æ si'e e«, sagde den ene. »Så hæ' do it ræn' emue et Skafhjørn i Mørk«' svarede den anden.

(Kettingskov).

»Han e li'som en gammel Kwind', han spø' den Vej, han godt vi'e.«

»De ku' wæ no'we i'et«, såj e Mand, da han så ind i et tomt Skaf.

(Kettingskov).

»Wen do fejl no'we, så gå u'e i e Hoglej, men skraf godt op!«

»Æ twyl«, så Per Tække.

da danset hans Dætte.

»Æ æ lig glaj«, så e Dreng, da skreg han ål ti'. (Kettingskov).

Eller:

»Æ æ lig glaj, så' e Dreng, da fik han en Røw fuld.

»Sikken en Jen«, så' e Dreng, da skrøw han en Tri'e.

»Hun vidst it, e Mand va' tombe, fø' han sang ved e Disk.

(Asserballeskov).

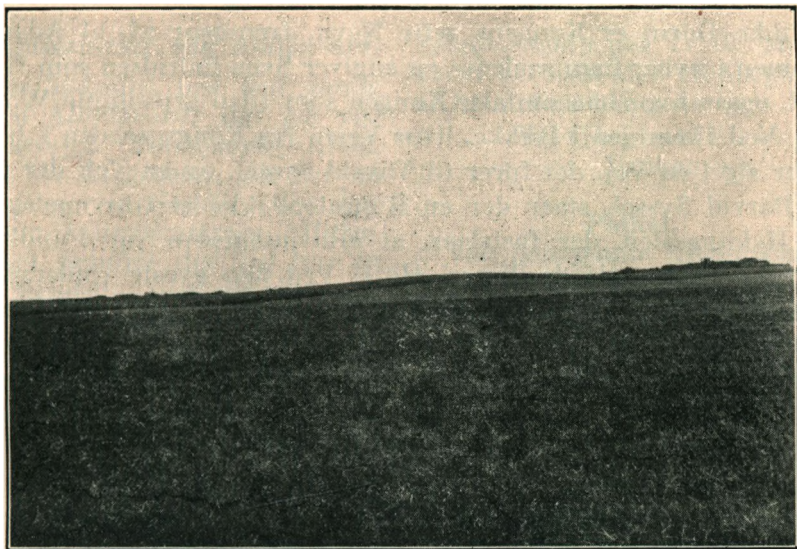
LØGPOLD ENDNU EN GANG

AF KR. LA COUR PEDERSEN, SKIBELUND

Om end modstræbende vil efterhaanden ogsaa kritiske Forskere give Traditionen Ret, der udpeger Løgpold som det gamle Navn og det gamle Sted for Urnehoved Ting.

Det kan da maaske være af Interesse at fremføre, hvad Ordet Løg og Stednavnet Løgpold eller Løghøj betyder, som det er forklaret efter Folkemunde i H. F. Feilbergs Ordbog. I Vendsyssel hedder det: »Han skulde have nogen gode Løg«, d. e. nogen gode Bank. — Løghøj kan efter dette være et Sted, hvor en Straf bliver fastsat eller tildelt. — J. F. Kinch nævner (Ribe B. Hist. II, Side 159), at en Høj øst for Ribe, hvor Folk samles til Majfest, kaldes Løghøj. — Og dette Navn er gaaet ind i Talemaader, der kendes flere Steder i Jylland. Om noget, der endnu ikke er fastslaaet, siger man: »Det har ikke set Løghøj endnu!« — Til en, der endnu har det værste tilbage, inden han faar lært Verden at kende, siger man: »Du skal nok komme over Løghøj!« eller: »Ja, bi lidt, du har ikke været over Løghøj endnu«. Dermed synes det at være tydeligt, at Løghøj er et vigtigt Sted, hvor afgørende Prøvelser finder Sted, afgørende Beslutninger tages, kort sagt, hvor Stridigheder og Uenighed føres til Ende.

Ordet er afledet af det oldnordiske »at luka«, d. e. at lukke, afslutte; »at luka snali« betyder at bringe en Sag til Ende. »Sva lauk at lykdam« betyder: saaledes endte det til sidst. Her er Betydningsovergangen mulig fra Løg til Løgel, det jydsk Ord for Nøgle. Det er jo den kendte Endelse —el, der betegner et Redskab, en Slagel, Svingel, Spindel, ja, vi kan godt tage —sel med: Hængsel, Vindsel, Bindsel o. s. v. — En Løgel er da til at lukke med, Lø er det, der er lukket.



Urnehoved.

Er det muligt at finde tilbage til en Tid, da dette Ord var i levende Brug, saa det f. Eks. kunde bruges som Tilnavn? — Ja! I Vikingetiden finder vi Mænd omtalt med dette Tilnavn. 1) Orm Lyrgja, gift med Gudrun Lundesol, den fagre Kvinde, Hakon Jarl bød sine Trælle røve til ham. 2) Orm Lygra, en Mand, Olav Trygvesøn vil ofre for den Enighed om, at Bønderne skulde lade sig døbe, som Kongen krævede først paa Frosta og derefter paa Møre Ting.

Men ogsaa her i Landet finder vi dette Tilnavn. I den »store« Olav Trygvesons Saga er det knyttet til Kong Orm eller Orm Konge, som han nok burde nævnes. Om ham hedder det, og netop i den Beretning om Kong Gnupa-Historien, der saa afgørende er bleven bekræftet af Runestenene ved Vedelsvang: »Kong Gorm drog med sin Hær ind i det Rige i Danmark, som hed Redgotland, men nu

kaldes Jylland, imod den Konge, som den Gang herskede derover. Han hed Gnupa; men saaledes endte det, at Gorm fældede den Konge og bemægtigede sig hans Rige.« — Gorm Løge kaldes han, og det kan være et Tilnavn, han har faaet efter den Hylding paa Løgpold, der endte Striden. Saaledes havde han før faaet Navnet »Hardeknudt Varm«, da han blev hyldet paa en Høj i Hardsyssel, der vel har heddet Hardeknude. Og han eller hans Fader havde faaet Navnet Funder Knud, fordi han var bleven hyldet paa Funder Knude paa Grænsen mellem Lovsyssel og Hardsyssel. At Orm og ikke Gorm er Kongens rette Navn, fremgaar af, at Adam af Bremen nævner ham saaledes og angiver Sven Estridsen som Hjemmel, ogsaa hvor han omtaler Kongen som »den grusomme Worm«.

Ved Hærvejen i Bække, hvor Vejen fra Kongsgaarden i Jelling deler sig i en Vej, der fører til Varvid Syssel, og en Vej, der fører til Barvid Syssel, staar der en Runesten, ikke et Gravmæle, men en Hyldingssten, der fastslaar, at »Ravnungelove og Fundir og Gnyple, de tre gjorde Tynes' Høj«. Ved den nyeste Undersøgelse af Gottorp-Stenen har Erik Molkte læst mere end Ludvig Wimmer. Der staar ogsaa: »Gorm ristede Runerne«. — Vi-Asfrid Odins Datter har rejst Mindesmærket efter Kong Sigtryg, hendes og Gnupas Søn; men Gorm har ristet Runerne til Tegn paa, at Striden med denne Kongeslæggt er endt. Gnyplingernes Saga er ude. Knytlingesagaen begynder. En Efterkommer af Gnupa, en Gnyple, har derfor været med til paa Bækkestenen at hylde ham, der endte Striden og samlede Riget, saa han med Rette kunde bære Tilnavnet Orm Løghæ eller Løgr. — Det betyder ikke »hin løge«, den dovne eller dvaske, som Svend Aggesøn maaske har troet. Nej, det betyder den, der ved Overenskomst er hyldet, saa at han nu har opnaaet at samle i hvert Fald hele Jylland. — Der kunde maaske fejres en Tusindaarsfest paa Løgpold for Orm Løgr, han, der er den, der bød over hele Danmark og derfor kaldes Danmarkar-bot, ligesom den, der byder over Grindar kaldes Grindarbot. Det er ham, der raabes paa, naar man ser Hvalen sprøjte: »Grindarbot, Grindarbot!« — Bot er et gammelt Førernavn; fra Folkevandringstiden kender vi en Bot hyldet paa Varbjerg. Han fik Navnet Bot-Varbjarki eller Bødvar Bjarke.

Lad nu Navnet Løgpold vise Stedet og ende Striden om Urnehoved, og lad det hjælpe Kong Orm til sine rette Tilnavne »Løgr« og »Danmarkarbot«, som han vandt for tusinde Aar siden paa Urnehoved. Saa er der Grund til at sige: »Sva lauk at lykdum!«, d. e. saaledes endte det tilsidst.





~ SAMLEREN ~

Sultanskammer paa Abildgaard.

Fra Sydsiden paa den gamle Gaard Abildgaard, der laa ved Landevejen Vennemose—Abild, Vest for Galgeaaen, gik der en Løngang, en Kælder, der bar Navnet Sultanskammer. Ifølge Sagnet opholdt der sig her en lille Mandsling med rød Hue; han bar Navnet Sultan og skulde være bleven set af en Pige.

Der var ingen, der kom ind i dette Værelse. Da en Karl, der tjente paa Gaarden, engang vilde aabne Døren til det, advarede Konen: »Lad de døde ligge, hvor de ligger!«

Desuden opholdt der sig i Haven nogle Ravne, som boede i de gamle Træer. Der saas ofte Lys ved Gaarden, og Hestene vilde ikke lade sig tøjre.

Huset nedbrændte i Aaret 1852, og den nye Gaard, der fik samme Navn, byggedes Øst for Galgeaaen.

W. Christensen,
Vennemose.

Genganger.

Paa en Mark i Nærheden af Gaarden Humlehave (Abild Sogn) skal der gaa en krumbøjet Mand i en sid Kappe. Han bærer Navnet Skøllemand.

Af Kirkebogen fremgaar det, at der omkring 1763 levede en

Schøllermann paa Trilde. Muligvis er det ham eller en Slægting af ham, som her gaar igen.

W. Christensen,
Vennemose.

Pothat.

Ved den gamle Løgumkloster Landevej laa der over for den tidligere Kro Klinborg et Hus, som hed Pothat. Der fortælles, at der fra dette Hus gik en underjordisk Gang til Koldemose Kirke. —

En almindelig Talemaade lyder: »Præsten fra Pothat og Degnen fra Klinborg«.

W. Christensen,
Vennemose.

Lys paa Korsvejen.

Paa Korsvejen mellem Vennemose og Travsted saa man i tidligere Tider ofte et Lys, der vandrede frem og tilbage.

En ældre Mand fortæller, at der ved Udskiftningen (1777) opstod Strid mellem de nævnte Byer, fordi de ikke kunde enes om Skellet. Der besluttedes da at lade et af de tre Kolonisteder, der efter Kong Frederik den Femte bærer Fællesnavnet Frederiksgave, tilfalde Vennemose. Det var Huset Nedersted. De to andre, Hvidtsand og Damhus kom derimod til Travsted.

Muligvis har en af Parterne fundet sig forurettet, og det har givet Anledning til Lygtemandens Fremkomst.

Et Stykke Vest for denne Korsvej, hvor et Vandløb gaar under

Vejen, skal et lille Barn være druknet. Siden den Tid gaar der Sagn om, at et »Kattunsbarn« viser sig der.

W. Christiansen,
Vennemose.

DE GAMLE KALENDERDAGE

AF ANDERS BJERRUM

OKTOBER

Kender S. M.s Læsere *Sankt Mettesdag* (3. Oktober) eller særlige Talemaader om den? (F. Eks.: Mettesdag skal Kvæget tages paa Stald).

Til *Hedevigsdag* (15. Oktober) og *Gallusdag* (16. Oktober) knytter sig Talemaaden: Hedevig vaad og Gallus tar (tør), saa kan vi saa Rug i Moser og Kjar (Kær); paa Gallusdag maa man begynde at slagte.

Sørensdag (23. Oktober) kaldes og *Rugsaadag* eller *Rugsædedag*; paa den Dag skulde man saa Rug. Man siger ogsaa: Naar Søren kommer til By, giver har Køer og Kalve Husly.

Paa *Simon Judasdag* (ogsaa kaldet *Simmen Jur*, 28. Oktober) var det i visse Dele af Sønderjylland Skik at købe et Stykke Slagtekvæg paa Flensborg Marked. I Nordsjælland hedder det: Er Vejret pænt paa Juda Dag, Sne i Jul er en sikker Sag.

Kendes disse Kalenderdage og disse eller lignende Talemaader i Sønderjylland?

Oplysninger bedes sendt til S. M.s Redaktion eller til Anders Bjerrum, Udvalg for Folkemaal, Tøjhusgade 9, København K.

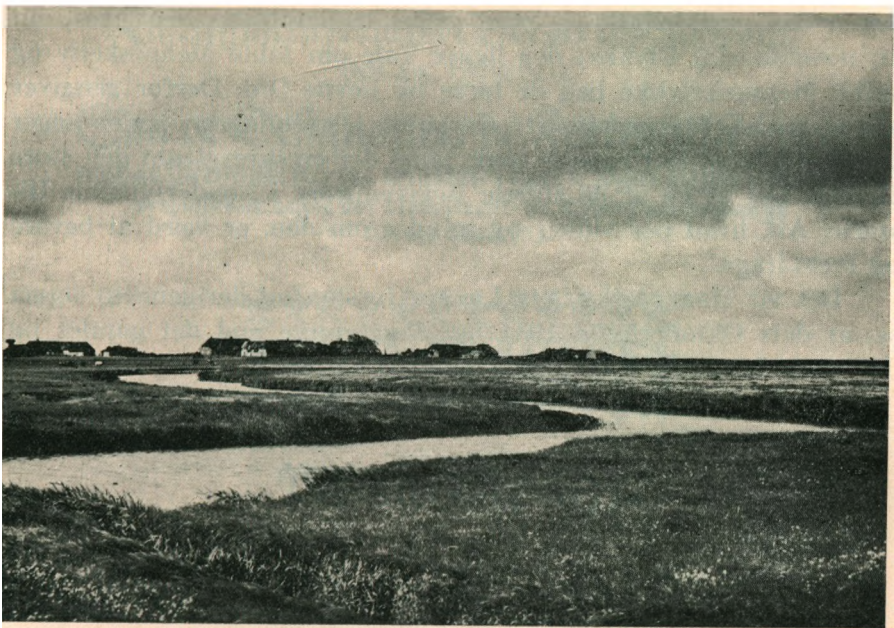
(Fortsættes.)

1. November 1934.

STORMFLOD

For 300 Aar siden var der ingen Dagblade i Landet; vil man vide, hvad der den Gang skete, maa man søge de gamle Protokoller og officielle Indberetninger, Brevskaber og de gamle enkelte Bøger og Pjecer, der fortæller om særlig vigtige Hændelser. Vil man vide Besked om den store Stormflod, er der kun faa Kilder at søge til, og tit er de vanskelige at finde. Derfor aftrykkes i det foreliggende Hefte nogle af de vigtigste.

Der er først Brevet fra Præsten i Jevenstedt. Han hed Volkmar v. Jessen og var født i 1570 i Witzworth (Ejdersted), hvor hans Fader var Præst. Han studerede Teologi i Wittenberg 1594, blev Diakon i Wöhrden (Ditmarsken) i 1603 og kom 1605 som Præst til Jevenstedt, 1 Mil Syd for Rendsborg. Hans Hustru Anna var Datter



Brede Aa ved Mjolden. A. Martinsen fot.

af Organist Egardus i Kellinghusen. Volkmar von Jessen døde 1644, og hans Hustru, der var 16 Aar yngre, overlevede ham i 24 Aar. Baade von Jessens Søn og Sønnesøn var efter ham Præster i Jevnstedt.

v. Jessens Beretning om den forfærdelige Stormflod er bevaret baade paa tysk og dansk, dog saaledes at den danske Tekst er fyldigere end den tyske. Det er os en Glæde efter Fotografi at kunne gengive og vise Læserne hans Beretning i dens gamle Skikkelse.

Hovedkilden til vor Viden om Stormfloden er dog Beretningen i Lø Herreds Tingbog for Aaret 1635, saaledes som Herredsfoged Hans Pederssen har ladet den føre. Den har hidtil været i privat Eje, sidst i Knudsen-Slægtens fra Trøjborg, og de Afsnit i den, der viser Stormflodens Følger, har hidtil ikke været fuldstændigt trykte. Pastor M. H. Nielsen har meddelt Uddrag af dem i sin store og flittige Afhandling i »Sønderjydske Aarbøger« 1900—1901. Nu forelægges de Offentligheden i absolut bogstavtro Gengivelse ved exam. jur. Christian Freiberg. Originalen er ved at slides og bliver Aar for Aar utydeligere. »Sønderjydske Maanedsskrift« frelser i dette Hefte dens Tekst og gør den almen tilgængelig.

Det er tung Læsning, det kan synes tørt at læse Side op og Side ned om saa og saa mange druknede, saa og saa stor Skade; men det er den paalideligste og mest gribende Beretning, der gives, om en uoverskuelig Ulykke; der ligger Tale om tabte Menneskeliv og spildt Menneskelykke bag de tørre og jævne Ord. Derfor gengiver »Sønderjydske Maanedsskrift« de gamle Beretninger, derfor søger det at samle en Fortegnelse over, hvad der er skrevet om den store Ulykke. Det er en af de største Begivenheder i Sønderjyllands Historie. Alt, hvad der vidner og minder om den, er værd at bevare og fremdrage.

Det vil Maanedsskriftets Læsere forstaa og derigennem ogsaa se, at dets Oktoberhefte 1934 har langt mere end det gamles og det særes Interesse.

Th.

COPIA

Aff en Skriffuelse fra en Præst til Ze-
venstad vdi Holstein / huor vdi findis be-
drøffueligen angiffuit /

**Om den store forferde-
lige Storm oc Vandflod / som sig den II.
Octobr. Aar 1634. Burchardi Nat er tildragit. Huor
vdi forgiffuis den offuermaadige / bedrøffuelige oc vffelig Sla-
de / sted er / vdi Dymerslen / Nordstrand / Holsten oc tid Elffen / paa
Mennisten oc Quæg : Item med huis wunderligt fom siden floden er
stellit sig er tildragit / med Blod Tegn / saa oc forferdelige stoar Slan-
ger 8. eller 9. Sæder lange / oc ellers andre forstræckelige Orme der
omkring i Uabo lauffuit / indløbene i Solckis Husse :
Saa Mennisten neppelig haffuer kundet wer-
gü sig for dennem.**

Tilskriffuit en fornembt Borger til Hamborg /
den 24. Octobris.

**Saa oc Designation oc Fortegnelse huor
mange Menniste der ere drucknit / i huer Sogn / sampt Gaarde
oc husse borttagne vdi Nordstrand oc Lyderstad / oc mange
der ere beuarede.**



Prentet Aar / 1635.



Bad for Tægn oc wunder-
lige Mirackelr sig wil tildrage.
førend den ynderste Dag / Haffue vi aff den
H. Erre. Jesu Christi egen Mund selff/
noctsomeligen obenbaret: Saa Mennisten
paa Jorden / forme delst saadanne Tægn oc.
vnderbaarlige Gierninger / skulle bliffue bange. Saadanne ere.
langt flere end mand her bestriffue käd / skeed oc gaaet for sig / saa :
vdi mange welbekandte Stæder i høyt Lystland / er vdi Stæde-
graffuerne opuellet Blod. : Ja vdi ligemaade Blod ned regnit/
der er Blod flødt aff Trærne / aff Brød / ja funden Blod vdi
Grød / oc Maden / vdi Potter oc andre flere slige Kar. Men det
er at begræde / oc med sorgefulde Synne beklage / at icke alleniste
ingen Retning eller Bedring følger der effter / eller vi i det aller-
ringiste der aff worde badre : Men er oc dagligen bliffue jo verre
oc argere. Men paa det ingen skal vndsthyde sig for Gud / at
mand aldrig haffde hørt om saadane vnderlige Guds Mirackeler
oc Gierninger / megit mindre hørt dem wid H. Errens Dienere aff
Prædicke stolen forkynde / som weerden weed nu saa høfflig oc me-
sterlig sig at vndsthyde / oc henge en Deetmantel offuer det Onde
hun begaar / etc. . Saa sender den H. Erre Gud / end nu daglig
Dag / jo flere oc flere Tægn oc vnderlige Gierninger for i wepen /
førend den wisse Straff / kommer selff bag effter / Oc wil aduare
Mennistens Børn end nu / at omuende sig / oc giøre en aluorlige
Poenitenske / om end stont icke alle / saa motte der dog nogle Faae
fundis.

Andis der slaar sig for deris Brøst/ oc bede Gud vare sig naadig
oc Barmhertig. Saaledis aduaret den leffuende Gud/ den
første merden 120. samfælde Aar /førend Straffen kom dem off-
uer hoffuedit/ etc.

Lige saa haffuer Gud den naadige Fader/den 11. Octobris
sint forleuen/ emod Affteen wid 5. slet / formedelst en gruelig
Swim / (aldrig deß lige teg troer er nogen Tijd tilforne hørt)
oh paamint/ at givre Poenitence. Thi den er kommen saa
forferdelig aff Westen brusende oc susende/ lige som Himmel oc
Jord stulde haffde vildet falde tilfammen. De i saadant whør-
lig Storm/ der den ny Maane tillige er tænd. Etsfuen oc Haff-
ni haffuer sig opgiffuit oc voxet /saa denn: er gaart 3. Allen off-
uer Etsfuen oc Nordstrand / høyre end digerne ware. Saa
der ere vdi Strande nogle 1000. Mennister foruden det megle
Quag/ drucknit oc omkommen. Men egentlig kand mand
endnu icke vide/ huor mange Mennister der ere bleffne. Dog
vil mand sige oc giffue for/ at vdi Strande skal vere bleffuen off-
uer 7000. Mennister/ som aff trofaste Folck er beret. Jamig
er tilstreffuit at vdi Judland skal oc vere stor Skade sleet/ oc me-
re end 30000. Mennister bleffuen fordrucknit / Fa oc Quag/
vden Tal/ at mand haffuer kunde mandret 4. Mile paa idel døde
Odyeler. Den gandske Strand er bort med Kircker oc Husse/
Krebslager Hyterne er oc vndergaact / Mennisten oc Quag
drucknit.

Faroltofft oc saa mesten parten vndergaaet/ vdi Odeholm
er offuer 400. Mennister fordrucknit/ oc 600. Stycke Fa/ foru-
den Faar oc Suin.

Den Kirckefogn Borgen / er drucknit vdi offuer 300.
Mennister.

Wideten hos Mohr liggende / oc det gandske Herre med
Mennisten oc Quag slet fordrucknit.

**Til Husum er drucknet mange Mennister oc Quag/ huib
de ere Flodne siden hid til of.**

**Der er ocsaa en mine Naboeer / som mig haffuer tilstreffue
for wist / at i Strande / oc andre flere Orter vdi Marsten / ere
drucknet oc omkomne mange Mennister.**

**Her foruden er grueltige mange Orme oc Slanges / ladet
sig tilkiende hos Granterne der sammesteds / som i Haabetal løbe
vdi Hussene / saa at Folkene der / neppelig kand werge sig for
dem / oc skal en Part være 8. eller 9. Føder lange. Huad alt saadant
betyder / wil den Allerfierste Tijd giffue. Men jeg besnyter / at
saadant wil betynde mere Vnt end Got / nemlig Død / Krig /
oc Blodstyrning / oc andre saadanne Gudz store Plager / som
med forsten inden en kort Tijd / wil effterfølge / for voris groffue
Synder Skyld.**

**Foruden alt dette / er her end mere / nemlig : Thi paa
tuende Orter / icke lange fra Kenpborg er der Boghued Grød /
bleffnen forvend til idel Blod. Huad saadant betyder / haffuer
vi en langt at spørge effter / thi wi sandelig kort for denne Tijd
sligt med Angist oc stoer Smerte nocksonnelig haffuer erfart /
at Blod Tegni betynde en megit got.**

**Udu fiere Gud / kom nu snart med din ydersie Dag / oc
givr en Ende med de onde Werden / som dog er nedsuncken i
alle Skam oc Laster / oc en nu lenger wil lade sig straffe eller ad-
vare. Ja HERRE / kom heller oc tage of bort for Tiden / wid
en factmodig oc stille Død. Oc effterdi wi med Propheten Kong
David / haffue wcl fortient / at staa of fri fore / en aff de 3. Pla-
ger at vduelge : Saa sig wi dog med hannem / at wi wille heller
falde vdi HERrens Hænder end vdi voris Fienders.**

Oc vi wille mit vdi forsit / med Luchero, siunge

G V D HERREN HALS IJA

A M E N.

DE

DESIGNATION

Oc

Fortægnelse paa Mennister oc Quæg sampt Gaarde oc Husse som er bleffuen i Nordstrand oc Eydersted.

Vied Sogn.

171. Mennister drucknede/der eblant var en gammel Præst oc en Degn. 41. Husse gands tagen/9. Husse oc 2. gade Husse ere beholdne.

Ham Sogn.

365. Mennister drucknede/der eblant en Capelan en Degn oc en Skolemester.

72. Gaarde gandske bort tagne.

21. Gaarde oc 11. Badehus beholden.

Morsum Sogn.

350. Mennister drucknet/der eblant en gammel Præst oc Degn.

84. Gaarde slet borte.

16. Smaa Husse beholdne.

Esbul Sogn.

170. Mennister drucknet.

36. Gaarde slet borte.

13. Smaa Husse beholden.

Rohrbeck Sogn.

380. Mennister druckned/der eblant en Præst oc en Degn.

94. Gaarde slet borte.

6. Smaa Husse beholden.

Volgelsbull Sogn.

540. Mennister drucknede.

75. Gaarde slet bort.

4. Gaarde/oc 3. Badehus beholden.

Kønning bull Sogn.

212. Mennister drucknede der eblant en Capelan oc en Organist.

62. Gaarde slet borte / 18. Gaarde beholden.

Bubsee oc Bubschlut Sogn.

490. Mennister druckned/der eblant en Capelan oc en Degn.

94. Gaarde slet borte.

24. Gaarde oc 2. Husse beholden.

Bubthel Sogn.

260. Mennister druckned der eblant en Capelan oc en Degn.

52. Gaarde slet borte.

6. Gaarde beholden.

Osterwoldt.

394. Mennister druckned/der eblant en Præst oc Degn.

43. Gaarde slet borte

6. Smaa Huse beholden.

Wesierwold oc Vallum Sogner.

164. Mennister drucknet/ der
eblant en Degn.

56. Gaarde slet borte.

17. Gaarde oc 2. Huse behol-
den.

Pilswornis Sogn.

1012. Mennister drucknet/der
eblantvar en Degn.

191. Gaarde slet borte.

56. Gaarde oc 7. Huse behol-
den.

Bubhefer Sogn.

340. Mennister drucknet.

90. Gaarde slet borte.

30. Gaarde oc 4. Huse behol-
den.

Tlegroff Sogn.

283. Mennister drucknet/ der
eblant en Degn.

75. Gaarde slet borte.

9 Gaarde oc 1. Gadchuf behol-
den.

Stintebul oc Brunock Sogner.

366. Mennister drucknet.

75. Gaarde slet borte.

16. Gaarde beholden.

Gankebull Sogn.

232. Mennister drucknet/ der
eblant en Capelan oc Degn.

73. Gaarde slet borte.

26. Gaarde oc 5. Huse behol-
den.

Odenbull Sogn.

142. Mennister drucknet.

38. Gaarde slet borte.

27. Gaarde oc 5. s. naa Huse
beholdne.

Trindemarsch Sogn.

100. Mennister drucknet/
der eblant en Degn.

33. Gaarde slet borte.

13. Gaarde oc 6. Huse behol-
den.

Evensbull Sogn.

234. Mennister drucknet.

37. Gaarde slet borte.

33. Gaarde oc 16. Huse behol-
den.

Herkebull Sogn.

30. Mennister drucknet.

11. Gaarde slet borte.

6. Gaarde 4. Huse beholden.

Hoge Sogn.

41. Mennister drucknet.

Dlandt oc Langenes Sogn.

47. Mennister drucknet. 2

Fag aff Kircken borttaget/ | Nordmaest Sogn.
 sampt Kloekhusst/ Skolen/ oc | 48. Mennister drucknit.
 3. Gaarde.

Summa Mennister som paa denne Ort er bleffuen.

Er 6171. Der eblaut vor 9. Præster 12. Degne/ 1.
 Skolemester oc 1. Organist.

Fortegnelse paa Mennister oc Quæg
 vdi Eyderstad som ere drucknede.

Mennister.	Bæster.	Mennister.	Bæster.
Toning Sogn	34. 164.	Eateinherde	61. 361.
Lollantbittel	5. 87.	Eterbull	505. 899.
Oldenschvort	61. 748.	Poppenbull	180. 438.
Wideschwort	13. 201.	Osterhever	457. 400.
Eosenbull	75. 200.	Bluesbull	30. 150.
Eating	84. 228.	Tatling.	270. 500.
Fullerwis	45. 96.	S Veder, Boding	56. 752.
Weide	107. 120.	Wester Hever.	236. 46.
Garding	177. 344.		

Summa paa Mennister oc Quæg/ som er bleffuen
 paa disse tuende Orter.

Mennister	8278.
Quæg oc Hæste	6064.
Faar oc Gull	6738.
Husse slet borte.	664.



LØU HERRIZTING BOGH

VDI DETTE AAR EFFTER GUDZ BYRRIT 1635



effüerdagen thendt 31. January.

Mattes Martensen i Randerup. En Tingsvinde. Att Mattes Martensen i Randerup Stod personligen Inden Tinge och der for Tingisdomb. och Tilbød Sin Sal. faders gieldnere; Att Efftersom gud haffuede Straffuett dennem med denne forferdelige Søndflod Saa Att hand haffuede Mest och var fordruchenett fader och Moder och Søskind [och husse och hiemb ehr gandsche bort med Alle saa] Att En gandsche Ringe Ting Aff hans godz var Effterbeholden, huor for hannem var wmuligt Sin faders gield Att paaTage och betalle med Mindere Di for gudz schyld Effter denne Leylighed Wilde Lyndere och Efftergiffue hannem dend halffue part ellers motte Di gierne paaTage och Annamme Aldt ded godz och Andet. Saa møget der findes Effter dennem och scheffte och delle dennem ded Vdi Mellum och gjørre Seg ded Saa Nøttig som di best kand. — Daa var Tilstede møtt Nils Kremer Jürgen perssen i ballum hans Jenssen i borre paa Kresten Schadzes vegene i osterind hans persen och Nils Laussen i Randerup och haffuer Efftergiffuen fordr. Mattes Martensen halffue part Aff Ald dend gield som Sin Sal. fader haffer verritt dennem Schylldige som di ochsaa forhobis Att di Andere gieldnere gjører Naar di komer Tilstede. Effter Slig Wløckelige Tilfald som desuerre sched Ehr.

Leffuerdagen thendt 7 Marti 8 Mend til Ting hoerer som ehr Marten Madssen i Trelborg hans Nessen i orby Peder Nessen i Schwansstrup Hans Krestenssen Laurez Nessen i borre hans Anderssen i Kommeleff Nils hansen i harris och Jep Tygsen i Nørby.

Niels Lauerenssen i Randerup. En Tingsvinde paa sin Egene och Menige bymends vegene. Anders Anderssen i Lund. En Tingsvinde paa sin Egene och Menige bymends vegene. Truls Trulsen i Kringelum. En Tingsvinde. Laurez Joenssen i forballum. En Tingsvinde paa sin Egene och Menige forbal. bymends vegene.

Efter en huer dierris bye, huad schade di haffer lyd.

Att hans Jenssen Madz pederssen Jeb Rasmussen och Laurez hansen i harris Stode personligen Inden Tinge och der for Tingisdomb. vonde och bekende med opholden finger och Eed Att di forgangen Tyssdag Som

var thendt 3 Marti Sist forleden var til Sünen. Med herrzfogdens offerverrelse først i Randerup by dernest i Lund by y Kringlum och forballum by och der beseytt huis schade dierris huss høe och Korn och boschab hafr fanget Vdaff denne Gudz forferdelige Søndflod som scheede Imelum thendt 11 och 12 octobris Sist forleden. Daa hafr vyforschne (forschreffne) mend først Seytt Att hans Iffuerssens huss var Nederslagen Paa dend Nør Ende Neden bielcker och pernel var Nederslagen och dend Eene Ende var Nederslagen och hans Innerhuss var vegene Nederslagen och Mest en pardt Aff hans goetz. Desligst hafr Menige Randerup bymend Fanget en stor schaade paa dierres høe och Korn och Tørff Vdaff Soldt vand som var gangen Igiemel dierres husse och en stor part Aff dierris Raugssed ehr offerloben med Soldt vand. Noch 4 forbejelss husse hen med Alle och dierres Degenhuss hen med Alle. Peder Jebssen hans huss hen Neden bielcker och hans Ladhuss Nederslagen och Mest dend Størstepart Aff hans godz. Jes Gregerssens hus var Nederslagen Aldt Neden bielcker och Mest Aldt ded di hafluede.

Dernest framblagede forskne Randerup bymend dierris schrefftlige Register Som en huer Serdellis ved sin høsyste Eed med opholden finger her i Dag for Tingisdomb hafr bekrefftet Att di hafr Mest Vdi denne forgangene flod. Først hafr Nils Laussen Mist 7 øg och hester Noch 11 Øxssen 3 Køer och 4 quier hans høe och Raugssed ved hand Iche huor Stor schade hand hafr Lid paa. Hans Nilssen hafr Mest 2 øg och 1 føl Noch 4 stude 1 quie 1 Kalff Noch 8 foer Noch 8 Tønder hafr och høe och foer I Lige mode en stor part forderffuit. Hans Ifferssen hafr Mest 3 øg 5 stude och 2 quier och 3 Tønder Ren hafr och hans høe møget forderffuit. Nils perssen hafr Mest 3 stude och 4 quier Dernest fanget stoer schaade paa Sint høe och foring. Hans Tomsen hafr Mest først 2 heste Noch 2 øg och ett føl Noch 3 stude Noch 3 Quier och 3 schwin och fich en stor schaade paa sint høe och Koern, och sin huss fich ochsaa stor schaade. Nils hanssen hafr Mest først 3 øg och ett føl Noch 2 stude i fierde Aar Noch 2 quier i Tryde Aar Noch 3 stude i Andt Aar och 2 Schwin, Tüge perssen hafr Mest först 4 øg och 1 hest och ett føl Noch 12 foer och 2 schwin och 15 Nød Stor och smo och fich en stor Schade paa sint høe och Tørffue. Aldt dette forskne Saaledes Att vere Vdi gudz Sandhed / Desuerre -/- hafr en huer med sin Eed Stadfest.

Dernest i Lund. Daa hafr vy forskne Mend først Seytt Att Jeb Frandssens och Peder Laussens 2 helle gorde ehr hen med Alle Vndtagen et støcke Lade och Noget høe Som doch mestepart ehr forderffuit och folckene Allesamel fordruckenet. Laurez Moredtssens gord i Lund ehr Nederslagen Neden bielcker och bordtdreffuen Aldt huis der fantes

Neden bielcker och hans boschap ehr Mestepart borte och hafr Soltvand ganget op Til Taget y hans Lade Saa Att hans Meste høe ehr forderffuit och bordtdreffuen 2 Laass byg och ett Lass Raug och 4 Tønder hafr, Knud Nilssens gord var Nederslagen Aldt huis der fantes Neden bielcker och hafr Mest Aldt dierris godz och boschap Vden en gandsche Ringe Ting som di hafr fanget Vdi gien och hans høe ehr forderffuit op til bielcken Vdi sin Laade och hafr Mest 5 Tønder Raug och dend største part Aff hans hafr och ved 6 Tønder byg. Anders Anderssens Gaard i Lund ehr bordtdreffuen 17 faghuss Som var Ren hen med Alle och Aldt sint Mest goedz och boschap var bordtdreffuen och Ald hans byg och hafr var hen dreffuen Vden Saa møget wtorsken Raug och Noget hafr som law paa halff Andet faghuld och hans høe dend Mestepart forderffuit. Desligst var dieris gandsche Raugsed Vdi forskne Lund offuerloben med Soldt wand. Dernest Framblagde Forschne Lund bymend dieris schrefflich Regester som en huer Serdellis vel sin høyste Eed med opRachte fingre her i Dag for Tingisdomb. hafr bekrefftiget Att di hafr Mest Aff dierres Kretter Vdi denne forgangene flod. Først Laurez Moredtsen hafr Mest 9 Køer och 3 quier med Kalle Noch 4 stude huer 3 Aar gamel Noch 4 Nød huer 2 Aar gamel Noch 9 Kal Noch 6 øgh 9 schwin 9 foer och 13 fede giess. Knud Nilssen hafr Mest 7 Køer 3 stude i fierde Aar 4 stude i Tryde Aar Noch 7 Andt Aars Nød Noch 5 Kal Noch 7 øg och ett føl Noch 9 schwin 6 fedegiess och 8 Mauerguess. Anders Andersen i Lund hafr Mest 7 Køer Noch 6 stude di 4 i fierde Aar och di Tou i Tryde Aar Noch 8 Andt Aarss Nød Noch 7 Kal Noch 2 geldenger Noch 2 øgh Noch 10 foer Noch 9 schwin 14 Fedegiess och 8 Mauerguess, Aldt dette forskne Saaledes Att verre Vdi gudz Sandhed / Desuerre / hafr en huer med sin Eed Staadfest.

Dernest i Kringelum Daa hafr vy forskne Mend først Seytt Att hans hanssens Huss ehr Aldsamell Nederslagen och bordtdreffuen Aldt Nedden bielcker bode Vden och Inden Offuen och schorsten Nederslagen och bordtdreffuen Ald hans boschap Senge, Kester Schabe och Kleder Saa der ehr Aldellis Intet Effterbeholden och Mestepart Aff sint hafr Er borte och dend største pardt Aff Aldt sint høe och foringe ehr forderffuit Saa Att hand hafr fanget En Møget stor schade. Truls Trulssen hafr Mest Noget Aff sint boschap och Nogle vege Nederslagen och bordtdreffuen och hafr Mest 5 Tønder byg och 4 Tønder Raug och en stor pardt Aff hans høe ehr forderffuit. Dernest framblagde dierres Schrifflich Regester Som en huer ved sin højeste Eed med opRachte fingre hafr bekrefftiget Att di hafr Mest Aff dierris Kretter Vdi denne forgangene flod. Truls Trulssen hafr Mest 4 Øgh och en hest och 6 Nøed och 13 gamell

foer och 8 Schwin huorAff 2 var fede. hans hansen hafr Mest 7 Køer
Noch 4 Vng Nøed Noch 4 Rømpeling Noch 1 hest och 3 føel Noch 7
schwin och 16 foer. Aldt dette forskne Saaledes Att verre Vdi gudz Sand-
hed / Desuerre -/- hafr di med dieris Eed Stadfest.

Dernest i Forballum. Daa hafr vy forskne Mend først Seytt Anders
Nilssens Ett Nyhuss Som var Nederslagen paa Jorden och gandsche for-
derffuit och dend største part bordtdreffuen och hans Kouern och boschab
och goods ehr hen dreffuen och Mest Aldt sint Kretter och hafr Aldellis
Intet Efterbeholden Vden ett lydet Støcke forderffuit høe; Peder Knuds-
sen hafr Mest Sint huss och gaard med boe och boschab. høe och Kuorn hen
med Alle. Peder Krestenssen Er fordrucknet med Aldt Sint folck och ehr
Ald Nerdell Nederslagen Aff sint huss. Pissel och Kleffue Offuen och schor-
sten gandsche Nederslagen och dend største part Aff sint høe och foring ehr
forderffuit och Ald dierris boschab Mestepart bordtdreffuen. Michel Kre-
stenssen hafr Mest 10 faghuss Som war hen och Nederslagen och Mest
Aldt dierris hafr Noch 4 Tønder Raug och Mestepart Aff dierris boschab
ehr bordtdreffuen och dierris høe och foring Møget forderffuit. Laurez
Joenssens huss var Ald Sin Indwerck och en stor part Wege Nederslagen
och forderffuit och Mest en Stor hob Aff Sint godz och boschab Som
hannem ehr bordtdreffuen och Ald sin vogenToy ehr borte haffer Mest
4 Tønder byg och 1 Tønd Som law i sin offuen och 2 Tønder hafr och
Mest Alle Sin Tørff och sint høe ehr møget forderffuit. hans Madssens
Staffuen ehr borte Vden 3 fag huss som ochsaa ehr forderffuit och Neder-
slaget. Kiersten Sørensens gaard var dend vester Ende Aff Nør Del Neder-
slagen, och Indwerck Vdi husset Nederslagen och forderffuit och hindes
Søn hafr Mest Mange pendinge och goedz och En part Aff hindes høe
ehr forderffuit. Mattes Jebssen hafr Mest først Sin hustru och børnen och
Aidt Sint høe forVden ved halff Andet Laass Noch 9 fag huss ehr Slett
bordt dreffuen med boschab och Indwerck Offuen och schorsten Nedersla-
gen Seng Kleder och Andere Kleder Saa møget Som hand haffde ehr bort-
dreffuet och di Andere husse Som Efterstaar gandsche forderffuit Neden
bielcker och hafr Mest 17 Tønder Ren Koern Som hand beRetter, Der-
nest Framblagde di dierris Schrifliche Register Som en huer Serdellis
ved Sin høyste Eed med opRachte finger her i Dag for Tingsdomb. hafr
bekresttiget Att di hafr Meest Aff dierris Kretter Vdi denne forgan-
gene Flod; Først Laurez Joenssen hafr Mest 9 Nøed 3 Øgh 14 foer och
7 Schwin, Mattes Jebssen hafr Mest Sin hustru och 3 børnen Noch 17
Tønder Ren Koern, Noch 6 Øgh 9 Nøed 15 foer 7 Schwin och 18 fede
giess. Peder Knudssen hafr Mest 4 Øgh 7 Nøed 10 foer 4 Schwin och
24 giess. Peder Krestenssen hafr Mest 2 Øgh 8 Nøed 6 foer och 3

Schwin. Michel Krestenssen hafr Mest 5 Nøed 2 Øgh 8 Foer och 6 schwin. Kiersten Sørinssen hafr Mest 7 Nøed och En hest och 2 Schwin och hafr hinded Søn Mest i En schib Som forgieckes i samme stoerm lode pendinge Kleder och Andet meere goedz Som bleff borte och 4 Tønder Smør och pendinge Som var Tilsammel 120 Rixssdaller, Aldt dette forschne Saaledes at verre Vdi gudz Sandhed / Desuerre / hafr en huer ved sin Eed Staadfest.

- 1, Broder Krestenssen i Miolden. En Tingisvinde.
2. Nes Simonssen i Ottersbul. En Tingisvinde.
3. Kresten Krestenssen i Nørwollum. En Tingisvinde paa Sin Egene och Menige bymends wegene.
4. Anders Iffuerssen y wollum. En Tingisvinde paa Sin Egene och Menige Naboers vegene.
5. Laurenz Pederssen i Apterp. En Tingeswinde paa Sin Egene och Menige Apterp bymends wegene.
huer by en Tingeswinde huad Schaade di hafr lyd.

Onssdagen thendt 4 Marti Sist forleden. —

Dernest daa hafr vy forschne Mend først Seytt Att Nils perssens gord i Miolden ehr Slett borte med Alle och folckene ehr Alle fordruckenet. Madz hanssens gord hen med Alle Vden ett Støcke Ladhuss och Noget forderffuit høe och folckene Alle fordruckenet. hans Laressens gord Slett bort med alle och folckene ehr Alle fordruckenet. hans perssens gord 8 fag huss Ren hen med Alle och di Andere husse Mestepart gandsche forderffuit, och Aldt hans Raug och hafr och Aldt hans boschap borte med Alle och folckene ehr Alle fordruckenet. hans pederssen, En Sielff Eyger, hans huss och gaard Ren borte med Alle och Aldt hans goedz Rørindes och WRørindes ehr borte och 4 folck som ehr fordruckenet och Sielff flød hand hen Til ett Andet Sogen paa ett støcke huss. Peder hanssen hafr Mist 14 faghuss Som var Ren borte och ded Andet huss var forderffuit Ald Nedden bielcken och Mest Aldt hans Raug och Ald hans hafr och hans Meste boschap war bortdreffuen och dend største part Aff hans høe ehr forderffuit. Broder Krestenssen hans huss Aldt Nedden bielcker ehr Nederslagen och bordtdreffuen och hafr Mest Ald hans boschap Meste part Noch 2 fag byghylde och 10 Traw hafr chr bortdreffuen Noch 9 fag Lade med høe och Alle Er mestepart Aff forderffuit. Nils hanssen hafr Mest 5 fag huss som ehr Ren hen med Alle. Noch Nerdellen Aff 12 fag huss med Indwerck och pernel som ehr borte och fanget En Stor Schaade uaa hans høe och Tørff Noch 4 For-

beyelsshuse Ren hen med Alle och folckene ehr Alle fordrueckenet. Noch chr dierris Raug Sed offerloben och forderffuit Til dend gandsche bye Vdaff Soldt wand. -/- Dernest framblagde di dierris Schriffliche Regester Som en huer Serdelles ved Sin hoyste Eed med opRachte fingre her i Dag for Tingisdomb haffr bekrefftiget Att di haffr Mest Aff dierris Kretter Vdi denne forgangene flod. Først Broder Krestensen haffr Mest 6 Køer Noch 9 Nøed bode Stude och quier Noch 3 Øgh och 2 Schwin ett fedt och 1 Mauritt och 3 faar och 1 Tønd Miøl och 1 Tønd Tøer Raug. Pederhanssen haffr Mest 3 Køer 2 stude och 3 Kall och sin Søn hans peerssen haffr Mest 4 Køer 4 Kall 2 Øg 6 foer och 3 schwin, hans Pederssen, Sielff Eeiger haffr Mest 5 Køer 4 stude och 3 Kalffue Noch 2 Øg och ett hestføel och 4 schwin ett fett och 3 Mauger och 3 foer. Nils hanssen haffr Mest 2 Øgssen 1 quie och ett Kalff Plaw och harre 20 Laass Tørff och 20 Lass høe som var forderffuit och en part Ren hen med Alle. Aldt dette forskne Saaledes Att verre Vdi gudz Sandhed -/- Desuerre -/- haffr en huer med sin Eed Stadfest.

Dernest haffr vy forskne Mend først Seidt Bendet Jebssens Huss i Ottersbul haffr fanget Stor Schaade och hans vege var Nederslagen och bordtdreffuen och haffr Mest Aldt hans haffr och 7 Tønder byg Som chr hendrøffuet och sint høe Mestepart forderffuit och dierris gandsche Raug Seed Til dend helle bye ehr offuerloben Aff Soldt vand, och haffuer Mest 5 Køer 2 stude 4 Rømpeling 10 foer 2 føell och 6 Schwin Som Sin Søn Adzer Bendetssen Stod her i Dag for Tingisdomb och Soer ved sin Sell och Sallighed med opRachte finger ded Saaledes Att verre Vdi Ald Sandhed -/- Desuerre -/- Laurenz Tygssens huss ehr hans vege Nederslagen och hen Nedden bielcker och hans høe och foringe Møget forderffuit och Mest 2 Tønder Raug och 2 Tryde Aarss quier och 2 Aandt Aarss quier och 2 Schwin Som Laurenz Tygssen Sielff her for Tingisdomb vond och bekende ved Sin Sel och Sallighed med opRachte finger Saaledes Att verre Vdi Sandhed, Desuerre. Nes Simonssens hans huss Er Mest Aldt Sint Indwerck Nedden bielcker Vden och Inden Mest hen dreffuen och dend største part Aff hans goedz och boschab ehr borte och hans høe och Foring och Torff dend største pardt Forderffuit Saa Att hand haffr fanget En Stoer schaade haffr Mest 2 Køer 1 Oxsse 2 Tryde Aarss quier 4 Rømpeling och 1 føl 8 Schwin och 5 fede giess Som Nes Simonssen Sielff her i Dag for Tingisdomb winder och bekender Saaledes Att verre Vdi Ald Sandhed Desuerre Som forskuit Staar ved gud och Sin Sallighed med opRachte finger.

Dernest daa haffr vy forskne Mend først Seytt Att hans Pederssens wege ehr Nedden bielcker møget forderffuit ochsaa Indwerck i husset och

boschap møget forderffuit, hafr Mest 2 Ortich Miøl och 14 schip Taa-der som ehr borte och sitt høe ehr Mestepart forderffuit. Kresten Krestenssens huss 7 fag pissel och Kleffue med boe och boschap och Aldt Andet huis der fantes i husset ehr Nederslagen och bordtdreffuen, och Aldt Nerdell Aff sint Andet huss var Slett hen. och Mestepardt Aff sint høe var forderffuit och hafr Mest 14 Tønder Rent Kourn. Anders Ouws-sens huss var den Meste part Nedden bielcker forderffuit och bordtdreffuen och dend største pardt Aff hans boschap var borte och hans høe dend største pardt forderffuit, hafr Mest 6 schip Raug 14 schip Taadder och 12 schip hafr. Michell Mattens huss 3 fag Kleffue ehr gandsche Nederslagen och forderffuit och sitt Meste goetz och boschap ehr borte och hafr Meste Otte Tønder Korn $2\frac{1}{2}$ Tønd Raug och $5\frac{1}{2}$ Tønd hafr och hans Meste høe och foring forderffuit, hans Laressens huss Nedden bielcker ehr møget Nederslagen och forderffuit och bordtdreffuen Aff Indwerck och en stor part Aff dierris boschap ehr bordtdreffuen, och hafr Mest 7 Tønder Rent Kourn, och hans høe Møget forderffuit dend største part. Anders Laressen huss i wolum var først Nederslagen 8 fag Ladhuss och siden hans Andet huss vegene och Indwerck Nederslagen och møget Aff dierris goetz och boschap Er bordtdreffuen och hans høe och foring møget forderffuit, hafr Mest 1 Tønd Raug och 15 schip hafr, hans Madtzens huss Som hafrde verit med grundmur Rundom, ehr gandsche Nedderfalden, Neden bielcker och Ald Indwerck och boschap med Ald dierris goetz Mestepardt bordtdreffuen och forderffuit, hafr Mist 1 ortich byg 3 Tønder hafr och 5 Tønder boghwed, och hans høe och foring dend Meste deel forderffuit. Kiersten Andersskun huss ehr Meste pardt Nedden bielcker Nederslagen och forderffuit med Indwerck, och hafr Mest En stoer pardt Aff dierris goetz och boschap och hinds høe Meste Deel forderffuit och hinds Tørff och 20 Traw Tag bordtdreffuen, och dend Største paart Aff dierris Raugseed ehr offuerloben och møget forderffuit Aff Soldt wand, och offer Lagt en stor pardt med Teger och brøge Till dend gandsche bye, Dernest Framblagde forschne wollum by-mend dierris Schriftliche Register Som En huer Serdellis ved sin høyste Eed med opholden finger her i Dag for Tingisdomb hafr bekræftiget Att di hafr Mest Vdaff dierris Kretter Vdi denne forgangene flod. Først hafr Anders ouwsen Mest 6 Køer En stud 5 Kall 4 foer och 6 schwin, hans Laressen hafr Mest 5 Køer och 4 stude 11 foer och 4 schwin, Michel Mattesen hafr Mest 3 Køer och 1 quie 3 foer och ett Schwin, hans Madtzen hafr Mest 6 Køer 2 quier 2 Kall 2 Øg 10 Foer och 9 Schwin. Kiersten Andersskun Encke 2 Vnge Geldenger Noch 2 Køer 3 quier 2 Kalle 8 foer och 3 Schwin. Noch hafr Peder Broderssen som ehr en peber Schwen, Mest 3 Oxssen och 1 quie och 9 foer. Anders Laressen hafr

Mest 5 Køer 1 stued 1 quie och 2 Kall 9 foer och 2 Schwin. Kresten Krestenssen haffr Mest 11 Køer och quier Tilsammel, Noch 13 foer och 6 schwin. hans Pederssen haffr Mest 6 Køer 2 Vng Nøed 6 foer och 6 schwin, Aldt dette forskne Saaledes Att verre Vdi gudz Sandhed -/- Desuerre -/- haffuer En huer med Sin Eed Staadfest.

Dernest haffr wy forskne Mend først Seytt Anders Krestenssens huss Som ehr Mestepardt Nederslagen Nedden bielcker och møget derAff forderffuit och hans høe och sin Tørff dend største partt derAff forderffuit. Nils Krestenssens husse Nedden bielcker en paardt derAff Indslagen och forderffuit, hans høe och sin Tørff møget forderffuit. Peder Tomssens børen dierris huss Nedden bielcker Meste partt Nedderslagen och forderffuit och haffr Mest $2\frac{1}{2}$ Rent Kourn och dierris høe och Tørff Meste part forderffuit. Anders Ifuerssen och Madz Ifuerssen haffr fanget Stor Schaade paa dierris boschab och guodz Aldt huis der fantes Nedden bielcker och dierris høe och Tørff Mestedell forderffuit. Peder Jenssen och Laurenz Laussen haffr ochsaa fanget Stor Schaade paa dierris goedz och boschap som fantes Neden bielcker och dend Meste partt Aff dierris høe och Tørff forderffuit. Desligste haffr dend gandsche bye fanget En Stoer Schaade paa dierris Raugsed som ehr Meste partt offerloben med Soldt vand och en stor partt derAff ehr offerlagt med Teger och brøghe. — Dernest framblagde forskne Søndervolum bymend dierris Schriftlich Register som en huer Serdellis wed Sin høyste Eed med opholden Finger haffuer bekræftiget, Att di haffr Mest Vdaff dierris Kretter Vdi denne forgangene flod, først haffr Anders Ifuersen Mest 3 Køer Noch 1 Oxsse Noch 6 Andt Aars Nøed 5 Kalffue 5 Schwin och 16 foer och 3 Tønder Raug och 3 Tønder byg. Madz Ifuerssen haffr Mest 1 Kho, 3 Andt Aars Nøed 8 Kalffue 5 schwin och 12 foer och 2 Tønder Raug. Laurenz Laussen haffr Mest 1 øgh och ett føl Noch 4 Andt Aars Nøed 11 foer och 4 schwin och 14 Tønder haffuer.

Peder Pedersen haffr Mest 4 Køer och 1 Oxsse 4 Schwin och 7 Foer och 2 Tønder Korn, Peder Jenssen haffr Mest 5 Andt Aars Nøed 10 foer och 2 Schwin. Nils Krestensen haffer Mest En Khoe 2 Vng Øxssen 3 Kalffue och 9 foer, Anders Krestenssen haffr Mest 9 foer och 4 schwin Aldt dette forskne Saaledes Att verre Vdi gudz Sandhed / Desuerre / haffr En huer med Sin Eed Staadfest.

Dernest haffr wy forskne Mend først Seytt Att Nils Michelssens huss och gord i Apterp Er Ren hendreffuen med Alle, och ehr Sielff fordruckenet med 2 børen, Laurenz JesPerssen huss och gord Er hendreffuen med Alle, och 4 forbeyelss husse hen med Alle, Laurenz Nes-

sens ehr bodrtdreffuen Nogle vege Aff sin Lade och en stor pardt Aff sint høe ehr forderffuit. Peder Nessen haffr fanget En stor Schaade paa sin husse och vege och fanget en stor schaade paa hans høe, Laurenz Nilssen Er Nederslagen 10 fag Ladhuss och 5 fag Innerhuss og siden Aldt hans Andet huss ehr wegene Nederslagen och Aldt huis der fantes Nedden bielcker er forderffuit och Meste pardt Aff hans boschap Er hendreffuen, och dend Største part Aff hans høe och en part Aff hans Koern forderffuit. Peder Willandsen ehr bordtdreffuen 14 fag Ladhuss med høe och foring och 5 fag Innerhuss, och siden hans Salsshuss var Nederslagen och bordtdreffuett Aldt huis der fantes Nedden bielcker, och dend største pardt Aff Ald hans boschap var borte, och En pardt Aff hans Korn var bordtdreffuen. Nils hansen Er bordtdreffuen 7 fag Ladhus med høe och Foring hen med alle och hans Rette Salsshuss var Nederslagen och bordtdreffuit Aldt huis der fantes Nedden bielcker, Offuen och schorsten Nederslagen Saa Att Ald dierris boschap Meste pardt ehr bordtdreffuen, och En part Aff dierris Korn var borte. Jegge hansen ehr bordtdreffuen 8 fag Ladhuss med høe och foder hen med Alle och 9 fag Aff hans Rett huss hen med Alle och Mest Ald hans Korn, och Mestepart Aff hans boschap ehr bordtdreffuen, Laurenz Pedersen 2 fag Aff hans Ladhuss ehr Nederslagen och hans høe och Koern dend Mestepardt forderffuit och hans Rette Salsshuss Nederslagen och bordtdreffuit Aldt huis der fantes Nedden bielcker med Offuen och schorsten och Mest Ald hans boschap ehr bordtdreffuen. Desligst Er dend Største part Aff Ald dierris Raugseed Til dend gandsche bye offerloben och møget forderffuit Aff Soldt vand och leger med Teger och brøge.

Dernest framblagde forskne Apterp bymend dierris schriftlig Regester, Som en huer Serdelles ved sin høyste Eed med opRachte finger her i Dag for Tingisdomb haffr bekrefftigt Att di haffr Mest Aff dierris Kretter Vdi denne forgangene Flod. Laurenz pedersen 2 øg 6 Køer, 4 stude, 12 foer och 8 Schvin. Laurez Jespersen haffr Mest 2 quier 2 Kall 18 foer och 3 Schwin. Jegge Hansen 1 øg och 1 føll 1 Kall 6 foer och 3 schwin och hans göde och Korn ehr borte. Nils hansen 2 øg 1 hest och ett föl 2 Kall och 4 Schwin. Peder Willandssen 2 Nød 7 foer och 6 schwin Laurenz Nilssen 2 Køer och ett Kall och 9 Schwin. Peder Nessen 1 Øgh och 1 Schwin och Laurez Nessen 1 øgh. Aldt dette forskne Saaledes Att verre Vdi gudz Sandhed / Desuerre / haffr en huer med sin Eed Staadfest.

Tomes Anderssen i Døstrup. En Tingsvinde paa sin Egene och Menige Naboers vegene Trøyborrig Tienere.

Att Tomes Anderssen i Døstrup Anders Jeggesen, Broder Terckelssen, hans Jenssen och Nils Paulssen i bides Stode personligen Inden Tinge och

der for Tingis domb. wonde och bekende med opholden finger och Eed Att di hafr Mest och Lyde Schaade Vdi denne Gudz forferdelige Søndflod Som Scheede Imellum thendt 11. och 12. octobris Sist forleden. Først hafr Tomes Anderssen Mest 2 ög och ett föl Noch 15 foer 5 schwin 2 Vng Nøed och 6 bystock och meere Ind 40 Laass høe dertil dierris Raugsed forderffuit. Anders Jeggessen 1 gelding och 1 Schwin och dend Tryde part Aff hans høe forderffuit. Broder Terckelssen sich En Stor schaade paa hans høe och dend største pardt Aff dierris Raugsed ehr offuerloben och forderffuit Aff Soldt vand. hans Jenssen hafr fanget en stor schaade paa Sint høe som ehr forderffuit Aff Soldt vand. Nils Pauelssen hafr Mest ett ög bedere Ind 20 Rixssdal som hand stander Indnu i giæld for, Noch ett hestföl bedere Ind 7 eller 8 Dal. Noch 6 foer 2 Vngschwin Item 3 gode bytreer som flød bort. Noch sint halffue høe ehr Schend och Noget Aftorsken Korn och dierris Raugsed Er Att befrichte ehr och Mestepart forderffuit. hans Ouvssen hafr Mest 1 Øgh 2 foer och 1 Schwin och sin halffue høe forderffuit. Jurgen Smej i Drengsted winder i Lige mode med opholden finger och Eed Att hand hafr Mest i samme flod 2 gode Stude. Laurez Nilssen 1 stud hafr Mest och hans perssen 1 Koe Aldt dette forschne saaledes Att verre Vdi gudz Sandhed Desuerre hafr En huer med sin Eed Staadfest.

Niels Perssen i bred. En Tingswinde. Att Nils perssen hans Andersen Knud Krestenssen bertel Pauelssen Kresten hanssen i bred Joen hanssen i bosholum Stode personligen Inden Tinge och der for Tingisdomb wonde och bekende med opholden finger och Eed Att di hafr Mest och Lyde Schaade Vdi denne gudz forferdelige Søndflod som scheede Imellum thendt 11 och 12 octobris Sist forleden. Først hafr Jens Krestensen Mest Ett gaadt øgh och ett föl. Anders hanssen hafr Mest 2 gode bester ett Øg och en gelding. Knud Krestenssen hafr Mest 2 gode Øgh och 2 Kall. Jep Knudsen hafr Mest ett øgh. Bertel Pauelssen hafr Mest 3 øgh och 2 stude, Willandz Jensen hafr Mest 2 bester Een god gelding och ett Øgh och 2 Kalle. Jegge Schomager hafr Mest 2 gode Øgh. Kresten perssen 2 Kall Knud Mortenssen 3 Kall Nes perssen 1 Kall Kresten hanssen 1 Kall och Laurenz hanssen 1 Kall och hans perssen i bosholum 3 Kall och 4 bystacke. Aldt dette forschne Saaledes Att verre Vdi gudz Sandhed Desuerre som forschuet Stor hafr di med dieris Eed Stadfest.

Michel Anderssen i Miolden en Tingsvinde. Att hans Jenssen Madz pederssen Jeb Rasmussen och Laurez hanssen i harris Stode personligen Inden Tinge och der for Tingsdomb Vonde och bekende med opholden finger och Eed Att di forgangen Onssdag Som var thendt 4 Marti Sist forleden war Til Sün i Miolden by med herrzfogdens offerveerelse och der besett

huis schade dierris husse høe och Korn och boschap haffr fanget Vdaff denne Gudz forferdelige Søndflod Som Scheede Imel thendt 11 oc 12 octobris Sist forleden. Daa haffr vy forschne Mend først Seytt Att Anders Michelssens huss war Ren hendreffuen 8 fag huss pissel och Kleffue med Ald Senge och boschap Aldellis Intet Effterbeholden och 10 fag Ladhuss med høe och Alle Ren hendreffuen och Ald fiell och vege Aff di Andere huss Som Effterstoer Rond omkring ehr hendreffuen. Nils hanssen haffr Mest 5 fag huss Som ehr Ren hen med Alle, Noch Nerdellen Aff 12 fag huss med Indwerck och pernel som ehr borte och fanget En stor schaade paa hans høe och Tørff, Noch ehr dierris Raug Sed offerloben och forderffuit Til dend gandsche bye Vdaff Soldt vand. Dernest framblagde di dierris Schrefftlische Regester Som en huer Serdellis ved sin høyste Ed med opRachte fingre her i Dag for Tingisdomb haffr bekrefftiget Att di haffr Mest Aff dierris Kretter Vdi denne forgangene flod, først haffr Anders Michelssen Mist 10 fag Lade med 50 Lass høe, 8 fag pissel och Klöffue med pernel och Alle, Noch 9 Senge Noch 4 stude och 6 Køer och 2 quier Noch 2 stude, 2 Aar gamel och 6 Kalffue och 2 hestföl. Noch 5 øg Noch fieller och Stenger Aff Ald husseene Rund omb. Noch 8 Tønder Rent Koern och Aldt Rørindes godz, Nils hanssen haffr Mest 2 Øgssen 1 quie och ett Kalff Plav och harre 20 Laass Tørff och 20 Laas høe som war forderffuit och En part Ren hen med Alle. Truels Anderssen i Miolden haffr Mest først 2 Køer Noch 4 Øxssen Noch 2 Tryde Aars Stude. Noch 2 Vng Nöed Noch 3 øgh och ett föl Noch 7 Schwin och 2 foer och 7 Tønder Ren Koern; Nes Nessen haffr Mest først All Rörindes godz Nedden bielcker. Noch 6 Köer 3 Andt Aarss quier och 3 Kalffue 5 schwin och 4 foer. Noch 4 fag Nje Ladhuss med høe och Alle. Aldt dette forschne Saaledes Att verre Vdi gudz Sandhed Desuerre / haffr En huer med sin Eed Staadfest.

Anders perssen i Ottersbul. En Tingiswinde. Dernest haffr wy forschne Mend først Seytt Att Anders Sørinssens huss var Nederslagen Aldt Nedden bielcker och sin vege var Meste Del Aldtsammel Nederslagen och haffr Mest møget Aff dierris godz och boschap och dierris høe och foring och Tørff Möget forderffuit och haffr Mest 4 Tønder byg och 3 Tønder haffr, Anders perssen haffr Mest 9 faghuss Som var Ren hen med Alle Vden 1 stølp och Tog hund 9 Trav Tag Vdaff ded samme huss. Noch 8 fag huss Som var Nederslagen Som war dieres quiess och øghus. Noch Tog hund 10 fag weg Lickels hen, Noch Nogen Stølper derAff med. Noch ehr Nederslagen 3 fag huss Aff hans Øxssens huss, Noch Mest 4 Trav haffr och En stor part Aff hans høe ehr forderffuit och All hans Tørff ehr Ren hendreffuen (haffr Mest 2 øg ett föl 2 Nød, 10 foer och 1 schwin och Ald dierres Raugsed ehr offerloben med Soldtvand) Som Anders perssen Sielff her i Dag for

Tingsdomb ved hans høyeste Eed med opRachte finger hafr wunden och bekend ded Saaledes Att weere i sandhed Dessuerre. Noch gamel Anders Sørinssen hafr Mest 5 Køer 3 Tryde Aarss Stude 4 VngNøed och 5 Schwin och 2 Tønder hafr Noch Ald sin hus Nedden bielcker och sin Offuen och schorsten Nederslagen och sint høe och Tørff Møget forderffuit. Kresten brorssens huss hafr hund Taget 8 fag huss Ren hen, och Alle di Andere husse med pernel och Andet meere Nedden bielcker som ehr borte Mestepardt och sint halffue høe hafr fanget Stor Schaade och Ald hans Tørff ehr Ren hen hafr Mest 8 Køer och 1 Tryde Aars quie 2 Andt Aars stude, 5 Kalffue Een Vnghest 16 foer och 8 Schwin och 12 Tønder Korn, Som Sin Søn Laurez Krestenssen her i Dag for Tingisdomb hafr wunden och bekend ved hans høyste Eed med opRachte finger ded Saaledes Att verre Vdi gudz Sandhed Desuerre -/- Noch hafr Vng Anders Sørinssen Mest 6 Køer 2 Tryde Aarss stude Noch 4 Vng Nøed och En Tryde Aars quie 3 Tønder hafr och 4 Tønderbyg Som Anders Sørinssen her i Dag for Tingisdomb hafr Wunden och bekend Wed hans høyste Eed med opRachte fingre ded Saaledes Att verre Vdi Sandhed desuerre -/-

Leffuerdagen thendt 21 Marti 8 Mend til Ting hører som ehr Peder Nessen i Schwanstrup Peder Jenssen Anders Iffuerssen i wollum Tames Anderssen hans Anderssen Peder Anderssen i Kommeleff Jens Jepsen i Trelborg och Peder hanssen i Apterp.

Nils Lauressen i Randerup En Tingiswinde. Att hans Iffuerssen Esche Knudsen i Randerup Anders Anderssen i Lund och hans Jurgenssen i borre Stode personligen her i Dag for Tingisdomb. som denne Dag och Tid Ting holtes, wonde och bekende med opholden finger och Eed Att ded ehr dennem fuld Witterlich Vdi gudz Sandhed Att Erlig och wellAcht mand Niels Lauressen i Randerup Sandemand Vdi Løuherrit hafr Mest nu Vdi denne Gudz forferdelige Søndflod som scheede Imel. dend 11 och 12 octobris Sist forleden Sine heeste och hopper Allesamel, Oxsser och Køer, stude och quier Mestendell dertil med ehr ochsaa møget Schend Aff hans høe och Raugseed Saa Att dend fattige mand hafr Lydet Schaade meere Ind for halff Anden Tussende mark lb huor offuer hand fattige Mand møget Er kommen fraa Neringe och bieringe och til Nøed och Armod. Kand och Iche faa sin Plaug och wogen Affsted heller forwinde denne schaade Vden gud och gode wener vilde gjøre hannem Nogen hielp och bystand, huilcket Gud Ihiemllen Rigeligen Igien vil belønne. -/-

Madz Sørensen i Miolden. En Tingeswinde. Att Nils Lauressen hans Iffuersen och Esche Knudsen i Randerup Stode her i Dag personligen

Som denne Dag och Tid Ting holtes; wonde och bekende med opholden finger och Eed Att di forgangen Torssdag Som var thendt 19 Marti Sist forleden var til Suen i Miolden Med herrizfogdens Offerveerelsse och der beseytt huis schaade dierris husse høe och Korn, och boschab haflr fanget Vdaif denne gudz forferdelige Søndflod Som scheede Imelum thendt 11 och 12 octobris Sist forleden. Daa haflr wy forschne Mend først Seytt Truls Anderssens huss i Miolden Att der war 10 fag Aff hans huss Nedden bielcker Nederslagen och wegene Nederslagen, och bordtdreffuit och 4 fag Innerhuss Neden bielcker Nederslagen och Mestedel som fantes Neden bielcker Aff hans Salsshus var Nederslagen. hans høe och Tørff Møget forderffuit. Noch beklager hand sig Att haflue Mist i samme flod 2 Køer 4 Øxssen 2 Tryde Aars stude 2 VngNød 3 Øg och ett føel Noch 7 Schwin och 2 foer och 7 Tønder Ren Korn som ochsaa Tilforen findes Indførdt i dend Tingiswinde Michel Anderssen i Miolden haflr forhverffuet Som hand Sielff i Lige mode her for Tingisdomb ved sin høyeste Eed med opRachte finger haflr bekrefftiget. Dernest haflr wy beseytt Peder Sørinssens huss hans Lade ehr klaer forderffuit och Nederslagen Vden Nogen sParrer, Noch 6 fag Inner huss Er Ren Nederslaget och En Grund Mueret wester Ende ehr Nederslagen och Møget Aff hans Salsshuss som fantes Nedden bielcker Aff Indwerk war Nederslagen, och Aldt sint høe Mest henslagen och haflr Mest 2 Tønder Raug och 2 Tønder byg som low i sin Loe, Noch haflr hand Mest 8 Køer Noch 2 Andt Aars Nød (7) Kalfue 8 foer 8 Schwin och 12 fede giess som hand Sielff her i Dag for Tingisdomb haflr bekrefftiget med opholden finger och Eed. Nils Tugssens huss ehr Mestepardt Nederslagen Neden bielcker och hans høe och foring och Tørff Mestepardt forderffuit, haflr Mest 1 Tønd Raug Noch 1 quie 3 foer och 3 Schwin Som Truels Andersen och Nes Nessen i Miolden winde och bekender her i Dag for Tingisdomb. med opholden finger och Eed.

Laurenz wollessens huss war Nederslagen dend vester Ende, och 2 vege paa Sønder Syde och hans høe møget forderffuit och haflr Mest 1 Øgh och 3 schwin Som Nes Nessen i Miolden her i Dag for Tingisdomb wonde och bekende med opholden finger och Eed.

Gunder Andersskuns huss i Miolden war Nederslagen och bordtdreffuen 20 fag huss Som var pissel och Kleffue Loe frambgol och boess och haflr Mest hinds Mand och Aldt boschap huad der var i samme huss, Seng Kleder och schoene Kleder och Aldt Andet hinds goedz och Aldt hinds Korn ehr borte och Mestedel Aff hinds høe ehr forderffuit, haflr Mest 4 Køer 3 Rømpeling 9 foer och 3 schwin, och ehr Sielff Vndkommen med 3 Smaa børen, och haflr lydet Tilbeste, Som Madz Sørinssen och Nes Nessen i Miolden winder och bekender her i Dag for Tingisdomb med opholden finger och Eedt.

Hans Bøysens huss ehr Nederslagen Aldt Nedden bielcker, och hans høe och Tørff ehr møget forderffuit, och hafr Mest 6 Tønder Korn, Noch 5 Køer 2 øgh 1 stud 2 Andt Aars Nøed 4 foer och 4 Schwin som hans bøysen Sielff her i Dag for Tingesdomb winder och bekender med opholden finger och Eed.

Madz Sørinssens huss ehr 30 fag Nedden bielcker Nederslagen och forderffuede hafr Mest vel 20 Lass høe och ded Andet Mesten forderffuit, Saa och Ald hans Tørff och Jelling forderffuit, hafr Mest 4 föer Øxssen 3 Køer ett fedt Schwin och 2 store Andere leffue Schwin Noch 40 Rixssdal henfløedt Aff sint Vnderbord, som bleff i Sønderslagen Noch 7 Tønder hafr 2 Tønder Øll och 1 hel Tønd Soldt Som Madz Sørinssen her i Dag for Tingisdomb vinde och bekræfter med opholden finger och Eed ded Saaledes Att verre Vdi gudz Sandhed / Dessuerre -/- Desligste Er Ald dierris Raugseed offuerløben, och forderffuit Till dend gandsche bye Vdaff Soldt vand; Vdi lige maade bekender Forschne Miolden bymend her i Dag for Tingisdomb Att di Ingen Kong Schaat hafr Vdlagt nu forgangendes Aar Till Mortens Dag.

(Fortsættes i næste Nr.)

STORMFLODSMINDER

AF GEH. MED.-RAAD DR. HANSEN, HADERSLEV

H. C. Hansens Meddelelser om Stormfloder og Oversvømmelser i Bredeaalvningen (Sdj. Maanedsskr. Okt. 1934) kan jeg supplere med nogle Minder. Jeg husker godt en Del og har hørt saa meget om Floder af min Morfader. Han boede i Forballum fra 1787 til 1867 og derpaa indtil sin Død i 1874 hos os i Bredebro.

Han fortalte om den eneste store Stormflod i det attende Aarhundrede, 1717, men Enkeltheder vidste han ikke. 1825 var der i Forballum By kun een Kvadratalen tør, et Stykke af »Baasefjellet« hos Gyde Maries Fader. (Gyde Marie ægtede senere Knud Knudsen fra Ribe, der for hendes Penge købte Trøjborg.) Isfloden i Februar 1838 huskede han helt nøje. To »Isbjerge« strandede i hans Have og formørkede Vinduerne, og da Vandet begyndte at strømme ind i Huset, satte han sin fireaarige lille Pige, min Moder, op paa Bilæggerovnen.

Han fortalte ogsaa meget om mindre Floder, mest om Efteraaret, hvor Beboerne ofte nok om Natten maatte ud at bjerge Kreaturerne. Værst var det altid med Faarene. Havde man møjsommeligt faaet dem samlede i

Mørket foran Ledhullet, og et af dem smuttede bort, saa satte alle de andre bagefter. Og man vidste jo aldrig, naar Vandet kom og med et Par Bølgeslag oversvømmede hele Marken. Men Floden hjalp altid paa næste Aars Græsvækst, naar det da ikke blev særlig tørt bagefter, saa Saltvandet blev staaende for længe, og Regnen ikke fik vasket Saltet væk.

1879 den 4. August varede Tordenvejret, begyndt Aftenen før, til Middag. Da Mølledæmningen i Løgumkloster brast, kom Vandet som en høj Bølge til Bredebro, helt bedækket af Hø. I Toppen af Stakkene sad Musene. Ved Broen sugedes Stakkene ned i den rivende Strøm, men kom hele op paa den anden Side, med de vaade Mus i Toppen.

1881 kom Stormfloden ikke i September, men i Oktober. Jeg var selv ude i Brede Enge og hjalp til at hale Faar op af Grøfterne. Plumpede de derned, gik de straks under.

Min Morfader sagde ogsaa tit: »Hvor bor vi dog i et velsignet Land! Her har vi ingen Jordskælv og ildsprudende Bjerge (han havde 1807 fisket ved Island), ingen Slanger og vilde Dyr, ingen Røvere og Mordere!« Den »Blanke Hans«, som hver Dag kunde komme og sætte hans Bo under Vand, tænkte han ikke paa. — Med denne Livsindstilling blev han ogsaa 87.

Sønderjydske Maanedsskrift

har i det sidste Aar øget sit Omfang uden at blive dyrere. I Fjor udsendte det 224 Sider i Stedet for som hidtil 192 for et Aar, og i Aar har allerede flere Hefter indeholdt flere end 16 Sider hvert. Samtidigt er Udstyret blevet bedre, Billedstoffet rigere, men Holdernes Tal er ikke steget i Forhold dertil. De skulde ogsaa gerne komme nu, især da Maanedsskriftet yderligere bringer et Par Overraskelser til Holderne.

I December Maaned vil de modtage Fr. Fischers »Slesvigske Folkesagn« som Julegave fra Tidsskriftet, og Redaktionen venter at kunne medsende det Bind, der bringer sønderjydske Stof af Danmarks Riges Brev, efterhaanden som de enkelte Ark udgives af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Nærmere Meddelelse om Formen og Tidspunktet derfor vil fremkomme senere, men »Sønderjydske Maanedsskrift« mener allerede at burde nævne det nu, ikke mindst af Hensyn til nye Holdere, der vil sikre sig dette værdifulde Kildestof til sønderjydske Historie. —

Ogsaa ny Holdere vil kunne faa Fischers Folkesagn.

STORMFLOD

AF CL. E.

I det følgende gives der efter Ønske en meget kort
Oversigt over det interessante og endnu aktuelle Emne:
Landtab ved den slesvigske Vestkyst.

I.

Efter Stormfloden i Februar 1825 udkom der i Tønder en udførlig Beskrivelse af Ødelæggelserne («Denkmal der Wasserfluth»). Som Tillæg gives der en Fortegnelse over de største Stormfloder, der i Tidens Løb har ramt Vestslesvig. Det er en Afskrift af gamle Beretninger, der gaar igen fra Krønike til Krønike, begyndende med »den store kimbriske Syndflod« i Aaret 340 f. Kr. Der nævnes bl. a. en Flod fra 1216, da der druknede 10,000 Mennesker, en fra 1219 med 40,000 druknede, en fra 1230 med 100,000 druknede osv. Det er klart, at denne lange Række ikke kan staa for historisk Kritik. Vi har ingen paalidelige Beretninger om de gamle Floder, mange er nævnt to Gange, Ofrenes Antal er aabenbart overdreven. Som bekendt har en kritisk Undersøgelse af Johann Meiers Kort fra 1652 ligeledes vist, at der ikke ligger megen historisk Virkelighed bag ved de utallige Byer og Kirker, han indtegner i Vadehavet som Ofre for Stormfloder. Resultatet har været, at man en Tid lang stod meget tvivlende over for alle Beretninger om Stormfloder, og at man i visse Kredse nærmest tænkte: Det turde være Løgn det hele!

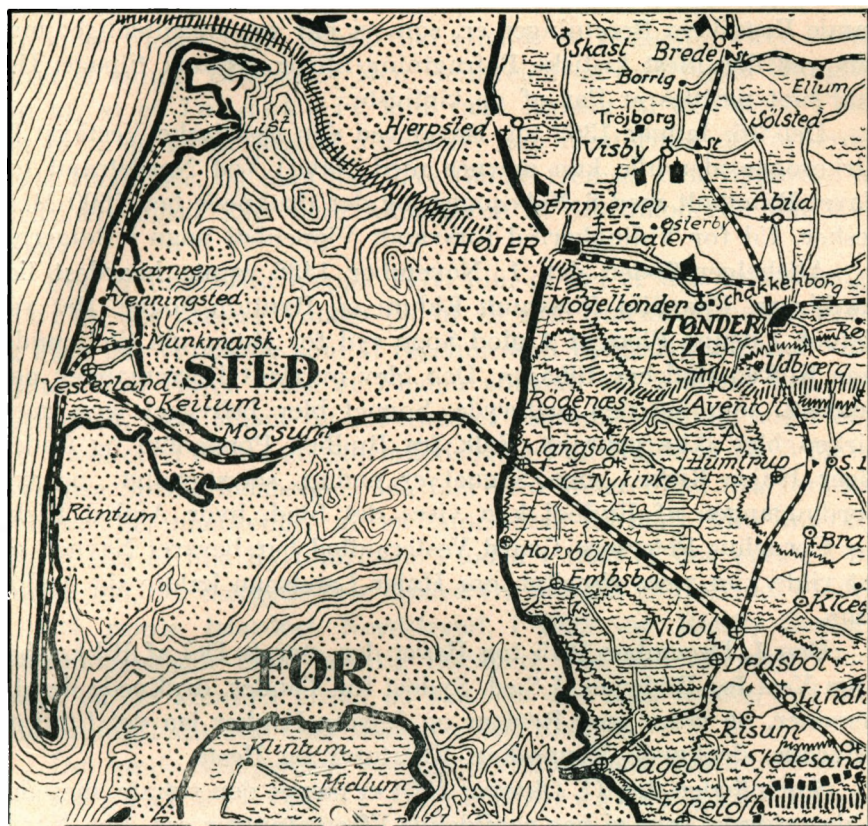
Vi maa derfor først klarlægge, at der ingen Tvivl er om, at Vesterhavets gamle Strandlinie ligger langt Vest for den nuværende Ørække, og at disse Øer kun er Rester af et gammelt Fastland, saa hele Vadehavet inden for Ørækken er en stor Kirkegaard. Det kan være nok at nævne følgende Beviser: 1) Den Klitrække, der gaar fra Skagen til Flandern («Europas største Ørken»), er tydeligt gennembrudt af Havet, saa den fra Skallingen af fortsættes paa Fanø, Rømø, Sild, Amrum osv. 2) Flere af de slesvigske Vesterhavsøer er Marskøer, en enkelt er Mose, og Marsk og Mose kan ikke dannes midt ude i Havet. 3) De store Urstrømdale, vi finder inde paa Fastlandet, fortsættes tværs over Sild. 4) Ved Før og Vest for Rømø har man ude i Havet ved lav Ebbe fundet Rester af gamle Skove.

Spørgsmaalet er blot, hvornaar dette store Landomraade er gaaet tabt, og om Menneskene har oplevet disse Katastrofer. I Gotingkoven ved Før har man fundet Flinteøkser. De mange Tegn paa Oldtidsbebyggelse paa Sild og Amrum viser, at der her engang har boet en tæt Befolkning paa et meget større Omraade, og endelig kan man overalt i Vadehavet støde paa Rester af Ringbrønde, Husværfter, Grøfter osv. Der er altsaa ingen Tvivl om, at i det mindste en stor Del af Landomraadet er gaaet tabt, efter at det var bebygget. Det bedste Bevis er Kong Valdemars Jordebog fra 1231. Den nævner paa Nordstrand 5 Herreder med 59 Kirkesogne, hvoraf over de 50 i Dag er taget af Havet. Vi har desuden Slesvigs Domkapitels Ansøgning til Konciliet i Basel (1447) med Meddelelsen om, at »det salte Hav har taget 60 Kirkesogne, der havde indbragt over Halvdelen af Kapitlets Indtægter«. Og endelig har vi de paalidelige historiske Beretninger, Tingsvidner osv. fra de senere Aarhundreder. — Det er altsaa aldeles sikkert, at den slesvigske Vestkyst Gang paa Gang er blevet haardt ramt af Stormfloder, og at op imod 100 Kirker langs ned med denne Kyst er taget af Havet.

II.

Paa to Maader har Havet taget sit Rov. Alle Have raner af alle Kyster; men Vesterhavet er særlig graadigt. Hver Bølge, der slaar ind mod Kysten, røver noget Jord og tager det med tilbage, og den stærke Strømning fører det ud i Dybet, hvor kommende geologiske Perioders Fastlande bygges op. Det er altsaa ikke rigtigt, som vi lærte i Skolen, at Havet tager af Øerne og bygger denne Jord op inde ved Fastlandskysten; den Jord, der røves ved Øernes Yderkant, er for største Delen tabt.

Som Eksempler paa, hvor meget Havet Døgn for Døgn tager paa denne Maade, kan vi anføre Sild og Jordsand. Der findes enkelte Steder paa Sild, hvor Havet hvert Aar skrider 5 Meter ind. Fra 1883 af har man gennemført systematiske Maalinge. Det viste sig, at Havet paa de ubeskyttede Strækninger fra 1883 til 1919 i aarligt Gennemsnit tog 2,9 Meter. Vi kan altsaa regne med, at Sild Aar efter Aar har mistet en 3 Meter bred Strimmel langs ned med hele sin Længde. Tyske Videnskabsmænd har regnet ud, at Øen i 1231 var fem Gange saa stor, som den er i Dag. Det er kun et Spørgsmaal om kort Tid, hvornaar den smalle Ø vil blive skaaret igennem paa to Steder: ved Rantum og et Stykke Nord for Vesterland. For første Gang gik Vandet i Stormfloden 1928 tværs over Øen ved Rantum. Stormflodsvandet kommer altid ind fra



Sydvest; Hindenburgdæmningen stoppede op for Vandet, og dette søgte Afløb tværs over Sild, saa den sydlige Del af Øen en Tid lang laa som en særlig Ø i det fraadende Hav.

En Skattefortegnelse fra 1613 nævner, at der paa Jordsand boede to Mand, Mads og Jens Jordsand. De avlede 60 Læs Hø, havde 14 Køer og 10 Stykker Ungkvæg, 5 Heste og 60 Faar. I Dag kan der ikke leve Mennesker paa Jordsand; den lille Hallig er fredet, for at Havfugle her kan yngle i Ro. Men ind under Jordsand fiskes der endnu i »Bertels Kofenner«, »Laustes Toft« og »Jesses Pril«, Marknavne ude i Vadehavet!

III.

Hvad Havet saaledes ved sit daglige Landrov har taget, er imidlertid kun forsvindende lidt mod det, de store Stormfloder har røvet. Af alle Landsens Ulykker, Krig, Ildebrand, Pest osv. er

Stormfloden den værste, thi den kræver alles Liv. Mange af de gamle Krønikers Beretninger er, som vi har set, upaalidelige; men selv ved den mest kritiske Betragtning bliver der nok tilbage. Her skal blot nævnes et Par af de vigtigste:

Den 16. Januar 1362 tog Havet ved den slesvigske Vestkyst 30 Kirkesogne, der alle kan nævnes med Navn! Ved Nordstrand tog Havet Rungholt med 6 Nabosogne, og der druknede her 7600 Mennesker. Ud for Vidingherred forsvandt Vippenbøl Sogn i Bølgerne.

Allehelgensfloden den 1. November 1436 ramte haardest lidt nordligere. Paa Sild forsvandt Eidum og Rantum Sogne. Det var vistnok i denne Flod, at Anflod Sogn syd for Højer gik til Grunde, »saa Kirken stod ene tilbage«. Den blev overladt Herremanden paa Kogsbøl, som lod den nedbryde. Sognet blev bebygget igen, men Kirken blev ikke genrejst. Folk fra Rudbøl, Poppenbøl og Gaden søger Højer Kirke, men Sognet er endnu selvstændigt, og ved Nordudgangen af Rudbøl kan vises det Sted, hvor Anflod Kirke laa. Cornelius Petersens Gaard Vesteranflod har bevaret Navnet, og det vilde kun være rimeligt, om Højer Landsogn kaldte sig Anflod Sogn.

Den 1. December 1615 tog Havet den største Del af Rikkelsbøl Sogn Vest for Rodenæs. I Sæd, Sydøst for Tønder, druknede der 11 Personer, og langs med Rørkær og Jejsing Banker laa det fuldt af Drivgods, druknede Mennesker, Kreaturer og Heste.

Stormfloden den 11. Oktober 1634 er næppe den største, men det er den største, som vi har paalidelige Efterretninger om. Paa Nordstrand druknede der over 6200 Mennesker og over 50,000 Husdyr. Havet tog i denne ene Nat paa Nordstrand 19 Kirker, 28 Møller, over 1300 Bøndergaarde. Mellem Tønder og Ribe druknede der over 600 Mennesker, f. Eks. 50 i Rejsby Sogn, 57 i Mjolden, 19 i Døstrup, 15 i Abterp, 44 i Misthusum.

Julenat 1717 druknede der i Ejdersted over 2000 Mennesker. Natten mellem den 3. og 4 Februar 1825 druknede der alene paa de smaa Halliger 75 Mennesker, og endelig kan vi nævne Stormfloden den 30. August 1923, da 19 Digearbejdere mistede Livet ved Rejsby.

IV.

Hvorledes opstaar en saadan Stormflod? Dette Spørgsmaal har altid optaget Sindene stærkt. Den gamle Jensenstedpræst, hvis Beretning vi bragte i sidste Nummer, er ikke i Tvivl om, at det er et Guds Under, bestemt til at advare de

ugudelige Mennesker og forkynde, at den yderste Straffedag er nær. Heimreich nævner det samme og optæller desuden otte Varsler for den store Flod i 1634, hvoraf det ottende er følgende: »Det havde været et smukt Efteraar!« Men Heimreich nævner ogsaa Muligheden af, at et Jordskælv kan være Aarsag til den store Flod. Det er jo en kendt Sag, at Jordskælv kan frembringe de forfærdeligste Havfloder, og man har flere Gange fremsat den Hypotese, at Jordskælv ogsaa kan være Aarsagerne til Stormfloderne ved vore Kyster.

Der er imidlertid næppe Tvivl om, at det er den forfærdelige Storm, der presser Vandet op til en stor Stormflodsbølge. Ebbe og Flod bør vi opfatte som et regelmæssigt Bølgeslag ind mod vore Kyster. Ved Højer Sluse er Floden normalt ca. 2 Meter høj, ved Springflod, naar Maane og Sol trækker i samme Retning, noget højere. Tænker vi os saa en Stormflodsbølge i en Højde af ca. 3 Meter oven paa Springflodsbølgen, saa faar vi 5 Meter Flod. Saa forstaar vi ogsaa det mærkelige, at en Stormflod normalt kun mærkes haardt paa et lille Kystomraade. Floden i 1825 er den eneste i historisk Tid, der hærgede hele Kysten fra Skagen til Holland. Floden i 1634 ramte haardst Nordstrand, i 1923 var Rejsby Centret. Stormflodsbølgen løber nemlig hurtigere end den normale Flodhøjle, og det kommer altsaa an paa, om den naar Kysten ved højeste Springflodsstand eller muligvis ved Ebbetid.

Det næste Spørgsmaal har været endnu mere drøftet: Hvorledes gaar det til, at store Omraader gaar tabt? Naar Vandet er løbet bort igen, burde Landet da komme til Syne igen! Man har givet forskellige Forklaringer. Teorien om en Landsænkning som Aarsag blev svækket, da danske Geologer mente at kunne konstatere, at Marsken ved Ribe i Løbet af de sidste 1000 Aar har hævet sig ca. 1 Meter, Marsken ved Skærbæk ca. 60 Centimeter. Man nævnte saa Muligheden af, at Havet kunde under skylle Jordens Overflade, hvor der er Underlag af Mose og Sump, at de bortløbende Vandmasser i Prilenes Kanter kunde rive store Jordstykker med osv.

Det kan i Dag betragtes som sikkert, at Landsænkningen er Aarsagen. Lige saa sikkert det er, at Nordjylland hæver sig, lige saa bevisligt er det, at Kysten Syd for os er inde i en langsom Sænkning, der i Dag omkring Elbemundingen anslaaes til 25—30 Centimeter hvert Aarhundrede. Beviser er der nok af. Her skal blot nævnes det ene, at de ældre Koge længst inde ligger lavest, de nye

længst ude højest. Som Eksempel nævnes Kogene paa det nuværende Nordstrand:

Frederikskog,	inddiget 1654 ÷ 40	Centimeter.
Østerkog,	— 1657 ÷ 54	—
Trindermarskkog,	— 1663 ÷ 26	—
Nykog,	— 1692 + 12	—
Elisabeth-Sophie-Kog,	— 1738 + 7	—
Morsumkog,	— 1866 + 39	—
Pohnshalligkog,	— 1924 + 50	—

En ny Kog ligger normalt ca. 50 Centimeter over dagligt Højvande; men man ser tydeligt af foranstaaende Oversigt, der kunde suppleres med andre, hvorledes Kogene ligger dybere, jo ældre de er. Nordstrand skulde gaa til Grunde, da Digerne brast, fordi Landet var sunket ned og laa dybere end Havet!

Om kort Tid vil man nøje kunne konstatere Landsænkningens Fremgang. Der er indrettet en hel Række Maalingsstationer med Udgangspunkt i Teutoburger Wald, og Maalingerne er saa fine, at man fra Aarti til Aarti vil kunne angive Resultaterne.

V.

Vi skal være klar over, at vi i N u t i d e n har lige saa mange Stormfloder som tidligere; man regner med ca. 50 i hvert Aarhundrede. Vi skal endvidere agte paa, at Stormfloderne ved vore Kyster som Følge af Landsænkningen er højere end tidligere, naar man tager Landets Højde over Havet som Udgangspunkt. Det er alene den Omstændighed, at man nu har stærkere Diger end før, der bevirker, at vi ikke mere frygter Stormfloderne. Men nu og i Fremtiden skal der arbejdes paa Digerne, og de skal fra Tid til anden gøres højere, da de naturligvis er med i Sænkningen.

I gamle Dage gik Digepligten frem for alle andre. Hovedreglerne var: 1) Intet Stykke Dige uden Jord med Ansvar for det, og intet Marskstykke uden Digepligt, 2) »Demat dematlige«, d. v. s. hvert Areal har lige stor Byrde, enten det ligger helt ude ved Diget eller længst inde. — Den saakaldte S p a d e r e t bestemte, at den Mand eller den Kommune, der ikke opfyldte sin Pligt over for Digearbejdet, havde forbrudt sin Jord. Det var paa Grundlag af denne Spaderet, at Hertugen 20 Aar efter den store Stormflod i 1634 kunde jage de Strandinger bort fra deres Hjemstavn og overlade deres Jord til et pengestærkt hollandsk Konsortium. — Ridning paa Digerne var strengt forbudt, paa Pløjning af Diger stod der Dødsstraf.

Sikkerheden af vore Havdiger vil ogsaa i Fremtiden være det vigtigste Spørgsmaal langs med Kysterne. Og her skal man ikke glemme, at vi alle er i samme Baad. Da man engang afdæmmede Ejderens Udløb gennem Heverstrømmen, kostede det mange Menneskeliv og store Omraader paa Nordstrand. Beboerne paa Inder-siden af Rømø kan tydeligt mærke, at Stormflodshøjderne har taget til, efter at man har inddiget Bredeaalavningen og Marsken Nord derfor, som tidligere optog store Vandmasser ved en Stormflod. Naar man i Øjeblikket er ved at afdæmme Ejderen, vil det mærkes paa Vandstanden ved Ejdersteds Sydkyst og Nørreditmarskens Kyst, saa Digerne der samtidigt maa gøres stærkere.

Kampen mod Stormfloderne var Fortidens største Opgave langs ned med den slesvigske Vestkyst, og den vil ogsaa være Fremtidens første.

LØU HERRIZTING BOGH

VDI DETTE AAR EFFTER GUDZ BYRRIT 1635

Nils Michelssen i Ottersbul. En Tingisvinde.

Daa hafr wy forschne Mend først Seytt Att Peder Nilssens huss i Otterssbul var Nederslagen Meste Dell Nedden bielcker och hafr Mest En Tønd Miøl och En halff Tønd Raug och hafr Mest Mestedell Aff sint boschap och Meste pardt Aff hans høe ehr forderffuit, hafr Mest humell for 2 Rixssdal och Soldt for 1 Rixssdal. Noch hafr hand Mest 4 Køer 2 VngNøed och 5 schwin som Nils Michelsen i Otterssbul och Madz Sø-rinsen i Miolden her i Dag for Tingisdomb, Winder och bekender, med opholdne fingre och Eed.

hans Pederssen hafr Mest 8 fag Innerhuss och Ald hans Laadvege var Nederslagen och hans høe møget forderffuit, hafr Mest 2 Vng Øgh och ett föl 3 stude och En Khoe, och 4 Vng Nøed som hans hansen i Otterssbul vinde her i Dag for Tingisdomb. med opholden finger och Eed. Nils Michelsen hans Laadhuss ehr møget Forderffuit och hans høe och Tørff møget forderffuit, hafr Mest ett Øg och 5 foer som hand Sielff her i Dag for Tingisdomb vinder och bekrefter med opholden finger och Eed. Nes Madtzssen Er En stoer pardt Aff hans høe och Tørff ehr forderffuit och Noget Aff hans boschap och hafr Mest 2 Schwin och 1 foer Som Nes Madtzssen winder och bekender med opholden finger och Eed. Desligst ehr Ald dierris Raugsed Til dend helbye offerloben Aff Soldt vand. Vdilige mode bekender forschne Ottersbul bymend her i Dag for Tingisdomb Att

di Ingen Kongschatt hafr Vdlagt nu forgangendes Aar til Martins Dag.

Peder Nilssen y hybiery En Tingisvinde. Att Nils Laussen hans Iffuerssen och Esche Knudsen i Randerup Stode her i Dag personligen Som dende Dag och Tid Ting holtes vonde och bekende med opholden finger och Eed Att Di Igor som var fredag Som var dend 20 Martii var Til Suen y hybiery med herrizfogdens Offer werrelse; och der beseytt huis Schaade dierris husse høe och Koern och boschap hafr fanget Vdaff denne Gudz forferdelige Søndflod Som Scheede Imelum Thendt 11 og 12 Octobris Sist forleden. Daa hafr wy forschne Mend først Seytt Peder Nilssens huss Att Ald Nerdell war henslagen Aff sint hus, och hafr Mest Møget Aff Sint goetz och boschap och Mestedell af sint høe ehr borte och ded Andet ehr møget forderffuit, hafr Mest 2 Køer 14 foer och 1 Schwin som hand her i Dag for Tingisdomb ved hans høyste Eed mer opRachte fingre bekreffter, och bekender Peder Nilssen Att hand Ingen Kongschatt hafr Vdlagt nu forgangendes Aar til Martins Dag. Marten Hyerressen hafr Mest Sint Sallshuss som ehr Nederslagen och hans Laadhuss ehr Nerdellen forderffuit och hafr Mest Mestedell Aff sint Kourn, och Sint høe ehr forderffuit och Sin Tørff ehr bordtdreffuen och hafr Mest dend Mestepart Aff sint boschap.

* * *

Leffuerdagen thendt 4 Aprillis Otte mend til Ting høerer som ehr Knud Nilssen i Lund Jeb Jessen hans Nilssen i visby Marten Madtzen Jens Jepsen i Trelborg hans Krestensen Laurez Nessen i borre, och Laurenz Nilssen y Apterp.

hans Simonsen i wollum. En Tingisvinde. Att Madz Iffuerssen Peder brorsen i wollum Peder Krestenssen i Lourup och Martin Nielssen y Apterp Stode personligen Inden Tinge. och der For Tingisdomb vonde och bekende med opholden Finger och Eed ,Att di dend Neste Mandag Effter Som Gud Aldermechtigste haffuede Straffuet oss med denne forferdelige, Søndflod som scheede Imellum dend 11 och 12 Octobris Sisst forleden haffuede weriety i Nørwollum, och der Suenett och beseydt hans Simonsens huss Att hand hafr Fanget schaade paa 6 fag Ladhuss, och Aldt ehr bordtdreffuet Vden 2 stølper som bleff bestannendes, Noch 11 fag Salss-huss Som bleff Iche Standendes Vden 6 wege och ellers Aldt Andet huad vor var Nedden bielcker, ehr bordtdreffuen, bode boschap och Indverck och Ellers Andere steder Vdi sin husse, Saa hand hafr fanget møget Stoer Schaade, Dernest hafr hand Mest Vdi samme flod 3 Øgh 2 Nøed 10 foer och 7Schwin, Noch 2 Tønder Ren Raug och 3 Tønder byg och hans høe och foring Største pardt forderffuit och hans Raugseed møget forderffuit Aff Soldt wand och En stoer pardt offerlagt med Teger och brøghe Aldt dette forschne Saaledes Att were Vdi Sandhed Desuerre -/-

haffr hans Simonssen Sielff her i Dag for Tingisdomb. ved hans høyste Eed med opRachte fingre bekræftiget, wolle pederssens huss 19 fag Salsshus war Nederslagen, Rondt omkringh Vden En wegh paa dend Nørside och paa dend Sønderside stod 7 heller otte Taffueler Ellers Er Aldt Verwerck och Indwerck Mestepardt forderffuit och fanget stor schaade paa dierris boschap. Noch 7 fag Ladhuss war Alle wegene Nederslagen och bordtdreffuen Vden 6 heller 7 fiell, och førde dend gandsche Laade Øster offuer, haffr Mest i samme flod; Ett gaadt Vng Øgh 2 Køer 3 Rømpeling 5 Schwin 1 Tønd Raug 6 foer, halfffembte Tønd Øl och dend største pardt Aff dierrisTørff och En pardt Aff dierris fodering dreff bordt, och dend største pardt Aff dierris høe ehr forderffuit och hans Raugsed, dend Meste pardt offuerloben Aff Soldt wand och Lagt mange Teger Ryer och døde bester derpaa, huorppaa Wolle Perssen gjorde Sin Eed her i Dag for Tingsdom med opholden finger, Ded Saaledes Att verre Vdi Sandhed, Desuerre -/ Knud Nilssen i Døstrup vinder och bekender her i Dag for Tingsdom med opholden finger och Eed Att hand haffr Mest Ald hans Verwerck Vdaff 13 faghuss och Ald Indwerck Vdi pissel och Kleffue, Nederslagen och forderffuit och fanget Stoer schaade paa dierris boschap. Noch haffr hand Mest 9 Køer och quier, Noch ett godt øgh 8 foer och 5 schwin Item Ald dend Mestepardt Aff hans høe ehr forderffuit och haffr Mest 5 Tønder byg dertil med Ald hans Raugsed offuerloben och forderffuit Aff Soldt wand. Nes Anderssen i Døstrup vinder och bekender med opholden finger och Eedt Att gudz wer och wand haffr Nederslagen hannem dend vester Ende paa sint Sallshuss och Ald Indwerck i Kløffue med schorsten ehr Nederslagen och I piessel Alld Indwerck forderffuit och En Stor pardt Vdaff hans høe och Tørff forderffuit haffr Mest 3 Køer 2 stude 2 gode Øgh 10 foer och 10 schwin Noch hen ved Toe Tønder haffr och Noget VTorsken Raug forderffuit, Dertil med Ald dierris Raugsed forderffuit och offuerloben Vdaff Soldtwand.

Madz Hanssen i Døstrup En Tingiswinde. Att Kalle Andersen i Døstrup Stode personligen Inden Tinge och der for Tingesdomb wonde och bekende med opholden finger och Eed Att Efftersom Gud Aldermechtigste haffr straffuet oss med denne forferdelige, Søndflod som scheede Imelum dend 11 och 12 octobris Sisst forleden Daa haffr hand fanget En Stoer Schaade deroffer, Først Ald Sin Raugseed som drogenet och forgieckes Tillhobe, Noch Sint hallpardt høe och meere, och En stoer pardt Koern i sin Lade och haffr Mest 3 Aff sin beste Øgh och sin Schwin och Alle Sin Tørre, Noch Øl Aff en Orttig Moldt Som Affløb Aff Tønder, och siden Andet boschap och Kleder, som bleff forderfluit i husset, som hand Iche Kand opRegene, Thi Soldt wand war 2 All høytt i sint huss, Madz

hansen i Døstrup winder och bekender her i Dag for Tingesdomb med opholden finger och Eed Att hand fih En Stoer schaade i samme flod. først Att Aldt Sin Raugseed som drogenet och forgieckes Aldt Tillhobe, Noch En stoer pardt Aff sint høe och Kuorn Som Law Vdi sin husse och Lader, och derfor Vden haffr Mest 4 Nøed, Desligst forgieckes och drogenet ochsaa for di Smaa faderløss och Moderløss børren, Niels perssens her samme stedss først ochsaa Ald dierris Sed Raug Som war Vdi Jordan Saad, ochsaa dierris høe och Kuoren Vdi dierris husse och Laader møget forderffuit och dertil med haffr Mest 2 Øgh och ett føl och Noget smaa Kretter desuerre, Desligste forgieckes och drogenet for Madz Lauressen først sin Raugseed Aldt Tilhobe som hand haffr Saad Vdi Jordan, Dertil med en stor pardt Aff sint høe och Kuorn Vdi husset forderffuit och dertil Sint Smaa Cretter foer och Schwin haffr Mest; Som Madz hannsen haffr wunden och bekend med opholden finger och Eed.

Dernest winder och bekender Martin hyerresen y hybiery med opholden finger och Eed her i Dag for Tingisdomb. Att hand haffr Mest i samme flod 6 Køer Noch 4 Øxssen 7 Andt Aars Nød 10 foer 3 schwin Noch 6 støcker Øgh och heste huert Støcke 20 Richesdal werd, Noch 2 schrin med Kleder, Noch 2 Kester En schiffue Ett Stoer Iggeschab och ett Igge Vnderbord, Noch 2 Senge och Mesteparten Aff dierris Schoenne Kleder, haffr Mest 17 fag huss med Pernell och Laudt schaad Ren heden med Alle, Noch All hans Koern som ehr Ren hen med Alle, och sint høe ehr forderffuit, och sin Tørff ehr bordtdreffuen, Dette Saaledes Att verre Vdi Sandhed Desuerre haffr en huer med sin høyste Eed och opholden finger bekrefftiget.

hans Pedersen i Miolden. En Tingiswinde. Att Nils Lauressen i Randerup Nils Nessen och Nils hannsen Miolden stode personligen Inden Tinge och der for Tingesdomb. Wonde och bekende med opholden finger och Eed Att di haffuer Suenet och Seytt Sal. Sørin Nielssens huss i Miolden, Att ded war Nederslagen Aldt Neden bielcker bode Vden och Aldt Indwerck, och boe och boschap och Aldt Rørindes goedz war bordtdreffuen Vdaff denne Gudz forferdelige Søndflod som Schede Imelum dend 11 och 12 octobris Sist forleden, och folckenne ehre Allesamel fordruncket och ehr Aldellis Inttet Effterbeholden Vden 2 Øgh som dennem ehr vetterligt och hans høe Mestepardt forderffuit.

* * *

Leffuerdagen thendt 6. Juny 8 Mend Til Tinghører Som ehr, Johan Lassen i Stord hans Jenssen hans Krestenssen hans Jurgenssen Laurenz Nessen i borre Laurenz Anderssen i harris Broder Terckelssen i Døstrup och hans Nessen i orby.

Peder Fedderssen i Randerup. En Tingiswinde. Att hans Iffuers-

sen och Esche Knudsen i Randerup Stode Personligen Inden Tinge och der for Tingisdomb. wonde och bekende med opholden Finger och Eedt. Att ded war dennem wetterligt Vdi gudz Sandhed Att Feder Eschessen i Randerup haffr Mest Vdi denne gudz forferdelige Søndflod som schede Imellum dend 11 og 12 octobris Sist forleden først 3 fierde Aars stude och 1 quie som Tilhørde Sin hossbond Som low drouenet i her Laurez gord i Randerup och slich en stor schaade paa hans høe och Tørff och en stor part Aff hans Raugsed forderffuit huilcket wy wel werre bestandige I huor behoff giørris.

* * *

Leffuerdagen thendt 13. Juny.

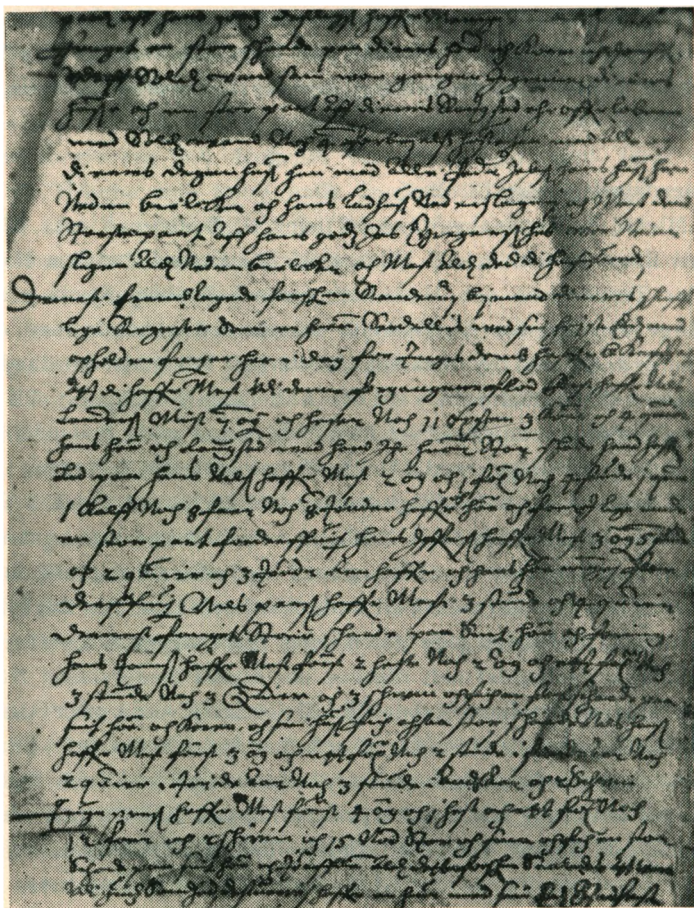
Her Michel Anderssen gudz ordtTiener til Døstrup Kierke. En Tingswinde, Att Kresten Nessen, Jep Nilssen Sørin hanssen i winum Madz hanssen Broder Terckelssen och Madz Lauressen i Døstrup Stode personligen Inden Tinge och der for Tingisdomb wonde och bekende med opholden finger och Eed Att ded ehr oss fuld wetterligt Vdi gudz Sandhed Att hederlige och wellerd mand her Michel Anderssen Sogenprest Til Døstrup Kiercke haffr fanget en Stoer schaade Vdi denne gudz forferdelige Søndflod som Schede Imellum dend 11 och 12 octobris Sist forleden. Daa haffr hand først Mest Ett gaadt Ung Øgh bedere Ind 20 Rixdal, Noch 3 Vng Nøed Item 3 Schwin 2 foer Noch hans halffue høe och meere Kunde werreit offer 40 Lass gott høe Noch war hans Raug Jord lagt offuer 9 faghuss derAff di 2 Nederste steel mestendell forderffuit bode Korn och foer; Saa det Iche kunde komme hannem til Nogen gode Noch hans huss møget Schamfeeret, Tørff faast Allesammen schendet och digerne om husset Nederslagen Noch hans Raug Seed Saauell som hans Nabors gieck det Solte wand offer Aldtsammen Saa de haffr Ploget en part om deraff och faar lydet heller Intet paa det Andet. Saa Att hand haffr fanget en stor schaade och ved Iche Sielff Indnu huad schaade han haffr lyd och wil lyde. Bode paa sine Tiender nu Tilkommendes Sommer Saauel Som Vdi Andere maader, Endeligen Offuer Aldt dette haffr hand nu for kortt Tid forleden Mest En Ung hest, Itt gaadt Øgh med Føllett och ett Aaringis Mor Plagh Som war gode Noget Neer for 100 slette Daler huilcket wy will werre bestandige I huor behoff giørris.

* * *

Leffuerdagen thendt 15. Augusty.

Madz Iffuerssen i wollum. En Tingswinde. Att Jegge hanssen Laurenz Nilssen Nils hanssen och Morten Nilssen i Apterp Stode personligen her i Dag for Tingisdomb. wonde och bekende med opholden Finger och Eed Att ded ehr dennem vitterlig Vdi gudz Sandhed Att ded huss och gaard i Apterp som Madz Iffuerssens Søn Iffr Madzen haffr y sin feste

och brugh ded samme haffr fanget en stoer schaade VdAff dend gudz forferdelige Søndflod, som scheede Imelum thendt 11 och 12 Octobris sist forleden, Daa haffr hand Mest i samme vandflod 12 fag Ladhuss som stod Fuld med høe och ehr Nederslaget och dend største pardt bordtdreffuet



En Side af Lø Herreds Tingbog.

och forderffuit Vndtagen 3 fag Offr Dell Aff samme Laade bleff hengendes Offer Noget Aff samme høe, Noch 5 fag Nye huss Ren hen med Alle och Ald Indwerck och boschap y hans Rette Sallshuss Mestedell forderffuit och bordtdreffuet Nedden bielcker och kand Iche fange dette Aar 1 Tønd Raug Til samme gaard, och haffr hand Mest 10 Nøed och 3 Øgh i samme Vandflod huilcket wy wel werre bestandige i huor behoff giørris -/-

* * *

Leffuerdagen thendt 24. Octobris

Her Lauerenz Sørensen y Randerup. En Tingiswinde. Att hans Iffuersen Esche Knudssen och hans Laussen i Randerup Stode personligen Inden Tinge och der for Tingisdomb wonde och bekende med opholden finger och Eed Att ded ehr dennem wetterligt Vdi gudz Sandhed Att Aar 1630 dend 27 Juny bortog dend Schaadelige vandflod fraa dierris Sogenprest fordn. her Laurenz Ald hans byghseed, haffr seed, och En stoer part forderffuit Aff hans Raugseed Saavel som Menige Mands der y Sogenett.

Anno 1634 Imellum dend 11 och 12 Octobris om Natten bordttog dend forferdelig Syndflod Alle hans Leffuendes Cretter -/- vden 2 gammel bester Item boe och boschab, Kester och skrinne forderffuit och sønderslaget och Seng Klederne gandsche forderffuit saa møget som bleff funden, och Ald dend Neder pardt Aff huesseene ehr Nederslaget och hans høe och Mestepardt forderffuit, och nu Atter Vdi gien A. o. 1635 dend 19 Octobris haffr fordn. vandflod verrit Vdi hans husse och forderffuit en Stoer part Aff hans høe och foeringh, huilcket wy fordn. mēnd vil veere bestandige Ihuor som heldst behoff giørris. -/-

LITTERATUR OM STORMFLODER

Heimreich, M. Antonius: Nord-Fresische Chronick. Darin von denen dem Schleswigischen Herzogthum incorporirten Fresischen Landschafften wird berichtet . . . Schleswigh, 1666. 548 S.

Kuss, Chr.: Jahrbuch denkwürdiger Naturereignisse i den Herzogth. Schleswig und Holstein vom 11. bis 19. Jahrhundert. 1.—2. Theil. Altona, 1825—26.

[*Helvaderus, Nic.*]: Relation N. H. Om den skreckelig oc forfærdelig Storm och Vandflod, som nyligen er gangen offuer det Hertugdum Sleszvig oc Holsteen, ved Vesterhaffuet i de Egner, som kaldis Eiderstæd, Nordstrand, Fryser, Gudzgwaw, Horszbulherrit, oc mangesteds fleere, den Uge næst for første Adverts Søndag, oc besønderligen paa Fredagen, som vaar den 1. Dec. 1615. Kbh., 1616. 4 Bl.

—: Copia eines Schreibens aus Holstein, darinnen von dem grossen Sturm und Wasserfluth den 11. Oct. in der Burchartts Nacht gedacht wird, was für überaus grosser Schade in Dithmarschen, Nordstrande, Holstein, an der Elbe etc. geschehen. U. St., 1634. 4. 4 Bl.

—: Copia aff en Skriffuelse fra en Præst til Jevenstad vdi Holstein, huor vdi findis bedrøffueligen angiffuit, om den store forferdelige Storm oc Wandflod, som sig den 11. Oct. 1634 Burchardi Nat er tildragit vdi Dytmersken, Nordstrand, Holsten oc vid Elffven. Tilskreffuit en fornembt Borger i Hamborg d. 24. Octobris. U. St., 1635. 4. 4 Bl.

Schrøder, Johs.: Pillulæ sine qvibus esse nolo. H. E. Metrica luctu plena narratio et specificatio qourundam signorum et ostentorum, quæ apud Cymbros et Oceani Septentrionalis insularum incolas in diversis locis in cælo, solo et salo apparuerunt, et adhuc cum temporis intervallo apparent. U. St., 1636. 4. P. [Latin og Tydsk.]

G. M. P. M. [Geo Müller, Pastor, Münsterdorp]: Septentrionalische, grawsame hohe Wasserfluth, welche ao. 1634 zwischen dem 11. vnd 12. Octobris in der Nacht erstanden, item erschreckliche Blutwandlungen, Missgeburten, so im folgendem Jahre in Holstein geschehen ist. Hamburg, 1637.

—: Sandfærdig Beretning om hvis skade aff forleden Storm oc Jordskæl den 14. Febr. er skeet til Lyckstad, Vilstermærsk, Relling, Vedel, Uterst, Barmsted, Harst, Hamborg, Lyneborg oc Lybeck, etc. Aarhus, 1648. 4. 2 Bl.

—: Disser. Fridericana de prestere nuperrimo, von dem neulichen grausamen Sturm und Ungewitter, quam sub præ. Wilh. Huld. Waldschmiedts, ad d. Mart. 1704 publice defendet Pet. Porsch. Kiliae. 4. P.

Culemann, Gregor: Denck-Mahl der zwo hohen Wassers-Fluthen, von welchem die erste Ao. 1717 d. 25. Dec. in der Christ-Nacht, die andere Ao. 1718 d. 26. Febr. insonderheit in die Wilster-Marsch eingebrochen, und in derselben unbeschreiblichen Schaden verursacht. Halle, 1719. [Mit 3 Fortsetzungen 1728.]

Jansen, Joh. Frid.: Historisch-theologisch Denckmahl der wundervollen Wege Gottes in den grossen Wassern, welche sich Ao. 1717 den 25. Dec. zu vieler Länder Verderben so erschröcklich ergossen, mit den vielen so unglück — als glücklichen Folgen, die sich biss in das 1721. Jahr zugetragen. Bremen, 1722.

—: Kläglicher Bericht, in welchen zu ersehen, was denen Benachbarten an der Elbe, Eyder und Weser für grosser Schaden von der Wasserfluth, so den 25. Dec. 1717 frühe sich sehr gewaltig ergossen, an Menschen und Viehe und sonsten überall zugestossen. U. St., 1718. 4 Bl.

—: Umständliche historische Nachricht von der grossen Wasserfluth, welche in der Christnacht des 1717. Jahrs die Hertzogthümer Holstein, Schlesswig, Bremen, ingl. Delmenhorst, Oldenburg. Jever, Kniephausen, Ost-Friessland. Gröningen, Holland und übrige vereinigte Provinzten betroffen. Samt einem Anhang von den hohen Fluthen am 25. 26. Febr. und 16. Mart. 1718. Hamburg 1718.

—: Erstaunenswürdiger Gedenckzettel und Relation von der erschrecklichen, fast in 100 Jahren nicht erhörten Wasser-Fluth, welche an dem 25. Dec. 1717 sich in Hamburg ergossen. Nebst einem Anhang was andere Nachbarschaften, an der Elbe, Eyder und Weser dabei erlitten. U. St., 1718. [Med 1. og 2. »Continuation«.]

—: Sandferdig og hvis Efterretning om den bedrøvelige Vandflod, som Havet gjorde udi Holsten, Ditmarsken, Stiftbremen, Hamborg, Holland, Engeland og adskillige andre Lande. Kbh., 1718. 2 Bl.

Funck, Chr.: Oratio de tuba fluminis die 25. Dec. 1717 per circulum Eyderstadiensem et Dithmarsienssem, aliasque plures regiones personante, nec non de tuba flaminis ad diem 25. Febr. 1718 intonante. Lubecæ 27. Febr. 1718. Hamburgi, 1718.

Hencke, Geo. Joh.: Gott der Herr als der rechte Richter, bey Veranlassung der grossen Wasser-Fluth in Ost-Friessland, wie auch an der Elbe und Weser, in der Georgen Kirche zu Glaucha Dom. II. p. Epiph. 1718 in einer Nachmittags-Predigt betrachtet. Halle, u. A. — — Historische Nachricht von merkwürdigen Exempeln der göttlichen Vorsehung bey der Wasser-Fluth in der Christnacht des vorigen Jahres 1717. Als ein Anhang zu der am II. Sont. p. Epiph. 1718 in Glaucha gehaltenen Predigt. Sst. u. A. -- Fortsetzung der historischen Nachricht etc. Sst. u. A. — Andere Fortsetzung der historischen Nachricht etc. Sst. u. A.

—: Ein allen Menschen nöthiges, heilsames, und nimmer zu ver-gessendes Denckmahl der Wasser-Fluth, damit der Allmächtige Ao. 1717 den 25. Dec. die sündige, sichere Menschen in vielen Ländern heimgesucht hat. Hamburg, 1718.

—: En kort sammendragen Beretning saavel om den første den 24. Dec. 1717 som den sidste endnu forfærdeligere Vand-Flod den 25. Febr. 1718, ved hvilken Gud mange Lænder, Stæder og Søgne hiemsøgte, som kan betragtes i følgende Vise. Flenssborg, 1718. 4 Bl.

M. A. S.: Græde-Vand i en Græde-Viise, om den begrædelige Vand-Flod, som Havet gjorde paa Holsten, Ditmarsken, Eidersted etc. forleden Aar 1717 i Jule Dage. U. St. o. A. 4 Bl.

Phoenixberg, Pov. Joh.: En ynckelig Klage-Sang over den forskræckelige store Vand-Flod som skeede afvigte Juule Dage udi Holsten, Dithmarsken, det Eiderstedtiske etc. U. St., 1718. 4 Bl.

—: Umständlicher Bericht von der den 11. Sept. 1751 in den Herzogthümern Schleswig-Holstein erfolgten Wasser-Fluth mit Anmerkungen und einem Anhang. Glückstadt, u. A.

Kruse, E. C.: Ueber die Abnahme der westlichen Küste Schlesiens und Holsteins. [Schlesw.-Holst. Prov.ber. VII, 1, 1793. S. 225—44.]

—: Umständlicher Bericht von der den 11ten Sept. dieses Jahres [1751] in hiesigen Gegenden erfolgten Wasserfluth. (Fälcks Samml. I, 1821. S. 213—66.)

Fogh, C.: Stormfloderne i Aarene 1821—25. (Slesv. Prov. efterr. II, 1862. S. 145—99.)

—: Sandfærdig Beretning om de skræckelige Oversvømmelser først i St. Petersborg den 19. og 20. November f. A. og siden i Jylland og Holsteen samt Holland. Natten imellem den 3. og 4. Februar d. A. Sammen-draget af de offentlige Tidender ved [Hans Geo. Krog] Sommer. Kbh., 1825.

Hensler, [Adolph Chr.]: Kurze Nachricht von der grossen Ueberschwemmung in der Nacht vom 3. auf den 4. Febr. des Jahres 1825. [Kiel, 1825.] 4 Bl.

Løvenskjold, Herm. v.: Genauere Uebersicht des durch die Sturmfluthen am 3. und 4. Febr. 1825 in den Herzogthümern Schleswig und Holstein angerichteten Schadens; aus autentischen Quellen und amtlichen Berichten geschöpft. Kph., 1825.

—: Denkmahl der Wasserfluth welche im Februar 1825 die Westküste Jütlands und der Herzogth. Schleswig und Holstein betroffen hat. Tondern, 1825.

—: Bekanntmachung von Seiten der Kön. Schleswig-Holstein-Lau-

enburgischen Kanzeley [ang. Indsamling til de Vandlidte]. Den 19. Febr. 1825. (U. B.)

Forchhammer, [Joh. Georg]: Ueber dauernde Niveau-Veränderungen und Spuren von Ueberfluthungen an der Westküste des Herzogthums Schleswig. (N. Staatsb. Mag. VI, 1837. S. 51—71. — Uddrag paa Dansk i Naturhist. T. II, 1838—39. S. 192—201.)

Bruun, C.: En Stormflod for en Menneskealder siden. (Nær og Fjærn, Bd. 1, 1872, S. 252—54.)

Lauridsen, P.: Kartografen Johannes Mejer. (Hist. Tidsskr. 6. Rk. Bd. 1. 1888. S. 239—402.)

Nielsen, M. H.: Stormfloden 1634 og dens Virkninger paa Sønderjyllands Vestkyst. (Sønderj. Aarb. 1900, S. 253—92, 1901, S. 57—103.) [Ogsaa i Særtryk.]

Toepfer, H.: Die deutsche Nordseeküste in alter und neuer Zeit. (Geogr. Z. IX, 1903, S. 305—31.)

Bobé, L.: Bidrag til Tønder Bys og Hostrup Sogns Historie. (Sønd. Aarb. 1905.)

Lenzsch, M.: Jan Adriaansz Leeghwater und seine Beschreibung der grossen Sturmfluth vom 11. Okt. 1634. (Mitteilungen d. Nordfries. Ver. f. Heimatkunde III, 1905—06, S. 1—19.)

Steenstrup: Danmarks Tab til Havet i den historiske Tid. (Hist. Tidsskr. 8. R. Bd. 1, 1907, S. 153—66.)

Stemann, G.: Stormfloderne paa Ribe Amts Vestkyst. (Fra Ribe Amt, 1911—14, S. 698—736.) [Ogsaa i Særtryk.]

Boesgaard, H.: Vestkystens Værn. (Ill. Td. 1912—13, S. 476—77.)

Schultz, Aage: En 50 Aarsdag. Stormfloden 1872 og dens Virkninger. (Ill. Td. 1922, S. 163.)

—: Stormflods-Skaderne. [Efter »Nationaltidende«.] (Dansk Fiske-ritidsskrift, 1922, S. 212—13.)

Petersen, Thade: Stormfloden 1872. (Geografisk Tidsskrift, Bd. 27, 1923, S. 16—24.)

— — —: Nye Tydinge van der jamerlyken Waterfloth, welcke sick in dyssen 1615 Jahre, den 1. Decembris in Nordstrande im Herdechdom Schleswick hefft begewen und thogedragen. Gedruck im Jahr 1616. — (Afskrift i Kiels Universitetsbibliotek.)

[*Harsen, Mumme*]: Ein Trurige Klageledt van dem groten Flode de im vorgangenen 1615 Jahre den 1. Decembris auer den Nortstrandt ergangen / vnde wat vor grote schade an Minschen vnd Vehe scheen ys. Schleswick 1617. — (Eneste kendte Eksemplar i Privateje i Berlin. Afskrift i Kiels Universitetsbibliotek.)

Boetius, M.: De cataclysmo norstrandico commentariorum libri tres Slesvici, 1623. 369 S.

Boetius, Boye M.: Geschichte der Ueberschwemmungen Nordstrands und des Deichbaues daselbst in den Jahren 1612—1618. Uebers. u. mit Anmerkungen vers. v. E. C. Kruse. (Schlesw.-holst. Provinzialberichte 1, 2. 1798. S. 85—152.)

[*Petersen, G. P.*]: Darstellung der grossen Ueberschwemmung in der Nacht vom 3. bis 4. Febr. 1825. Mit bes. Rücksicht auf d. Herzogthümer

Schleswig u. Holstein. (Schlesw.-Holst.-Lauenb. Provinzialberichte 14, 1. 1825. S. 147—61, 331—54.)

Richelieu: Nordfriserne og Nordstrands Undergang 1634. (Danske Folkeskrifter 7. 1854. S. 30—79.)

Hansen, R.: Küstenänderungen im südwestlichen Schleswig. (Petermanns Mitteilungen 39. 1893. S. 177—81.)

Hansen, R.: Beiträge zur Geschichte und Geographie Nordfrieslands im Mittelalter. (Zeitschr. d. Ges. f. schl.-holst. Gesch. 1894.)

Jensen, Christian: Landverlust und Landgewinn an der Schleswigschen Westküste. Globus 67. 1895, S. 181—87.)

Christiansen, U. A.: Die Geschichte Husums im Rahmen der Geschichte Schleswig-Holsteins mit vorangehender Beschreibung Nordfrieslands und der Sturmfluten in einfachen Einzeldarstellungen. T. 1. Husum, [1903]. 178 S.

— Betænkning afgivet af Stormflodsudvalget af 1923. Kbh., 1924.

Koop, J. R.: Küstenveränderungen an der Festlandsküste vor Husum in geschichtlicher Zeit (Zeitschrift d. Ges. f. schlesw.-holst. Geschichte 53. 1923. S. 201—298).

R[aukjær], K.: Stormfloden paa Vestkysten. (Vort Landbrug, Aarg. 42, 1923, S. 448—49.)

Henning, R.: Untersuchungen über die Sturmfluten der Nordsee. Berlin, 1924. 42 S. [Phil. Diss., Berlin.]

Woebcken, C.: Deiche und Sturmfluten an der deutschen Nordseeküste. Bremen-Wilhelmshaven, 1924. 229 S.

— Die Flutkatastrophe von 1825 in Nordfriesland. (Jahrbuch d. Nordfries. Ver. für Heimatskunde 13. 1926. S. 87—100.)

Haugner, C. C.: Stormfloden 1872. (Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog, XV, II, 1927, S. 164—67.)

Kiilerich, A.: Tidevande og Stormfloder. (Naturens Vidundere, Aarg. 1, 1932, S. 163—65.)

— Drei Bücher über Denkwürdigkeiten von Sturmfluten, welche Nordstrand betroffen haben. Uebers. von Schmidt-Petersen. Husum 1933. (Jahrbuch d. Nordfries. Vereins. S. 18—20.)

Die nordfriesischen Inseln vor und nach der Sturmflut vom 11. Okt. 1634. Im Auftrage des preuss. Landwirtschaftsministeriums bearbeitet in der Landesanstalt für Gewässerkunde und Hauptnivellements. 1934. Berlin. 4 Kort.

Haandskrifter.

Dithmarsische Chronik des *Joh. Neocorus*, Haandskrift med Tillæg, S. 1334—1342. (»Ueber die Wasserfluth von 1634«.)

Samme Haandskrift, 2 Bind, i 2. Bind S. 531 ff. »Nachrichten von der unerhörten Wasserfluth«.

Dellefs, Hans: Dithm. Chronik, Haandskrift, deri Bl. 257—263 »Stormwint und Waterfloth vom Jahre 860—1655«.

Mangensen, Nis zu *Risum*: Etliche geschrevene Dinge so van Oldings geschehen sint van groten Waterflothen und anderen Denkwürdigkeiten beth itzo a. 516 ad 1683. 4. 9 Bl.

Strandensia: Verzeichnisse von alle Wasserflöthe, so gegahn sind von 1200 beth dissen Dach (1634) S. 13—20. folio.

Petreyus, Petrus: Nachricht vom Teichwesen. 10 S. 8vo.

(Meget udførligere er samme Forfatters Manuskript i »Gamle Kongelige Samling« 2911. 4to. Kgl. Bibl., København; men dette bringer angaaende Stormfloden af 1634 intet udover, hvad der er kendt fra andre Kilder.)

SLESVIGSKE FOLKESAGN

Den Gave, »Sønderjydske Maanedsskrift« sender sine Holdere til Jul, er ikke Sønderjyllands ældste skønlitterære Bog. Brorson og Pontoppidan gaar forud, Haderslev-Tryk og Niels Thornums Digte, og der er adskilligt andet, men det er den første sønderjydske fortællende Bog, der bliver udbredt Folkelæsning.

Forfatteren Frederik Fischer, Søn af Skibsfører Fester Fischer i Aabenraa, født 7. Februar 1809, var fra sin Barndom lammet i begge Ben. Det var Aarsagen til, at han blev Urmager, og det er sikkert ogsaa det, der har drevet ham frem til boglige Studier, løftet ham til aandelige Interesser og har gjort ham til den betydelige danske Mand, han blev, Udgiver af Aabenraas første danske Blad »Freja«, Samlingspunktet for den stedlige Danskhed, lige til han døde 4. Juni 1871.

Det var Børnelammelse, der ramte Fischer, da han kun var 9 Maaneder gammel, han lærte ikke at gaa, maatte som Barn bæres til og fra Skole; men det er slet ikke det, det kommer an paa i Tilværelsen. Det er denne stakkels Urmagers og ikke nogen udvortes statelig Stormands Mindesten, der nu staar i Hjørnet af »Folkehjem«s Have. »For os ser det ud som et Eventyr,« skriver P. Lauridsen i »Da Sønderjylland vaagnede«, »at denne stavnsbundne Krøbling, der aldrig havde været uden for sin Fødeby og kun kendte Verden af Bøger, der næppe nok ejede Salt til et Æg og ikke kunde skrive en fejlfri dansk Linje, skulde være i Stand til at grundlægge et Blad og holde det i Live.«

I 1839 fik Fischer Lov til at udgive et Ugeblad for Aabenraa og Løgumkloster og udsendte 2. Oktober samme Aar første Nummer af »Apenrader Wochenblatt«, der snart blev til »Kgl. privilegeret Ugeblad for Aabenraa« og senere (1849) til »Freja«. Den forkrøblede, forsultede og forjagede Urmager, der kun kunde færdes paa

Aabenraas Gader i en Træ-Kærre med Hundeforspand, øvede en national Stordaad.

I »Freja«s Feuilleton skrev Fischer en Række Noveller, byggede paa sønderjydske Sagn. Man maa forstaa, at det ikke er jævne Sagn-gengivelser, som vi nu søger at bevare dem. Paa Fischers Tid havde



Fr. Fischer.

man endnu ikke Øjet aabent for den enkle og trofaste Gengivelse af folkelig Overlevering. Sagnene havde en Værdi, men den maatte løftes op i Lyset ved Digtningens Hjælp. Derfor blev »Slesvigske Folkesagn« en Udvidelse og Omdigtning af Folkets levende Sagn, en for vor Tid i det mindste tildels overflødig Understregning og

Fremhævelse af gemt og skjult Værd; men netop saaledes blev de »Slesvigske Sagn« yndet Læsning i Sønderjylland i flere Slægtled.

Derfor — baade for den Værdi, Bogen selv har og for dens Forfatters Skyld — er det Redaktionen af Maanedsskriftet en Glæde at kunne sende Holderne fjerde Udgave af Fr. Fischers »Slesvigske Folkesagn« med Ønsket om en glædelig Jul og et godt Nytaar for Dem selv, for »Sønderjydsk Maanedsskrift« og for det danske Sønderjylland.

H. L a u s t e n - T h o m s e n .

DE GAMLE KALENDERDAGE

AF ANDERS BJERRUM

NOVEMBER

Allehelgensdag (^{1/11}) kaldes ogsaa *Novemberdag* eller *Helligmessedag*, *Helmsdag*. I gamle Dage købte man undertiden en gammel, udslidt Hest til Pløjetid om Efteraaret og slog den ihjel ved Novembertide — oprindeligt jog man den vist i Reglen ud paa Udmærkerne og lod den dø af Sult; en *Helms* betyder altsaa fra først af en gammel Hest, der blev slaadet ihjel ved Helligmessetide, og i Vestjylland bruges Ordet *Helmissemaaned* om Oktober eller September, den Maaned, hvor man pinte det sidste Arbejde ud af de gamle Heste, inden de styrtede; kendes dette Ord i Sønderjylland?

1. November er jo Tjenestefolkenes Flyttedag; paa den Dag falder der meget Vand i Jorden (fordi der er saa mange der græder). Til 1. November knytter der sig ogsaa lignende Drillerim som til Mikkelsdag (se S. M. XI s. 47), Madmoderen kunde sige: Nu er det snart Helligmesseknytt', nu skal alle Hekse og Knorkler flytt'; herpaa kunde Manden svare: Ja, saamænd, bitte Mor, det er en gammel Skik og Sædwaan, de skal flytt' fra den jæn Dævl og til en aan. Kender S. M.s Læsere lignende Rim og Talemaader?

Kender De Vejrmærker knyttede til 1. November? (f. Eks.: Er det stille Vejr Novemberdag, bliver Kornet billigt, blæser det, bliver det dyrt).

Mortensdag (^{11/11}) holdt man mange Steder i Sønderjylland *Martensgrande*, hvor man valgte Vandsynsmænd, indkasserede Bøder, udlejede Veje osv., og bagefter fejrede et lille Gilde; det vilde være rart, om vi fra forskellige Egne i Sønderjylland kunde faa en Række indgaaende Beskrivelser heraf. — Et Sammenskudsgilde paa den Dag kaldtes paa Als *Martensøl* og *Martensdans*; hvor kendes det, og hvordan fejredes det? Har man i gamle Dage fejret Mortensaften (^{10/11}) ved at spise *Mortensgaas*?

Hvilke Skikke og Talemaader knytter der sig iøvrigt til Mortensdag og Mortensaften? (f. Eks.: Mortensaften kan man se paa Gaasens Brystben,

hvordan Vinteren vil blive, er det mørkt, bliver Vinteren streng, er det lyst, bliver den mild; Mortensaften skal Levegæssene holdes over Ilden, ellers bliver Gassen ikke paringsdygtig; Mortensaften maa intet Hjul gaa rundt; Mølleren maler aldrig Mortensaften; Fuldmaane Mortensdag giver fuldt Bid (b: rigeligt Græs om Foraaret); møder Mortensdag med Regn, paa mild Vinter er det Tegn; er Mortensdag klar, bliver Vinteren streng, er den vaad, bliver Vinteren ustadig; blæser det Mortensdag, bliver Kornet dyrt; falder der Sne Mortensdag, bliver den liggende Vinteren igennem).

Kender De Talemaader o. lign. vedrørende *Sankt Kathrinesdag* (^{25/11}), ogsaa kaldet *Karensdag*? (f. Eks.: Karensdag lades Vædderen til Faaret; fryser det Karensdag, skal det fryse 18 Uger derefter; sner det i Karens Uge, vil det sne i 18 Uger derefter; Sneen siger:

Alle Helgens Daa maa I mæ vent',
Mortens Ment glemmer a ent',
blywer a saa før (rask), a ka kryv ve en Staw,
saa ska a komm o Sant Kaaren hinne Daw,
kommer a et fahr,
saa skal a komm o Ywlmaan aa leg for jer Dar).

DECEMBER

Kender De Skikke o. lign. knyttede til *Luciedag* (^{13/12})? (Nogle Steder har man f. Eks. brugt Aftenen før Luciedag til Varsel om kommende Ægtefælle, ligesom Hellig-tre-Kongers Aften, se S. M. IX s. 127).

Paa *Sankt Thomas' Dag* (^{21/12}) blev der nogle Steder holdt Eksamen i Skolerne; den der klarede sig bedst, blev kaldt *Julebisp*, den daarligste kaldtes *Lusekonge*; paa den Dag bragte Børnene Læreren Julegaver og fik saa et Glas Mjød, et Par Tvebakker og en lille Foræring, derefter blev der leget Blindebuk og en »Rimeleg«; dette Gilde kaldtes *Julehøtte* eller *Skolehøtte*. — Det vilde være interessant, om der endnu kunde faas en nøjagtig Beskrivelse af disse Skikke og Oplysninger om, hvor de har været kendt.

Den 21. December er jo Solhvervsdag; derfor maatte man ikke brygge den Dag, Taget og Stenene vilde komme op paa den Tid Solen »hvervede«; bagte man til Jul paa den Dag, dansede Kavringerne rundt i Ovnen, eller: da vilde Brødene vende sig i Ovnen. Kendes disse og lignende Forestillinger i Sønderjylland?

— Til *Julen* knytter sig et Utal af Skikke, Leve-regler, Varsler, Vejrmærker og anden Overtro, som det vilde føre alt for vidt at komme ind paa her; kun antydningvis skal i det følgende nogle Sider af Julefesten omtales. Det vilde være ganske overordentlig værdifuldt, hvis nogle af S. M.s Læsere vilde give os en Række indgaaende Skildringer af sønderjydsk Jul i gamle Dage og alt hvad der knytter sig dertil. En saadan Skildring vilde bl. a. omfatte følgende Punkter:

Skikke, Sædvaner o. lign. knyttede til *Lille Juleaftensdag* (^{23/12}), som ogsaa nogle Steder kaldes *Kattens Juleaften*, og til *Juleaftensdag* (^{24/12}) (f. Eks. har det mange Steder været Skik at *ride Jul i By*, eller ride Julen ind Juledags Eftermiddag; hvorledes foregik det? Andre Steder *trillede* man Julen ind: en Mand gik ud Juleaften og trillede et Vognhjul foran sig østen ind ad Byen; Juleaftensdag kom der mange Tiggere, de fik hver et Stykke

Sigtebrød og et Stykke Sylte; man satte Staal allevegne og slog Kors i Kornbunkerne, satte Neg op til Fuglene (hvor længe har man gjort det?), rystede Frugttræerne, eller bandt Halmbaand om dem, med Ordene: Fryd dig, Kvist, Kristus er født, eller: Nu klæder jeg dig, saa føder du mig; Kreaturerne fik ekstra godt Foder; Pigen skal lukke Stalddøren, saa giver det mange Kviekalve det Aar). Hvad spiste man til *Juleaftensnadver*, og hvorledes fejredes Festen? (nogle Eksempler: Ved første Skefuld Grød siger Husfaderen: Store Aks paa mit Korn, ved den anden: Stor Læs paa min Vogn, og ved den tredje: og ikke køre i Staa; ingen maa se under Bordet, mens man spiser (hvorfor?); Brødet og Kagen bliver liggende paa Bordet indsvøbt i Dugen til næste Dag, saa skal der ikke mangle Brød i Huset det kommende Aar; tændte man Julelys? hvor mange? hvordan saa de ud? En temmelig almindelig Skik er den, at man gemmer Resterne af Julelysene, for de værner mod Lynet, hvis man tænder dem under Tordenvej, eller de bruges som Lægemiddel til syge Kreaturer; den der puster Lyset ud Juleaften, har oplevet den sidste Jul; hvilke Lege med Pebernødder kendtes, og hvilke Kortspil? Hvornaar begyndte man at bruge *Juletræ*, og hvor har man givet *Julegaver*? Hvornaa gav man Julegaver (kun Tjenestefolkene?) og hvad gav man? Hvor i Sønderjylland kendes den Skik, at Børnene Juleaften sætter en Tallerken hen til *Kingken*, der saa i Løbet af Natten lægger Gaver i den?)

Julen er en skæbnesvanger Tid, derfor møder vi her endnu oftere end paa andre vigtige Dage *Forbud* mod forskellige Handlinger; f. Eks. maa man ikke vaske Tøj, blege Linned eller hænge Linned til Tørre i Julen, saa kommer man til at klæde Lig inden Faste; man maa ikke sy, saa faar man bulne Fingre; man maa ikke lade Ploven staa ude Julenat (hvorfor?); man maa ikke komme i Stalden i Midnatstimen, for da rejser Køerne sig og taler med hinanden; man maa ikke bære Julen ud (gaa uden at have nydt noget); hvis man ikke hilser »Glædelig Jul«, bliver ens Navn skrevet med Kridt paa Bjælken; man maa ikke nævne Rotter og Mus (nogle Steder ogsaa Lus) ved Navn; intet maa gaa rundt i Julen; derfor maa man f. Eks. ikke slibe Knive og ikke spinde; et udbredt Sagn fortæller, at en Kone sad og spandt Juleaften, saa blev der rakt en blodig Haand ind ad Vinduet, og en Røst sagde: Her kan du se, hvad jeg vandt, fordi jeg Juleaften spandt.

Hvilke Skikke knytter sig til *Juledag*? (f. Eks.: Julemorgen maa man ikke gaa fastende til sit Arbejde; man skal spise et Æble paa fastende Hjærte, saa bliver man fri for smitsomme Sygdomme; Julemorgen skal Kreaturernes Tænder gnides med Sod og Salt).

Til Julen knytter sig en Mængde *Varsler* og *Vejrmærker*, først og fremmest de bekendte *Julmærker*; de bestod i 12 Mærker skrevet med Kridt paa Bjælken én for hver af de 12 Dage mellem $\frac{25}{12}$ og $\frac{6}{1}$; saaledes som Vejret var i disse Dage, saaledes skulde det blive i det kommende Aars 12 Maaneder; hvordan saa disse Mærker ud, og hvorledes bar man sig ad med at forandre et Mærke, saaledes at det betegnede Vejret for vedkommende Dag? — Naar Juleaftensnadveren var spist, tog man tre Knive og pudsede dem blanke, én for Rug, én for Byg og én for Havre, og dem stak man ind i Enden paa et Brød, som var levnet den Aften; den Kniv, der var mest anløbet næste Morgen, varslede mest Ulykke for den Kornsort, hvis Navn den bar. Paa samme Maade lagde man Klatter af forskellige Grødsorter for Hund eller Kat; den Klat, der først blev taget, varslede Ulykke for den

Kornsort, den var kogt af. Vestenvind Juleaften varsler godt Aar, Østenvind Krig, Nordenvind Dyretid, og Søndenvind Ulykke. En grøn Jul giver en hvid Paaske, en hvid Jul giver grøn Paaske; ogsaa: en lys Jul giver en mørk Lade (∴ meget Korn og Hø), og en mørk Jul giver en lys Lade; en grøn Jul giver en mørk Kirkegaard (∴ mange skal dø); Julemærke (∴ Jul uden Maane) giver Sommertørke; Julesommer giver Paaskevinter; Juletaage giver Kyndelmisse Sne i Raage; lige saa mange Taagedage før Jul, lige saa mange Knygedage efter Jul. Hønsene skal fodres med Boghvede i Julen, saa giver de mange Æg; har Juleaften mange Stjærner, vil Høsten give Straa og Kærner; saa mange Fluere der sidder under Bjælken i Julen, saa mange Hundrede Daler skal Manden lægge paa Kistebunden det følgende Aar.

2. Juledag kaldes *Sankt Steffens Dag*, og til den Dag knytter sig Skikke som gaar tilbage til hedensk Tid og derfor har den allerstørste Betydning for Forstaaelsen af Julefestens oprindelige Betydning. Nogle Steder drev man forskellige Slags Optøjer i Natten mellem 1. og 2. Juledag og 2. Juledags Morgen; det er vigtigt at faa at vide, hvor denne Skik har været kendt, og hvori Optøjerne bestod. Det gjaldt om at komme tidligt op 2. Juledag, og man kappedes om at blive først færdig med Syssel og Røgtning (nogle Steder muede man vist ikke Juledag, Trillebørens Hjul maatte ikke gaa rundt). Den der kom sidst op 2. Juledag, kaldtes *Steffen*, *Gammelsteffen* eller *Steffensnar*. Man gik rundt med udstoppede Dukker, der kaldes »*Staf-fener*«, og som det gjaldt om at faa gemt i Karlekamret, i Sengene o. lign. Steder, uden at nogen saa det. — Til Davre fik man fint Brød, Flæsk og *Sankt Steffensost*; alle, der i Høsten havde arbejdet hos en Bonde, havde Ret til *Sankt Steffensdovre*. — Hvor har man redet *Steffensridt* om Morgenen 2. Juledag? Fra Valsbøl kendes det som Kapridning mellem Karlene til en Kro i Nordenden af Sognet; den, der kom først, kaldtes Steffen og fik frit Traktement.

Hvorledes fejredes *Aarets sidste Dag*? Nogle Steder gaar Børnene rundt og synger; om Aftenen og om Natten skyder man Nytaar ind, stjæler Kaffe-kande, Møgbør og andre nyttige Ting; i gamle Dage slog man Potter mod Dørene og lign. En Række Skildringer af Nytaarsoptøjerne i gamle Dage vilde være kærkomne. Hvor har man brugt *Rumlepotten*, og hvordan saa den ud? Har man kendt et særligt *Rumlepottetrim*? Hvorledes fejredes iøvrigt *Nytaarsaften*? Nogle Steder skulde den ældste Pige fodre Hestene, medens Karlene sad inde ved Bordet, saa vilde de trives godt; hvad spiste man til Nadver om Aftenen? Havde man Lys paa Bordet? Man blev nogle Steder siddende oppe til Klokkeren 12 og skrev det nye Aarstal paa Døren, det bragte Lykke; eller man stod op paa Stole Nytaarsnat og sprang derfra ned, ind i det nye Aar. — Til Nytaaret knytter sig naturligvis utallige *Varsler*, først og fremmest Dødsvarsler: man kaster en Tøffel baglænds over Hovedet mod Døren, falder den med Taaen mod Døren, varsler det Død; tuder en Hund under Nadveren, varsler det Død; tages et Lys af Bordet, eller slukkes det, varsles Død; den hvis Skygge ses uden Hoved Nytaarsaften, skal dø, inden Aaret er omme; man kan sidde ved Kirkegaardsporten og se alle Aarets døde, de skal møde ved deres Grave; gaar man modsols rundt om Huset og ser ind ad Vinduet, ser man de Personer sidde uden Hoved, som skal dø næste Aar; man lægger et Stykke Brød, en Ring og noget Jord under tre forskellige Skaale, en Person skal i Blinde vælge en af Skaalene,

og Valget er afgørende for, om Aaret skal bringe Udkomme, Ægteskab eller Død. Pigerne kunde faa at vide, hvem de skulde giftes med, og hvornaar de blev gift: lægger man Nytaarsnat Kl. 12 et Spejl i et Fad Vand og derefter ser i Spejlet, vil den Tilkommendes Ansigt blive synligt deri; Pigen gaar Nytaarsnat ud i Stalden og slaar en liggende Ko med et Rugstraa, saa mange Slag hun maa slaa, inden Koen rejser sig, saa mange Aar varer det, inden hun bliver gift.

Ogsaa til *Nytaarsdag* knytter sig en Mængde Varsler; f. Eks.: Trækker man uafvidende sin Vest vrangt paa Nytaarsmorgen, skal man blive fattig i Løbet af Aaret; man skal mærke sig, hvem der først kommer i Gaarden Nytaarsmorgen, er det en Kvinde, fødes der Hundyr, er det en Mand, fødes der Handyr; den der faar Kreaturerne først vandet, faar størst Lykke; staar Solen rød op Nytaarsmorgen, varsles der Krig; skinner Solen saa længe Nytaarsdag, at en Rytter kan naa at sadle en Hest, kommer der ingen Krig; er det godt Vejr Nytaarsdag, faar man godt Høstvejr; er Vejret tykt og taaget, skal mange dø i Aaret. — Var der Regler for, hvem der skulde i Kirke Nytaarsdag (de gamle eller de unge)? Gav man *Nytaarsgaver*? Gik Børnene rundt og fik Gaver?

Stjærnefolk kaldtes tre Personer udklædte som de hellige tre Konger, de gik rundt i Sognet ved Nytaarstid (eller Hellig-tre-Kongers Dag?) og samlede Gaver, de havde en stjerneformet Lygte og sang en *Stjernevis*; det vilde være meget kærkomment, om vi endnu kunde faa en Beskrivelse af dette Optog.

Endelig skal omtales *Nytaarsnyet*, den første Nymaane i det nye Aar; den maa helst ikke røre ved Jul, men ved Kyndelmisse. Man maa ikke se Nytaarsny gennem en Rude, saa bliver man luset (eller slem til at slaa i Stykker) det Aar; man maa helst ikke se Nytaarsnyet tomhændet (hvorfor?); ser man første Gang Nytaarsnyet naar man gaar i Byen, vil man blive slem til at rende i Byen det kommende Aar. Og saa bydes der naturligvis ogsaa ved denne Lejlighed de unge Piger en Chance; der er forskellige Fremgangsmaader, her skal røbes en af de letteste: man skal læse tre Gange den Aften, Nytaarsnyet tændes: »O, du ædelig Nytaarsny, som skinner for mig saa gerne, er der noget Menneske i Verden til, som har mig kær, da skal han lade sig til Syne for mig i Nat udi Drømmes«.

Idet jeg hermed afslutter denne Spørgeserie, retter jeg en Tak til S. M. for Husly. Desværre har jeg ikke noget at takke Læserne for; men jeg har ikke helt opgivet Haabet om, at der endnu findes et Par Stykker, som vil være med til at indsamle de Rester, der er tilbage af Trosforestillinger og Skikke knyttede til Aarets Mærkedage. Alle Besvarelser, selv de mindste, vil blive modtaget med Taknemmelighed og kan sendes til S. M.s Redaktion eller til *Anders Bjerrum*, Udval for Folkemaal, Tøjhusgade 9, København K.

1. Januar 1935.

FRA KRIGEN 1864

HANS JENSEN DISENS OPTEGNELSER

VED HANS KROG, CHRISTIANSFELD

De følgende Optegnelser er nedskrevet under Krigen 1864 af min Morbroder, Gaardejer Hans Jensen Diensen i Stubbum, Aller Sogn, død 1910.

Da de paa jævn og nøgtern Maade giver den menige Soldats Indtryk og Oplevelser fra Kampene paa Dybbøl Skanser og Als, synes jeg, at de er værd at bevares og meddeles til andre.

Der tilføjes to Soldatersange fra 1864, som H. J. Diensen har optegnet i sin Bog. Den anden, Visen om 18. Regiment, turde være ukendt.

H. J. Krog.

Den 29. Januar 1864 rejste jeg fra Stubbum over Haderslev, Assens, Vissenbjerg Kro, Odense og videre til Nyborg. Derfra kom jeg med Dampskib til Korsør og med Jernbanen til København, hvor jeg meldte mig paa Sølvkasernen. Vi bleve straks opstillede og nummererede, og jeg blev indkvarteret hos Høker Sørensen, Lille Torvegade Nr. 14, paa Christianshavn. — Den 30. bleve vi inddelte til 2det Infanteri-Bat. 1. Comp. Nr. 124 under Premierlieutn. Skau. Skoleforstander Oberst Rodenburg. — Den 31. fik vi Lønning og Brød. — Den 1ste Febr. begyndte vi at lære til Soldat, det første var at staa ret og at lære at gaa. — Den 3die fik vi Trøje og Bukser, Gevær og Livrem med Taske. — Den 29. Februar havde vi Præsentation for Kaptajnen og skulde nu snart over til Dybbøl. — Den 4. Marts havde vi Bal i den Anledning, at vi var færdig med Skolen. — Den 5. havde vi Præsentation for Skoleforstanderen, Oberst Rodenburg. — Den 10. fik vi nye Frakker og Kapper.

Den 14. Marts rejste vi fra København med Jernbanen til Korsør. — Den 16. derfra med Dampskib over til Als, hvor vi blev fordelt til 18. Reg.; jeg kom til 8de Comp. Nr. 546. Vi bleve indkvarterede i Sønderborg. Derefter kom vi til Jacob Grau i Sebbelev i Kvarter, hvor vi laa i 3 Dage, jeg glemte der et Par Strømper og en Skjorte. — Den 20. (Palmesøndag) fik vi hastig Ordre til

Afmarsch fra Sebbelev til Sønderborg, hvor vi laa uden for Byen i en grøn Mark. Samme Dag om Aftenen drog vi for første Gang op paa Dybbølbjerg for at holde Vagt paa Skanserne. Der stod vi 24 Timer, saa kom vi i Barakkerne. — Den 23. stod vi som Reserve ved Dybbøl Mølle, der sprang Granaterne voldsomt omkring mellem os, men der kom dog ingen til Skade; om Aftenen marscherede vi ind til Sønderborg. — Den 24. (Skjærtorsdag) var vi paa Arbejde med at brække Huse ned, om Efterm. stillede vi Kl. 5 og kom igen paa Forpost i Dybbøl Skanser. Der stod vi den 25., saa blev vi afløst af 10. Reg. Da talte jeg med N i s S k o v og F e r d i n a n d F r i i s. Tyskerne sendte mange Granater over den Dag, og Stumperne sprang rundt om os. Vores Leutn. J e s p e r s e n blev let saaret. — Den 26. laa vi i Barakkerne. Vi stillede Kl. 6 og marscherede til E g e n paa Als; der laa jeg i Kvarter hos H a n s M a t h i e s e n. — Den 27. (Paaskedag) stillede vi og skjød vores Geværer af. Om Efterm. stillede vi hos Premierleutn. B e n t z o n for at modtage Lønning; der blev ogsaa en Del frivillige Gaver uddelt. Det var paa Herregaarden R u m o h r s k o v, hvor de havde 130 Køer. — Den 28. stillede vi Kl. 10. Idag fik vi en god Middag, fersk Suppe, Oksesteg med Kartofler. Der har idag været Træfning ved Dybbøl, hvor Tyskerne led betydeligt, da de stormede vore Skanser to Gange og blev slaaede tilbage. Vort Tab var ubetydeligt. — Den 30. stillede vi med fuld Oppakning Kl. 2 og marscherede fra Egen over Sønderborg op paa Dybbøl for at holde Vagt, hvor jeg stod 24 Timer. Jeg kom saa ud i Kæden som Vedetpost, marscherede saa tilbage til Sønderborg og laa paa Slottet om Natten. — Næste Morgen den 30. stillede vi Kl. 6; vi fik Forlov til at blive her til om Efterm., da rykkede vi op paa Dybbøl, hvor vi kom til at staa Reserve bag Skanserne i 24 Timer. — Den 1. April regnede det, saa vi blev gennemblødte. Granaterne hører vi bestandig knalde omkring os. Vi blev afløste Kl. 8 og kom tilbage til Barakkerne. — Den 2. modtog jeg Brev fra A. Ahrenkiel, hvori var Brev fra mit Hjem. Vi stillede just til Lønning. Det var under en frygtelig Kanonade fra Batterierne. Vi fik Ordre til at være marschfærdige og rykkede ud Kl. 7 op paa Skanserne. Det var et grueligt Syn at se med Ildebrand. Fjenden havde skudt Ild i Sønderborg, og flere Gaarde brændte rundt om. Jeg kom i Skanse Nr. 4, hvor jeg stod i 24 Timer. Der var vi ude for stor Fare, der slog flere Hundrede Granater ned i og omkring ved Skansen, ja der slog een ned blot to Alen fra mig. Jeg takkede Gud for, at han bevarede mig denne Gang. — Den 3. blev vi afløst og kom tilbage ned til Sønderborg, hvor vi laa uden for om Natten i en lille Tot Halm. — Den 4.

marscherede vi ind paa Als, hvor jeg blev indkvarteret hos J a c o b L i n d g a r d i Guderup, Egen Sogn, der fik jeg Boghvedegrød til Aftensmad. Der kom jeg ogsaa i en god Seng om Natten, for første Gang siden jeg rejste fra København (d. 14. Marts). — Den 5. var jeg oppe i S j e l l e r u p at besøge J e s M ø l l e r s, hvor jeg blev godt trakteret. de bad mig hilse R a s m. F o g h s *). — Den 6. var jeg i Kirke i E g e n, der prædikede en Feltpræst, det var en rørende Tale, han holdt. — Den 7. stillede vi til Afmarsch Kl. 2 og kom igen op paa Dybbøl, hvor vi stod som Reserve bag Skanse Nr. 9. Tyskerne blev endnu ved med at smide os Granater, og der blev ikke saa faa saaret i Dag. Jeg mistede een af mine gode Kammerater K o n s t a n t i n H a n s e n fra C h r i s t i a n s f e l d **). De har ogsaa skudt Ild paa Ladebygningen ved Dybbøl Mølle, som nedbrændte. Vi blev afløste om Aftenen og kom ned i Barakkerne, hvor vi puttede os glade ned i Halmen til anden Dagen d. 9. Da maatte vi allerede op Kl. 5 med fuld Oppakning paa, men vi tog det af igen og blev der til Kl. 8 om Aftenen og marscherede igen til Skanserne, dennegang til Nr. 4 og 5. Det var frygteligt, hvor Granaterne regnede ned over os, der tabtes og flere, men dog ingen ved vort Compagni. Vi var 9 Mand, som smuttede ned i et lille Hul, hvor vi laa hele Dagen (d. 10.), til Afløsningen kom. Vi rykkede derefter ned til Brohovedet ved Sønderborg, hvor vi laa om Natten. — Den 11. fik vi Ordre til at rykke ind i Sønderborg, alle Compagnier, hvor vi laa til Kl. 4. Saa stillede vi og marscherede igen op til Dybbøl og var Reserve bag Skanse Nr. 4. Granaterne bliver bestandig ved at regne ned over os og gør megen Skade. — Den 12. laa vi ude paa Marken nede ved Barakkerne paa Sundeved. Om Aftenen kom vi ind paa Als og blev indkvarteret i Landsbyen K j æ r ved Sønderborg, hvor vi laa 40 Mand paa en Gaard. — Den 14. Idag har Fjenden begyndt at beskyde denne By (Kjær) med et Batteri ovre fra Sundeved. De har stukket Brand paa flere Gaarde, som afbrændte, og det var en gruelig Tilstand her. Folk have nu travlt med at bortflytte deres Gods; vi maatte ogsaa ud af Laden, hvor vi laa, med alt vort gode Tøj, og satte det ude paa Marken, og mange lagde sig ogsaa derude. Vi lagde os nu ned i Halmen til næste Dag (den 15.), da Fjenden vedblev at beskyde Byen. Idag brænder der atter 2 Gaarde. Vi stillede i Dag og marscherede uden for Byen for at afskyde vore Geværer. Derefter maatte vi til at pudse og gøre dem godt rene og satte dem

*) Rasm. Fogh, Gdr. i Stubbum, stammede fra Als.

***) Broder til senere Bygmester Magnus Hansen i Christiansfeld.

saa i Pyramider. — Næste Dag den 16. fik vi Brød og Brændevin, og saa stillede vi og fik Lønning. 3 M. 10 Sk. faar vi hver femte Dag, derefter fik vi Ordre til at stille marschfærdige Kl. 4½ og afmarscherede saa igen paa Forpost. Vi skulde have været i Kæde denne gang, men naaede ikke saavidt. Vi kom blot ud til Løbegravene ved Skandse Nr. 4, hvor vi blev lidt opholdt, thi i dette Øjeblik listede Fjenden sig paa os og tog en Del af Kæden til Fange. En Del kom løbende tilbage ind til os. Fjenden besatte nu vore Skydegrave, som blot var ca. 200 Alen foran Skansen, hvorfra de nu laa og fyrede med deres Geværer paa os. Men dette kunde ikke gøre os stor Skade, da vi havde god Dækning. Granaterne var værre, som de blive ved at skyde ustandseligt med. Der bliver mange skudte og saarede hver Dag. Vi trak os (dem, som skulde have været i Kæde) lidt tilbage bag Skansen, hvor vi laa den 17. i nogle Dækningsgrave. Om Aftenen blev vi afløste og kom ned til Brohovedet ved Sønderborg, hvor vi laa i Telte.

Vi stillede om Morgenen Kl. 3 til Appel, thi vi ventede nemlig paa et Angreb af Fjenden. Vi fik dog Lov at lægge os igen, da alt var roligt. Men det varede kun til henvend Middagstid den 18., da aabnedes en frygtelig Kanonade samt Geværild. Vi maatte nu ud i en Fart. Slaget den 18. April havde nu begyndt. Det var en sørgelig Dag for os. Vi led et stort Tab den Dag, Fjenden blev os for stærk, vi maatte forlade Stillingen og retirere ind paa Als. Det var 2det, 16de, 17de og 22de Reg., som var paa Forpost, og som tabte de fleste. 18de stod som Reserve den Dag, og vi besatte Brohovedet ned mod Stranden og skulde optage Retræten. Vi mistede dog kun faa Mand ved vort Compagni, 8de slet ingen, endskønt Granaterne kom den ene værre end den anden og slog ned rundt om os, og Geværkuglerne regnede ned i Sundet, da vi marcherede over Broen. Vi kom ikke længere end gennem Sønderborg og norden for Byen, hvor vi laa dækket bag en Jordvold.

19. 4. Fjenden bliver endnu ved med at beskyde os med Granater. — 20. 4. kom vi paa Forpost nede ved Stranden, som nu er besat hele Vejen. Om Aftenen blev vi afløste og kom i Barakkerne ved S u n d s m a r k. — Her laa vi den 21. til om Aftenen, da marcherede vi til U l k e b ø l, hvor vi igen blev jagede ud i Barakker, der laa vi den 22. og 23. April. — Om Aftenen afmarscherede vi og kom igen paa Strandvagt nede ved Landsbyen K j æ r, hvor vi laa i nogle Grave, som var gravet til Dækning for Granaterne. — Den 24. kom vi til at staa Post i Løbegravene, det er en dyb Grøft, som er opkastet, hvor man kan gaa ad, hvor vi staar 2 og 2 Mand

omtr. en 10 Alen fra hverandre. Der er gravet et Hul til den ene Side, saaledes at den ene kan sætte sig, mens den anden staar Post. Idag er det min Fødselsdag, som er den 27de Fødselsdag, jeg holder; men saadan e e n har jeg endnu ikke oplevet, til jeg ved om. Jeg fik blot et Stykke Brød med Fedt paa, og saa kunde man gaa hen og drikke sig noget Vand til af en Mergelgrav, som var tæt ved. Hen paa Eftermiddagen begyndte det at regne, saa vi blev næsten gennemblødte. Om Aftenen blev vi afløste og kom til at ligge i Kvarter i K j æ r hos Sognefoged J a c o b s e n, hvor vi blev jaget ind i en Lade, hvor der var lidt Halm, og lagde os lige saa vaade, som vi var, og uden mindste Vederkvælgelse. Jeg sov dog temmelig godt, det var meget flinke Folk der. Vi var godt 50 Mand i Laden. — Den 25. stillede vi til Appel Kl. 4, og Kl. 8 afmarscherede vi igen paa Forpost ved Stranden og stod paa det Stykke som Dagen forud. — Den 26. stod vi som Reserve lidt bagved. Kl. 9 traadte vi tilbage og blev afløst og kom igen til at ligge hos Sognefogden. — Den 27. laa vi her, og den 28. kom vi igen paa Forpost. — Den 29. kom vi igen til at ligge i Kjøer til henimod Aften, da marscherede vi til H ø r u p h a v. Vi blev indkvarterede paa en Gaard, som kaldes H ø r u p r i s, hvor vi bor omtr. 150 Mand. — Den 30 April. Idag er det koldt, og den ene skynder sig og vil før ind som den anden for at faa sig en Kumme Kaffe og faa sig lidt opvarmet. Vi stillede Kl. 11½ med fuld Oppakning. Vi var nok komne temmelig mange hertil, og saa maatte vi en Deling herfra og kom længere nedad Byen og blev indkvarteret hos — —.

Jeg var lidt nede ved Høruphav, hvor vi kom iland, da vi kom fra København, og der laa ca. 150 Skibe for Anker. Vi fik Forstærkning i Dag, nemlig nogle og halvtreds Mand til vort Compagni af Frilodsmændene, som havde lært i København. Der kom nogle til vor Deling, som nu bestaar af 58 Mand. — Den 1. Maj. I Dag smukt Vejr, men dog temmelig koldt. Vi stillede Kl. 2 i fuld Oppakning og marscherede op til H ø r u p r i s, hvor Premier-Leutnanten laa i Kvarter, for at modtage Brød og Brændevin, og derefter fik vi Lønning, som vi modtog paa en grøn Mark udenfor Gaarden. Vi fik Lov til at aftage Tøjet her, og enhver tog Suleposen frem og spiste sig en Bid Brød, og nogle gik om ad Kroen, hvor jeg ogsaa kom med og fik mig en god Kop Kaffe og en Kage til. Kl. 6 afmarscherede vi herfra og kom igen paa Forpost, vi kom til at staa som Reserve d. 2. Maj neden for K j æ r, tæt ved en afbrændt Herregaard, R ø n h a v e kaldet, som Fjenden havde skudt Ild paa ovre fra S a n d b j e r g, hvor han havde et Batteri. Da vi

om Aftenen blev afløste, rykkede vi tilbage og kom i vort gamle Kvarter i K j æ r, hvor vi laa den 3. — Idag lidt koldt, vi fik tørret Fisk, Kartoffler og Smør udleveret, hvoraf vi fik os en god Middagsmad. Derefter stillede vi Kl. 3 med fuld Oppakning og kom ud paa en grøn Mark for at eksercere. Vi maa nemlig eksercere fra Kl. 3 til Kl. 5 i de to Dage, vi ikke er paa Forpost; om Aftenen kom vi igen paa Post. Dennygang kom vi ud i Kæde, hvor vi stod den 4. til Middag, saa rykkede vi tilbage og laa bag et Gjærde til Aften og kom saa frem igen og indtog vor Stilling. Jeg stod lige overfor S a n d b j e r g S l o t i Sundeved, som ligger lige ved Vandet ved en Skov. Her er Sundet og hele Vejen om til Sønderborg ikke bredere, end man let kan skyde en Tydsker, som gaar paa den anden Side, med en Geværkugle. Om Aftenen, da vi afløstes, marscherede vi til Ulkebøl Vestermark, hvor jeg fik Kvarter hos C h r. C l a u s e n paa en Gaard, som kaldes » E n g e l s h ø j «, tæt ved Sønderborg. Vi var der 120 Mand. — Den 5. (Kristi Himmelfartsdag) smukt Vejr og Solskin. Vi fik Ærter og Flæsk til Middag. Derefter stillede vi Kl. 3 for at eksercere, men dette blev ikke til noget, da der blev udtaget 5 Mand af hver Deling, som blev tildelt et Hæderstegn, og saa gik Tiden hen med dette. Kl. 8 marscherede vi igen paa Forpost og kom nu til at staa som Piket. Der blev udkommanderet 150 Mand af Compagniet til Arbejde om Natten, hvor enhver fik anvist sit Stykke. Jeg fik et Stykke at grave, der var 9 Alen lang og skulde være 3 Alen bred og 2 Alen dyb. Da vi var færdig hermed omtr. Kl. 2, gik vi tilbage til Compagniet, som laa i nogle Halmhytter bagved et Hegn, og lagde os til at sove. — Jeg sov næsten hele Dagen, som var den 6.; men som jeg sov allerbedst, blev der raabt »alle Mand op til Gevær«, som var sat i Pyramider. Vi troede, at Fjenden var gaaet over og var nær paa os, men der var gaaet Ild i Hytten ved Siden af, hvor jeg laa (som kom fra en, der tændte sin Pibe). Ilden udbredte sig hurtig og gjorde 50 Mand husvilde. Om Aftenen, da vi blev afløste, marscherede vi til V o l l e r u p, hvor jeg blev indkvarteret hos C h r i s t i a n S c h m i d t. — Den 7. smukt Vejr. Her spiste jeg Boghvedegrød og Pandekager til Middag, derefter stillede vi Kl. 3 og havde Eksercits til Kl. 5.

I Maj Maaned blev Hans J. Diensen syg og kom paa Lazaretten i Augustenborg, og derfra findes ingen Optegnelser, undtagen en »Spiseseddel«. Han kom dog igen til sit gamle Compagni ved 18. Reg. og deltog med dette i Forsvaret af Als den 29. Juni, og herom skriver han saaledes:

»Det var om Natten henved Kl. 1, at der blev raabt »alle Mand op til Gevær!« Fjenden er ifærd med at gaa over Sundet. Vi kom

op af Hælmen, og det var i en Fart; vi stillede ude paa Vejen i Ulkebøl, hvor vi var indkvarteret. Vi stod lidt og ventede paa Ordre, hvor vi skulde hen, da kom der en Dragon-Ordonans galoperende med Ordren. Fjenden var allerede over Sundet, vi skulde skynde os og gaa ud imod dem og skulde udgøre højre Fløj af Kæden; vort Compagni, det 8de. Saa marscherede vi afsted om mod Augustenborg Fjord. Der mødte vi Fjenden, en lille Afdeling Preussere, som straks trak sig tilbage uden nogen Modstand. Saa kom vi ud i Kæde og blev ved at gaa fremad, indtil vi nær var blevet taget til Fange, da vore trak sig tilbage paa venstre Fløj ved Sønderborg. Vi stod nemlig paa højre Fløj, vort 8de Compagni, ud ad Arnkiels Øre til. Saa fik vi Ordre til at trække os til venstre og gik ind gennem Rønhavegaards Skov. Her kom vi for Alvor ikast med Fjenden. Vi trak os tilbage, og vi mistede 66 Mand ved vort Compagni. Det var i Morgenstunden, og vi blev nu ved at trække os tilbage og sloges med dem den hele Formiddag igennem Als, til vi kom til Kegenæs, saa blev der Vaabenhvile.

Der laa vi saa om Eftermiddagen og kom ombord i et lille Skib og blev sat over til Faaborg paa Fyn. Der fik vi Hvile et Kvarter og marscherede saa omtrent 2 Mil ind i Landet, gennemblødt af Regn. Vi tabte mange af Mandskabet undervejs af Udmattelse, derefter blev vi indkvarteret og kom af Klæderne og i Seng. Det var første Gang efter at jeg rejste fra Skolen i København den 14. Marts 1864 og til den 29. Juni. Der laa vi i to Dage. — Siden trak vi om med Bæltet efter Vedelsborg og gjorde Strandvagt. Paa Vedelsborg laa vi, til Freden blev sluttet først i August. Saa kom vi paa et Skib derfra til København og kom til at ligge paa Sølvgadens Kaserne i to Dage, indtil vi fik vort Tøj afleveret. Derefter blev vi permitteret, og jeg kom hjem den 10. Aug. Da havde vi preussisk Indkvartering.

En sørgelig Krig for os!

H. J. Diensen, 18. Inf. Reg., 8. Comp., Nr. 546.

SOLDATERSANG FRA 1864

Frejdigt kan Du stande, stolt med oprejst Pande,
Tro Dit Kald Du røgted, ej af Skræk Du frygted,
Kuns for Overmagten gik Du bort fra Vagten,
Men Du gik kuns nødig, kender Du vor Jens,
Ja, bort Du gik, men kuns
Du gik og svor hver Tydsker Hævn og Død.
Stolt med oprejst Pande, frejdigt kan du stande,
Du har gjort Din Pligt, Du tapre Landsoldat.

Jens var aldrig bange, men der var saa mange,
Heller bort sig trække, end Gevær at strække,
Slaas vi, som vi kunde nylig ved *Midsunde*,
Og ved *Bustrup* lærte han af os Respekt.
Vor Jens, han nok fra Dannevirke drog,
Men han tog med uplettet Dannebrog.
Stolt med oprejst Pande o. s. v.

Over Mark og Hede gik Du bort i Vrede,
Tydsken fulgte efter, men det gav Dig Kræfter,
For ved *Bilskov* vendte Du omkring og sendte
ham med Bajonetten Hilsen, den var brav.
Du gik ej bort for ham, men først Du stod,
Og kækt Du gav Din sidste Øraabe Blod.
Stolt med oprejst Pande o. s. v.

Nu er Haabets Planke Als og Dybbøl Banke.
Der vi os forskandse, bryde vil en Landse,
Pladsen er den rette, der kan vi besætte
Alle svage Punkter, Pladsen er tilpas.
Vor Jens han har nok skiftet sit Kvarter,
Men nu han ej for noget flytter mer.
Stolt med oprejst Pande o. s. v.

Hvad vi saa skal friste, hvad vi saa skal miste,
Altid Danmarks Ære skal vort Løsen være.
Preusserørnen strækker alt sin Klo, men skrækker
Ej vort Dannebrog, det vajer endnu frit.
Det Blod, som flød, vil Tydsken faa betalt,
Vor Jens slaar til, er ej hans Timer talt.
Stolt med oprejst Pande frejdigt kan Du stande,
Du har gjort Din Pligt, Du tapre Landsoldat.



Dybbøl Mølle.

VISEN OM 18DE REGIMENT

Og nu en Sang paa Vejen,
At Marchen den kan gaa.
Den Sang den er vor egen,
Og den kan vi forstaa;
Thi vi som muntre Gutter
Begynder med en Sang,
Og med en Sang vi slutter,
Saa er ej Vejen lang.
Vi er jo ej Rekrutter,
Nu er det vel bekendt,
Vi er det 18de Regiment.
Hurra, Hurra!

Om nogen vil erfare
Vort Hjem og Fødestavn,
Saa svare vi ham bare,
Vi er fra København.
Om vi forstaar at stride,
Og hvad vi duer til,
Det kan I faa at vide
Af Tydsken, om I vil,
Thi derpaa kan man lide,
Han kender saa omtrent
Det hele 18de Regiment.
Hurra, Hurra!

Ja meget har vi døjet,
Og meget har vi lidt.
Men vi er dog fornøjet,
Og Modet det er frit.
Og altid gaar vi lige
Paa Fjenden, hvor han staar,
Og aldrig vil vi vige
For Kugler eller Skraa.
Og altid skal man sige,
Naar noget kækt er hændt:
Det var det 18de Regiment.
Hurra, Hurra!

Se saadan er vor Mening,
Er den ej Tydsken klar,
Saa vil vi i Forening
fortolke ham vort Svar.
Med munter Sang og Latter
Beständig Spillet gaar,
Indtil han Sagen fatter
Og Meningen forstaar.
Med Lyst vi synger alle,
Naar Visen den er endt,
En Sang for 18de Regiment.
Hurra, Hurra!

18. Inf. Regiment, 8. Comp., Nr. 546.
Fyen, d. 27. Juli 1864.

H. J. Diensen.

RUSSISKE SOLDATERGRAVE PAA SØNDERBORG KIRKEGAARD AF J. R A B E N, SØNDERBORG

Medens den russiske Eskadre stationerede mellem Fyn og Als i Sommeren og Efteraaret 1850, døde en Del af Skibsbesætningerne af en smitsom Sygdom. En Kaptajn og 7 Matroser blev begravet paa Sønderborg Kirkegaard, medens 5 Døde blev landsat paa Lyø og begravet der paa Kirkegaarden.

Paa Sønderborg Kirkegaard er den russiske Kaptajns Grav endnu bevaret. En Granitsten med Marmorplade bærer Indskriften paa russisk og dansk:

PAUL MAZEROWSKY

Capitain af det Kejserslig Russiske Styrmands-corps, død den 12/24 August 1850 i en Alder af 42 Aar ombord i det Kejserslige Linieskib »Wiborg« paa Sønderborger Rhede.«

Han blev begravet den 27. August. Efter Kirkebogen er der fra den russiske Eskadre endvidere begravet:

Fra Krigsskibet »Rossia:

Matros Peter Stiller fra Godset Talbot i Estland, død den 28., begravet 30. August.

Matros Gregor Kusnetzoff fra Grevskabet Woronzoff, Neschno, Gouv. Archangel, død den 13., begravet 14. August.

Fra Dampfregatten »Atwachnoi«:

Matros Michel Tadwit fra Wendro i Livland, død den 22., begravet 23. August.

Fra Linieskibet »Arsis«:

Matros Elias Pagodin fra Gouv. Kostroma, død den 16., begravet 19. September.

Matros Jacob Tifer fra Wesenberg (Estland), død den 22., begravet 23. September.

Fra Linieskibet »Sisoy Weliky«:

Matros Johan Gangoff, død den 20., begravet 21. September.

Fra Linieskibet »Brien«:

Matros Cypria Schekin, død den 27., begravet 28. September.

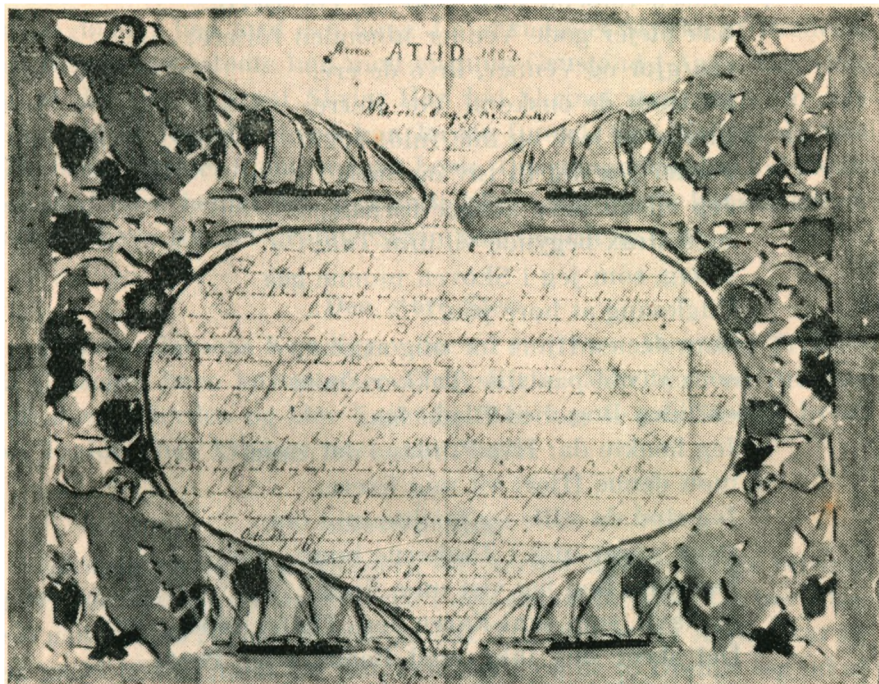
• Russerne blev begravet efter den græske Kirkes Ritus. Om Kapitajn Mazerowskys Jordefærd berettes i A. D. Cohen »De Faldnes Minde« følgende: »Kisten, betrukken med blaat Fløjl og prydet med et Sølvkors, bragtes, efter at være ført iland fra Skibet, til Kirkegaarden paa en Ligvogn, trukken af fire Heste. Foran Ligvognen gik de gejstliges Procession, først en Kadet med Kristusbilledet, dernæst Sangerne og umiddelbart foran Liget Poperne i deres pragtfulde Dragter. Efter Liget fulgte en talrig Række af danske og russiske Officerer, Øens Gouvernør og Byens øvrige Autoriteter. Ved Landingsstedet paraderede russisk, ved Kirkegaarden dansk Militær. Sørgemarchen, hvis Charakter mærkeligt afveg fra vore Sørgemarcher, spilledes af russiske Spillemand. Da Liget var bragt til Graven, forrettede den øverste Pope og Sangkoret Messen, og efter at Liget var nedsænket, Jordpaakastelsen, hvorpaa den dødes Vaabenbrødre hver kastede en spadefuld Jord paa Kisten, og dermed var Sørgenhøjtligheden endt. Salver affyredes baade af dansk og russisk Militær.«

Graven plejes sammen med danske Krigergrave. De syv Matrosers Grave kendes ikke mere.

TO BINDEBREVE

1. Fra Rømø.

Paa Bagsiden af nedenstaaende Bindebrev fra Rømø staaer følgende Oplysninger, der gengives i Meddelerens Retsskrivning:



Dette Bindebrev er Skrevet til An Tønnes Hansen, en Datter af den Gamle Hans Kræmer paa Rømø. Hun var først gift med en Sømand, som var Kaptain, Han forliste med Skibet og fandt Døden i Bølgerne. Anden Gang var hun gift med A. H. Dichmann paa Mjolden Færgegaar. De havde Brullup d. 14. Martz 1830. d. 11 Martz gik di til Rømø paa Isen, dere Brullup Stod paa Rømø Da hun var bosiddende der, siden kom til Fergehuuset. de var H. Ch. Dichmanns Moder som døde 1848 paa Rømø, dette brev har hun Foræret Gunder Marie Tøgersen.

Nu kan de see hvem til den er udarbeidet den kan endnu gjemmes mange Aar til Erindring Gunder Marie døde 1845 i Haderslev fra 2 børn.

J. Tøgersen.

2. Fra Løjt.

Originalen til det følgende Bindebrev fra Løjt ejes af Gaardejer P. J. Krag, Østergaard i Barsmark. Det er meget kunstfærdigt udklippet og smykket med farvede Tegninger: i hvert Hjørne en kronet Hjort og omkring Navnene Blomster. —

Selve Brevet er skrevet i en hel Labyrinth af Slyngninger mellem Ud-
klippene. *Jes M. Holdt, Dybvighoved.*

Hilsen forsend med Gud og Vor Herre.
Saa plejer gode Venner hinanden forære;
saa gjør og Venner, ihvo de ere,
alt Godt de ønske af Vor Herre.
Længe at leve og lide fuldt vel
ønsker jeg dig til Liv og Siæl.
Jeg vil nu ikke længer forhale,
men strax begynde vil min Tale.
I Dag, som jeg i Skoven monne gaa
Fuglesang at høre paa,
kom der en Hjort for mig at staa,
som havde paa sine Takker smaa
en liden Bog med Blade faa.
Jeg tænkte da: Hvad monne det være,
mon denne Hjort vil mig fixere.
Jeg stod da stille og tænkte mig om.
strax noget mig i Tankerne kom;
I samme Bog jeg vist mon finde
et Navn, som skal Karen Jeps Datter binde.
Det skeer dog ikke med Baand eller Bast,
men med det Skrift, som binder fast.
Dog skeer det ikke af Had eller Vrede,
men udaf idel Lyst og Glæde.
Nu skal du endelig bunden være,
indtil du løser dig med Ære.
Du gjør derfor din største Flid,
det er ej godt at være bunden altid.
Herhos ønsker jeg dig saa mangan God Nat,
som Himmelen den er med Stjerner besat,
dertil saa mangan god Dag og Aar,
som Linden har Løv og Hinden har Haar.

Loyt Kirkeby, d. 25. Nov. 1770.

De underskrevne Navne, der er anbragt ved Siden samt over og under selve Brevet, er indrammet af malede Blomster; de lyder: Nis Nissen Møller, Hans Nissen Møller, Zidzel Nisdatter, Karen Nisdatter. Nis Jessen Calloe, Jørgen Jessen Raben.

Folkeminder fra Ballum-Egnen.

VED C. J. CHRISTENSEN, Bodsbøl-Ballum.

Det grønne Skrin.

Der fortælles fra gamle Dage, at en Gaardmand i Abterp sendte sin Daglønner hen med den lange Le at rense et Stykke af Bredeaa. Ved Rensningen stødte han mod en tung Genstand i Aaen. Det viste sig, at det var et grønt Skrin. Han lod Skrinet staa, men var saa uforsigtig at fortælle, hvad han havde fundet. Om Natten, da han vilde hente Skrinet hjem, var det borte. Gaardmanden skal i al Hemmelighed have hentet det. Fra dette Skrin stammede hans Rigdom. Folk vil have set det grønne Skrin paa Gaardens Loft.

Den store Sten.

I Claus Clausens Kær ligger der en stor Sten. Den skal Trolden fra Gassehøj have kastet efter Visby Kirke. Men her ved Bredeaa faldt den til Jorden og blev liggende. Man kan se paa Stenen, hvordan Trolden har kradset med sine Negle.

Abterp Sjøv.

Bredeaa var syd for Aalbjerg for Aartier tilbage meget bredere og dybere. Der var en Masse Dynd i den saakaldte Sjøv. Og her stangede gamle Jens Nielsen de mange Aal. Tre Drengene fra Abterp var en Dag gaaet ned til Aaen. De fandt en Baad, og de to Drengene tog ud at sejle. Men der var stærk Blæst, og de havde ondt ved at faa Baaden i Land igen. Til sidst sprang de fra Baaden ind mod Land; men de sank i Dyndet og forsvandt. Den yngre Broder saa det og løb grædende hjem. Der blev søgt efter Drengene, men man fandt kun deres Hatte, som drev ovenpaa Vandet.

Gydmari Rytters.

I Ballum levede for godt et halvt Hundrede Aar siden en Kone, som blev kaldt Gydmari Rytters. Hun var synsk. Hun og hendes Mand boede i et lille lavt Hus af Lersten, som laa tæt op til Haven ved Kresten Jensens Gaard i Vesterende. Manden var god til at rydde Grøfterne i Ballum Enge. Man fortæller, at han lagde Brændevinsflasken et Stykke henne paa Grøfttekanten, og saa kilede han paa af alle Kræfter for at naa hen til den, for saa fik han en god Slurk.

Man vil have hørt ham sige til Flasken: »Det er drøjt at naa hen til dig; men jeg skal nok faa fat i dig!« Gydmari Rytters havde sædvanlig Hovedet tæt indhyllt i en sort Dug, saa at kun Næsen stak ud, og Øjnene tittede frem, og saa havde hun en stor Mosestav i Haanden, og hun gik omkring til langt ud paa Natten, for hun kunde ikke være i Sengen for »Undervætter«. En ældre Mand i Ballum, der som Dreng ofte kom til at følges med hende, har fortalt, at hun sagde: »Du kan ikke vente paa mig, min Dreng, for jeg skal jo se omkring, hvad der sker.« — Da Jens Winter i Husum-Ballum lod Laden bygge, kom Gydmari forbi, da Murerne arbejdede paa Vestgavlen. Gydmari sagde til Jens Winter: »Du skal saamænd ikke have saa travlt med den Mur, for den falder ned.« Om Aftenen blev der stærk Storm, og næste Morgen var Muren blæst om. — Om Dammen, som ligger nordvest for Peter Winters Gaard, har hun sagt, at den skulde der gro Træer rundt om, og naar de var blevet store, saa skulde man save dem af; og naar dette var sket, saa skulde der komme en stor Krig. I Aaret forud for Verdenskrigen lod Peter Winter Poplerne save af, som stod rundt om Dammen. — Hun fortalte, at hun saa Folk med røde Bukser paa komme i Land fra Havet. Man mener, at dette Varsel er gaaet i Opfyldelse, da de franske Krigsfanger arbejdede ved Digebygningen ved Ballum. — Hun havde set, at Folk gik ind i Ballum Kirke fra Vest gennem Taarnet, længe før Indgangen blev flyttet fra Nordsiden om til Vestenden. Hun har set, at Folk for det fremtrængende Hav flygtede ud af Bodsbøl med Landevejen efter Østerende Hede. Dette Varsel er endnu ikke gaaet i Opfyldelse. Men om en kommende stor Stormflod paa Vestereggen, som vil gennembryde Digerne, er der jo varslet saa meget. Døren fra Døstrup Kirke skal komme til at ligge paa Vestkanten af Vognshøj. En druknet Stud skal blive skyllet ind gennem et Hul i Tønder Kirketaarn, og Vandet skal naa til Nøglehullet i Burkal Kirkedør, og der er set mange døde paa Jejsing Banke. Men inden det sker, skal et Brudefølge finde en Haremor med Unger i Burkal Kirke.



Mel.: Blev nu til Spot dine Tusindaars Minder.

Nordisk er Slesvig fra Tidernes Morgen,
fra det dukker op gennem Taage og Sø.
Navne, hvis Byrd er for Sandheden Borgen,
staar som stærke Vidner, der aldrig kan dø.
Nordboen vied og præged dets Jord,
signed med Navne de stormslagne Strande,
Nordboen lever og Landet bebor,
det maa selv Tyskere sande.

Navne paa Byer og Marker og Skove
vi ser, de er vokset i Nordboens Spor.
»Land, som har adlydt Fædrenes Love«,
vidner om sit Samhør med Folket i Nord.
Kilderne nynner det nordiske Sprog,
danske er Agrene, Bonden maa pløje,
danske de Veje, som Fædrene drog
her mellem Oldtidens Høje.

Seklernes Gang dysser Slægter i Dvale,
dog vil vore Fodspor i Hjemstavnen staa.
Mand maa vel tie, men Stene vil tale,
de er vore Vidner fra Oldtiden graa.
Nordiske Navne hos Mand og i Muld
det er de Runer, vi Danske kan raade;
hugget i Sten eller præget i Guld
de er dog Tysken »en Gaade«.

Nordboen ejer, hvad Naboen savner:
Nordisk er vor »Race« fra Thule til Sli!
Vel har vort Folk baade »Kærner« og »Avner«,
men er dog for Race- og Fremmedhad fri.
Nordisk er nordisk, og tysk er vel tysk,
aldrig det ændres ved Krig eller Fejder!
Slesvig er nordisk, og Blodet er jysk
lige til Sli — ja, til Ejder.

Lærer J e n s e n, Traasbøl.

Hr. Claus Eskildsen tilegnet
med Tak for en Time i Grænselære.

AARET 1835

begyndte og vedholdte med ustadigt Vejr, ikke betydelig Frost eller Sne, men Afveksling hele Tiden, mest Regn og Storm. Først i April Kulde, Nattefrost og haardt Vejr med Sne. Nordenvind Paaskemorgen. Den 24. April kom Bierne med Dræt. Den 26. April kom Hagl, og somme Steder, især paa Thornum Mark paa det højeste Bjerg, var saa stort et Lag, at det laa paa anden Dag til Aften i et mildt Regnvejr. Kartofflerne laa i Jorden i over 6 Uger, inden de spirede op hen i Juni. Der blev ogsaa saaet Byg endnu i Juni.

Grøden var nogenledes god; men den 8. og 9. August kom stærk Storm, som slog Kornet af, saa det kun gav lidt i Skjæppen. Ellers godt Indbjergningsvejr, og tørt Vejr i Rugsæden. I Efteraaret var der Orme i Rugen, især paa Hørlund, som gjorde stor Skade. Den 8. December stærk Frost og Sne; mellem 18. og 19. December Storm med Frost og Sne tillige.

I Begyndelsen af Aaret blev alle Folk talte og anskrevne ved Navn, Alder og Nærestand. Dette Aar tog Krigsstænderne deres Begyndelse.

Af Jens Lauritzens Bog »Om mærkelige Ting, som er passeret førhen og i min Tid til Efterretning for de Efterlevendes«.



1. Februar 1935.

FLENSBORG BYSKRAA

AF H. LAUSTEN-THOMSEN

Al Historieskrivnings Maal maa være at fremsætte Sandheden paa Grundlag af den Kundskab, der er opnaaet om svundne Tider. Er der andet Maal, stilles f. Eks. Historiegranskning og -skrivning i nationalpolitisk Tjeneste, fører det uundgaaeligt til Forvanskning. Der maa og kan drages Domme og Slutninger af Historien, men denne maa aldrig formes ud fra Dommene eller fra Granskeres og Forfatteres Forhaandsindstilling.

Særlig betydningsfuldt er det at mindes dette i et Grænseland. Sønderjyllands Historie er ikke bare en Del af Danmarks og langt mindre en Del af Tysklands Historie. Dens Oldtid og dens nordslesvigske Nutid er dansk, dens Historie er imidlertid i lange Tidsrum præget af Kappestræbet eller af Kamp imellem Syd og Nord. Derfor er maaske Upartiskheden vanskeligere at opnaa her end de fleste Steder.

Det er derfor glædeligt, at man ogsaa fra tysk Side stræber efter Objektivitet, ganske vist ikke altid med lige Held. Man kan ikke undgaa at tænke paa dette, naar man sysler med den gamle Flensborg Stadsret af 1284. Den er udgivet paa en meget smuk Maade af Universitetets Bibliotekar, Professor P. G. Thorsen i 1855 og af ham forsynet med en »Forerindring«, hvori der bl. a. staar:

»Omtrent vistnok fra 1250 var Flensborg en »Axelkøping« (villa forensis) : udskilt fra Herrederne, hvori den oprindelig laa, da det maa antages for vist, at en Tillæmpning af den gamle slesvigske Stadsret gjaldt og brugtes i det mindste omtrent en Menneskealder, før Byen fik sin egen, paa Dansk affattede Stadsret 1284.« Den begynder:

»Her byriæs bymens skra af flænsborgh.

Fra wors hærræ aar thusænd winter oc tuhundræth fyrsin

tiughæ oc fyræ wintær, a fyrmer wor frugh' aftæn, aldærmen oc olle bymæn i flænsborgh lotæ scriuæ thinnæ scra, thær hærtugh woldemar af iutland gaf them oc stathfæst mæth sin naath oc wold, for thi at the hafth ey fyr stathæligh skraa«.

Dette er naturligvis vanskeligt at læse, baade fordi Sproget har forandret sig, og især fordi den Tids Retskrivning var en anden og usikrere end vore Dages. Der staar:

»Her begynder Bymænds Skraa af Flensborg. Fra vor Herres (Fødsel) Aar tusinde Vintre og fireogfirsindstyve Vintre, Dagen før vor Frue Aften (d. v. s. den 14. August 1284) lod Oldermænd og Raadmænd og alle Bymænd i Flensborg skrive denne Skraa, som Hertug Valdemar af Jylland gav dem og stadfæstede med sin Naade og Myndighed, fordi de ikke tidligere havde Byskraa.«

Der haves ikke nogen Opskrift af Byloven fra selve Aaret 1284, men der er opbevaret et Haandskrift, som Thorsen siger »er skrevet efter 1295, men før 1321«. Dette Haandskrifts Sprog er behandlet udførligt og letfatteligt af Nicola j A n d e r s e n i Afhandlingen »Gennem 600 Aar« i Sønderjydske Aarbøger 1899. Hans Hovedresultat ved Prøvelsen af Flensborg Bys Skraa er:

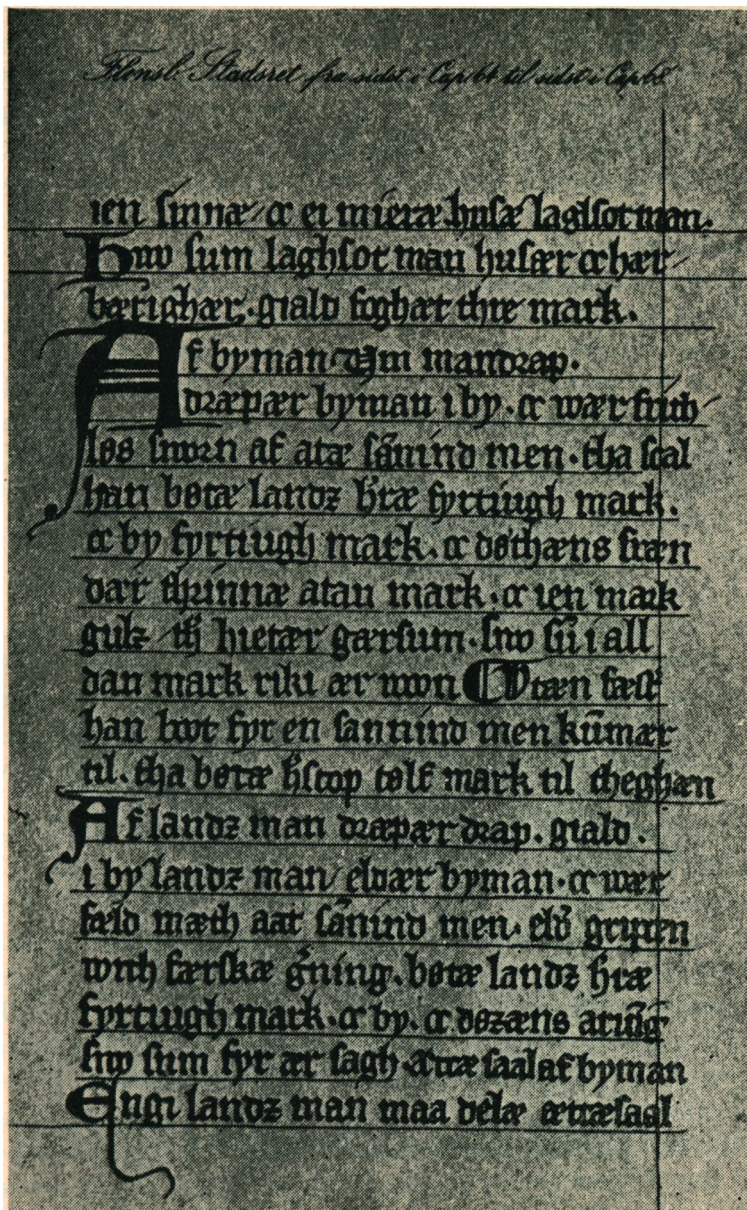
»For 600 Aar siden talte og skrev vore forfædre her i vor landsdel en dansk dialekt, der bortset fra mer ellre mindre betydelige mærker af oldsproget både med hensyn til lydforhold, bøjning og ordforråd næsten er ens med vort nuværende sønderjyske landsmål. . . . Og lad os drage de nærmeste konsekvenser. Af de foregående betragtninger følger uden videre, at

- 1, vort nuværende sønderjyske mål er et dansk mål, at
- 2, vort nuværende sønderjyske mål er et gammelt mål, og at
- 3, vort nuværende sønderjyske mål er et godt mål.

Men er det dansk, er det gammelt, er det godt, så er det tillige unægtelig godt gammelt dansk.«

Flensborg Byskraa er ved Siden af Rydaarbogen vort smukkeste Vidnesbyrd fra Middelalderen om gammel Danskhed ved Flensborg Fjord. Det er Vidnesbyrdene, der fører til Slutningerne, uden at der maa hugges Hæl og klippes Taa for at naa et givet Resultat; men ingen Lov er jævngod at følge som Sandhed, staar der i den lidt ældre jyske Lov.

Dr. F. G r a e f i Flensborg har til Byskraaens 650 Aarsdag udsendt en større Afhandling om dens Oprindelse og Betydning, og det er morsomt at se, hvorledes han gør sig Umage for at være uhildet



En Side af Flensborg Byskraa.

men Nissen flytter med. Han kan ikke lade være at tage Stilling til det, han fortæller: »1282 tvang den forsamlede danske Adel Kongen til at anerkende Adelen's Parlamentarisme og til 1283 endeligt at indsætte den unge Hertug Valdemar i hans Len, Hertugdømmet Jylland.« Der er ingen Tvivl om, at Dr. Graef synes, at Kongen har begaaet Uret, Hertugen har opnaaet sin Ret. Det maa fremhæves, at han uden videre tager de gamle danske Former for Bynavne for det givne; hans Flid og gode Vilje er der ikke noget i Vejen med; det er hans Mening at tale Sandhed og kun Sandhed.

Derfor virker det pudsigt, naar han nok anfører Kolderup-Rosenvinges og Brøndum-Nielsens Behandling af det gamle Sprog, men ikke nævner Nicolaj Andersen, og naar han ganske forkaster Tanken om, at den danske Tekst til Flensborg Byskraa er den ældste. Den skal absolut være oversat fra Latin og derfra være »omdannet og oversat i det den Gang herskende Folkesprog, det danske«.

Han skriver: »Den danske Byret er bevaret i et meget smukt skrevet Eksempplar i Læderbind med Træsider og Sølvlukke, som indeholder Teksten paa 22 Pergamentblade. Det er den eneste Original, vi endnu har af Byretten.«

Det staar under Overskriften »Fra latinsk til dansk Byret«. Det er utvivlsomt, at det er en mulig Udvikling. Der kan godt have været en latinsk Tekst ældre end den bevarede danske; men sikkert er det, at vi ikke kender nogen saadan. Det ældste latinske Haandskrift fra 1386 er kun et Uddrag af Loven, og en plattysk Gengivelse er endnu yngre.

Man faar Indtryk af, at Dr. Graef paaviser Muligheden af en ældre latinsk Tekst som Grundlag for den jyske; han ønsker, at der skal være en saadan, han tror paa den, men deraf følger ikke, at man skal dele hans Tro. Den kan ikke afvises eller bevises, men Sandsynligheden taler rigtig nok i høj Grad for, at den danske Tekst er den oprindelige. Selv om det er naturligt, at latinsk Skrift i Flensborg den Gang som tysk Tale sammesteds i Dag har danske Bestanddele, er det dog endnu mere givet, at den maa have det, naar den er en Oversættelse fra dansk. Selv om Hertug Valdemar Eriksøn, Kong Valdemar Sejrs Sønnesøns Søn, let kan tænkes at lade sin danske Tale skinne igennem en latinsk Tekst, saa er det dog endnu sandsynligere, at han har haft den danske oprindelige Ordlyd liggende foran sig den 29. December 1284 i Tønder, da han skrev midt i Latin: »causa, que dicitur leggwærwitsaach«, den Sag, der kaldes læggerwitsag (Sag om Lejermaalsbøde) eller naar han bruger det morsomme Dobbeltudtryk »bondo rusticus« (en Bonde fra Landet). Det

er Tale, der ogsaa er forstaaet af hans Vidner: Ridder Niels Knut-søn, Thomas Mule, Johannes Grubbe, Christiern Troos, Sune Svire-søn, Niels Tøndering og Drost Thycho. Det er nemlig den Tids Dansk. Det andet derimod er Paastande, og de har altid mindre Værdi, end Virkelighed har.

Kendsgerningen er, at den ældste Tekst er dansk, noget præget af sønderjydsk Sprogbrug, som rimeligt er i Flensborg. Mere ved vi ikke, men vi er ogsaa glade ved dette gamle og klare Vidnesbyrd, som det foreligger, et værdifuldt og utvetydigt Vidnesbyrd om vor Landsdels og dermed Flensborgs gamle Borgerkultur og danske Modersmaal.



Flensborg Vaaben, kendes fra 1350.

Det her gengivne med Omskriften »Sigillum civitatis Flensborgens« (Flensborg Borgerkabs Vaaben) findes under Viborg Landstings Vidnesbyrd om Sønderjyllands Danskhed 1421.

EN AARHUS-FLENSBORG FORBINDELSE I 1284.

AF PASTOR NOACK, FLENSBORG.

At Flensborg, da det i 1284 fik sin Stadsret, var en allerede anselig By og en By i Fremgang, er ganske klart; saadanne Rettigheder, som Borgerskabet dermed faar Brev paa, tilstaar Landsherren kun en Købstad, som der maa regnes med.

Flensborg var da ogsaa allerede dengang en By med to eller maaske endda tre Kirkesogne; den første anselige Stenkirke, indviet til Døberen Johannes, havde i mere end et halvt Aarhundrede prydet den gamle By ved Mølleaaens Udløb i Fjorden, og netop i det Aar, Stadsretten blev givet, rejstes der en ny Stenkirke i den nyere Bydel ved Vestsiden af Inderfjorden, ligesom den Trækirke, den afløste, indviet til Vor Frue eller St. Maria. Hvor længe Trækirken da havde staaet, er der delte Meninger om; Clæden mener at maatte sætte dens Oprindelse til omkring 1150, andre Beretninger vil først vide af en Frue Kirke hundrede Aar senere. Trækirkens Plads formodes at have været lige Syd for den i 1284 opførte Stenkirke. Den nye Stenkirke skulde blive et betydeligt Bygningsværk af 120 Fods Længde, i Bredden det halve og i Højden 80 Fod. En saadan Byggeplan vidner om baade Storsyn og Evne hos Borgerne, og det skal ikke regnes dem til Last, at de maatte paakalde Hjælp udensogns fra for at faa Kirken bygget færdig.

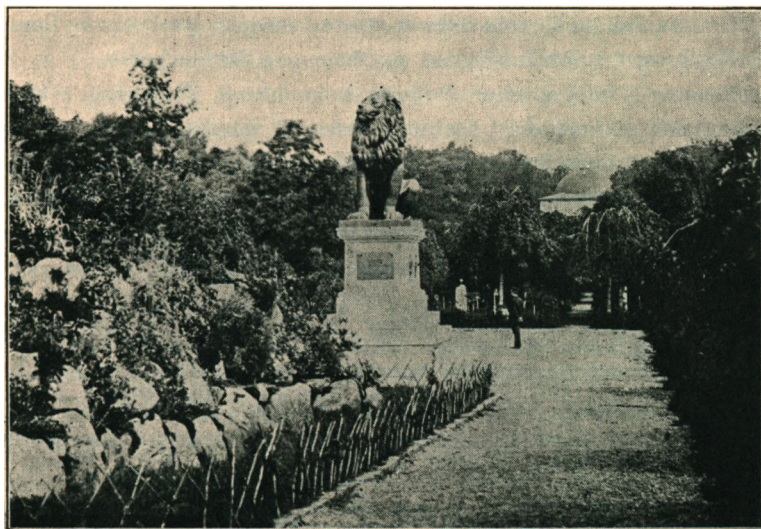
Der er opbevaret et interessant Dokument, som vidner derom; det er et Brev fra Biskop Tyge (Tyko) i Aarhus, hvori der loves 40 Dages Aflad til dem, som med Gaver og Tjenester bidrager til Kirkens Fuldendelse. Det latinske Brev, som hører til Sognets værdifuldeste Arkivalier, er gengivet hos Clæden og efter denne med vedføjjet tysk Oversættelse i A. C. C. Holdts »Flensburg früher und jetzt«, samt i dansk Oversættelse i Traps statistisk-topografiske Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig fra 1864. Brevet meddeles her i ny Oversættelse fra den latinske Tekst:

»Tyge, af Guds Naade Biskop til Aarhus, ønsker alle dem, hvem denne Skrivelse kommer for Øje, Naade i vor Herre Jesus Kristus. Da vi, som Apostelen siger, alle skal staa for Kristi Domstol for at faa igen, hvad vi har gjort i Legemet, det være sig godt eller ondt, bør vi møde Dommens Dag med barmhjertige Gerninger og med det evige Liv for Øje udsaa paa

Jorden, hvad vi ved Herrens Gengældelse til mangfoldig Gavn kan høste i Himlen, naar vi fastholder Haabet og Troen; thi den, som saar sparsomt, skal ogsaa høste sparsomt, og den, som saar med Velsignelse, skal høste evigt Liv af Velsignelserne. Da nu Kirkeværgerne og det øvrige Sognefolk i St. Mariæ Menighed i Flensborg havde begyndt at nyopbygge en Kirke af Sten, kan de dog ikke selv fuldføre Kirken, med mindre de i nogen Maade bliver hjulpet med Gaver fra Kristi troende, da nævnte Kirke selv ingen Formue ejer, men skylder gode Menneskers særlige Gavnildhed, hvad den har. Vi vender os da med Bøn, Formaning og Opmuntring i Herren til eder alle, idet vi til eders Synders Forladelse paalægger eder, at I af de Goder, Gud har givet eder, barmhjertigt skal yde fromme Almisser og velbehagelige Kærlighedstjenester til nævnte Kirkes Bygning, for at ovennævnte Kirke ved eders Hjælp kan blive bygget færdig, og I ved disse og andre gode Gerninger, som Herren indgiver eder at gøre, kan opnaa den evige Saligheds Glæder. Men vi, som sætter vor Lid til den almægtige Guds Barmhjertighed og til hans salige Apostles, Peters og Paulus', Myndighed, eftergiver i Naade alle, som i Sandhed angrer og bekender deres Synder og har bidraget til nævnte Kirke, 40 Dage af den paalagte Bod.

Givet i min Celle, carsa insula kaldet, i det Herrens Aar 1284.«

Et lignende Brev udstedt af Biskop Bunde i Slesvig, er gaaet tabt, men at Aarhusbispen paa denne Maade har understøttet Kirkebygningen i Flensborg, er et talende Vidnesbyrd om, hvorledes Byen dengang var orienteret.



Istedløven paa den gamle Kirkegaard.

FLENSBORG SPROGET

AF DR. KARL N. BOCK

At give en fyldig Fremstilling af Flensborg-Sproget paa nogle faa Sider er en vanskelig Opgave; der skal derfor kun forsøges 1) at give en kort Fremstilling af de sproglige Forhold i Flensborg gennem Tiderne og 2) at belyse Flensborg-Sproget gennem et Par Dialektprøver*).

Dansk Sprog og dansk Nationalitet stod endnu omkring 1300 i fuld Kraft i Flensborg. Herom vidner den danske Bylov fra 1284 og den lidt yngre danske St. Knuds Gildeskraa. Fra den gamle Bylov, der er skrevet paa rent Dansk, stammer følgende Sprogprøve:

§ 27. *Um muk a bro.*

*Hwo sum legger sin muk a bro oc later thet ei burt føres innæn manæth. giald thre øræ penning til witæ.**)*

I St. Knuds Gildeskraa indledes Optegnelsen af Medlemmerne med Ordene: *Thet ære the, thær sarligh hawæ giwet theer giawe til sænte Knuts gilde.* — Baade de to nævnte danske Tekster og Flensborg-Haandskriftet af Jydske Lov viser gamle omlydte Nutidsformer *fær, gær, stær, hævær, slær, kymer* o. fl. (faar, gaar, staar, har, slaar, kommer), en gammel nordisk Ejendommelighed, som endnu findes bevaret paa norsk Landsmaal, paa Folkesproget i Aarhus-Eggen og især paa Sønderjydske.

Hvornaar Plattysk eller Nedertysk er blevet Talesprog i Flensborg, ved man intet sikkert om; derimod viser de gamle Dokumenter og Protokoller, at fra omkring Aaret 1400 er Nedertysk blevet det raadende Skriftsprog i Flensborg. Den gamle Bylov oversattes til Nedertysk, som efterstaaende Oversættelse af ovennævnte § 27 giver en Prøve paa:

§ 27. *Vmme mes vppe der straten vnde bruggen.*

*) De vigtigste benyttede Kilder: H. N. A. Jensen: Kirchliche Statistik des Herzogthums Schleswigs (1840). Allen: Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland (1857—58). Sach: Das Herzogtum Schleswig (1896—1907). P. K. Thorsen: Afhandlinger og Breve, I (1927). Otto Schütt: Die Geschichte der Schriftsprache im ehemaligen Amt und in der Stadt Flensburg (1919). Marius Kristensen: Sproget gennem Tiderne (Sønderjyllands Historie I, 1930). Karl N. Bock: Niederdeutsch auf dänischem Substrat (1933). SA = Wenkers Sprachatlas des Deutschen Reichs (Material und Karten in der »Zentralstelle für den Sprachatlas des Deutschen Reichs und deutsche Mundartenforschung«, Marburg).

**) P. G. Thorsen: De med Jydske Lov beslægtede Stadsretter for Slesvig, Flensborg, Aabenraa og Haderslev.

. *We synen mes lecht vppe syner straten vnde let ene nicht wech foren in eneme mante, de scal geuen deme vagede III öre pennynck.*

Det danske Skriftsprog havde hermed mistet sin Førstefødselsret i den gamle Købstad. Dette Forhold finder sin Forklaring i den stærke Tilflytning af hanseatiske Købmænd og tyske Haandværkere, der bevirkede, at Nedertysk blev almindeligt ved Siden af Dansk, idet den indvandrede fremmede Befolkning formaaede at opretholde sin Nationalitet. gennem Tiderne — altsaa modsat Udviklingen efter Hanseaternes Invasion i København og Bergen. Flensborg blev derved i Løbet af det 15. Aarhundrede en tvesproget By. Vel viser en Navnefortegnelse over flensborgske Hus- og Grundejere fra Aaret 1436, at den danske Befolkningsdel var langt den største, men til Gengæld havde det indvandrede tyske Mindretal af Borgere — sprogligt set — en begunstiget Stilling i Kraft af det hanseatiske Handelssprogs herskende Stilling i Datidens Nordeuropa og i Kraft af de slesviigske Hertugers Brug af Nedertysk som Regeringssprog. Det nedertyske Skriftsprog gjordes til Rets- og Forvaltningssprog i Flensborg og efter Reformationens Gennemførelse ogsaa til Kirkesprog. Nedertysken var altsaa blevet det »officielle« og »fine« Overklassesprog, og det stedgroede danske Bymaal var sunket ned til at blive en Almuedialekt. — Vel viser Dokumenterne et gennemgaaende rent Nedertysk af lybsk-nordneder-saksisk-østelbisk Karakter, men de fortæller os intet om Borgernes plattyske Talesprog. Trods Forvaltningens og de dannede og fine Samfundslags korrekte Nedertysk skabtes netop paa den Tid — gennem Almuens Sprogblanding — det gennem Tiderne saa berygtede flensborgske Plattysk. Allerede paa Reformationstiden havde Flensborg-Sproget et daarligt Ry; kendt er Christiern Pedersens Ytring om slet fordanskede Bøger: »Huad skulle wii gøre meth disse bøger, wii forstaa dem icke. Det er flensborgis Danske (thi man taler der Danske og tyske til hobe«).*) Tvesprogetheden havde altsaa ført til en sproglig Usikkerhed, især i det tillærte Sprog; dette gjaldt baade Plattysk og det senere Højtysk. Som Eksempel paa Datidens Misforstaaelse og Fordrejelse af danske Ord kan vi nævne det danske Ord *Angelbo*, som vi finder i *Angelbostrate*, der forvandskes til *Angelbuers'rate* og senere til *Angelborchstrate* (1546), der ligger til Grund for den nuværende Benævnelse *Angelburgerstrasse*.

Kort efter Reformationens Gennemførelse begyndte Højtysk, der som Luthers Sprog havde vundet frem som officielt Sprog i det nedertyske Nordtyskland, at fortrænge det nedertyske Skriftsprog i Flensborg. Det højtyske Skriftsprog kom fra København, idet der allerede kort efter 1530 sendtes kongelige Anordninger paa Højtysk til Flensborg. Byforvaltningen

*) Chr. Pedersens Danske Skrifter IV, 154.

og Domstolene fulgte lidt efter lidt det af Regeringen givne Eksempel. Mest Modstand mod det nye Skriftsprog ydede Kirken, hvor Plattysken først blev fortrængt af Højtysk omkring 1650. Dette Skriftsprogskifte betød et Tilbageslag for det plattyske Sprog i Flensborg, idet det — fortrængt af sin »finere« højtyske Søster — sank ned til at blive en Almuedialekt ligesom det gamle danske Bymaal. Men Dansk var endnu stadig det mest brugte Folkesprog i Samfundets jævneres Lag. Danckwerth*) skildrer i sin »Landbeschreibung« (1652) Sprogforholdene i Flensborg paa følgende Maade: »*In dieser Stadt, ob wol die meisten Bürger die Teutsche Sprache verstehen, und auch zu reden wissen, gestaltsam in den vornehmsten Kirchen zu S. Marien und S. Nicolai Hochdeutsch gepredigt wird, so redet doch das gemeine Volck, wie auch das Gesinde in den Häusern gemeinlich Dänisch, dann auch die gantze herumbbelegene Gegend sich der Dänischen Sprache gebrauchet. Es ist aber der Flensburger Teutsch, und Dänisch eines so gut wie das ander, die jenigen Personen ausgenommen so gestudieret oder gereiset haben.*«. Det jævneres Borgerskabs Sprog er altsaa i Almindelighed Dansk, omend de fleste Borgere forstaar Tysk. Dog er Byens Sprog stadig ligesaa daarligt som paa Chr. Pedersens Tid; thi »Flensborgernes tyske og danske Sprog er lige gode«, d. v. s. lige slette — en Dom, som Ole Borch og den kendte Flensborg-Rektor Johs. Møller (1691) har bekræftet. Flensborg var altsaa en tvesproget Ø i et dansk Sproghav, et Forhold, der holdt sig til ind i det 19. Aarhundrede. Først omkring 1800 slettedes nemlig den gamle Sproggrænse ved Sli-Danevirke, idet et af nedertysk Bysprog paavirket Plattysk begyndte at erobre Sydangel og Landsbyerne Nord for Danevirke, og samtidig havde den sproglige Udvikling i Flensborg ført til Nedertyskens Sejr i Byen. Men som Udgangspunkt for Plattysk paa Landet har Flensborg — modsat Husum, Bredsted og Slesvig — kun spillet en ubetydelig Rolle; thi ogsaa efter 1800 forstod alle eller saa godt som alle i Flensborg Egnens danske Folkemaal, og der taltes aldrig andet end Dansk med Bønderne, naar disse kom til Flensborg for at købe eller sælge. Endnu 1840 talte — ifølge Jensen — Borgerne i Flensborg Dansk med Landmanden, naar denne holdt fast ved sit Sprog. Men Landbefolkningen i Angel og Mellemslesvig holdt nu ikke længere fast ved sit jydsk Maal; thi netop i første Halvdel af det 19. Aarhundrede førte Tyskens dominerende Stilling som Rets-, Kirke- og Skolesprog og som det fine Sprog — *dat is so gemein un spreken Dänisch* og *he is en Bur, he sprikt Dänisch* —, den tiltagende økonomiske Orientering mod Syd og den national-politiske Udvikling i Forening til et Sprogskifte i Angel og Dele af Mel-

*) C. Danckwerth: *Neue Landesbeschreibung der zwey Herzogthümer Schleswig und Holstein*. 1652.

lemslesvig — en Udvikling, der har ført Sproggrænsen op til Flensborg-Læklinien. Men trods dette vil en sønderjydsk talende Nordslesviger endnu den Dag i Dag kunne blive betjent paa sit Sprog, naar han besøger Flensborgs gamle Forretninger.

Hvordan lyder saa Flensborg-Sproget — eller Flensborg-Sprogene? Først en Prøve paa Flensborgs plattyske Bymaal: 1) et Par Sætninger fra Prof. Wenkers Sprogatlas (SA) i Marburg: *De Föt dahn mi fei weh. — Du bist noch nich grot noch to, un drinken en Buddel Wien ut. — Oever Nacht is (hett) de Snee bi uns liggen bleven, äwer vun Morgen is 'n opdaut. — Können i nich noch en Ogenstëblick na uns tøyen, so gahn wi mit ju.* — 2) et Afsnit af et plattysk Brev, som Hjemmelsmanden til ovenstaaende plattyske Sætninger, Lærer J. J. Callsen, i Aaret 1880 sendte til Prof. Wenker i Marburg (Callsen fortæller i sit Brev om Oversættelsen af Wenkers 40 Sætninger og om en Flensborgers Syn paa sit Sprog):

As wi em dat flink harn vertellt, slog he en Hals up, un lacher na uns. »Na,« seern wi, »lach doch nich doorna!« »Ja,« seer he, »dat mut ick rein! Wikke wat, un sidden un brüen sick de Kopp mit! Wülln I so'n Snack to Papiers bringen? De Flensborcher hem ja gar keen Sprak! Hört doch mal, de Lüde hier dörch enanner snacken:

De Ene hett en s l i m m e, de Annere en b ö s e, un de Drürre en b o l l e n Hand; — De Hiere ward, de Dare blivt krank; — de Ene is gesund wesen un de Annere hett et wesen; — de Hiere hett ö h m e Föt, de dare d o h n de Föt w e h, de Drürre dohn se vul g a r f e i weh; — Een w i l l kamen, de Annere s c h a l l kamen un de Drürre ward kamen; — en Jung d ö r f nich utgahn för Vadde, de annere mag nich för Mudde un en Drürre s c h a l l nich för Grossmudde; — de ene Broder is fullen, de annere het fullen; — een Schipper reemt ju öwer in et Boot, de annere sett ju äwer; een Däne sett sin Sprak äwer in dütsch, de annere äwersett et; — de ene brukt Mund, de annere s c h e l l t; — de ene gift Hals, de annere prahl, bald lut un bald hoch; — een Köksch sengert de Grütt, de annere s w i e t 'n un en Drürre b r e n n t 'n an; — de ene sitt sin Unkel i s t o r b e n, de Dare sin Tante is oder hett d o d t b l e w e n un för sin Grossmudde i s o p l ö s t w o r d e n; — de ene sitt bi dat Disch, de annere bi de Disch; de ene sin Fru set de Kaffe an dat D i s c h, de annere u p d e D i s c h, un so kunn ick noch en Stunne bibliwen un tellen up.

Von so'n Snack ward een ja rein tumbig in'e Kopp. De dare Herr Dokter oder Professor hett ja ock nich enmal Tid to, un lesen all ju dwatsche Kram dör. Schull he so'n Brewe lesen vun all de Statschonen, he hett sick makt, so kehm he ja rein um en Hals. Wenn he will weten,

wodennig de Lüde hier spreken, so lat em sülm herkamen un hören dat, da hett he ock beten gut von.

Hvad fortæller saa disse Tekster os? 1) Nutidsformernes Flertalsendelse *-en* (f. Eks. *gahn, können, wülln, hem*) og de svage Datidsformer paa *-er* (*n*) (f. Eks. *lacher, seer, seern*) viser, at Flensborg Plattysk har sin Oprindelse i Middelalderens nedertyske Skriftsprog og ikke i det holstensk-plattyske Folkemaal, hvor Udsagnsordenes Nutidsformer ender paa *-el*, og Datidsformerne er uden Endelse. — 2) De mange danske Laaneord (f. Eks. *öhm, fei, bollen*), den stærkt dansk-paavirkede Ordstilling (især Konstruktionen med *un* — svarende til dansk *å = at* — i Stedet for med *to*, svarende til højtysk *zu*), Formen *'n* om Sneen og Grøden (af dansk *den* eller *'en*, modsat ægte Plattysk, der har *he* eller *se* om Ting), og Stedordet *I* (i Stedet for *Ji*), viser det danske Grundlag, hvorpaa Flensborg Plattysk er opstaaet. — I Udtalen viser *g* som *ch* (f. Eks. *chut, chrot*, god, stor) tilbage til det nedertyske Skriftsprog, mens det skarpe, ustemte *s* gaar tilbage til Dansk, der mangler det bløde, stemte tyske *s*. — Det plattyske Sprog i Flensborg er ikke et oprindeligt nedertysk Folkemaal — som Plattysken i Holsten og Egnen Syd for Danevirke —, men en »tillært« og af sin »jydske Arvesygdom« præget Bydialekt — en nedertysk Podekvist paa overvejende dansk Sprogstamme.

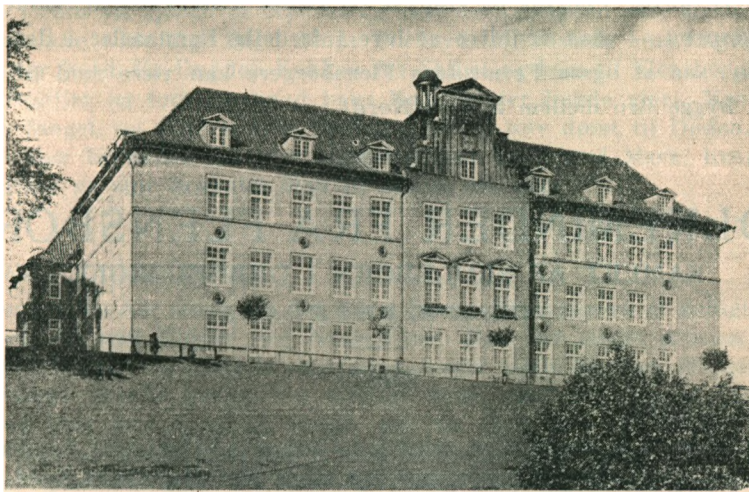
Det samme kan med en vis Ret siges om de indfødte, jævne Flensborgeres Højtysk, der gennem Byens Plattysk har overtaget de gamle nedarvede danske Paavirkninger, saa at vi i Flensborg Højtysk kan finde den samme danskpaavirkede Sætningskonstruktion som i de nordslesvigske Byers folkelige Højtysk. Lad os anføre et Par »berygtede« Sætninger fra Sach (III, 259): *Das soll ich schon tun* eller *Komm ein, mein Chute, und krieg dich was* eller en flensborgsk Dames Udtalelse om Kejserens Fødselsdag i Lyksborg: *Nein, mein Chute, man sollte doch meinen, sso ein wär'hoch genug ssu und ssehen ssu und kriegten sich was Warmes*. — Selvom den dygtige tyske Skoles korrigerende Indflydelse har gjort og vil gøre sig gældende, saa er Vejen til et korrekt Flensborg-Højtysk sikkert endnu meget lang.

Om Flensborgs danske Bymaal i de sidste Aarhundreder ved vi intet udover Gengivelsen af Fiskerkonernes Raab med *lawend Tåsk* (levende Torsk*), hvor Ordet *lawend* viser en Lydudvikling, som vi ogsaa finder i danske Laaneord i Byens Plattysk (f. Eks. *vraulich*, vrøvlet, *Traueln*, Trævler), og som minder om Udviklingen i Aabenraas danske Bymaal, hvor *ev, ov, øv* og *av* udtales som *aw* (*au*). Ifølge Meddelelse fra Magister Bjerrum mindes en i Engelsby ved Flensborg i Aaret 1847 født Mand Koner-

*) Slesvigske Provindsialefterretninger 1864, p. 614.

nes Raab og fortæller derom: *Væn di gik mæ Tåsk å Ga i æ Staj, så præ-l di: Vil I ha lawen Tå-sk?* Den typiske *aw*-Forbindelse viste sig ogsaa i *Raw* (Ræv), *Braw* (Brev), *skraw* (skrev), *Lawerda* (Lørdag). Dog vover Optegneren ikke at drage større Slutninger om Flensborgs gamle Bymaal paa Grundlag af det faatallige og usikre Materiale. — Den danske Dialekt, der høres i Flensborg, er vistnok uden Undtagelse nordslesvigsk Folkemaal.

Det danske Bymaals tragiske Skæbne i Flensborg finder sin Forklaring i den tidlige Fortrængning af det danske Skriftsprog. Den gensidige Paavirkning af Skriftsprog og Folkemaal — hvorom de indledende om-



Duborgskolen.

talte danske Flensborg-Dokumenter saa klart vidner — blev derved afbrudt. Byens danske Talesprog blev et Stedmaal, der savnede sit naturlige Rygstød, Forbindelsen med sit Kultursprog, og maatte derfor være dømt til at føre en haabløs Kamp mod det af et fint og mægtigt Skriftsprog fremhjulpede og beskyttede plattyske Talesprog. Kun i den lille Helligaandskirke fik det danske Bibelsprog Lov til at lyde gennem Tiderne.*) Men da Skolen havde fulgt det tyske Kirkesprog, maatte det danske Kirkesprog — et rodhugget Træ — komme til at føre en sygnende Tilværelse. Det danske Skolesprogs Oprejsning efter 1850 fulgtes af 1864. — Men trods al Modgang opgav det danske Skriftsprog ikke Flensborg; derom vidner Forholdene den Dag i Dag: den danske Gudstjeneste i Helligaandskirken, de mange Aargange af Flensborg Avis, Duborgskolens og den dansksprogede Kommuneskoles Arbejde og Biblioteket i Flensborghus med sine Tusinder af

*) H. F. Petersen: Danske i Sydslesvig (1933).

danske Bøger, der aldrig savner Læsere. — Det vragede danske Skriftsprog kom til at overleve det danske Bymaal, og det vil ogsaa i Fremtiden have sin Plads i Flensborg — og det ikke blot indenfor det danske Mindretals kulturelle Virksomhed, men ogsaa indenfor Byens Næringsliv; thi Grænsens Nærhed og det danske Skriftsprog i Nordslesvig gør og vil vedblivende gøre sig gældende i den driftige Handelsby; der fra gammel Tid har sat en Ære i at kunne betjene Kunderne fra Oplandet paa det Sprog, de ønsker.

Gid da de tre nærbeslægtede Flensborg-Sprog — Flertallets og Mindretallets Sprog: Plattysk og Højtysk og Dansk i Skikkelse af Sønderjydsk og Rigssprog — maa vedblive at leve i fredelig Forstaaelse i den gamle Fjordby, saa at ogsaa Fremtidens Flensborgere kan være med til sprogligt at bygge Bro mellem Syd og Nord!

FOLKEMINDER FRA FLENSBORG

SAMLET AF SKOLEBØRN I DUBORGSKOLEN

VED J. K. PETERSEN

SAGN

MORDERGRUBEN

Kløften, som Landevejen ved Frederikshøj gaar igennem, hedder Mordergruben, fordi der her for mange Aar siden blev begaaet et Mord.

E. Schmidt.

SKATTEN I DUBORG SLOT

Da der endnu stod to Stykker af Duborg Slot tilbage, gik en gammel Soldat Vagt der. En Nytaarsnat kom der en Dame og spurgte ham, om han vilde have mange Penge. Han sagde ja. Men, sagde hun, han skulde dele dem i tre Dele, en til de fattige, en til Kirken, og den tredie Del maatte han selv beholde. Det lovede han saa. Saa skulde han følge hende ned gennem en underjordisk Gang. Da han saa alle Pengene, tænkte han: Dem beholder du for dig selv! — Men da var de paa een Gang borte.

Sofie Rask.

MYTTERI

Det var i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede. Da gik der et stort Sejlskib ud fra Flensborg. Om Bord paa det var en Kaptajn, hans Kone og Barn, en Styrmand, syv Matroser og en Kok. Da de var ude i rum Sø, sprang Skibet læk. Hurtigt firede Matroserne Redningsbaaden ned, inden Kaptajnen kom til. Kokken sprang over Bord og vilde klamre sig til Baaden. Da tog Matroserne en Økse og huggede Hænderne af ham. Et andet Skib kom til og tog Kaptajnen med Kone og Barn om Bord; ogsaa Kokken fiskede de op. Baaden med Matroserne blev indhentet, og de blev alle

taget til Fange. Kaptajnen forlangte dem straffet, og de blev alle dømt til Døden. Paa Henrettelsesdagen blev de alle læsset bagvendt paa en almindelig Kærre og halshugget ude ved Hornskov lige uden for Flensborg. Den ene Matros var imidlertid uskyldig. Men da Benaadningen kom fra Kongen, var han netop blevet halshugget. Ved Grænsen af Jaruplund Mark staar der en Sten med Aarstallet.

Emanuel Kræfting (efter Bedstemoderen).

MYTTERIET NOK ENGANG

Engang sejlede et Skib ud af Flensborg Fjord. Mandskabet, som bestod af 12 Matros og en Kok, var meget utilfreds med Kaptajnen. Da de kom ud i rum Sø, gjorde de Mytteri og kastede Kaptajnen over Bord. Kokken, som ikke vilde tage Del i denne Forbrydelse, kastede kun Kaptajnens Tøfler over Bord. En Dag løb Kokken fra Skibet og kom til Flensborg. Han gik til Politiet og fortalte, hvad hans Kammerater havde gjort. Mandskabet blev fanget, og efter et kort Forhør blev de tolv dømt til Døden, men Kokken blev benaadet. De blev henrettet paa Jaruplund Mark, hvor der endnu staar en stor firkantet Sten til Minde om dem.

Henrik Lyers.

SLOTTET I FRUERSKOVEN

For mange Aar siden laa der ude i Søen i Fruerskoven et dejligt Slot. Der boede en ond Ridder ved Navn Flens. Han var meget grusom mod sine Undersaatter og plagede dem med meget store Skatter. Mangen en fattig Familie havde næppe det daglige Brød, men paa Slottet var der hver Dag Fest med Sang og Musik. Alle de Folk, der stod under ham, hadede ham og ønskede, at Slottet med Ridderen vilde synke i Vandet.

En Nytaarsnat var der som sædvanlig Dans og Musik paa Slottet. Men da Klokkeren slog 12, sank hele Slottet ned i Vandet. Der fortælles, at hver Nytaarsaften Klokkeren 12 rejser Slottet sig igen, og unge Jomfruer danser til Klokkeren 1, hvorefter Slottet synker ned igen.

Efter denne Ridder Flens skal Flensborg have Navn.

Christine Christensen.

TROLDSØ

I Troldsø var der engang en Ø, og paa denne laa der et Slot. Engang kom der mange Fjender og belejrede Slottet. Men pludselig gik Slottet under. Naar man vil have det op igen, skal man Nytaarsnat Kl. 12 løbe tre Gange rundt om Søen uden at aande, saa kommer Prinsen og Prinsessen op.

Alberta Nielsen.

FREDSHØJEN

Egnen omkring Fredshøjen var engang i Krig med Flensborg. Det kom til Vaabenstilstand, og begge Parter mødtes paa en Bakke. Her blev deforsonede, og derefter blev Stedet kaldt Fredshøjen. Der er nu en Kirkegaard.

Ludvig Lienhard.

RØVERNE VED KLUS

Imellem Klus og »Kleinsiedlung« har der i gamle Dage været en Kløft, og der har der boet nogle Røvere. De bandt lange Strikker over Vejen, og naar der kom en Vogn forbi, og Hestene stødte til Snoren, ringede det nede i Røverhulen, og saa kom Røverne ud. — En Vej derhenne hedder endnu »Bossenweg«.

Valter Marxen.

DEN BLAA SLANGE PAA DUBORG SLOT

I Ruinerne af Duborg Slot levede der engang en blaa Slange, som bar en lille Krone paa Hovedet. Den viste sig kun een Gang om Dagen, og det var et Øjeblik i Middagstimen. Den, der kunde fange den eller tage Kronen fra den, kunde blive lykkelig. Kongen vilde give ham 20,000 Daler Kurant; for den, der ejede Kronen, var forbundet med de evigt levende.

Ruth Axen.

FORTÆLLINGER OM FREDERIK DEN SYVENDE

FREDERIK DEN SYVENDE I BORGERFORENINGEN

Det var Natten oven paa et Gilde, at Frederik den Syvende og Grevinde Danner skulde sove i Borgerforeningen. Men den skrøbelige Seng kunde ikke holde til disse to svære Mennesker, og den knækkede sammen. Næste Formiddag fortalte Kongen det. Man spurgte saa, hvordan det var gaaet Grevinden, og Kongen svarede: »Hun sov som en Engel!«

Thomas Jessen.

FREDERIK DEN SYVENDE OG DEN FATTIGE KONE

Engang kom en fattigt klædt Kone vesterfra i sine Træsko til Lyksborg Slot. Vagtposten vilde ikke lade hende komme igennem, og hun lavede et frygteligt Spektakel. Kongen, der sejlede i en Baad paa Søen, saa Oprinet og raabte: »Lad Konen komme ind! Jeg skal straks komme!« Nu havde Konen fattet Mod, og idet hun gaar op i Slottet, stiller hun sine Træsko neden for Trappen og siger til Lakajen, at han skal passe godt paa dem. Saa kommer hun ind til Kongen. — »Goddag, Hr. Konge, men min Gud, hvor er De dog blevet tyk, siden jeg har set Dem sidst!« — »Ja,« svarer Kongen, »saadan Bestilling indbringer ogsaa noget!« — Endelig kommer Konen da frem med sit Ærinde. Hendes eneste Søn var blevet taget til Soldat, og hun kunde meget daarligt undvære ham. Kongen gav hendes Søn fri, og ved Bortgangen gav han hende 30 Specier. — Om Lakajen endnu stod og passede paa hendes Træsko, fortæller Historien ikke noget om.

Thomas Jessen.

FREDERIK DEN SYVENDE TIL SKYTTEFEST

Efter Skydningen i St. Knuds Gilde var Kong Frederik den Syvende til Bords med Aarets Skyttekonger, Kobbersmed Beyer. Denne skulde i Kraft af sin Kongeværdighed partere Stegen og vil — som Skik var — bruge sin

Dolk dertil. Men han kan ikke faa den trukket ud; den er rustet helt fast. Saa siger Kongen, der sidder ved hans højere Side: »Hr. Beyer, den kunde De da ogsaa have pudset lidt til dette Gilde!«

Thomas Jessen.

SPØGELSESFORTÆLLINGER

DEN SORTE MAND VED SØEN

Der var engang en Kone; hun boede nede ved Søen, der i gamle Dage var ved Mellemgade (Flensborg). Hver Aften, naar hun saa ud af Vinduet, steg der et sort Menneske op af Søen og gik tre Gange rundt om den. Da hun skulde dø, fortalte hun det til de Folk, der skulde bo der efter hende. Men de kunde ikke se ham; han kom ikke igen.

Louise Isop.

DAMEN I SILKEKJOLEN

Ved Marietrappen i Nørregade i Flensborg har der før staaet et gammelt Hus, og i det boede min Bedstefaders Ven. Til ham kom der hver Aften en Dame i Silkekjole. Hun maatte først gennem et Vaskehus og saa op ad en mørk Gang og op ad en Trappe. Hun kom hver Aften bestemt Kl. 12. Naar hun kom, sagde Manden altid: »Nu kommer hun!« Men Konen kunde ikke se Spøgelset. Naar det kom ind ad Døren, gik det altid hen til Mandens Seng og tog fat i hans Fødder. Konen stillede Sengen om, men det hjalp ikke; Spøgelset gik rundt om Konens Seng og hen til Mandens. Senere blev han syg og døde, og hans Kone flyttede hen i en anden Lejlighed. Saa blev Spøgelset borte.

Marie Nissen.

BORGMESTER POMMERING

Der har levet en Borgmester her i Flensborg ved Navn Peter Pommering. Han var saa haard og grusom. Der var en Pige, han godt kunde lide; men hun kunde ikke lide ham. Da lod han hende levende begrave i Nærheden af Konsulatet. Da Borgmesteren døde, fandt han ikke Ro i Graven, og saa gik han i Nørregravene og spøjte. Oppe ved Helligaandsgangen var der en stor Port; der gik Børnene og bankede paa og raabte: »Peter Pommering, kom ud!«

Magdalene Andresen.

SPØGELSET VED PAPIRFABRIKKEN

Papirfabrikkens tidligere Ejer, Hr. Walther, var gift med en meget onskabsfuld Kvinde. En Søndag Morgen, før hun gik i Kirke, bandt hun Tjenestepigen til en gloende Ovn. Da hun kom hjem, stod Skelettet endnu bundet til Ovnen. Det var hende ligegyldigt, om det stod der eller ej, men da hun saa til Hovedet — Tænderne var skinnende hvide — blev hun vred, tog en Stol og slog til Skelettet med den, idet hun sagde: »Tør du endnu staa og grine mig op i Ansigtet!«

Da hun døde, kunde hun ikke faa Ro i Graven. Hver Nat fra Kl. 12 til 1 kom hun og regerede frygteligt. Men mærkeligt nok gjorde hun ingen Mennesker Fortræd. Hun løb om mellem Træstakkene og væltede Borde og Bænke.

Omsider fik Arbejderne en Præst til at mane hende bort. Men hver Nytaarsnat kommer hun et Hanefjed nærmere til Papirmøllen, og naar hun naar den, skal den enten synke i Grus eller gaa op i Flammer.

NB. Papirmøllen er allerede brændt een Gang, og der siges, at Branden knytter sig til Sagnet.

Herman Hansen.

GAMMEL TRO

Hvidkaal skal plantes en Torsdag, hyppes tre Torsdage efter hinanden, og naar Hjertet begynder at lukke sig, skal der strøs Salt i tre Torsdage paa Rad.

Fru Berthelsen, Flensborg.

— Min Bedstemor har fortalt mig, at hvis man saa et Lys i Mosen, skulde der dø en. Var Lyset blaat, var det en Mand, var det rødt, en Kone.

Theodor Thomsen.

— Naar man gaar ud Juleaften med et hvidt Lagen over Hovedet og kigger ind ad Vinduet, da kan man se, hvem der skal dø i Løbet af det næste Aar. Han sidder da og spiser Grød med Skeen i Halsen.

Ludvig Lienhard.

ET EVENTYR

Der var engang en Prinsesse, der ikke maatte gaa i Skoven, for der var en Heks, og hun fortryllede Folk til andre Mennesker. Men Prinsessen kunde ikke holde det ud; hun tog Nøglen og laasede Porten op og løb ud. Portvogteren raabte efter hende; men hun vilde ikke høre. Hun gik helt dybt ind i Skoven. Der saa hun en Aa. Hun gik derhen og vilde drikke af Aaen; men da hun bøjede sig derover, saa hun sig selv, og hun sagde: »Nej, hvor er jeg smuk!« og bøjede sig endnu længere ned. Da faldt hendes Guldkrone af Hovedet, og hun begyndte at græde. I det samme begyndte det at tude, og der kom en gammel Kone og fortryllede hende til en gammel Bondepige. »Vil du med mig hjem og passe mine Faar?« sagde Konen til hende. Saa gik hun med og var hos Konen; men det var saadan en slem een.

En Dag lod Kongen bekendtgøre, at den, der kunde finde Prinsessen, skulde have hende til Gemalinde. En Kongesøn, som kom forbi Aaen i Skoven, saa noget lyst i Vandet. Da han saa, at det var Prinsessens Guldkrone, bragte han den til Kongen. Kongen tilkaldte alle unge Piger paa seksten Aar og sagde, at de skulde op paa Slottet og prøve Kronen. Der stod hele Gaarden fuld af Folk, som ikke kunde passe den. Da sagde en af dem: »Lad os dog hente den lille Pige, der gaar ude paa Marken og vogter Faar!« De hentede hende, og hun blev prøvet. De andre stod

ude i Gaarden og ventede; men hun kom ikke ud igen; thi da hun fik Kronen paa, blev hun forvandlet til en Prinsesse igen, og hun og Prinsen levede lykkeligt sammen.

Marie Wennrich.

EN FOLKEVISE

En vakker Ven jeg har udvalgt;
jeg elsked hende alt overalt.
∴ Jeg tænkte, at hun skulde vær' min Trøst,
og hvile hos mit unge Bryst. ∴,

En Aften jeg i Lunden gaar,
jeg gik og faldt saa mangen Taar;
∴ jeg tænkte paa min fagre Ven,
at vi nok snart skuld' ses igen. ∴:

En gammel Mand ved Vejen sad,
han sagde disse Ord for sandt:
∴: »Hør, hvorfor græder du, min Ven,
finder du slet ingen Trøst igen?« ∴:

Den Ven, som du nu tænkte paa,
hende skalst du aldrig, aldrig faa;
∴: for hun har faaet en anden kær,
og derfor du bortkastet er. ∴:

»Og hvis jeg hende ej skal faa,
saa rejser jeg saa langt herfra;
∴: jeg rejser lige til Amerika,
for aldrig mer at vend' tilbage. ∴:

Farvel, min Far, farvel, min Mor,
farvel, min Søster og min Bror,
farvel du min utrofast Ven,
vi ses vel snart engang igen,
farvel, du min utrofast Ven,
vi ses igen i Himmelen.«

Anton Derda.

Sdj. Maanedsskrift har tidligere bragt følgende Folkeminder fra Flensborg:

Sagn og Fortællinger: II 64, II 79, II 95, II 112, II 190, V 20 ff., V 59 ff.

Overtro: II 94 og 110.

Remser: II 61, III 10, IV 72, IX 80.

Gaader: II 61, II 78.

Ordsprog og Sæjer: III 30.

Folkeviser: IV 181.

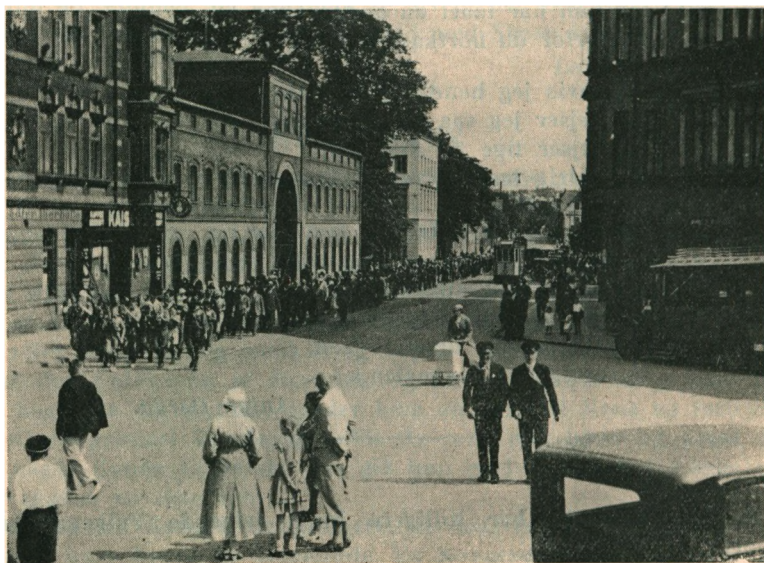
DANMARKS RIGES BREVE

Ved Historisk Fællesforenings Aarsmøde i Kolding holdt Dr. phil. Fru Lis Jacobsen et Foredrag, som vi vil have den Glæde i Løbet af Februar Maaned at sende vore Holdere i Særtryk.

Vi har endvidere truffet Aftale om senere at kunne sende Holderne Udgaven af de sønderjydske Breve fra Middelalderen som Gave fra Maanedsskriftet og er overbevist om, at de vil blive modtaget med Interesse som det værdifulde Kildestof til Sønderjyllands Historie, som allerede Fru Lis Jacobsens Foredrag viser, de er.

Naar vi først har kunnet sende Fischers Folkesagn og nu sender nye værdifulde Tillæg til Maanedsskriftet, skyldes det udelukkende vore Annonce-Indtægter, og vi skal derfor henlede Holderes og Læseres Opmærksomhed paa vore Omslagssider.

R e d.



Festtoget til det danske Aarsmøde i Flensborg.

LITTERATUR OM SØNDERJYLLAND

(FOREDRAG I SØNDERBORG 22. JANUAR 1935)
AF H. LAUSTEN - THOMSEN

»Hver alder har sin kamp, sin sejer, sine helte; sit
epos i sig selv.«

(Jens Baggesen: Min genganger og jeg selv.)

Emnet »Litteratur om Sønderjylland« frembyder to vanskeligheder for behandlingen. Det vil være aldeles umuligt at få mere end en brøkdel med af emnet, og der skal tages saa meget med, at behandlingen af det uundgaaeligt maa blive tør; der er endogså fare for, at det kan blive en kedelig opremsning af forfatternavne og bogtitler. Emnets store omfang betinges dels af, at landet er et grænseområde, hvor en udefra kommende kultur søger at fortrænge den oprindelige; der kommer angrebs- og forsvarsskrifter; hvad der skulde være ren videnskab, stilles i formålets tjeneste. Tendenser virker æggende og forvanskende, giver større rigdom og mindre tryghed over dele af den litteratur, jeg skal tale om. Litteratur betyder oprindeligt alt skrevet, alt, der er fremstillet ved hjælp af bogstaver, litteræ; jeg kan kun nævne en lille del deraf, især af topografisk og historisk litteratur, bøger om stedlige forhold og de dertil knyttede minder.

Området er Sønderjylland, landet imellem Kolding fjord og Ejderen, nu delt imellem to stater, fra gammel tid et bytte for strid imellem to folkeslag, og her tales kun om, hvad der er skrevet om landet imellem Kongeå og Flensborg fjord og kun ganske lidt om dansk litteratur om Sydslesvig og forhold dernede.

Endda er emnet for stort: Jeg må lade bøger og undersøgelser ganke ligge, der med fuld ret kunde kalde på mange danske menneskers interesse i øjeblikket. Her er begrænsningens kunst det vanskelige. Naturligvis er der i enhver Danmarkshistorie og i, hvad der fra tysk side er skrevet om Schleswig-Holstein, tit også om hansestæderne o. s. fr. taget hensyn til sønderjydsk historie; det vil der her ikke kunne henvises til, så lidt som der kan gives en nærmere omtale af den »S ø n d e r j y l l a n d s h i s t o r i e« eller den »Geschich-

te Schleswig-Holsteins« ved P a u l s og S c h e e l, der er ved at udkomme. Kun må der aller først fremhæves, at den »Sønderjyllands historie«, der kommer i disse år under redaktion af Vilh. la Cour, Knud Fabricius, Holger Hjelholt og Hans Lund, synes at blive det naturlige udgangspunkt for enhver dansk syslen med vor landsdels historie, selv om den på mange steder ikke bliver det sidste ord i sagen.

Den begynder med et afsnit om »Landets tilblivelse« af Knud Jensen, og i litteraturfortegnelsen til dette henvises bl. a. til det andet store værk vi efter genforeningen har fået om Sønderjylland: T r a p : D a n m a r k, IX bind. Sønderjylland, der er som en stor guldgrube for den, der vil vide besked med enkeltheder i vor historie. Disse to værker må nævnes aller først, de giver grundlaget.

Naturligvis er de ikke det ældste om vor landsdel, det aller ældste er skrevet i guld, derefter det næste i sten. Først er der guldhornets indskrift »Ek hlewagastiR holtinaR horna tawido«, hvis første bogstav »e« taler om nordisk sprog i modsætning til tysk i; O l e W o r m s »De aureo cornu« 1641 giver den første fremstilling af det første fund og prøver at tyde dets billeder. Provsten i Åbenrå T r u e l s (Thorgillus) A r n k i e l giver 1702 i sin »Cimbrische Heyden-Religion« og »Cimbrisch Gulden Heyden Horn« en underlig labscovs af omfattende kundskaber og mærkelig sammenstillingsevne. Af de bøger, der senere behandler emnet, må nævnes: P. E. M ü l l e r: Antikvarisk Undersøgelse over de ved Gallehuus fundne Guldhorn (1806) og P. L a u r i d s e n s afhandling i Årbøger for nordisk oldkyndighed og historie 1908. Det betydeligste danske tydningsforsøg er af A x e l O l r i k i »Danske Studier« 1919. I H å n d b o g i d e t n o r d s l e s v i g s k e S p ø r g s m å l s H i s t o r i e, udgivet 1901 af Fr. v. J e s s e n, et udmærket værk at slå efter i, har L. W i m m e r skrevet om guldhornene, og hans bøger om oldtidsmindesmærker må jo nævnes i første række: Sønderjyllands historiske Runemindesmærker 1892, ved siden deraf W o r s a e : Om Slesvig eller Sønderjyllands Oldtidsminder 1865 og adjunkt C o n r. E n g e l h a r d t s: Thorsbjerg Mosefund 1863. Og så kan man jo søge i tidsskrifter. Iblandt disse må jeg naturligvis først nævne »S ø n d e r j y d s k e A a r b ø g e r«, der efter tilskyndelse af A. D. J ø r g e n s e n begyndte at udkomme i 1889 under redaktion af Gustav Johannsen, P. Skau og H. P. Hanssen, og hvori vor store historiker A. D. J ø r g e n s e n har været en flittig medarbejder. Ungdom må dog naturligt søge til hans »40 Fortællinger« og til hans samlede Værker for at lære ham helt at kende. Hans historieforsk-

ning og historieskrivning har været underligt levende i Sønderjylland i svundne slægtled og er vel værd at ty til endnu. Og i Årbøgerne har P. Lauridsen fra Jegerup skrevet, hvis »Da Sønderjylland vaagnede« kan nævnes ved siden af A. D. Jørgensens bøger. Sønderj. Aarbøger er i dag medlemsskrift for »Historisk samfund f. Sønderjylland«, der ogsaa udgiver det mere lettilgængeligt holdte »Sønderjyds k M a a n e d s s k r i f t«. Men jeg har jo her ogsaa grund til at nævne ældre tidsskrifter: »Staat sbürgerliches Magazin«, »Schl. Holst. Lauenburgische Provinzialberichte« og de fire bind »Slesvigske Provindsialefterretninger« fra 1860. Desuden er der naturligvis tilsvarende tyske tidsskrifter som »Zeitschrift der Gesellschaft f. Schlesw. Holst. Geschichte«, og »Nordelbingien«, medens det populære »Die Heimat« fra Kiel undertiden har mere tendens end historisk værdi.

Den gang, guldhornene lagdes i muld, har sproget nok endnu været urnordisk, skellet mod Angler næppe til stede og mod Sakser ikke så skarpt som senere. Det danske sprog i Sønderjylland udvikler sig dog kort tid derefter. Med hensyn til dettes studium må der henvises til Outzen og Werlauffs prisskrifter fra 1819; Lyngby: Sønderjysk Sproglære 1858; Hagerup: Det danske Sprog i Angel 1854; P. K. Thorsens Afhandlinger vedrørende Sønderjylland; Otto Schütt: Geschichte der Schriftsprache im ehemaligen Amt u. in der Stadt Flensburg 1919; især må dog fremhæves: Det danske Sprogs Historie af C. F. Allen 1857 og præsten i Burkal Johannes Kok: Det danske Folkesprog i Sønderjylland 1867.

Den politiske historie tager sit udspring fra Slesvig-Hedeby. Professor Scheel og P. Paulsen fra Vestered har udgivet de dokumenter, der belyser denne tids historie under ordtaget »Haithabu«. Det er Hedeby i gammel form, de herrer er ikke fulgt med i sønderjyds k sprogudvikling; men udgaven er alligevel god. I spørgsmålet Hedeby og Danevirke må nævnes C. C. Lorenzens afhandlinger i »Historisk Archiv« i halvfjerdserne i forrige århundrede. Han var adjunkt ved domskolen i Slesvig — forøvrigt sammen med topografen I. N. Schmidt (Slesvig — Land og Folk), der ligger på Tinglev kirkegaard — Lorenzen var en flittig skønlitterær og historisk forfatter; hans »Fortællinger og Sagn fra Sønderjylland« er værd at huske. Der er få tidsrum i vor historie, der er så bredt og tit behandlet af videnskaben som dette, og vor tids udgravninger bringer os stadig ny kundskab om Hedeby. Fra tysk

side er der bl. a. den haderslevske professor Aug. Sachs »Geschichte der Stadt Schleswig« 1875, og »Das Herzogtum Schleswig« 1899, Philippsen & Sünksen: »Das Danewerk« 1907, fra svensk afhandling af Elis Wadstein, Sune Lindqvist, Curt Weibull i Lund og af Per Wieselgreen ved universitetet i Tartu (Dorpat) i Estland, fra dansk side: Johannes Steenstrup: Danmarks Sydgrænse 1900; Vilh. la Cour: Danevirke og kampene på vor sydgrænse 1917, og Lis Jacobsens morsomme: »Svenskevældets fald« 1929.

Det er emner fra de tider, da det danske folk opstaar; tidligere har der ligget tidsrum uden tydeligt skel imellem nordiske folk, endnu før uden skarpe skillelinjer mellem dansk og dets naboer. En gang i en fjern oldtid har folkene indenfor den gottonske folkestamme forstået hverandre; men så er vejene skiltes ad. Sprog-historien viser udviklingen og dennes resultat. Granskning af runeindskrifter har ført os et stykke tilbage ad denne vej. Stednavnes oprindelse ligger også forud for den tid, vi har klart belyst med skriftlige beretninger, men deres tale er dog dansk indtil Slī og dybt ind øst for Husum. Stednavneudvalgets »Sønderjyske stednavne«, der hidtil har behandlet Tønder og dele af Åbenrå amt, er her et kildeskrift af enestaaende værdi. —

Med hensyn til Ansgar og kristendommens indførelse må især henvises til F. Wedel: Den sønderj. Kirkes Historie indtil Reformationen og til A. D. Jørgensen: Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling; men også her er der fra svensk side ydet gode historiske Undersøgelser, især af Lauritz og Curt Weibull i Lund og af Elis Wadstein.

Snart når vi nu også hen til en tid, hvorfra vi har skrevne historiske beretninger, Adam af Bremens historie, Helmolds slavekrønike, helgenhistorier, årbøger, byretter o. l., jordebøger, klosterregistre; det bliver umuligt at tage alt med. Lad os først af vor tids behandling af disse emner nævne: Hans Olrik: Knud Lavards Liv og Gerning; Johs. Steenstrup: Venderne og de danske; Kr. Erslev: Valdemarernes Storhedstid.

Fra selve tiden må først nævnes Saksø, det enestaaende historiske værk, hvis rigdom synes uudtømmelig, og den omtrent samtidige Kong Valdemars Jordbog, der efter i århundreder at have hvilet i svensk bogsamling, er blevet et kildeskrift for nord-europæisk historie som kun yderst få, og atter og atter er blevet undersøgt og behandlet af nordiske historikere. Sidst har dr. Paul Johansen i Tallinn i to tykke bind behandlet et enkelt afsnit af

bogen »Estlandslisten«. Den sønderjydske del er endnu ikke indgående og grundigt behandlet fra dansk side. Omtrent i samme tid opstår *Løgumklosterbrevbog*, udgivet langt senere af Langebek, omfattende munkenes korrespondance i broget skifte fra lätin til dansk og plattysk og indeholdende et vældigt endnu langtfra udnyttet stof til Sønderjyllands historie. Det samme gælder klosterets dødebog og de Ribe kannikers optegnelser »*Ribe Oldemoder*«.

Fra 13. århundrede er der to årbøger at nævne: *Den slesvigske årbog*, hvoraf vi kun har et flygtigt udtog ved *Anders Sørensen Vedel* af »den gamle Rolle, som kom aff Soer«, og *Ryd årbogen*, hvori en god dansk munk fra Ryd, nu Lyksborg, fortæller om grænsekamp, fra den gang Kovirke byggedes, til hertug Valdemar bryder Gottorp ned, der var som lås og slå for hele Danmark. Ved Valdemar Sejrs død skriver han: »Da faldt i sandhed kronen af de danskes hoved«.

Der er på dette tidspunkt ikke tvivl om nationaliteten ved Flensborg fjord. Selve byens skrå af 1284 er naturligvis på dansk:

»Hær byriæs bymens skra af flænsborgh. Fra wors hærræ aar thusænd wintær oc tuhundræth fyrsin tiughæ og fyrræ wintær, a fyrmer wor frugh aftæn, aldærmen oc rathmen oc ollæ bymen i flænsborgh lotæ scriuæ thinnæ scra, thær hærtugh woldemar af iutland gaf them oc ståthfæst mæth sin naath oc wold, for thi at the hafth ey fyr stathæligh scra.«

Slesvigs gamle stadsret er vel ældre, fra 1200—1202, men overleveret på latin, og *Åbenrå stadsret*, der angives fra samme år som Flensborgs, er overleveret på plattysk, og den er ikke nedskrevet samtidigt. Skråen er udstedt på latin og stadfæstet af hertug Valdemar 1. maj 1335. *Haderslev* fik sin formelig udstedte stadsret i 1292, men enkelte bestemmelser i den går utvivlsomt over 100 år længere tilbage, således § 8:

»Um Byrett.

Engi Mand ma bryte Hellecht med nogerhande gierning, uthen den Dag, Viti og Modesti, ther Kunning wand Røe.« Det er genforeningsdagen, den dag da Kong Valdemar vandt Rygen, der allerede i fjern fortid var festdag i Sønderjylland.

Disse stadsretter er udgivne på en ypperlig måde 1855 af P. G. *Thorsen*.

Der er ikke meget af skriftlig overlevering fra Sønderjylland i de følgende århundreder. *Løgumklosterbrevbog* føres videre op til reformationen. Fra midt i femtende er der udgivet en række vær-

difulde skatte- og jordebøger ved F. F a l k e n s t j e r n e og A n n a H u d e; men for tiden fra 1300 til efter reformationstiden må vi ellers ty til udgaver af dokumenter og breve for at få første håndsviden, og dem er der mange af. Med glæde imødeser vi på dette område Det danske litteraturselskabs udgave af Danmarks Riges middelalderbreve, som fru L i s J a c o b s e n har gjort rede for, og hvis sønderjydske stof i dansk oversættelse, hvor der er tale om latin eller tysk, vil blive udsendt med »Sønderjydske Maanedsskrift«.

Der er også i vor tid kun skrevet lidt om dette tidsrum i vor historie; nævnes må dog K r. E r s l e v s bøger om Dronning Margrete og om Erik af Pommern. Ellers er det tidsskriftartikler og mere omfattende skildringer af dansk historie, vi må søge til. Dog er der ikke så lidt rent kulturhistorisk stof, for det meste dog behandlet i længere sammenhæng. Der kan peges på f. eks. C. N y r o p: Danske gilde- og lavsskråer fra middelalderen, M. M a c k e p r a n g: Dansk Købstadsstyre (1900) og H u g o M a t t h i e s s e n s bøger, især »Hærvejen«. Endvidere er fra selve tiden H o l s t e n e r p r æ s t e n s K r ø n i k e, som er samtidig med Erik af Pommern, oversat af Anna Hude 1903.

I det 16. århundrede møder vi en ny og frisk historisk interesse. Ikke blot udgiver K r. P e d e r s e n Sakse, men vi møder mænd som V e d e l, der oversætter hans store værk, og A r i l d H u i t f e l d t, der fortsætter det. Ribe bliver et helt midtpunkt for historiegranskning; her sidder både T h o m a s K n u d s e n fra Hygum, Peder Hegelund, Svaning, og ude på Liljebjerget selve A n d e r s S ø r e n s e n V e d e l. I Sønderjylland udgiver den sidste kongelige danske astrolog N i e l s H e l l e v a d (1564—1634) i 44 år sin almanak og en række historiske skrifter, og i Slesvig by sidder P o u l C y p r æ u s (1536—1607) og gransker i det gamle bispearkiv; han er Gottorpernes mand, men han forstår at værdsætte overleveringer. Han skrev en bispehistorie, først senere udgivet af sønnen Johan Adolf Cypræus. I Slesvigs historie, »Historia Slesvicensis«, skriver han bl. a.:

»Så længe der endnu er spor tilbage af dette værk (Danevirke), skal ingen glemsel udslette deres navne, som grundlagde og bevarede det; men den efterslægt skal dadles, som tillod, at vold og mur ødelagdes, da man dog havde kunnet og burdet bevare det uskadt uden udgifter eller arbejde«.

Midt i 17. århundrede, 1652, udkommer borgmesteren i Husum C a s p a r D a n c k w e r t h s »Neue Landesbeschreibung« med J o h a n n e s M e y e r s Kort, et værk af stor og blivende betydning.

For første gang prøver forfattere at give et fuldstændigt og sammenhængende billede af en landsdels udvikling og tilstand. Det er vor første topografi, en smuk forløber for vor tids »Trap«. Få år senere (1666) kommer H e i m r e i c h s Nord-fresische Chronik. Vi er nu så langt fremme i tiden, at arkiverne giver emne nok både til almen-, til lokal- og personhistoriske undersøgelser. Både i universitetsarkivet i Kiel, i det Kgl. bibliotek i København, i rigsarkivet og ved vore landsarkiver er der rige skatte at finde frem for granskere. Det nyeste af vore landsarkiver, det i Åbenrå, er vel værd at aflægge et besøg. Det er ikke kun et gemmested for gamle papirer, det er en studieplads, hvor man både kan finde studie-emne og studie-vejledning, og ethvert historisk studium vil i noget mon være bestemt af arkivernes beholdning og af bibliotekernes hjælpemidler.

I 1690 fødtes i præstegården i Karlum den senere professor A n d r e a s H o j e r, † 1739, opdraget i præstegården i Løjt; i den Holstein-Ledreborgske manuskriptsamling findes en stor del af hans historiske samlinger, medens en hel række bind fra hans hånd endnu ligger utrykte i gehejmearkivet.

E r i k P o n t o p p i d a n er 8 år yngre end Hojer, fra 1723—34 præst på Als, 1748—55 biskop i Bergen. Han har skrevet en mængde historiske og religiøse bøger, hvoraf her først skal nævnes afhandlingen i første bind af videnskabernes selskabs skrifter: »Om det danske Sprogs Skiæbne og forrige saavel som nærværende Tilstand udi Sønder-Jylland eller Førstendømmet Slesvig«, »Annales ecclesiae Danicæ«, s: Den danske kirkes årbøger, hvor der især i 3. og 4. bind gives mange oplysninger fra Sønderjylland, og hans store »Danske Atlas«, hvoraf han blev færdig med 3 bind. Det syvende bind (1781), der skyldes den flittige samler og udgiver studiosus J a c o b L a n g e b e k (1719—75), fortæller om Sønderjylland. Dennes storværk er ellers 9 bind »S c r i p t o r e s r e r u m D a n i c a r u m«, hvorved han frelste vore værdifuldeste håndskrifter fra tidligere tid — deriblandt Løgumklosters brevbog og dødebog.

Der blomstrer i dette århundrede en værdifuld lokalhistorie frem. P e d e r T e r p a g e r i Ribe udgiver Ripæ Cimbricæ; J o h . M o l l e r i Flensborg udgav den store »Cimbricæ litterata«, O. H. M o l l e r skrev personalhistoriske og topografiske afhandlinger, og G e o r g C l æ d e n udsendte »Monumenta Flensburgensia«. Det synes at være en af sønderjydsk historisk arbejdes nærmest liggende opgaver at gøre disse værker eller i det mindste dele af dem lettere tilgængelige ved kommenterede udgaver på dansk. A r n k i e l i Åbenrå er allerede nævnt. Historiske samlere i Slesvig var R e i n -

both og Ulrich Petersen, der i sin bog om Slesvig by især støtter sig til en ældre af Niels Hellevad, og Noodt udgav bl. a. 1744: Beiträge zur Erläuterung der Civil-Kirchen- u. Gelehrten-Historie der Herzogthümer Schleswig und Holstein. I Husum skrev Johann Lass og J. M. Krafft om deres by og førte således traditionen videre fra Danckwerths tid.

På tysk udkom 1710 Indledning til den slesvig-holsteenske historie i 7 bind af professor i Kiel Adam Henrik Lackmann og 1775 professor udi Verdsligviisdommen, Talekonsten og Historien ved Universitetet i Kiel Wilhelm Ernst Christiani: Hertugdømmene Slesvigs og Holsteens Historie.

I 1774 udkommer Johan Arndt Dysse: Forsøg til en Indenlands Rejse og 1775 P. Rother: Samlinger til Haderslev Amts Beskrivelse. De følges 1815 af Knud Aagaard: Beskrivelse over Tørning Lehn, tre gode bøger fra den vågnende nationalitetstankes første dage. De er fulgt af bøger af pastor Lastrup og for få år siden af en sydfra indvandret lærer Achelis. Ribes historieskriver blev overlærer Kinch, hvis værk er videreført af Hugo Mathiesen.

Om Tønder skrev 1861 provst Carstens, om Tønder amt 1906 seminarielærer Ottse, begge på tysk. Også på tysk er præsten C. Rolf: Geschichte des Kirchspiels und Fleckens Hoyer 1926. Flensborgs historie er op imod og i vor tid behandlet af C. C. A. Holdt, Chr. Voigt og professor Graef, og der foreligger 2 bind dokumenter fra byens historie ved Seidelin; Åbenrå var emnet for en Række afhandlinger i Schlesw. Holst. Lauenburg. Provinzialberichte 1789—91, men har ellers først for et par år siden fundet sin historieskriver i W. Marstrand, der ligeledes for ganske nylig har behandlet Flensborgs aller ældste historie. Om Sønderborgs historie findes der næppe nogen samlet fremstilling, men der foreligger talrige afhandlinger, bl. a. i »Heimatsblätter für den Kreis Sonderburg«. Ude fra Sønderborg amt bør nævnes en afhandling af agrarhistorikeren Georg Hanssen: Landwirtschaftliche Zustände früherer Zeiten auf der Halbinsel Sundewitt, H. Ussing: Det gamle Als 1926 og J. Hanssen: Die Flurverfassungen der Dörfer auf der Insel Alsen im 17. u. 18. Jahrhundert.

H. V. Clausens rejsehåndbog Sønderjylland er jo på sit område enestaaende. Desuden må her nævnes det ældre og meget omfattende værk af Mejborg om Slesvigske Bøndergårde. Caroline Andersens bog om Gram foreligger kun som privattryk.

Om retsforhold er endnu v. Steemanns Geschichte des öffent-

lichen u. Privatrechts des Herzogthums Schleswig af 1860 det betydeligste. Om kirkelige forhold har vi H. N. A. J e n s e n : Versuch einer kirchlichen Statistik des Herzogthums Schleswig I—IV 1840—42 og en præstefortegnelse fra de sidste år af kommunelæge A r e n d s i Odsherred. Missionær J o n a s B r o d e r s e n fra herrnhutternes menighed i Christiansfeld har samlet en masse stof til en kristelig bevægelses historie i »Fra gamle Dage«.

Om kunst har vi bl. a. bøger af M a c k e p r a n g om de middelalderlige landsbykirker, af S a u e r m a n n om døbefonter, af R. H a u p t : Die Bau- und Kunstdenkmäler d. Prov. Schleswig-Holstein 1887—89 og arkitekt S m i d t s pragtfulde bog om Løgum kloster.

Af litteratur om Sønderjyllands almindelige, politiske historie i 18. århundred er der kun lidet at nævne. Det holstenske »Die Herzogthümer Schleswig-Holstein und die Neuzeit« af H e d e m a n n - H e e s p e n er et af de betydeligste værker om denne tid, desuden har hertugdømmets indlemmelse under kronen i 1721 fremkaldt en del litteratur, hvoraf E r s l e v s bog er den betydeligste.

Ellers må vi helt op til nationalitetstankens fremkomst for godt 100 år siden, inden vi møder en tid, der både bringer en nationalpolitisk historie og bliver udførligt behandlet af senere historie. Der er der en lille bog på 59 sider, der må nævnes frem for alle andre, professor C h r. P a u l s e n s »Det danske Sprog i Hertugdømmet Slesvig«, udgivet 1837 til en pris af 12 Skilling, den, der slutter:

»Det kan ikke være en Regjering ligegyldigt, om Kjærligheden til det fædrene Sprog, der hører til de bedste Følelser i et Folk, og er uadskillelig fra Nationalaand og Fædrelandssind, gaaer i Arv fra Slægt til Slægt, eller om den hentæres og uddøer af Mangel paa fornøden Pleie.«

Ved siden af P. Lauridsens store værk blegner dog ellers det meste. Lad mig fra selve tiden nævne biografier skrevne af H. N. C l a u s e n om Chr. Paulsen, af L a u r i d s S k a u om Hans Nissen af Hammelev og P. Hiort Lorenzen. Laurids Skaus egen historie er skrevet af præsten M ø r k - H a n s e n, pastor H e r t e l s i M o l t r u p af sønnen Ludvig H., og en af sønderjydsk histories skønneste personskildringer er den, J o h a n O t t o s e n om ved århundredskiftet gav af P. Hiort Lorenzen. Chr. Flor har først for få år siden fundet sin skildrer i Th. R o u s t. Skamlingsbankefesterne er udførligt tegnede af K a r l H e d e, hvis borgerlige Navn var Davidsen.

Nationalbevægelsen, treårskrigen bringer en rig litteratur, »Dannevirke« begynder at komme i 1838, krigsskildringerne fra de sles-

vigske krige skal jeg slet ikke nævne; men nu kommer en tid, der er behandlet tit og indtrængende i utalte tidsskrift- og dagbladsartikler. Lad mig dog nævne de værdifulde 4 bind »Antislesvigholstenske fragmenter«, der fra 1848—51 udgives af professor A. F. Krieger, og Kr. Erslevs afhandling om Augustenborgernes arveret.

Jo nærmere vi kommer op imod vor egen tid, des mere må vi ty til dagens litteratur, »Dannevirke« og de dagblade, der fulgte efter dette, des tyndere sået bliver den sammenhængende behandling af det enkelte tidsrum i historien. Der opstår småpiecer og enkelt-afhandlinger og udkommer enkeltmands-erindringer.

Bøger af Orla Lehmann, Krieger og Madvig (Den nationale Politik) må rådspørges om dette tidsrum, Blaunfeldts minder fra Hütten herred og Mallings fra Husum, H. F. Fejlbjergs »Fra heden«, der fortæller om Valsbøl sogn, og adskillige fordrevne præsters og andre embedsmænds minder, lette at finde i »Sønderjydske Årbøger« og andre tidsskrifter.

Fra samme tid er også J. Koks samling af Danske ordsprog og Allens lille bog om sprog- og folkeejendommeligheder.

Fra krigstiden har vi provst Høyer Møller (En gammel feltpræsts) ypperlige bøger, og Axel Linvald har samlet værdifuldt stof i »Stemninger og tilstande i Sønderjylland ved krigens udbrud 1864«, medens landets afståelse til Prøjsen-Østrig ellers synes at have virket ganske lammende på al historieoptegnelse i det fraskilte land. Først efter genforeningen har professor Aage Friis udgivet 3 store bind aktstykker om »Det nordslesvigske spørgsmål« på den tid. Ellers har vi kun lidt at henvise til fra årene 1864—89, gamle P. Skaus minder, pastor J. Johansen: Oplevelser i Sønderjylland, småbøger af pastor Mørk-Hansen, Hiort-Lorenzen: Erindringer fra Sønderjylland, nogle populære småskrifter af præsten Hans Kau og af Karl Hede, der er ikke meget; men A. D. Jørgensen er i virksomhed, han fremkalder »Sønderjydske Aarbøger«, han skriver i dem, han danner skole, hans »Fyrretyve fortællinger af fædrelandets historie« spredes i store oplag af sprogforeningen. Et stort og værdifuldt special-værk, skrevet i udlændighedstiden, er også C. F. Sommers bog om »Slægten Astrup« i Sønderjylland og i Norge.

Hvor småt det er i udlændighedstiden, vil De høre af, at jeg kun nævner seks bøger: Morten Eskesens brede fortælling om »Hans Krügers saga«, R. P. Rossens »Sønderjyllands historie i omrids«, Redaktør Jessens artikler og Vilh. la Cours lille

levnedstegning af ham, H. R o s e n d a l »Træk af danskhedens historie i Sønderjylland« og M. M a c k e p r a n g s »Nordslesvig«. Især de to sidstnævnte er gode at søge tilbage til, men vil man sætte sig ind i dette afsnit af vor landsdels historie, kan man lige så lidt nøjes med dem som med 5. bind af den ny »Sønderjyllands historie, Tidsrummet 1864—1920«. Så må man gå til H. P. H a n s s e n s 8 store bind. Så kommer man ikke uden om at søge til kilderne: arkiver, dagblade, småpiecer. Så slår det almindelige centralbiblioteks bøger naturligvis ikke til. Hvor gode og righoldige de sammenfattende fremstillinger er, så ligger den tid os så nær, at en skildring fra disse år nødvendigvis må præges af forfatterens egen stilling til det oplevede. Selv om man søger sandhed, er det ikke altid givet, at man fuldt forstår at se og optage den. Men selve det at søge er det værdifuldeste.

Genforeningens lykke bragte også bogstrømmen til at flyde, festskrifter, historiske fortællinger af yderst skiftende værdi, og efter den er der kommet lange rækker af bøger fra og om Sønderjylland, topografiske og historiske, almindelige fremstillinger og særbehandlinger, som ikke skal nævnes her.

Der har her kun kunnet fremdrages en del af litteraturen, og det har ifølge emnets natur endda måttet blive ensidigt.

Det har dog sikkert givet indtryk af en rig og fyldig litteratur, selv om også hullerne vil være lette at se. Der er gransket og skrevet, der er plads til megen ny granskning og fortælling på dette område. Daglig vokser emnet, stadig kalder nye enkeltheder på ny behandling, fordi det er selve livet, der er emnet, landets og folkets udvikling og skiftende kår, vore forfædres og vor egen skæbne.

Den må granskes, og mindet må bevares. — Om det bliver et godt og værdigt minde, afhænger af vor færd, om vi kan øve den, så den naturligt og værdifuldt kan føjes til vore fædres og en gang nævnes sammen med den som god dansk gerning i Sønderjylland. At øve den er vor sag, og øver vi den på rette vis, vil danske historikere aldrig savnes til at optegne også vort slægtleds skæbne og vor indsats i det danske folks liv.

Sammenhængen slipper ikke, vi er bundne af tidligere tiders oplevelser; sandfærdigt og upartisk at søge viden om dem og deraf drage lære for vor egen gerning, er et arbejde, vi ikke må lade ligge ugjort; men stiller vi det i en åndelig opfattelses tjeneste, religiøst, nationalt, politisk, gør vi arbejdet mindre og ringere. Det må ingen anden herre, intet andet mål have end sandheds erkendelse. Thi ingen lov er jævngod at følge som sandhed.

DEN GAMLE KLAGESANG

fra 1718, der aftrykkes her, er venligst meddelt Maanedsskriftet af Herning Museum:

En kort sammendragen Beretning/ Saavel om den første

Den 24. Dec. 1717.

Som den sidste endnu forfærdeligere

Vand = Flod /

Den 25 Febr. 1718.

Ved hvilken Gud efter sin u-randsjagelig
Retfærdighed mange Lænder / Stæder / Byer oc
Sognehiem søgte / oc somme af dem plat ødelagt;
Saa som icke allene i Landet Hadelen 309 Menni-
sker / 1369 heste / 6232 Stycker Horn = Qvæg / 2822

Faar oc 3865 Soiin ere omkommen / oc 79

Gaarder af Floden borttagen ;

Men oc ubi Marsk = Lænderne over 1000 Menni-
sker / 3000 Stycker alleslags Qvæg oc 20000 Tøn-
der Rug oc Korn giennem Floden ere bortdre-
ven / oc ved 800 Gaarder ødelagt ;

Foruden hvad Skade ellers andre Lænder oc
Stæder saa vel ved den første som sidste Flod er
paakommen.

Som med videre kan betragtes i følgende

V I S E /

At siunge under den bekiendte Melodie:

Daag op / oc flaa paa dine Streng.

Trykt i Flensborg / Aar 1718.

Oc kand mand om det samme sige/
At Siøens u-sædvanlig Magt
Dends Egn saa ilde tilred't har/
At ingen Opkomst fast mer qvar.

12.

I Oldenburg er' mange Byer
Af samme Flodens Magt besøgt;
Oc udaf samme Vredis Skyer
I Bremen Klagens Røst forøgt:
Thi Siøen / ey med minder Magt/
Her megen Skad til vej har bragt.

13.

I Hamborg hører mand oc klage/
At Vandet der stor Skade giort;
Oc at ved denne haarde Plage
GUD mangt et Christligt Hierte saart:
Thi Floden tog der meget Rof/
Og mangen i sit Skiød begrof.

14.

Paa mange andre skiønne Steder/
Som mand ey alle nefne veed/
Seer mand / hvorledis Folket græder
Om Skaden / det ved Fløden leed;
Fordi mand intet før har hørt/
GUD saadan Hefn paa Folket ført.

15.

Det Land / som dejlig Grød kund'
give/
Sees endnu under Vandet staa/
At Mennsker der ey kand blive/
Men maa forandre deris Boe/
Og ved stor Far' oc Nøghenhed
Hos andre søge deris Brød.

16.

GUD veed / hvad hand end vil be-
gynde
Med os / som samme Straf forskyldt;
Thi / da vi daglig verre synde/

Og derved blive fra ham skilt/
Saa maa jo Straffen følge paa/
Skiønt vi i Sickerhed hen gaa.

17.

At Gud sig ey fra Vreden vendet/
De' seer mand ved den sidste Flod
Som atter sig disverre! hendet/
Da den endnu en større Graad
Paa Lænder oc paa Byer bragt/
Oc nogle af plat ødelagt.

18.

Det var om fem og tyfvend' Dagen
Sidstleden Februarij/
Da hørde mand en ynkelig Klagen
Om Flodens nye Tyrannj;
I det det Eyderstædtske Land
Oc andre / overflød med Vand.

19.

Den Flod / ved sidste Aarets Ende/
Har ey saa megen Skade skaft
End man kand ved den sidste kiende/
Som med en u-beskriflig Kraft
Hvad ved den første overblef/
Til største Skade nederref.

20.

Paa somme Steder kund'mand merke
At Vandet 4 Food højer var/
Derfor det oc med større Stærke
End første Floden / om sig skar.
Kort: Over sidste Flodens Nød
Mand sig ey nok at jamre veed.

21.

Ach! lader os til JESum skynde
Med ret oprigtig Bøn oc Bod/
At vi maa Naade hos ham finde/
Fordi hand er jo mild oc god/
Og har ey Lyst til voris Straf/
Om vi at synde lade af.

SAGN OG OVERTRO FRA RANDERUP

SAMLET AF BØRN I RANDERUP SKOLE

RANDERUP SLAV

En Bro mellem Ballum og Randerup fik Navnet Randerup Slav. Sagnet fortæller, at Nisserne paa Gaarden Blæsbjerg i Skast og paa Gaarden Kringlum holdt et Slag her. Paa Gaarden i Skast var Høet ved at slippe op, og paa Gaarden Kringlum havde de snart Tørvene opbrændt. Saa begyndte Nisserne at stjæle fra hinanden; paa Hjemturen om Natten traf de hinanden ved Skellet mellem Randerup og Ballum, og da kom de op at slaas. Da Folk den næste Dag passerede Broen, fandt de Hø og Tørv og en lille rød Hue og et Par smaa Træsko. De kunde nu forstaa, at Nisserne havde været oppe at slaas, og herefter fik Broen Navnet Randerup Slav.

Ligeledes fortælles et Sagn om samme Bro. En Herremand red en Aften silde hjem fra Skast, da havde Folkene bundet en Tepotte i Hestens Hale. Da han kom til Broen, tabtes Tepotten ned paa denne. Naar Folk om Natten ved 12-Tiden passerede Broen, stod Tepotten der, og ingen turde gaa over, før Tepotten var forsvunden.

Peter Gotfred Dahlmann.

RANDERUP SLAV.

Paa Grænseskellet mellem Randerup og Ballum ligger der et Stykke Hede, som kaldes »Randerup Slag«. Der fortælles, at i gamle Dage boede der Nisser paa Kringlum og i Skast. En Vinter var Tørvene paa Kringlum sluppen op, og i Skast manglede de Hø. En Nat vilde saa Nisserne fra Skast til Kringlum for at stjæle Hø, og Nisserne fra Kringlum vilde samme Nat til Skast for at stjæle Tørv til Folkene paa Kringlum. Paa Hjemvejen mødtes de paa Skellet mellem Randerup og Ballum, og det blev til Slagsmaal mellem dem. Folk kunde Dagen efter finde Hø og Tørv mellem hinanden dernede, og Stedet fik efter den Tid Navnet »Randerup Slag«.

Sagnet fortæller, at naar Folk passerede Broen over »Randerup Slag« ved Midnatstide, kunde de møde en Tepotte, som blev ved at hoppe foran dem, saa de ikke kunde komme forbi.

Gamle Folk her fra Byen fortæller en Historie om Degn Lassen og Bo Smed her fra Byen. De kom begge gaaende fra Skast en mørk Aften. De var lykkelig kommen over Broen, men faldt saa begge to i en Dyne. Bo Smed rystede af Skræk, men Degn Lassen sagde: »Lad os slaa Korsets Tegn over den og tage den med hjem.« Det gjorde de saa, og Dagen efter hørte de, at der var stjaalet Sengetøj paa Kringlum, og Tyvene har saa tabt noget af det ved »Randerup Slav«.

— — —
Ved Landevejen fra Randerup efter Ballum gaar der efter et gammelt Sagn en Tepotte over Vejen hver Nat Klokken tolv, Stedet kaldes Randerup Slag.

Der fortælles om, at der gaar en hovedløs Hest over Vejen ved Randerup Slag.

Nede ved Bækken i Lunde er der en Mark, som man ikke kan gaa igennem om Natten Klokken tolv, for saa løber man wild.

GENGANGERSTEN — GENFORENINGSTEN

Der gaar et Sagn om Genforeningsstenen i Randerup. Stenen stammer fra Nørhus. Der boede engang en Herredsfoged, som blev kaldt Jacob-Foged. Denne maa have været uretfærdig, for da han var død, »gik han igen«. Hans Gaard brændte i 1886, og da man skyldte til at bygge en ny op, kom man i Tanker om, at der gik et Sagn om, at den gamle Herredsfoged laa begravet der, og at der var en stor Sten oven over. Da de gravede der, hvor Stenen skulde ligge, fandt de den 3 Alen nede i Jorden oven paa en Pæl, som var rammet ned over den onde Herredsfoged.

(Fortalt af *P. G. Dahlmann.*)

OVERTRO

Naar man er tretten i Selskab til Bords, maa man som Nummer Fjorten sætte en Knappenaal i Borddugen. — Naar man faar et Blomsterskud foræret, maa man ikke takke for det, for saa gror det ikke. Man maa hellere tage det uden at spørge. — Naar en sort Kat løber over en Vej foran en Jæger, kan han lige saa godt vende om, for saa faar han ikke noget den Dag. — Man maa ikke ønske en Jæger Held og Lykke paa Jagten, hellere maa man ønske ham at brække Arme og Ben. — Naar man skal ud at rejse, og man har glemt en Ting, skal man ikke vende tilbage efter den, thi saa faar man Uheld paa Rejsen. — Naar Hanen galer ind ad Døren, betyder det fremmede. — Nytaarsny maa man ikke se gennem Vinduet, saa faar man Lus. — Klokken 12 Julenat rejser alle Dyr i Stalden sig op og nejer, men ingen Mennesker maa gaa til Stalddøren og kigge, for saa vil det gaa dem ilde.



1. April 1935.

P. SKOV R Ø Y

IN MEMORIAM



En gammel Pioner er død —
„Skovrydder“ vel hans Navn betød.

En Hundevagt blev gennemstridt,
som af sin Vægter valgtes frit.

En Hædersmand fra Dækket gik,
som tog af Stjernen sit Bestik,
højt over Mulmet om hans Kvase,
Der Eremit in Süderstrasse.

Og Morgenstjernen paa hans Vej,
o Moder Danmark, det var dig. —

Du var ham Husly, Hjem og Brød,
ja Hustru med, og Barn paa Skød.

Du var ham Sætter, Dreng og Bud,
du hjalp at bringe „Ordet“ ud,
stod hos i Fængselsnætter sene,
var altid nær. Han var ej ene.

Sven Clausen.

U G E

AF DR. PHIL. MARIUS KRISTENSEN

I »Sønderj. Maanedsskr.« 1933 s. 146 skrev jeg, at et stednavn kan være »helt uforståeligt på grund af ælde, som U g e«. Men egentlig lokker sådan et navn ganske særligt til at søge en forståelse, netop fordi det ser så ubegribeligt ud; ikke mindst gælder det, når vi sådan som her med fuldstændig sikkerhed kan fastslå, at navnets form i det 13. årh. var U k æ, hvad både alle gamle skriftformer og den nuværende udtale bevidner. Hvor man har så gammel en sikker form, plejer der at være nogen udsigt til at komme videre.

Vi fastslår da først, at Navnet U g e fra tidlig middelalder til den dag idag lyd for lyd har svaret til det ord u g e, som betyder 7 dage. Men kan de to Ord have noget med hinanden at gøre? 7-dages ugen er jo af østerlandsk oprindelse og knyttet til måneskifterne, med de enkelte dage nævnede efter oldtidens syv »planeter«: solen, månen, Mars, Merkur, Jupiter, Venus og Saturn, og det er vel en almindelig mening, at vi har fået den med kristendommen. Dette er dog næppe helt rigtigt, vi har fået den tidligere, hvad jo også vore hedenske ugedagsnavne vidner om, men ganske vist ved en kulturpåvirkning sydfra. Vi har for øvrigt et ægte nordisk navn på ugen, s y n t el. s y v n æ t t i n g, i de gamle love.

Men betydningen 7 dage er ikke den oprindelige. Første gang vi træffer ordet, i den gotiske bibeloversættelse Luk. 1, 8, betyder det s k i f t e i t e m p e l t j e n e s t e n, og vi har nordisk og (fra nordisk?) i nordtysk ordet u g e s ø s »sømil«, 8—10 km., egentlig så lang en strækning, som et hold ror, inden der s k i f t e s ved årerne. Også efter ordets oprindelse (det er beslægtet med v e k s l e) må s k i f t e være den oprindelige betydning, hvad enten det så i sin senere betydning skal være m å n e s k i f t e, f a s e, eller det blot er »overgang til at regne forfra igen«.

Så er spørgsmålet, om stednavnet U g e kan have noget at gøre med s k i f t e, og det anser jeg ikke blot for muligt, men endogså for rimeligt.

I en gammel islandsk geografi, som først er udgivet af Werlauff som universitetsprogram 1821, sidst af Kr. Kålund 1908, står der: Således fortæller Rompilgrimme, at fra Ålborg til Viborg er der 2 dages rejse, så er der en uges rejse til Hedeby (det er lige ved Slesvig), og så en dagsrejse til Ejderen. Regner vi i gamle danske

mil, er der mellem 11 og 15 mil mellem Ålborg og Viborg, så vi må regne en dagsrejse til omtrent 7 mil, måske lidt mindre, og når der er tale om en længere rejse til hest, må det vist kaldes en god dagsrejse. Hvis vejen er gået ad den vestlige vej, vil der være et passende bedested ved den senere velkendte markedsplads ved Navn sø. Fra Viborg til Slesvig er der, hvis vi går over Skodborg og ad den korteste vej over Jælling og Vorvadsbro noget over 30 mil, men for en del gennem betydelig vanskeligere terræng; ad den længste vej, over Skanderborg og Kongens bro, bliver der hen ved 40 mil. Regner vi søndagen for hviledag, får vi altså her en dagsrejse på 5–7 mil, hvad der stemmer nogenlunde med den første beregning.

Men nu ligger Uge knap 7 mil fra Slesvig. På rejse nord på ligger stedet altså ganske passende til at være den første rastplads, hvor man vel også skiftede heste, på vejen fra Slesvig til Viborg. Det er derfor ikke så urimeligt, om man kaldte stedet for Skifte.

Det vilde naturligvis være rart, om man kunde have fortsat op igennem landet og fundet de andre raststeder, men det tør jeg ikke påtage mig, selv om jeg er tilbøjelig til at finde det tredje ved Bredsten, hvor de østre veje og den vestre vej går fra hinanden. Bredsten er jo ingen gammel by, men blot en kirke og en kro, og navnet kunde nok se ud som et færdselsnavn.

Dersom dette er rigtigt, kan vi også tidfæste navnet Uge, det må nemlig så være yngre end grundlæggelsen af Hedeby (o. 850) og gennemførelsen af den vestre vej (Tørning--Skodborg) gennem Farrisskoven, men det behøver ikke at være så gammelt som den østre vej (Immervad—Kolding), som forkortede afstanden mellem Slesvig og Ålborg en hel del. Denne synes at have været i brug allerede i Sven Æstridsens tid, da Adam fra Bremen angiver, at man kan komme fra Slesvig til Ålborg på en lille uge, hvad man altså ikke kunde, når man tog den sikrere vej om ad Viborg. Man kan måske endda bestemme tiden nærmere. Der er vel rimelighed for, at navnet går tilbage til den tid, da oksevejen gennem Urnehoved endnu ikke var anlagt, men færdselen gik over Tylsbjærg (se Sønderjyllands Hist. I, 154), den østlige vej over sumpene. Det er overhovedet en mærkelig egn med de to herredsting (Lovtrup og Klipleve-Lundtoft) og landstinget (Urnehoved) så nær hinanden og det store Oldemorsdige tværs over færdselsvejene. Den underlige herredsgrænse gennem Uge sogn tyder måske også på, at Uge kirke ligesom kirkerne i Oksenvad og Bredsten har været lagt mere af hensyn til de vejfarende end til stedets beboere. Men dette hører til en noget senere tid.

Marius Kristensen.

NAVNET UBJERG

I »Sønderjydske Maanedsskrift«s særhefte om Ubjerg sogn Maj 1934 forklarer Cl. Eskildsen i overensstemmelse med det store værk om »Sønderjyske Stednavne« dette navn som afledet af mandsnavnet Ubbi. Det er måske også rigtigt, som det aller meste, der står i det værdifulde og pålidelige værk om »Danmarks Stednavne«, også i det foreliggende første bind af »Sønderjyske Stednavne«. Naturligvis kommer der anker, der er et par sider tilføjelser og rettelser bag i bogen; men de aller fleste tydninger vil staa fast. »Sønderjyske Stednavne« vil altid blive ved med at være et kildekrift af rang både for almindelig kulturhistorie og sønderjydske sproghistorie.

Det er meget lidt, der har været indvendt i anmeldelser og omtale af værket, men én af indvendingerne gælder tydningen af navnet Ubjerg.

I »Acta philologica Scandinavica, tidsskrift for nordisk sprogforskning« VIII årgang 3. hefte findes en lille artikel »Navnetydninger« af professor Dr. Evald Lidén i Göteborg, hvori han bl. a. skriver om navnet »Ubjerg« og giver to afvigende tydninger. Han sammenholder det først med det norske gårdnavn Uberg i Nedenes amt, hvori han mener, at ordet ufr = bjergugle indgår og med svensk Uvberget, fire byer i Dalarne og Västmanland, hvori forledet er fuglenavnet uv. Navnet uv er ukendt i dansk, men det kan uden betænkning antages at have eksisteret på dansk, da det ellers er almennordisk og almindeligt vestgermansk.

Den anden tydning er at sammenholde det med norsk stedmåls uberg = bjerg, bjergparti eller bjergart, som er mislig med hensyn til den tilsigtede anvendelse eller udvinding. Lidén påpeger i denne sammenhæng et gammeldansk »uwith«, der bruges i et kongebrev med privilegier for Ebeltoft af år 1301. Her betyder ordet ved eller brændsel af skov af mindre værdi. Således vilde Ubjerg kunne tydes som »bjerget af mindre værdi«, hvad der jo også vilde passe for den flyvesandsbanke, hvorpå byen er bygget.

H. L a u s t e n - T h o m s e n.

BLODTEGN

»En formaning til Presterne om de Blodtegn, som bleff seet udi Graffuen ved Tyrstorp Gaard, oc mange andere steder baade i Hadersleff Herrit oc Tyrstorp Herrit anno 1648 in Decembri.«

—
MEDDELT VED THOMAS OTTO ACHELIS, HADERSLEV
—

Benedictionem divinam, valetudinem commodam et prosperium novi anni adspicium dvote p.¹⁾

Reverendi Dni Fratres. Efter som Gud Allermectigste lader oss see adskillige Blodtegn saa at Vandet omvendiss til Blod, som nu Nyligen er skeed ved Tyrstorp Gaard, oc paa andere steder, huilket voriss gunstige H. Lehnss-Mand selff haffuer seett, oc holder saadant for underlige gierninger, saa Gud lader oss see icke for voriss fromhedss, menss for voriss blodige Synder skyld: Da haffuer hanss Strenghed, saa vel som Dnus Præpositus²⁾ giffuet mig befalning, saadant att significere alle Prester udi Voriss Herrit, at de Saadane Blodtegn skulde forholde deriss Tilhørere, or dennem trohuerdigen formane til Allvorlige Bod oc Pænitentz, att wi ved saadane Midde kunde formilde gudss Vrede, oc formindske den blodige Straff, som pleier at følge paa saadanne blodtegn. Denne voriss Christelige øffrigheds befalning ville nu mine Kiere Dni Fratres³⁾ troligen efterkomme, oc betencke huad Kong David siger udi den 105 S., udi hanss Præambulo⁴⁾, som han setter for de Tegn, som Gud gjorde ved sine Tienere Mosen oc Aaron udi Aegyten !/: Kommer Herrens underlige gierninger i hu, som hand gjorde, hanss underlige gierninger, oc hanss ordss domme. Sapientibus et Religiosis sat.⁵⁾

Omnibus ad votum fluat »eisodos« »exodos« Anni.⁶⁾

Sic voveo ex sede pastoralis Tyrstorpiana 30. Decemb. ann. cur 1648⁷⁾.

R. V. dip. /?/

addictissi,⁸⁾

M. Petrus Nyssenus.

1) Guds Velsignelse, et godt Helbred og en lykkelig Begyndelse af det nye Aar.

2) Hr. Provst.

3) Herrer Brødre.

4) Indgang.

5) Det kan være nok for vise og fromme Mænd.

6) Aarets Indgang og Udgang maa være efter Behag for alle.

7) Saaledes ønsker jeg i Tyrstrup Præstegaard den 30. XII, 1648.

8) Forbundne,

EN BRANDKASSE FRA 1715

AF J. HANSEN, HOSTRUP

Den 1. Juli 1715 blev en Brandkasse oprettet i Hvidding Herred. Den 24. Oktober 1725 blev paa en »almindelig Forsamling« i »Lindetschouf« (Lindetskov) Statutterne vedtaget. Præsten i Hostrup, Hr. Jørgen Eichel, var Medlem af denne Kasse. Nogle af Vedtægterne gengives her ordret, blot med en anden Retskrivning:

»Saasom enhver staar under den almægtige Guds Haand, som gør Fred og skaber Ulykke, og maa imodtage hvad Vorherre behager — da i Henseende om nogen af underskrevne skulde blive hjemstøgt af den ulykkelige Ildebrand, har vi — i Forhaabning paa vores naadige og højbydende Øvrigheds Approbation og Konfirmation — af kristen Kærlighed og Medlidenhed at komme den til Hjælp, som af saadan Ildebrand lider Skade, godvillig indgaaet og oprettet efterskrevne Kontraktpunkter med hverandre som følger:

1. Hvis Hus- og Gaardbygninger, som af underskrevne Ejere selv bebos, af uformodentlig Ildebrand afbrændes, da enhver af nu underskrevne eller i Fremtiden underskrivende skal være forpligtet at give dem, som har lidt Skaden, til Oprejsning i saadan Ulykke to Rigsdaler foruden den sædvanlige ældgamle Herredsvedtægt, som bliver i sin fulde Kraft ved Magt staaende.

2. Forskrevne to Rigsdaler skal uden noget Ophold eller Forhaling inden fire Ugers Forløb efterat Skaden og Ulykken er bleven vitterlig og kundbar, indleveres til den, som Hovedbogen eller Protokollen er betroet, som for samme giver Kvittering og Pengene straks til den skadelidende fremskikker, saa og derefter i næstmeldte Bog indskrifer.

3. Foruden forskrevne Herredsvedtægt og Rettighed saa og ommeldte to Rigsdaler forpligter vi os at komme den forulykkede til Hjælp: at hente et Læs Tømmer med Hest og Vogn paa 4 Mils Vej, men dersom den skadelidende ej behøver saa mange Vognægter skal gives fra Paaske til Mikkelsdag 3 Ml. — siges tre Mark lybsk — hvilket den trængende efter sin Vilje og Trang selv bedst betænker og tilkendegiver.

11. Om nogen ej skulde lide Skade paa sit hele Bohave, da skal Skaden takseres. Er Skaden paa Hus og Gods efter den skadelidendes endelige Udsigende ikke over 150 Rigsdaler, saa skal den skadelidende ej nyde mer end Halvparten af det udlovede, men er Skaden derover, da nyder han hel Branderstatning. Samme Taksation forrettes lovligen udi fire eller syv af de næste omkringliggende Interessenters Nærværelse, som det — om paa-fordres — ved Ed bør at bekræfte, dog paa den skadelidendes Omkostning.«

Hovedbogen skal efter Statutterne føres af et Medlem i Hviding Herred. Enhver Interessent kan forsyne sig med en Kopi af Proto-

kolbogen. Intet nyt Medlem optages uden samtlige Medlemmers Samtykke. Der maa i det hele kun optages 100 Medlemmer.

Hviding Herreds Ting er Domstol ogsaa for de Interessenter, som ellers ikke er tingpligtige der. Kontrakten undertegnes af alle for Livstid. Der er Underskrifter fra over 30 Sogne. F. Eks. fra Højrup Sogn: Kgl. Majest. Skovrider Swen Ollufsen Bagge; Fra Arrild Sogn: Sognepr. Andreas Claudii Schlange, Kgl. Majest. Herredsfoged Lorentz Berteisen i Roost, Mons. Hans Outzen, Sognefoged Hans Detlefsen, Marcor Christensen i Roost, Anders Hansen i Roost, Hans Nissen, Christen Hansen, Niss Tomssen, Peder Terstensen, Peder Enmercks Enke.

Fra Hostrup har — ligesom fra en Del andre Sogne — kun Sognepræsten været Medlem af Brandkassen.

De paa Dansk skrevne Statuter blev den 5. Nov. 1725 stadfæstede paa Tysk af B. Bentzen i Haderslev.

Den 14. Febr. 1735 stadfæster selve Kongen, Christian VI, en **Enkekasse**, der tillige ved Ildebrand yder Medlemmerne en Rigsdaler for hvert Medlem til event. brændte Bøger og Mobilier. Denne Kasses 103 Medlemmer skal i Hovedsagen være Kirke- og Skolemænd fra Tønder Amt med tilgrænsende Herreder, Birker og fra Tørninglen.

Ogsaa denne Kasses Vedtægter viser i Indledningen, at man dengang stillede alt i Guds Ords Lys. Indledningen lyder i Oversættelse saaledes: »I Jesu Navn! Omend enhver from og troende Kristen lever i den faste Tro, at den Allerhøjeste, hvem han tjener, ikke vil lade de ved hans Død efterladte være uforsørgede, saa er det dog ikke imod Guds Vilje, men der maa tværtimod — især efter den hell. Apostels Formaning 1. Tim. 5, 16 — gives Agt paa kristelig Forsigtighed med Hensyn til de efterlevende Enker og Børn. Derfor er denne Kasse oprettet i Haab om Guds Velsignelse.«

Sognepræsten i Hostrup var denne Kasses første Administrator.

DEN GAMLE SKOLE I ROOST

I 1835 byggedes der en skole i Roost på samme sted, hvor skolen nu ligger. Denne nye skole brugtes uforandret i omtrent 40 år. Ifølge et regnskab fra daværende sognefoged Hinrich Thomsens papirer, kostede nybygningen ialt 993 Mk. 15 Sk. courant, hvad der i vore dages penge svarer til 1060 Kr. Udgifterne fordeltes saaledes:

Regningsopgørelse over, hvor meget *Roost By* har haft i Udgift til den *ny Skole*, som den i Aaret 1835 maatte opføre:

Købt hos Købmand Lüders i Aabenraa af Materialer efter hans os givne Regning	185 M. 11 Sk. cour.
for sammes Transport	75 « — « «
for Mursten	77 « — « «
for sammes Transport	40 « — « «
for Tag	120 « — « «
for Tækning	8 « — « «
Købt Brædder og Kalk hos Købmand Juhl i Haderslev	10 « 2 « «
Vinduer til Skolen	42 « 13 « «
Steen til Gulvene i Skolen	10 « 8 « «
for sammes Transport	4 « 8 « «
for Egetræ til Fødderne paa Bordene i Skolen	9 « 15 « «
for Arbejdsløn til Tømmermanden	50 « — « «
for Plankeværktræ	23 « — « «
til Smeden	8 « 6 « «
Ler, nemlig 17 Læs a Læs 8 Sk.	8 « 8 « «
Sand, nemlig 40 Læs a Læs 8 Sk.	10 « — « «
Kalk til Skolens Afsættelse, nemlig 4 Tdr. a Td. 2 M.	8 « — « «
for sammes Transport	1 « — « «
for Hovarbejde ved Skolen, nemlig 1 Mand i 92 Dage a 1 M.	92 « — « «
for Malingen paa Skolen	18 « 8 « «
for Arbejdsløn ved Skolens Afsætning med Kalk	10 « — « «
for købt Land at bygge Skolen paa	75 « — « «
for Byggepladsens Planering og Opfyldning	15 « — « «
for Anskaffelsen af en ny Kakkelovn	36 « — « «
for Kost til Bygmesteren	25 « — « «
for Opsyn til Skolens Opførelse	30 « — « «

993 M. 15 Sk. cour.

H. Thomsen.

PIGEN I MJOLDEN FÆRGEGAARD

I den nu nedbrændte Færgegaard i Mjolden hang i mange Aar et Billede med følgende haandskrevne Vers, der, selv om de er mærket Cl. R. (Claudius Rosenhoff), almindeligt blev tillagt Lærer Borst i Mjolden:



Yndlingen.

Jegmen jeg betragter
 De Hund og den Kat
 Hvor tvende store Magter
 Den lille griber fat —
 To mindre kan jeg dølgje,
 Det er Allegori. —
 Vil Læseren mig følge,
 Samstemme sagtens vi.

Den halvebrøgt Pige
 Med enge Bræmme haa
 Er Danmark-vid er sigt
 Men saa er vel saa
 En Yndling haa Bræmme
 Er Hænge haa Land
 Og se vil Hund kun træde
 For langt halle Land.

De Læser's glæde haa
 (En smaa om 1811)
 Er vilde haa de ande
 Trak haa de er vel sid
 Et Brevstaf jeg saa
 Et det med et li li
 Et Brevstaf haa de sigt
 For sig som Bræmme haa

En haa haa haa haa haa
 Et skige vil den Bræmme
 Jeg saa saa ikke give
 Thi jeg haa ikke haa
 Haa et jeg vil Bræmme
 Haa Læseren mig haa
 For haa en haa haa haa
 Er følt en haa haa. —
 Cl. R.
 1811

YNDLINGEN

Jo mere jeg betragter
 De Hunde og den Kat,
 Hvor tvende store Magter
 Den lille griber fat, —

Jo mindre kan jeg dølgje,
 Det er Allegori. —
 Vil Læseren mig følge,
 Samstemme sagtens vi.

Den halvforknytte Pige
Med ingen Strømper paa,
Er Danmark, — vil ei vige,
Men kan ei ret vel staa.
Den Yndling, hun forsvarer,
Er Slesvigs kjære Land,
Og ei sit Skind hun sparer,
For tro at holde Stand.

Og Fuglene paa Taget
Er vist de »Gossar blå«,
Der front bag Dueslaget
Vor Angst og Kvide saa.
Og Kjærlingen derhenne,
Som seer den Lilles Nød,
Kan være Hiin og denne,
Der os for Hjælpen snød.

De tvende glubske Hunde —
Kun enige om Slet! —
Ei vilde hende unde,
Hvad hendes er med Ret.
Til Overflod jeg siger,
At det nok er de to
Af Rovværk ækle Riger,
Der sig som Stormagt tro.

Men hvad skal Enden blive?
De sluge vel den Smaa?
Jeg Svar tør ikke give,
thi jeg kan ikke spaa.
Kun et jeg vil fremhæve,
Saa lægger jeg min Pen:
For hver en kullet Greve
Er født en Ebbesen!

Cl. R.

ALSISKE OPTEGNELSER

OVERTRO FRA ALS

OPTEGNET 1857 AF PASTOR CHR. KNUDSEN, LYSHOLM

KONG VALDEMAR

De lange mørke Vinteraftener kan man ofte høre Susen og Støj i Luften, som om der kom en Flok tudende Hunde anstigende. Det er Kong Valdemar, der endnu stadig jager efter sin Død, og paa saadan Jagtrejse kommer han da ogsaa stundom over til Als, ledsaget af sine Hunde. Det hele gaar i en Fart; thi det varer kun et Øjeblik, han gennemstrejfer; men en Rædsel farer dog altid gennem Folk, naar de hører den bekendte Lyd.

CYPRIANUS

Frygt for Cyprianus herskede ogsaa paa Nordals. Susanne i Bro havde en saadan Bog; ogsaa hos Pastor Meyer i Hagenbjerg fandtes denne farlige Bog. Men da man engang vilde gøre rent i hans støvede Bogsamling, havde Avlskarlen Peter Klausen slaaet op og begyndt at læse i en Bog; men straks kom Præstens Datter Agnes løbende, at han for Guds Skyld ikke maatte læse mere i den, da han om føje Tid kunde læse dem Huset fuldt af Djævle. Det var den farlige Cyprianus, han var kommen i Lag med.

ARVELIGE TROLDDOMSKRÆFTER

I Hagenbjerg levede i forrige Aarh. en Præste-Inderste Peder Ottesen, der ikke havde noget godt Ord paa sig, men ofte gjorde ondt, hvor han

kunde komme afsted dermed. En Nat brølede Kørerne forskrækkeligt hos Toldmand Hans Hansen. Han stod op, og da han kom ud i Laden, var Kørerne 2 og 2 bundne sammen i en Klove. En anden Gang var alle Halerne sammenbundne. Dette og andet ondt fik Peder Ottesen Skyld for.

Hans Datter fik Stedet med sin Mand . . . Nielsen og var ligeledes meget frygtet som en slem Heks. Hun havde en Gang faaet noget imod en Nabofamilie og havde tiltænkt Konen der en Ulykke ved at »smide noget for hende«, men til al Ulykke gik en af hendes egne heri og blev halt deraf. Denne Datter blev gift med Jakob Bonde i Stevning. De solgte siden Stedet, men Heksebeskyldningen fulgte hende saavel som hendes Børn.

HEKSEN I GUDERUP

I Guderup bor der en gammel Kone ved Navn Anne Katrine Skov, der er meget mistænkt og frygtet af mange som en Heks. Kan man ikke kærne, eller tilstøder et eller andet Uheld i Byerne, er det gerne hendes Skyld. Kører nogen til Bys med Korn, og han undervejs møder hende, kan det nok hænde, at hun i Forbigaaende faar et Smæk af Pисken, thi ellers har hun Magt over Vognen, og det bliver let en ulykkelig Rejse. Man har før hørt, at en Vogn er gaaet i Stykker paa Vejen, naar man i Forvejen har mødt hende.

AT FORSIGE ILD

Folk havde ogsaa den Tro, at man kan fordrive Rotter og andet Utøj eller standse Ilden eller Blodet ved at sige nogle hemmelighedsfulde Ord. Man kalder det at »forsige« (forsei?) Ilden. Da Nordborgs Forstad brændte, skal Pastor Meier have sprunget ind i Ilden og standset dens Magt ved sin hemmelige Kunst.

AT FINDE EN TYV

En Tyv kan man opdage ved at stikke en Saks i et Sold og lægge Saksens Øjne ganske sagte paa ens egne og Modpartens Finger. Tænker eller nævner man et Navn og modbeviser hverandre, gælder det for den Person, hvis Navn han har nævnet, naar Soldet bevæger sig rundt paa Fingrene, i modsat Tilfælde er vedkommende uskyldig.

DEN KLOGE PRÆST I HØRUP

I Majbøl var der kommet Ildebrand. Nu var der en Præst i Hørup, der var kendt for baade at kunne mane og stille Ild. Han kom til og satte sig til Hest og red uden om den Bygning, hvor det brændte. For at standse Ilden skulde han holde en vis Afstand fra den. Nu var der et Sted, der gik en Dam ind i Bygningen. Men Præsten satte Sporerne i Hestens Side og red gennem Dammen. Det, der allerede var Ild i, stod ikke til at redde, men Resten gik fri for Branden.

SKOLEMESTEREN SOM TROLDMAND

Det fortælles om en Skolemester, Johan von Hego i Lysabild, at han kunde hekse. Engang var der bygget en Mølle, og der blev holdt Rejsegilde.

men Skolemesteren vilde de ikke have med over det, at han kunde hekse. De skulde nu sætte Armene i Akselen, men de kunde ikke paa nogen Maade faa dem i, skønt de arbejdede med det et Par Dage. Midt under det hele kom Skolemesteren forbi og truede dem med Stokken og sagde: »I skal nok komme til at tøv«. Enden blev, at de maatte bede ham med til Rejsegildet, og saa snart han kom, gik Armene i Akselen.

MINDER OM HERTUGERNE PAA AUGUSTENBORG

OPTEGNET 1857 AF PASTOR CHR. KNUDSEN, LYSHOLM; MEDDELT
AF PASTOR C. LUDVIGSEN, AABENRAA

STAVNSBØL

Stavnsbøl hed den Landsby, som omtrent laa, hvor det nuværende Augustenborg ligger. Dens Bymark grænsede til Sebbelev Mark, og Osbæk dannede Grænsen. Da der engang var opstaaet Strid herom, skal tvende Stavnsbøller Boelsmænd her ved denne Bæk under Eds Aflæggelse have stadfæstet, at Grænsen mellem begge Bymarker var der. Stavnsbøl havde 11 Boelsmænd; thi for saa mange faar Præsten i Ketting endnu Tiende, og deres Kirkestader findes endnu i Ketting Kirke. — —

Hertug Ernst Günther købte som bekendt de tvende Byer Stavnsbøl og Sebbelev, og da den første var temmelig forarmet, lod han den nedlægge og dens Jorder samle til en Herregaard, som findes endnu. Men de oprindelige Beboere er vel bleven siddende; Husene med den tilliggende Grund har vel været deres Ejendom, som han til den Tid vel næppe fik Lov til at



Augustenborg Slot.

berøve dem. Nogle af dem har vel straks valgt en anden Haandtering, som Kromand og Høker. I det mindste fortælles der om den ældste Mand i Bager Thomsens Familie, at han hed Nikolaj Bruer, og at han allerede boede her, da Byen blev nedbrudt. Han maa da have haft Brænderi og har da ogsaa haft Krovæsen. Hertug Ernst Günther byggede nu ogsaa et Slot her. Nogle siger, at det først skulde have ligget ved Bromølle, men dette er vist en Forveksling med et ældre Sagn om Sønderborg, thi Ernst Günther ejede ikke en Fodsbred Jord paa denne Side Fjorden. Han kaldte Slottet efter sin Gemalinde Augustenborg.

GRIFFENFELDSEGEN I AUGUSTENBORG PARK

I Augustenborg Park staar i Nærheden af Palæet tre gamle tykke Ege, hvortil følgende Sagn knytter sig:

Griffenfeld havde i nogen Tid været forlovet med en Datter af Hertug Ernst Günther til Augustenborg. Det var en smuk ung Pige, men han havde slaaet op med hende. Denne Forhaanelse tog hendes Slægtninge meget ilde op, og da der til den Tid var flere af dem samlede paa Augustenborg Slot, skal en Aften 3 Hertuger, deriblandt den augustenburgske og den pløenske, under dette Træ have indgaaet en Sømmensværgelse mod Griffenfeld, som de for enhver Pris vilde se at faa styrtet, og dette maatte de gensidig love hverandre ved en Ed. De valgte dette Sted i Skoven, for at de bedre her i Nattens Mørke kunde lægge deres hemmelige Planer. De havde en Lygte med sig, og man har senere haft en saadan Lygte paa Slottet, hvortil Sagnet har knyttet sig.

Sagnet henlægges ogsaa lidt ændret til Lyksborg. Ligeledes findes i Parken en Eg og en Bøg, der er aldeles sammengroede og sammenslynget. Sagnet vil vide, at de skal være plantede af Caroline Mathilde og Struense.

HERTUG CHRISTIAN FREDERIK

Hertug Christian Frederik var en meget sparsommelig Mand. Man har endnu gemt den Pung paa Slottet, hvoraf han plejede at udbetale Penge til sine Arbejdere; thi han havde altid mange Folk i Arbejde, da han byggede stærkt. Han red ogsaa ofte ud og saa til, om alting gik ordentlig og rigtigt til. Paa Sebbelev Mark stod dengang meget Krat og mange enkeltstaaende Træer, som Bønderne gerne vilde af med, da de var i Vejen ved Jordens Dyrkning. Men de var bange for Hertugen; thi han kom ofte ridende, naar de mindst ventede det, derfor passede de gerne at pille flere af dem bort, naar det var daarligt Vejr; thi saa ventede de ham ikke. Naar Bønderne da den følgende Dag kom i Hoveriarbejde paa Augustenborg, frygtede de gerne, naar de saa ham selv staa i Porten; thi da ventede de, at et Uvejr skulde bryde løs imod en eller anden af dem.

De mødte gerne Kl. 8 om Morgenen, og kom der da nogen for silde, maatte han ride Træhesten, der var udskaaret med Hoved og Hals som en virkelig Hest, men Sædet var meget skarpt, da det dannedes af to skraa sammengaaende Stykker Brædder. Den var meget høj, og den brugtes hyppigt under denne Hertug baade paa Herregaarden og i Slotshaven. Paa Gammelgaard sluttedes man ogsaa i Stokken, der dannedes af to korslagte



Bjælker, i hvis Midte der var en Hulning, hvori Foden sluttedes inde. Især var Forvalter Markus Nielsen paa Augustenborg Herregaard meget streng imod Bønderne. Han slog dem med Pisken og var altfor haard. En Dag lagde de unge Karle, som var der i Høstarbejde, over med hverandre, at naar han nu atter kom og gik løs paa dem, vilde de flokkes om ham og hæve deres Leer over hans Hoved. Dette gjorde de, og fra den Tid af blev han mere rimelig. Han blev siden Gæstgiver paa Augustenborg. Disse Straffe blev ikke brugt under de to sidste Hertuger, men Redskaberne stod endnu længe efter.

Da de unge Karle en Morgen kom op til Augustenborg for at gaa til Hoveriarbejde, stod Hertugen i Porten. Da de nærmede sig, kaldte han paa en af de flinkeste blandt dem ved Navn Hans Matthesen, der var en meget smuk Karl. Han løb hen til Hertugen, der nu fortalte ham, at han selv skulde drage udenlands paa Grund af Krigen, og at han havde udset Karlen til sin Kusk ved denne Lejlighed. Karlen undskyldte sig med, at han ikke havde Klæder derefter; men det nyttede ikke; Hertugen lod ham straks gaa hjem til sin Moder og blot faa et Par Strømper og Bukser og det nødvendigste med sig; Klæder og Mundering skulde han nok selv sørge for. Han kom hjem; der blev Graad, men han maatte afsted. Da han kom hjem fra Krigen igen, blev han Skovrider i Sønderskoven.

Hertugen udpegede en Del unge Karle blandt sine Bønder, som skulde gøre Toget med, deriblandt Rasmus Fogt, Klaus i Bro og Jørgen Duus, Blæsborg, der siden blev Vægter paa Augustenborg. Hart var stillet for Niels Kovmand i Igen Mølle.

Den gamle Prins Emil var dengang General, han holdt sin Haand over Alsingerne, og ingen Officer turde videre slaa Hertugens Folk, dette havde han faaet udvirket Forbud imod. Prins Emil spøjte altid meget med Jørgen Duus, som var en lystig Fyr, der gjorde en Del Løjer, da man ikke havde noget at bestille, i Kamp kom man nemlig ikke. Fjenderne stod lige overfor hinanden, og en Formiddag stod Hæren opstillet og ventede hvert Øjeblik paa Angrebssignalet. Adjudanten var Kl. 9 redet op paa en nærliggende Høj og forblev her indtil Kl. 11, uden at der skete det mindste. Kl. 11 hejsedes et hvidt Flag paa en høj Stang, og nu hed det, at der var sluttet Fred, og der blev Glæde i hele Armeen. —

Den gamle Prins Emil var meget godgørende, han gav alt bort til de fattige, saa at da han døde som General-Feltmarskal, havde han næsten ikke det, han kunde blive begravet for.

Prins Emil saavel som hans Broder Hertug Christian Frederik levede et strengt sædeligt Liv paa Augustenborg. Deres Moder skal have været en meget gudfrygtig Dame, hun gik ofte ind i sit Kabinet til visse Tider af Dagen, efter at have aflaaet Døren. Hun gik ind, foldede sine Hænder og bad, idet hun bøjede sine Knæ paa en Bønneskammel.

BONDEN FRA KETTING

Det Sted i Ketting, hvor Biskop Tetens boede, har tidligere været et Bol, som blev øde og derfor gik ind. Om den sidste Bonde paa dette Bol fortæller man følgende: Han blev meget forarmet og kunde ikke betale Hof-fet sine Skatter og Afgifter, hvorfor Hertugen lod ham jage fra Hus og

Gaard. Bonden lod da en Dag spænde for en Vogn og kørte med Kone og Børn op til Augustenborg og lod Hertugen vide, at naar han handlede saadan med ham, maatte han ogsaa paatage sig at forsørge hans Kone og Familie, da han selv blev sat ude af Stand dertil. Hertugen inddrog dog Bolet og bortsolgte det 1735 til sin Kammertjener Simon Brandt.

MINDER OM HERTUGERNE PAA NØRBORG

OPTEGNET 1857 AF PASTOR CHR. KNUDSEN, LYSHOLM; MEDDELT AF PASTOR C. LUDVIGSEN, AABENRAA

ØSTERHOLM

I de gamle Grave ved Østerholm — andre siger i Kælderen — ligger der gemt en Guldkæde, som kan naa omkring Øen Als.

Østerholms tidligere Navn er Helvedgaard, og derfor har den vistnok oprindelig hørt til Byen Helved, hvilket ogsaa synes at fremgaa deraf, at de ældgamle Huse paa Østerholm fra Tiden før Udparcelleringen gælder som Kaad og Inderstesteder til Byen Helved. Imod Nord, hvor der nu er en lille Have, laa forhen Slottet, der var omgivet af mindre Grave, til hvilke Vandet ledtes ind fra en Sø imod Nord. — Dette Slot blev opført af Thomas Sture og ombygget af Hertug Hans d. Yngre. Det var forsynet med to Taarne eller Runddele, der var belagte med Kobbertage. Det blev nedbrudt 1735, ved hvilken Lejlighed, efter hvad man fortæller, en Del af Kobberpladerne rullede ned i den brede Grav. Ved Gravning kan man mærke Grunden, der formodentlig er Kælderen, hvori Guldkæden skal være skjult.

Et Parti i Skoven i Nærheden af det tidligere Slot kalder man endnu »Kirstines Dørnsk«. Kirstine v. Aichelberg var Hofdame hos den gamle Enkehertuginde paa Østerholms Slot, — Enke efter Hertug Hans d. Yngre^{*)}. Hun elskede Skoven og Egnen der, og 3 Træer der i Skoven, hvorunder hun daglig sad og læste, blev først fældede for 3—4 Aar siden. Deraf har denne Plet af Skoven vistnok faaet sit Navn.

SKATTEN I ØSTERHOLM

En anset Mand vilde her anlægge en Borg, men som det ofte gik, fik han heller ikke Lov til at fuldføre dette Arbejde, thi hvad han om Dagen havde opbygget, det blev altid forstyrret om Natten. Herover blev han ked af dette Spil og udsøgte sig længere mod Sydøst en anden Plads, hvor han anlagde og fuldførte sin Borg, som han kaldte Østerholm. I Modsætning hertil blev hin da kaldt Gammeløsterholm.

I Broen, som gaar under Vejen og forbinder Graven med Mosen paa den anden Side, sidder om Natten et lille Barn med et Lys i Haanden. I Kælderen skal der ligge en stor Skat nedgravet. Konen paa Chr. Esben-

^{*)} Dette er urigtigt. Dorteia (Christine v. Aichelberg var Hofdame hos Enkehertuginde Elisabeth Charlotte paa Østerholm, Enke efter Hertug August paa Nørborg, hun blev gift med Hertug Christian Carl. (Se Raben: Nordborg gennem 800 Aars skiftende Historie).

sens Sted drømte engang som Pige, at hun ovre paa Holmen saa en stor Sten, under hvilken Skatten laa skjult. Hun havde aldrig været der før og gik derfor derhen. Hun fandt ogsaa den Sten, hun havde set i Drømme; alligevel turde hun dog ikke paa det fremmede Sted anstille Undersøgelser efter Skatten.

HERTUG FREDERIK

Der fortælles om Hertug Frederik paa Nørborg (1624—58), at han engang paa Igen (= Egen) Kirkebakke mødte en Bonde, der kørte med en jernbeslaaet Vogn. Det var alt for stor en Luksus for en Bonde paa de Tider, mente Hertugen, og han gav derfor Befaling til at lade Vognen slaa itu.

SØNDERJYDSK MAANEDSSKRIFT

har i indeværende Aargang sendt Holderne to Gaver, Fischers Folkesagn og Fru Lis Jacobsens Foredrag om Danmarks Middelalderbreve. De vil endnu modtage »Det slesvigske Spørgsmaal«, to Foredrag af M. Hammerich. Desuden er selve Hefternes Omfang blevet betydelig større og Udstyrelsen smukkere end i tidligere Aargange.

Redaktionen haaber, at dette vil hjælpe til, at ogsaa Holdertallet bliver større, og beder Læserne om at skaffe nye Abonnenter paa Maanedsskriftet.

Det skyldes vore Annonceindtægter, at vi kan sende disse Boggaver. Støt derfor de Foretagender, der yder Maanedsskriftet deres Støtte.



PEST OG KRIG

ET BRUDSTYKKE AF SOGNEPRÆST PEDER KIER'S
»Ø. LØGUM SOGNS HISTORIE«. *)

II. Bog 12. Kapitel.

Om den kejserlige Krig og de kejserlige Troppers Medfart
med disse Egne.

— — — — Omendskønt Kongen (Kristian IV) havde faaet Bestyrkelse fra Engelland og Frankrig og nu havde 26,000 Mand, og Fæstningerne længe holdt Tilly tilbage, saa at han først i August 1627 kunde komme over Elben, saa maatte dog den danske Hær vige for den langt overlegne Tilly og for Wallenstein, som kom dertil. Holsten, Slesvig og Jylland tilmed blev oversvømmede af de kejserlige Tropper. Wallenstein bevægede Hertugen til at skille sin Sag fra Kongens, endog Nordstranderne ikke vilde det. Wallenstein tog sit Kvarter i Kolding, hans Folk laa siden Efteraaret 1627 i Hertugdømmet og tillige i dette Sogn (Øster Løgum), og da hans Hær var 40,000 Mand stærk og bestod af allehaande sammenhvervet Pak, og Tillys Hær kom til, saa kan man vide, hvor haardt dette Land er bleven trykt, og hvorledes Folket er blevet mishandlet. Kejserens Tropper laa her indtil i Juni 1629, da de efter Fredsslutningen i Lybæk straks maatte ud af Landet. Thi Kong Christians Foranstaltninger var saa djærve, at Wallenstein fandt Freden og den hurtige Afrejse meget raadelig. Thi Gustav Adolph i Sverrig, til hvem de Danske havde overgivet Stralsund, traadte der i Land med sin Krigshær og begyndte den Krig imod Kejseren, som endelig gav Protestanterne en ærefuld Fred.

En engelsk Officer Monroe, som saa Landet før og efter denne Krig, beretter, at det var i den største Velstand, før Krigen brød ud, men at det i kort Tid ved den sank ned i dybeste Armod. Det var

*) Om Sognepræst Peder Kier og hans Sognekrønike se Sdj. Mdskr. X S. 114 ff.

nemlig først krævet, til at føre denne Krig, flere Gange Kontributioner, endogsaa til 12 Rdl. af Ploven. Nu kom Fjenderne og krævede større Kontributioner, saa at en vis Skribent endog paastaar, at denne Krig kostede hver Plov 500 Rdl. Dette var en Skade for Lygum Sogn paa 20,000 Rdl., dersom Hertugens Undersaatter ikke er blevet noget skaanet, hvilket dog kun lidet synes at være sket.

Desuden fortælles ikke lidet om disse Trøppers Grusomhed, hvilket er endog troværdigt nok, da de bestod af raa Folk, Ungarerer og Kroater og deslige, som vel ogsaa hadede Protestanterne her, siden de var Katolikker. I Vedsted Sogn skete meget ondt, her i Sognet ogsaa. Dog er Præsten med sin Familie blevet i sit Hus. Hvor der var en Lejr, indsnappede Soldaterne de Bondepiger, som gik forbi. En Ungkarl fra Hoptrup Sogn blev her 1627 ihjelslaet af de kejserlige Soldater. Kejserlige Soldater begravede den 23. November 1628 salig Nis Friderichsens tre Børn i Gjenner Sønden op til deres salige Forældres Hus. De foragtede altsaa, hvad der var Folket helligt, nemlig at begrave dem paa Kirkegaarden. Der berettes ogsaa, at nogle af dem skal have omgravet Runestenen*) og fundet en Skat under den, hvilket sidste dog nok er Tant.

Hvad Skade disse fremmede raa og frække Krigere ellers have gjort med at fordærve Sæderne er uberegnelig. Endelig fortælles der, at her i Sognet blev afbrændt af dem 50 Steder**) og iblandt disse Degneboligen, som først længe derefter blev opbygget igen. Saaledes maatte Sognet meget blottes for Indbyggere, og øde Steder opkom, som ogsaa blev øde længe derefter og nogle endog i 100 Aar og mere. Rovdyr, især Ulve, formeredes fornemmelig i disse Hedeegne og Skove frygteligt og var i over 100 Aar en stor Plage. Og hvad endnu det værste var: Hertugens Afsondring fra Kongen i denne Krig blev en Spire til den Tvedragt, som forvoldte meget af de paafølgende grusomme Krige i dette Land.

Man kender heraf, at Landet var i Velstand og havde Penge tilforn og Gaarde, som havde Pris; men at det nu sank i Armod og Folkemangel. Faa gamle Bygninger vidner endnu om hine Tidens Velstand; de nyere blev slettere.

13. Kapitel.

Om Pesten i Aarene 1627, 1628 og 1629.

Ikke saa snart var de fjendtlige Tropper kommet til Lygum Sogn, førend ogsaa smitsomme Sygdomme indfandt sig. Haardelig

*) Hovslundstenen med Indskriften »Hajrulfra«.

**) Gaarde.

har Gud hjemsøgt dette Sogn i disse tvende Aar med Krig og Pestilentse, og her gælder det Ordsprog: Naar Nøden kommer, kommer den dobbelt.

Den foregaaende Lyksalighed havde vel gjort Folket stolt, saa det behøvede at mindes kraftigt om de verdslige Tings Ustadighed. Nok er det, i Oktober 1627 allerede begyndte Blodgang, og den og Pesten blev ved, og Smitten ophørte først igen 3. December 1629. Spandovius' *) Dødsregister har optegnet alle og bemærket Smitten derhos, hvoraf de er døde, saa vidt det har været ham bekendt. Der døde foruden kejserlige Soldater:

i Aaret	Personer	deriblandt		
		af Blodsot	af Pest	
1627	67	30	—	
1628	49	13	5	
1629	89	2	77	
Sum	3 Aar	205	45	82

Efter denne Regning skulde i denne Tid 78 være døde foruden de af Smitten. Men da dette Tal er saa stort, saa formodes, at Smitten har borttaget flere end angives. Blodgang begyndte i 1627 og rasede til henimod Jul. Man begravede visse Dage 3 til 4 Lig. I November 1628 begyndte Pesten i Gjenner. Efter Nis Frederiksens Død (se Kapitel 12) angives hans Hustru Anne og tre Børn som de første, der er døde af Pesten. Imidlertid bortrev Blodgangen mangfoldige i Hovslund, og i Januar 1629 begynder Pesten igen at rase i Hovslund og Gjenner. I Februar udbreder den sig ogsaa til Jarup, og der dør nu altid flere. I April Maaned døde Mand, Kone og tre Børn ud af Jens Bundesens Hus i Gjenner, i Maj og Juni dør forfærdelig mange deraf i Rovbjerg. Da er det stille i Hovslund og Gjenner; Lygum og de enkelte Steder synes at have undgaaet denne Plage. I Rovbjerg tælles 46 døde af Pest fra Majs Begyndelse til 3. December, da Smitten ganske ophører, og nu anføres ingen døde mere førend Faste-lavns Søndag 1630.

Man tænke sig, hvilket Tab Sognet har lidt, og hvilken Elenighed der har været over det arme Folk! Rovbjerg mistede Halvdelen af sin Befolkning ved denne Smitte, og mange andre er bortvandrede. Byen var altsaa næsten ganske øde. I de ommeldte tre Aar blev der dog født 54 Børn, men Menigheden har dog tabt over

*) Andreas Spandovius (fra Spandet), Sognepræst i Øster Løgum 1618—1640.

150 Mennesker i sit Tab ved Døden, og mange paa anden Maade. Efter Krigen har den ikke haft mere end 450 Mennesker. Saa forførdelige Tildragelser og Tider er komne over dette Sogn og kunne atter komme. I tryk Fred sad Folket, da overkom det Bitterhed. Men den, som ikke kender og tror, at en viis Gud og Fader dog styrer alt, og som ej haaber et højere Liv, hvor der er uforanderlig Fred og Ro.

14. Kapitel.

Om Menighedens Beskaffenhed, Folkemængde og deslige ved Smittens og Krigens Ende 1630 til 1640.

Følgerne af denne gruelige Krig og skrækkelige Pest var vel baade meget mærkelige og trykkende i dette Sogn, saa længe Andreas Spandovius levede. Imidlertid finder man dog, at de efterhaanden meget forvindes endog i de første Aar efter Elendigheden. 142 Børn blev fødte i de første 6 Aar efter Krigen, og dette Forhold blev ved indtil 1640. I disse 11 Aar døde derimod kun 171 Personer. Saaledes formerede Sognet sig med omtrent 100 Personer i 12 Aar, og mange vandrede ind i Sognet, hvilket ses af de nye Navne, der findes paa mange Steder*). Omtrent 1640 har Sognet henved 650 Indbyggere igen**).

At der indvandrede Folk, kan følgende Fortælling vidne om: Paa Stedet 26 B i Hovslund var der to unge Piger tilbage. (Om Stedet dengang eller før var afbrændt, ses ikke). De var i største Nød, uagtet Gaarden var deres. Men naar Nøden er størst, da er Gud nærmest med sin Hjælp. Der kom en ung Mand fra Smedager en Dag ind til dem, besaa alle Ting og spurgte om, hvem af dem der skulde beholde denne Gaard. Det er lige meget, gav de ham til Gensvar, dersom de kun kunde vorde frelste. Uden at tale videre med dem om nogen Ting, rejste han bort. De vidste ikke, hvad de skulde tænke om dette Besøg og denne Mands Tale, og de faldt i dyb Bedrøvelse. Gid han dog maatte komme igen! var deres daglige Tanke, Ønske og Bøn. Men efter nogen Tid, som de ofte havde længselsfuldt set hen ad Vejen, paa hvilken han vandrede bort fra dem, øjnede de der en Vogn, og se, den kom til dem. Paa Vognen sad den Mand, hvorefter de længtes, og han bragte et helt Læs Fødevarer til dem, forlangte den ene Piges Haand og lovede at komme snart med alt fornødne

*) Gaarde.

**) Samme Antal som 1620.

og at leve og dø med hende paa denne Gaard. Denne Mand hed Morten Kallesen, og han blev en af Byens fornemste Mænd og meget velhavende.

Saaledes er ikke saa faa vandret ind i Sognet og især til Rovbjerg, hvor der snart findes mange Familier. Men der var nok nogle temmelig slette iblandt, hvilket maaske følgende tilkendegiver: I Dødsregistret staar: »Den 1. Juli 1637 blev begravet Sitzel Anders Datter fra Rovbjerg, et Barn paa 11 Aar, som af sin egen Broder Matz Andersens ynkeligen, med fri Vilje og Forsæt blev udstyrtet og druknet i Gaasse Sø«. Saa unaturlig en Broder har der nok aldrig været i Sognet mere, og denne Misgerning maa skrække Søsken, som føler, at de ikke tilbørlig elsker hverandre.

Iøvrigt findes, at ikke faa Mennesker til hin Tid naaede en høj Alder. Matz Dinnysen fra Gjenner, død 1627, blev 90, hans Hustru Maren 100, og Elsa Jørgens fra Rovbjerg, død 1637, blev 102 Aar. Præsten beretter at have oppebaaret ved Lig, 59 i Tal i Aarene 1637 til 1640, 92 Mark og 12½ Sk. Dette synes ej at være saare lidt i Sammenligning med ældre Tider, og vidner altsaa dette om nogen Velstand og om Velvilje mod Præsten.

15. Kapitel.

Om Præsten Knud Bruhn, hans Familie og Karakter.*)

— — — — —

16. Kapitel.

Mærkelige Familier i disse Tider og Begivenheder.

Et Sagn i Gjenner, som nu er næsten uddød, beretter, at der til disse Tider eller maaske noget før er flyttet nogle Familier fra Gjenner til Langeland. Disse Familier kom didhen for der at anlægge et Sildefiskeri, som de ogsaa virkelig gjorde. Og mærkværdigt er det, at der paa denne Ø findes en By eller et Fiskerleje, ved Navn Barnkop, hvis Beboere i Klædedragt, Sæder og Sprog skal have saa megen Lighed med Folket fra Gjenner, at en Mand, som kom fra Øen til Haderslev og der saa Gjennerfolk, troede at se Barenkopper for sig. Saaledes kan et Folk bevare sin særegne Karakter i lang Tid, helst dersom det ikke for meget blander sig med andre, hvilket disse Barenkopper ej heller skal have gjort.

— — —

Det vigtigste, som hændte sig til denne Tid, var den Krig, der

*) Knud Bruhn, Sognepræst i Øster Løgum 1641—1688.

uformodentlig overvældede dette Land i Aarene 1643 til 1645. Thi denne har ogsaa været betydelig bedrøvelig for dette Sogn.

Den svenske General Torstenson kom imod Folkets Forventning fra Tyskland, hvor den 30 Aars Krig endnu hærgede, til Holsten og stod 11. Dec. ved Tremsbüttel med 16,000 Mand, mest Ryttere, — Torstenson, som ingen Modstand fandt, marcherede igennem 1643 og 1644, altsaa ogsaa igennem dette Sogn, lige til Jylland. Men Kong Kristian hindrede med sin sejrige Sømagt Svenskens foretagne Overgang over Bælterne, og han mødtes saa ikke, som Hensigten var, med Gustav Horn foran København. Tværtimod maatte Torstenson tilbage for at erobre en Skanse ved Frederiksort, hvor Kristian havde sat 2000 Mand i Land for at beskyde den undkomne svenske Flaade. Da blev der en jydsk Dreng ved Navn Peter begravet her 1644, den 17. Søndag efter Trin., som de svenske havde taget med sig fra Jylland. Da den kejserlige General Gallas ogsaa var kommet imod de Svenske, gik Torstenson ud af Landet, og Gallas fulgte ham. Men han lod den forvovne og saakaldte galne Helm Wrangel gaa ned i dette Land igen, og dennes Tropper var her 1644 sidst i Aaret.

Foruden at disse Tropper gjorde store Fordringer var de ogsaa meget arrige. Derpaa haves disse Beviser i dette Sogn: Den 3. December 1644 blev begravet Hans Jepsens Datter udi Lerskov, som blev fundet druknet af Frygt for Svenskens Ryttere udi en Tørvegrav paa Lerskov Mark. Sagnet beretter, at da denne Pige ved Navn Maren saa Rytteren sætte efter sig, skal hun have spurgt en Mand paa Mosen, om hun skulde springe i en Grav for at undgaa hans Vold. Manden skal have svaret: »Spring!«, og da skal hun ogsaa have gjort det. At Folket har haft megen Følelse for Sædelighed og Kyskhed til denne Tid, synes denne Tildragelse at vise.

En anden Tildragelse, som beviser disse Fjenders Voldsomhed, er den, at den 6. Juli eller 1645 paa 5. Søndag efter Trin. blev begravet Dynniss Mikkelsen af Hovslund, som blev skudt af Svenskens Ryttere paa St. Hans den Døbers Dag og døde deraf, 52 Aar gammel.

Først efter Freden i Brømsebro af 13. August 1645 fik Landet og dette Sogn Befrielse fra de grusomme Svenske. Men at Folket var blevet haardt behandlet og udsuget af dem, derom vidner det anførte og hvad Historien ellers derom melder. Saaledes var Knud Bruhns første Embedstid allerede fuld af Lidelser, da han efter to Aars Ro maatte udstaa to haarde Krigsaar. Dog var disse intet at ligne ved de Lidelser, han i senere Aar maatte udstaa (Sml. Kap. 20).

17. Kapitel.

Sognets Mennesketal imellem 1640 og 1660.

— — — — —

18. Kapitel.

Knud Bruhns Efterretninger om Frugtbarhed, Priser og deslige.

— — — — —

19. Kapitel.

Knud Bruhns Skrifter og andre hans Skæbner.

— — — — —

20. Kapitel.

Den svenske Krig 1658 til 1660, Fjendetiden, Smitte og Død.

Dette følgende Tidsrum begynder med en Krig, som forandrede Landets opblomstrende Tilstand til Elendighed. Thi at Folkets Velstand og Landets Flor tog til, det ses af det foregaaende. — — Men den Krig, som blev den mest ødelæggende, Landet har udstaaet, havde følgende Aarsag:

Dronning Christine i Sverrig nedlagde og overgav Regeringen 1654 til sin Fætter Karl Gustav, Pfalzgreve af Zweibrücken, og hun rejste udenlands og blev katolsk. Men denne Fyrste forestillede Rigsraadet, at Sverrig burde føre Krig, dersom det skulde beholde sin vundne Agtelse. Polen blev straks angrebet, og da Karl Gustav 1656 eller lidt derefter her kom meget i Knibe, erklærede Danmark ham Krig den 1. Juli 1657 i Haab om at tilbagevinde det ved forrige Fred tabte Jemteland og Heriedalen, Øsel, Gulland og Halland. Men uagtet de Danske straks tog de slesvigske Fæstninger og gik ind i det svenske Bremen, stod Karl Gustav i Juli med 4000 Fodfolk og 9000 Ryttere, smudsige og raa og lystne efter nye Kvarterer, i Holsten. Sidst i August havde han erobret hele Jylland. — — 30. Januar 1658 gik de Svenske over Isen og Øerne til Sjælland. De Danske maatte gøre Fred i Roskilde 1658 den 26. Februar og videre miste Skaane, Halland, Bleking, Bornholm, Trondhjems Stift, Bohus Len, Svabsted Amt og Guinea. Men imidlertid blev der mange svenske Tropper i Hertugdømmerne, og Karl lod nye Tropper komme til, som forlangte meget, især af de kongelige Bønder. Men i Stedet for, at han nu skulde rejse bort med Tropperne, gik han atter foran København med dem og forlangte intet mindre end hele Danemark. Dog dette slog fejl.

— — —

Men skrækkeligt led Landet og især dette Sogn af alle disse fremmede Krigshære. Svensken skændte og brændte straks 1657.

Itzehoe blev afbrændt. Præsten Bruhn har optegnet, hvad han paa Svenskens Fordring ugentlig maatte give til en Kvartermester Sigismundus Bremer, som laa i Branderup. Fra 11. September 1657 til midt i Januar 1658 beløb sig dette til 39 Mark 2 Sk. Gav han dette af sin kongelige Gaard, og er hele Sognet derefter bleven beskattet, saa er der i denne Tid blevet fordret 1200 Mark deraf. Men har kun de kongelige Undersaatter betalt, saa har det beløbet sig til 300 eller 400 Mark.

Dette var imidlertid endnu den mindste Ulykke, som kom over dette Folk. De tilbageblevne og tilhvervede svenske Tropper mishandlede Folket, og de, som kom de Danske til Hjælp, blev værre end de Svenske. Eet Regiment af de i Holsten staaende Svenske fordrede hver 10. Dag 10,613 Pund Kød, 18,730 Pund Brød, 107 Tønder Øl, 15 Vispel Havre og 800 Rdl. Hvad maa da ikke 6000 Ryttere og 2000 Fodfolk have fordret! Brandenborgerne fordrede et Aar 12,000 Tønder Korn af Husum Amt. Der sagdes dem, at 400 var næppe at finde. Var det saaledes i hine Egne, saa var det her ved Vejene meget værre. Her blev alting udplyndret, Heste, Kvæg og alle Levnedsmidler røvede, helst da ingen ordentlig Fodring mere var mulig. Indbyggernes Mishandling var haard, især den, som de led af de grusomme Polakkere, hvoriblandt var Tatarer og Tyrkere. Gejstligheden blev især mishandlet af dem. Geert Vilhelmi, Præst i Vedsted, blev i Aaret 1659 af Polakkerne bundet i Hestens Hale og slæbt omkring. Han døde efter denne Mishandling samme Aar i Haderslev. Bruhn i Lygum flygtede med sin Familie til Apenrade, hvor han opholdt sig 1½ Aar. Mellemstunder kom han til Lygum at forrette Embedet. 19. Søndag efter Trin. 1658 opskriver han dem, som var begravet i hans Fraværelse. Han findes igen i Lygum 1659 Sexagesimæ Søndag, men tog atter bort. Han mistede alt sit Korn paa Marken og i Laden, alle Kreaturer paa fire nær, al Tienden, og hans Bo blev udplyndret.

Bønderne led ligesaa, og der laa endnu 1666 28 øde Stavne i Sognet. De arme Folk maatte vel blive, men de skjulte deres Levnedsmidler og bedste Gods paa utilgængelige Steder. Folkene i Hovslund havde et saadant Sted paa Bygholm midt i en Sump. Folkene i Lygum holdt Vagt i Taarnet, Folkene i Hovslund i høje Asketræer og gav Tegn, naar en Trop kom, for at de kunde flygte. Levnedsmidlerne slap op, da de røvedes, og man skjulte dem derfor vel. Saaledes fortælles der, at en Melgrød tre Gange blev sænket ned i en Brønd, førend Familien fik Ro til at spise den. Strejffpartierne var de værste, og de tog især Hestene med sig.

Men omsider begyndte Folket at væbne og værges sig imod de strejfende Polakkere, som gjorde meget ondt i Smaahobe, da de forlod Landet. I passende Egne samlede sig smaa bevæbnede Tropper imod dem. Her derimod, hvor dette ej kunde ske, satte man sig paa visse Steder fast og truede Polakkerne i Fjernheden med at lægge an, endog ofte kun med en Stage. Den skyblevne Polak flygtede saa. Stærke Karle værgede sig med deres Næver, og Heste vidste de at snige sig bort med, formedelst Snildhed, naar de blev overfaldne.

Men dobbelt forfærdelig blev denne Elendighed ved de smitsomme Sygdomme, som fulgte med. Frygt, Uro, Frost og Hunger foraarsagede dem. Sprinkel*) og Blodgang var disse Sygdomme, og 1659 døde der i Januar 6, Februar 9, Marts 8, April 4, Maj 4, — hidindtil fik Præsten over disse 26 Mark 11 Sk. — Juni 1, Juli 18, mest fra Gjenner og Hovslund, i August 29, September 33; nu var Sprinkel og Blodgang ogsaa i Lygum og Rovbjerg. I Oktober døde 28 overalt, i November 34, i December 36. I Januar 1660 døde 23, i Februar 20, i Marts 7, April 6 og Maj 1. Og nu er der ingen død førend 20. September, da Præsten atter faar sin Indkomst. Der er altsaa i tre Fjerdingaar i Sognet død 255 Personer.

Tænker man sig saadanne Sygdomme, fremmede Krigsfolks bestandige Anfald, som skændte og brændte, Mangel og Trang til en og samme Tid, da maa man gyse derved. Og dog udholdt de fleste alt! Mennesket har dog megen Kraft, men helst ved Gudfrygtighed!

FRA LØGUM KIRKE TIL BREDE KIRKE

AF C. H. FRIIS

II Anledning af Pastor Holdts Artikel i Oktoberheftet af »Sønderydsk Maanedsskrift« vil jeg gerne bede om Plads for nogle Bemærkninger.

I Pontoppidans Danske Atlas findes en Liste over Inventaret i Løgum Kirke, og her meddeler han bl. a., »at der i Kirken findes et Monument over en Sømand i Trælborg, som døde i Slaveri i Tyrkiet, og at dette er opsat for Penge, der var bestemt til hans Udløsning. Det er 2½ Alen højt og 1½ Alen bredt og forestiller et paa Jorden liggende og med tunge Kæder bebyrdet Menneske, som

*) D. e. Tyfus.

ynkelig bliver hudflettet af en Tyrk, samt ved Siden heraf bedende Mennesker og oven over nogle Bibelsprog. Ligeledes ses her Præsten Erik Winds og hans Hustrus Portræt samt Hr. Laurits Frisius's, som skal have været meget kyndig i østerlandske Sprog.«

Endvidere meddeler han: »Paa Kirkegaarden findes 8 smaa ved hinanden liggende Gravstene over 8 Søskende, hvis Forældre endnu levede 1768 i Bredebro og havde endda 7 levende Børn«.

»Monumentet« og Præstebillederne findes naturligvis ikke nu i Nr. Løgum Kirke; om de nogensinde har været der, er vel et Spørgsmaal. (Gravstenene findes heller ikke.) I andre Kilder til Løgum Kirkes Historie har jeg heller ikke fundet noget herom. Hvis Pontoppidan har Ret, skulde de nævnte Ting jo være flyttet fra Løgum til Brede Kirke. Men de Maal, han opgiver paa »Monumentet«, passer jo ikke med de i Pastor Holdts Artikel opgivne Maal paa Billedet i Brede Kirke, og Portrætteerne er jo af Præster i Brede Sogn, som næppe har haft noget med Løgum Kirke at gøre. Det kunde jo tænkes, at Pontoppidan har taget fejl eller faaet de to Kirkers Inventarlisters sammenblandet, skønt hans øvrige Angivelser ellers er rigtige nok. Jeg kunde dog snarere tænke mig, at de to Kirkesogne har haft deres indre Forhold saa sammenblandede, saa de næppe selv har haft Rede herpaa. Administrationen i gamle Dage har ikke altid været i Orden, og ofte er det gaaet efter bedste Beskub.

Baade den gamle Løgum Kirke, der var Sognekirke for det store Løgum Sogn — det nuværende Løgumkloster og Nr. Løgum Sogne — og Brede Kirke hørte i Middelalderen under Klosteret i Løgum og blev betjent herfra. Efter Reformationen blev Løgum Kirke endnu længe ved at være Sognekirke for Løgum Sogn, og Brede Kirke vedblev at være et Slags Anneks til Løgum. Præsten i Løgum, der boede i Løgumkloster, fik (iflg. Jensen Kirchliche Statistik) i 1609 50 Rdl. og i 1739 30 Rdl. Kostpenge, der betaltes af Nr. Løgum og Brede. I Landsarkivet findes i en Kirkeregnskabsbog en Liste over den Løgum Præsts Indtægter, deriblandt 29 Rdl. fra Brede Kirke, og i Brede Kirkeregnskab fra 1760 (ved Kirkeværge Peter Matzen, Svanstrup) findes en Kvittering fra Pastor Krogh i Nr. Løgum, hvoraf det fremgaar, at han har faaet 29 Rdl. 11 Sk. som hans Aarsindkomst ved Præstetjeneste i Brede Kirke. Endelig findes et Aktstykke i Landsarkivet, der beretter om et Møde i Brede den 9. Juli 1732, hvor det omtales, at det af gamle Kirkeregnskaber fremgaar, at Præsten og Organisten i Løgum har faaet henholdsvis 87 Mk. 11 Sk. og 52 Mk. 8 Sk. aarlig fra Brede Sogn. Men fra 1722 har Brede selv kaldet sin Præst og Organist, der er derfor ingen

Mening i, at Brede skal betale disse Gebyrer, men at disse fremtidig betales af Tønder Kirketiende iflg. kgl. Bevilling. Tilstede ved Mødet var Provst Schrader, Amtsforvalter Martensen, Præsterne Jakobsen af Bredevad og Joh. Rost af Løgumkloster.

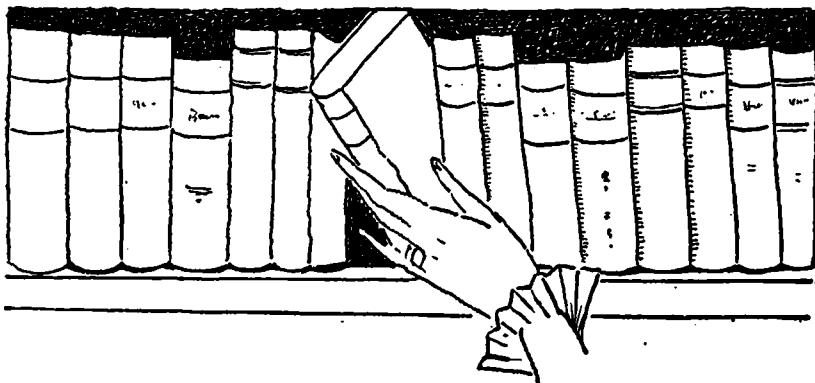
Der kan ikke være Tvivl om, at dette er rigtigt nok, men hvordan kan det stemme med, at Hr. Erich Wind var Præst i Brede fra 1634—73 og efterfulgtes af Laurids Frisius, om hvem Kirchl. Stat. meddeler, at han var en lærd Magister og en stor Hebræer? (Der meddeles ogsaa, at Andreas (?) Friisius fra Løjt ægtede Enken efter Erich Wind, og at hans Søn Mathias Friisius fulgte ham i Embedet).

Klosteret i Løgum havde i sin Tid — foruden Kirken — mange og store Besiddelser i Brede Sogn. Det ejede Svanstrup, Kommerlev og Trælborg og mange spredte Ejendomme i Sognets andre Byer. Endnu i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede fandtes mange »Kloster Tjenere« i Sognet. Saaledes kaldtes de i Modsætning til de andre Beboere, der hørte under de kongerigske Enklaver. De boede Side om Side underlig blandet mellem hinanden. Nu er det jo muligt, at de Kloster Tjenere endnu en Tid efter Reformationen har hørt til Løgum Sogn og er bleven betjent derfra og forøvrigt ogsaa har hørt til Løgumkloster Amt, der oprettedes af Klosterets spredte Besiddelser. Sandsynligvis har saa de øvrige Beboere maaske straks efter Reformationen haft deres egen Præst. Det er saa dette Sognskel indenfor Sognet, der er bleven hævet i 1722, maaske i Praksis allerede før. Præsten og Organisten i Løgum har dog vedblivende faaet deres Afgift fra Brede til 1732, ja det ser jo endog ud til, at Præsten har hævet den endnu i 1766. Det er jo gaaet langsomt dengang med Afløsningen.

Mon ikke det skulde være den rigtige Løsning.

I Arkivalierne fra Løgumkloster har jeg endnu fundet en Ansøgning fra Juraterne (Kirkeværger) i Brede fra Aaret 1818, hvori disse beder om at fritages for Udgiften til Sognepræsten i Nr. Løgum og Organisten i Løgumkloster, der er henholdsvis 46 Rdl. og 28 Rdl. Hvorfra disse Udgifter stammer, er dem ganske ubekendt, da de ingen Forbindelse har med disse Embedsmænd. De finder det urimeligt, at den fattige Kirke skal betale til den meget rigere Kirke i Løgumkloster, for at Orgelet kan tone. Da imidlertid de fremmede Embedsmænd har Ret til denne Indtægt, foreslaas det, at disse faar Lønningen for Livstid, hvorefter den bortfalder.

Desuden har jeg fundet Concept til en Ansøgning fra Sognepræst Johan Roost i Løgumkloster (der var Præst ca. 1708—37) om at faa udbetalt til Præst og Organist det Bidrag fra Brede Kirke af Brede Sogn eller Amtskassen.



EN TRAGEDIE I VADEHAVET 1834

AF W. CHRISTIANSEN, VENNEMOSE

Af de 1518 Rdl., der indsamledes ved Hus- og Kirkekollekter til de skadelidte i Højer Herred efter Stormfloden 1825 fik den daværende Ejer, M. Mathiesen, af Stampemøllen ved Hjørpsted tildelt 540 Rdl., fordi han havde lidt særlig stor Skade.

Men der skulde snart komme en Begivenhed, der kastede endnu tungere Skyer over dette saa haardt ramte Hjem.

Den 17. Oktober 1834 blev den 20-aarige Tjenestekarl Jens Christian Jensen fra Højer, der var i Plads hos ovennævnte M. Mathiesen, sammen med sin Husbonds Børn sendt over til Jordsand for at hente Kreaturerne (Faarene) hjem, der Sommeren igennem havde græsset paa Øen.

Mens de var paa Hjemvejen, blev de pludselig overfaldet af en Storm, saa de alle fandt deres Død i Bølgerne.

Pastor Rolfs anfører i sin Bog om Højer (S. 503), at der ialt druknede fem. I Hjørpsted Kirkebogs Dødsregister staar kun Navnet paa den 22-aarige Søn Hans; muligvis er de andre Lig bleven ført bort af Strømmen.

Det siger sig selv, at en saadan rystende Tildragelse har holdt sig i Mindet til den Dag i Dag.

Man vil vide, at Faderen, der stod paa Stranden, skulde have set Ulykken uden at kunne komme de Stakler, der værgeløse maatte kæmpe mod Bølgernes Overmagt, til Hjælp.

FOLKEMINDER FRA MJOLDEN

AF HAGE PETERSEN, MJOLDEN

I Anders Schmidts Kaalgaard i Mjolden staar en gammel Eg. Saa længe den staar, skal Huset ikke brænde.

* * *

Naar »æ lille Sjøv« er tør, skal Jakob Petersens Gaard brænde.

* * *

Og naar den gamle Tjørn i Forballum gaar ud, skal Broder eller Martin Petersens Gaard brænde.

* * *

Hos Bedstefader i Forballum havde de en Pige, som kunde se og høre Varsel. En Aften, hun og en anden Pige gik forbi Kirken i Mjolden, hørte hun Sang inde fra Kirken. Hun hørte tydelig Ordene: Her er Glæde over Glæde, thi Gud Fader og Søn os hjulpet har. Ved Genforeningen blev der digtet en Sang, som begynder med disse Ord. Den blev sunget paa Genforeningsdagen.

* * *

En Gang var der Tyve paa Kringlum. De stjal Sengetøj. Da de kom op til Randerupslag, faldt der en Skrædder ud af Sengetøjet.

* * *

Paa en Gaard i Forballum boede en Kone, som havde 3 Sønner, de gik til Skole i Randerup. En Dag, de kom hjem fra Skolen, raabte Moderen, som sad inde i Stuen ved Kakkellovnen: »Der er Pandekager til Jer, I kan tage Sirup til dem!« »Saa er de ravntejet mule (mugne)«, sagde Drengene.

* * *

Om tre Skræddere fortælles: Lorents Skrædder og 2 andre Skræddere slog en Gang Græs i Skærbæk Enge. De har vist drukket meget Brændevin, for de kom i Tanker om, at de vilde tage hinanden til Alters i Brændevin. Det gjorde de ogsaa, men de blev sære i Hovedet alle tre efter dette. Lorents Skrædder boede paa Fattiggaarden i Mjolden. Han kaldte sig selv »den hellige Aand«, eller »Løven af Juda«. Moder fortæller at en Dag, da hun og Bedstemoder var ene hjemme, saa de ham komme, men de laaste Døren for ham. Da dundrede han paa Døren og sagde: »Vil I lukke Døren for den hellig Aand«.

* * *

En Pige i Randerup vilde skrive til Kæresten, som var Soldat i Frederits. Det kneb med at faa begyndt, og hun spurgte gentagende Moderen: »Hvad skal jeg dog skrive?« Tilsidst blev Moderen ærgerlig og sagde: »Saa skriv: Huldskab og Troskab indtil Døden, for Dævlen da«.

ET BINDEBREV FRA BURKAL SOGN

MEDELDT VED LÆRER I. DAMM, BURKAL

Kjære Sine.

Hvilken Glæde
var det dog i denne Tid,
hvis man kunde faa et Sæde
fri for Møje, Slæb og Slid,
faa lidt Selskab, Munterhed,
Dans, Musik og Lystighed.
Kaffe, Rom samt Vin og Kage.
O, hvor kunde det os smage.
Men hvordan skal det vel lykkes.
Gode Raad jo dyre er
i saa kold en Tid, jeg tykkes.
Tøv nu, hvad er det, jeg ser
udi Almanakkens Blad
staar en Tamperdag i Rad.
Vi fik just i vore Sinde,
at vi vor Sine vilde binde.
Ser I, saaledes Lykken smiler
ned som Sol fra Himlens Blaa,
og vort Ønske opfyldt bliver,
som vi har arbejdet paa.
I de kolde Vinterdage,
hvor vi kan saa let forsage,
naar vi ej maa Løjer drive,
som paany kan os oplive.

Kom nu snart, vor kjære Sine,
os at byde til dig ind.
Om det store Bord paa Stole
vil vi da med glade Sind
sidde her i Venskabsklynge
paa din Løsnings Fest at sjunge,
fryde os ved dette Gilde,
du paa os opofre viide.

Tre Spørgsmaal jeg dig give maa,
og kan du dem besvare,
saa er du løst udaf din Snare.
Det første er:
Kan du sige mig ret og klar,
hvormange Stjerner Himlen har.
Det andet er:
Kan du sige mig for sand,
hvem der være skal din Mand.
Det tredie:
Kan du mig sige ligesaa,
hvormange Aar du ugift skal gaa.

*Sine M. Bonnicksen, Stemmild.
Sønnik Chr. Sønnichsen.*

Du bliver nok narret idag, ellers er du ogsaa uforbederlig.

Edlef Chr. Bonnichsen. Chr. Grejsen.

Maria er nok uforbederlig.

Kathrina Greisen.

NB. Dette Bindebrev er afskrevet efter et Bindebrev, som ligger hos Barbermester Klemmensen, Bylderup Bov. Sønnik Chr. Sønnichsen døde 1934, rigelig 80 Aar gammel; de tre nævnte Familier findes endnu paa Egnen.

I. Damm.

KURVEBREV FRA TO DRILLEVORNE STOKKEBRO-PIGER

Gode Ven.

Besønderligt Nyt høre vi nu til,
som vi vor Ven tilmelde vil.

Niels Mamsen agter i Morgen den
Dag

at holde Bryllup med Behag
med Agnete skøn og rig;
vi havde dig hende tiltænkt uden

Svig,
men nu en anden giver hun sin
Haand,

og du maa tage en Kurv ved et
Baand,

vi kand vel tænke, det gaar dig nær,
og helst om du har havd hende kjær,
derfor kand vi ey efterlade,

vi io skal trøste dig i den Vaade,
ia udi denne din Sorg saa stor
vi trøster dig med et bedrøvet Ord,
og hvad vi nu siger dig,

det er af Hiertet og uden Svig,
lad Sorgen ey for hart dig klemme,
fordi du eene maa sidde hiemme,

men en anden Gang pas bedre paa,
at du skal ey tilbage staae,
thi du havde vel tænkt at nyde den

Glæde
eengang med Agnete for Præsten at
træde,

og saa efter denne Allarm
at sove med hende i din Arm.

men hvad skal mand sige, det er at
beklage,

at Verden giver saa sørlige Dage,
derfor er det sandt som mand si-
ger at,

Lykken kand snart sige god Nat,
thi den sig vender Aarle og silde,

og det ganger ey efter Menniskens
Ville

men alt som Herren det vil vende,
han kand snart Sorg snart Glæde
sende.

Derfor skal du, vil du os lyde,
ey lade det dig saa hart fortryde,
thi du kand vel en anden finde,
naar du kun faar det ret i Sinde,
især da vort Land med detteslags
Kiøn,

begavet er saa meget skøn.
Nu bede vi dig, du ey vil forsmaa

det lidet Brev at læse paa,
ikke heller maa du os fortænke,
at vi dig hermed en Kurv vil
skiênke

thi vi vist haaber i hvor det gaar,
at vi derfor et Kurvegilde faar,
og saa til samme maa du os straffe

met et Kop Tee, men vi mener Kaffe,
dertil en Puns ia 4 eller fem,
om vi det kand, ia vi drikker vel

dem,
din Skaal skal vi og vel udtømme,
dertil din Kierreste ikke forglemme,

ia vi skal holde os Lystig og brav,
ia danze og springe i fulden Trav,
og vi skal ønske dig saa mange god

Aar,
som Hæster bær feer og Hønsene
Haar,

vi ønsker dig nu saa mange god
Stund,

som der er vand paa tørreste Grund,
men frem for alt da ønsker vi dig

Sundhed og Lykke og en Brud, skøn og Skriveren løb ad Skove og Green,
og riig, hvo ham vil hente, maa ey vær seen.
og saa maa vi slutte og holde op, Derfor vi dig nu siger farvel
thi feerene fløy over høyest Trætop, og ønsker dig Lykke til Liv og Siæl.

Stokkebro d. 15. Martz 1789.

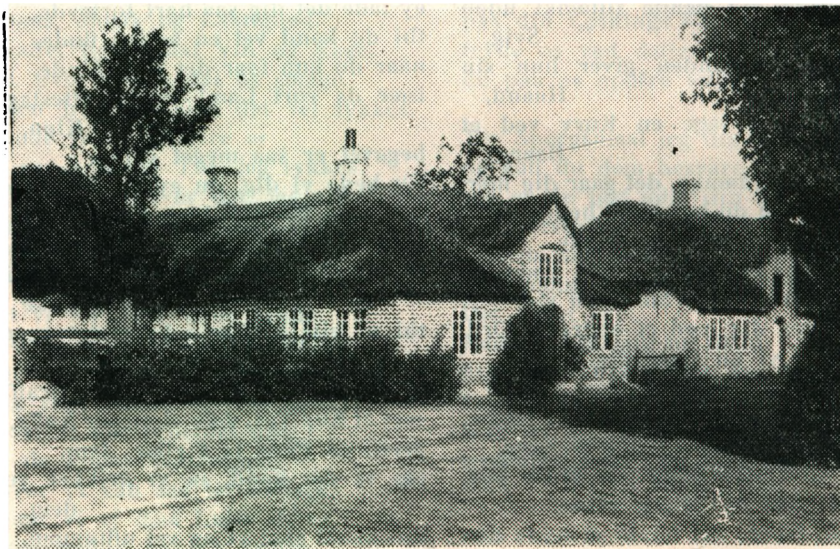
Margretha Peders Datter. *Maleen Peders Datter.*

NB. Adressen lyder:

A Monsieur

.....

d Østerbye.



Stokkebro.

SØNDERJYLLANDS BONDEGAARD

DANSK OG TYSK BYGGEMAAD

Af CL. ESKILDSEN

I. D E T O G A A R D A R T E R

Sønderjylland styredes af Abelsønner og Schauenburgerc, Oldenborgere og Hohenzollere; i Købstæderne rejste sig stolte Patricierhuse og faldt igen for nye, der bedre svarede til nye Tidens Smag; paa Landet byggede Herremanden faste Borge og knejsende Slotte, der forlængst er hensmuldrede. Men uanfægtet af alle Omskiftelser og Modestrømninger trak Bonden Slægt efter Slægt Furen gennem sin Ager og byggede sin Gaard, som Fædrene havde lært ham det. Selv om Sprog og Sindelag skiftede, saa fortsatte Bonden alligevel med at anlægge sin Gaard paa sit Folks gamle Maade, og de hjemlige Landhaandværkere beholdt den gamle Konstruktion. Derfor er Bondens gamle Gaard noget af det første, man skal agte paa, naar man vil finde Grænsen mellem to Folk; Bondegarden er et af de sikreste Folkekendemerker.

Bondegarden sætter i Dag tillige det mest synlige Skel mellem det danske og det tyske Folk. Paa meget iøjnefaldende Maade fortæller de gamle Landsbyers Helhedspræg og de enkelte Bøndergaards Udseende og Indretning, hvor den gamle Folkegrænse er at finde.

Der er Forskel paa en Bondegard i Midtholsten og i Østholsten, paa de typiske Bøndergaarde i Vestslesvig, Midtslesvig og Østslesvig. Men naar man sammenstiller de holstenske Typer til een Gruppe og alle de slesvigske Nord for Danevirke til en anden Gruppe, saa faar man et meget klart Indtryk af en indbyrdes vidtgaaende Overensstemmelse inden for hver af de to Grupper og en lige saa dybtgaaende Modsætning, naar man stiller dem over for hinanden. Man betegner disse to Grupper som »den nedersaksiske Gaard« (Saksergaarden) og »den danske Gaard«. Den nedersaksiske Gaard behersker hele den nordtyske Slette fra Østfrisland til Østpreussen, fra Braunschweig til Ejderen, medens den danske Gaard er eneraadende fra Danevirke til Skagen, fra Vesterhav til Halland.

Skellet mellem den danske Gaard og den nedersaksiske Gaard er saa dybtgaaende og umiddelbart iøjnefaldende, at enhver Turist, der passerer den gamle Folkegrænse, lægger Mærke til det.



1. Koldby ved Hjerpsted.

Dansk Landsby.

Allerede Landsbyernes Helhedsbillede røber tydeligt paa Afstand, om den By, der ligger foran een, er dansk eller nedersaksisk. — Den danske Landsby kendetegnes ved Gaardenes solrette og derfor parallelle Beliggenhed, de langstrakte, smalle, lave Husetage med de blødt skraanende Valme. (En Valm er den skraa Tagflade over Gaardens Gavlende.) — En nedersaksisk



2. Bellin i Østholsten.

Nedersaksisk.

Landsby kendes straks paa et Mylder af ikke parallelt liggende Gaarde, paa de for os ejendommelige høje og brede Tager og paa de lige Gavle eller stejle Valme med det ejendommelige Gavlindsnit (Uglehullet) oppe i Gavlpidsen.— I gamle Dage var det tilstrækkeligt at agte paa, om Gaardene havde Skorstene eller ej. Saa man Skorstene, var det en dansk Landsby, havde Gaardene ingen



3. Bellin i Østholsten.

Nedersaksisk.

Skorstene, var det en saksisk. I Dag har langt de fleste Gaarde i det nedersaksiske Omraade faaet Skorstene, men disse sidder ikke udelukkende oppe paa Rygningen og har ikke samme Fordeling og Form som de danske. (Se Billede 3.)



4. Fra Jydevad.

Typisk dansk Gaard.

Kommer man saa ind i Landsbyen og betragter den enkelte Gaard, træder Skellet frem paa alle tænkelige Maader. Det første, man lægger Mærke til, er Gaardenes Orientering.



5. Fra Jevenstedt i Holsten.

Typisk Saksersgaard.



6. Gadeparti fra Visby Tønder Amt.

Dansk.

Den danske Gaard er næsten altid orienteret efter Verdenshjørner, idet den søger at vende Langsiden med Stuevinduerne mod Syd og Gavlenderne mod Vest og Øst. Den ligger med andre Ord »solret«, maaske bedre sagt »vindret«, thi det er

muligvis vor Hjemstavn's barske Klima, der har tvunget vore Gaarde til at vende Enden mod Vestenvinden. Hvor nøjagtigt Orienteringen efter Verdenshjørnerne overholdes, viser det lille, interessante Gadeparti fra Visby i Vestslesvig. Det skulde synes givet, at disse Smaahuse lagde sig hen med Front mod Vejen, men selv den mindste Drejning bort fra det solrette mødte instinktiv Modvilje hos vore Forfædre.

Saksergaarden er næsten altid orienteret efter Vejen; hvor Solen staar om Middagen, og hvilken Retning Vinden kommer fra, bryder den sig ikke om. Naar den danske Gaard afviger fra den solrette Beliggenhed, sker det for at faa Fronten, Langsiden, vendt ud mod de Vejfarendes Blik. Saksergaarden søger derimod altid at vende Gavlen ud mod Vejen. I Regelen er det Gavlenden med den store Port, »Grotdør« (Stordøren), der præsenteres, saa Stuerne vender bort fra Vejen. Naar undtagelsesvis Stueenden kommer til at ligge ud mod Gade eller Landevej, og der som Følge deraf indrettes en Stuedør i denne Ende, saa fører denne Dør altid Betegnelsen »Achterdør« (Bagdør). Den eneste rigtige, officielle Indgang til Saksergaarden fører alt-saa gennem den store Port i Gavlenden; skal man derimod besøge Manden i den danske Gaard,



7. Gadeparti fra Jevenstedt i Holsten.

Saksisk.

saa skal man ind gennem en Dør paa Langsiden. Man ser tydeligt Forskellen, naar man sammenligner Gadepartiet fra Visby med Partiet fra Jevenstedt i Holsten. (Billede 7).

Hvor vigtig Porten er som Indgang, ses paa ejendommelig Maade i Blandingsomraadet mellem Ejder og Danevirke. I Hundredevis ligger her Gaarde og Smaahuse, der fra nedersaksisk Stil er gaaet over til dansk, men Porten er den Ejendommelighed, man sidst giver Afkald paa. (Billede 8).

Den næste og mest iøjnefaldende Forskel mellem den danske Gaard og Saksergaarden er Forholdet mellem Længde, Bredde og Højde (Proportionering) samt Bygningernes Gruppering.

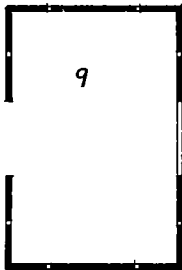
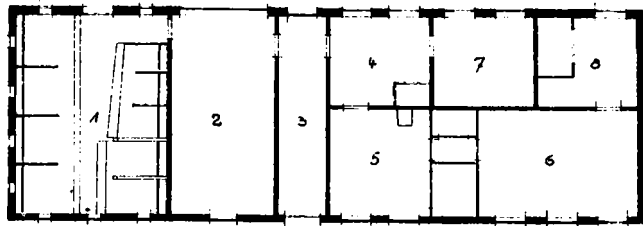
Den danske Gaard er bygget saaledes, at Længden er det mest karakteristiske (se Billedet fra Jydevad Nr. 4). Det danske Hus er smalt og lavt og maa derfor nødvendigvis blive langt. Urtypen er den enlængede Gaard, som den endnu er ret almindelig paa den sønderjydske Midtslette. Af praktiske Grunde har man senere foretrukket at gaa over til to, tre og fire Længer. Men disse Længer samles ved den danske Gaard altid



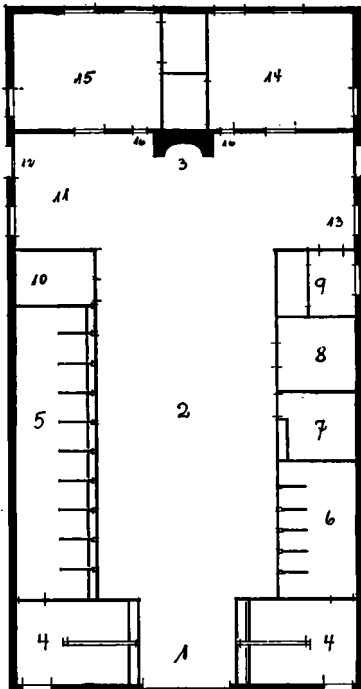
8. Gr. Rheide Stesvig Amt. Dansk Hus m. Sakserport

symmetrisk omkring en Gaardsplads eller en Gaardsplads med Have! Dette symetriske Gaardanlæg er i Dag maaske det væsentligste Kendetegn for dansk Byggemaade.

Saksergaarden fremhæver ikke Længden, men Bredden og Højden. Den gamle, stilrene Saksergaard er æstetisk set bedre proportioneret, har et smukkere Forhold mellem Længde, Bredde og Højde end den danske Gaard. Saksergaarden søger saa vidt muligt at forene Rummene til Beboelse og Drift mellem fire Mure og under eet Tag. Dette er særlig iøjnefaldende ved de nye Gaarde, der ofte fremtræder som store, efter vort Skøn grimme, klodsede Kasser. Naar der i Forbindelse med Saksergaarden opføres Udhuse, spredes disse uden bestemt System ud over Toften. Saksergaarden kender ingen Gaardsplads! Man kan se meget store Omraader uden at finde en eneste Gaardsplads i dansk Forstand.



Nr. 9. Grundplan af en Gaard fra Angel (dansk) opført 1709. — 1. Stald, 2. Lo, 3. Forstue, 4. Køkken, 5. Dørns, 6. Pissel, 7. Kammer, 8. Kammer, 9. Lade.



Nr. 10. Grundplan af en Saksersgaard, opført ca. 1700.

1. »Grottdør« (Port).
2. Lo.
3. Arne.
4. Hestestald.
5. Kostald.
6. Stald (Ungkvæg).
7. Svinesti.
8. Brændselsrum.
9. Kammer.
10. Kammer.
11. »Hjørn«.
12. Blangdør (Sidedør).
13. »Gøtlucht«.
14. Stue.
15. Stue.
16. Kigvindue.

Det skarpeste Skel mellem den danske Gaard og Saksergaarden viser Bygningens Grundplan.

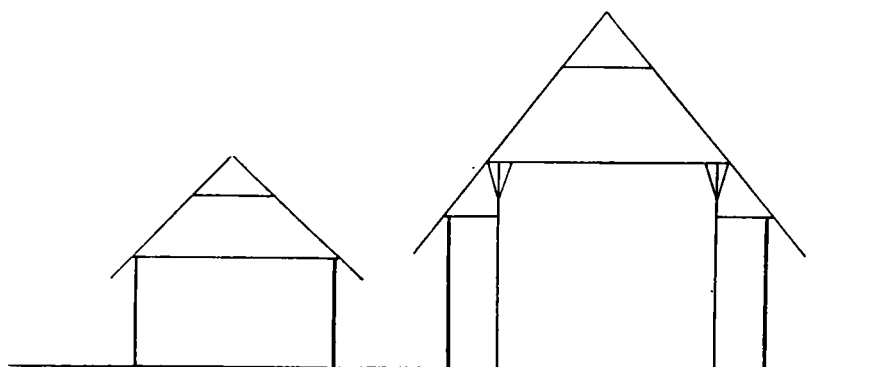
Den smalle danske Gaard er tværdelt, d. v. s. at Skillemurene mellem Gaardens tre Hoveddele: Stue, Lo og Stald gaar tværs gennem Huset. For tre Aarhundreder siden var det endnu almindeligt, at Huset kun havde tre Rum: en større Stue (Pissel), en meget bred Lo og en Stald. Stalden gik tværs gennem Huset, og Kreaturerne stod altid to og to samlede i Baase og med Hovederne ind mod Muren. Skillemurene mellem Stue, Lo og Stald var ført helt igennem, saa den danske Gaard var et Trerumshus!

Dette Præg er endnu bevaret til Trods for de sidste Aarhundreders store Forandringer. Antallet af Stuer er blevet forøget, og ofte gaar en Skillevæg paa langs gennem hele Stuehuset, men Tværdelingen er alligevel det mest karakteristiske, særlig synlig ved, at Indgangsdøren sidder paa Langsiden. Den store Forøgelse af Kreaturbesætningen har medført, at Tværstalden maatte opgives, og at Stalden i de nyere Gaarde gaar paa langs gennem Huset. Kreaturerne staar heller ikke mere med Hovederne ind mod Muren, men med Hovederne ind mod en Fodergang. I Stalden er dog endnu bevaret den ejendommelige Sammenstilling to og to i Baase. Mest uforandret er Loen. Den er blevet smallere end før, men dens Porte sidder endnu paa Langsiden; den gaar altsaa tydeligt tværs gennem Huset. Vil man derfor bedømme, om en Gaard er dansk eller saksisk, skal man først se paa Loen, oprindeligt ogsaa den danske Gaards Hovedrum, som den endnu er det i Saksergaarden. Groft udtrykt kan der siges: Gaar Loen tværs gennem Huset, er Gaarden dansk, gaar den paa langs gennem Huset, er den saksisk.*)

Saksergaardens Grundplan er væsensforskellig fra den danske. Gennem den store Port i Gavlen træder man ind paa den store Lo, der gaar paa langs gennem Huset, saa dette altsaa er Langdelt. Til venstre og højre staar Kreaturer og Heste, og disse staar med Hovedet ind mod Loen og aldrig to og to i Baase. Midt foran Indgangen staar oppe ved Husets eneste Tværvæg Arnen, der altsaa befinder sig udenfor Stuerne. Længere end til denne Tværvæg gik den gamle Saksergaard ikke, og da der ingen Skillevæg er bygget helt igennem mellem Stalde og Lo, var den gamle Saksergaard tydeligt et stort Ettrumshus. Folkene boede i smaa Kamre i Forlængelse af Staldene eller havde i enkelte Tilfælde indrettet sig

*) Paa Ringkøbingegnen har nyere og nye Gaarde ogsaa en Lo paa langs gennem Laden; men den ligger langs med den ene Side og ikke midt i Huset som ved Saksergaarden.

en Stue i det saakaldte »Hørn« ved Siden af Arnen, hvorfra en Sidedør (»Blangdør«) førte ud i det frie. Senere tilbyggedes der i Forlængelse af Bygningen to eller tre Stuer og Kamre, men man glemte ikke at sætte »Kigvindet« ind i Muren ud til Loen, saa Manden endnu i Dag kan staa inde i sin Stue og se, hvad Hest og Ko, Karl og Pige bestiller. Ligesom den danske Gaard til Trods for alle Ombygninger er et Trerumshus, saaledes har Saksergaarden bevaret Præget af et Etrumshus.



11. Tømmerkonstruktion
i den danske Gaard.

12. Tømmerkonstruktion
i Saksergaarden.

Den næste gennemgribende Forskel mellem de to Gaardformer viser **Tømmerkonstruktion og Tag**.

Ved den smalle danske Gaard bærer Ydermurene Bjælkeværk og Tag. (En Undtagelse danner dog de frisiske Gaarde, saa langt, som Stormfloderne naaede ind.) Den brede og høje Saksergaards Tag bæres derimod af de store »Høvdstænder« (Hovedstolper), der staa et Stykke inden for Murene og er med til at skille Loen fra Staldene.

Sikringen af **Rygningen** (Mønningen) foretager Danskerne paa den Maade, at de enten lægger Græstørv oppe paa Mønningen, faststukket med Pinde, eller tætter Mønningen med Lyng eller Tang, paa Østkysten og Øerne fastholdt ved de karakteristiske Kragtræer. Nedertyskerne derimod lægger en Rørfletning paa deres Rygning, og Græstørv, Lyng, Tang og Kragtræer er ukendte Syd for Ejderen. Af alle nedersaksiske Ejendommeligheder er den flettede Rygning det, der naar længst mod Nord. Den dansk-frisiske Mønning findes, Stapelholm undtaget, ikke Syd for Danevirke, den saksiske kan derimod iagttages spredt op til Isted og, med Kappelovergangen som Udgangspunkt, et lille Stykke ind i Angel.



13. Fra Jevenstedt i Holsten.
Typisk saksisk Gavl.



14. Fra Isted ved Slesvig.
Typisk dansk Gavl.

En for Lægmanden meget iøjnefaldende Forskel viser G a v l e n e. At Danskerne byggede deres Gaarde med skraa Gavle, skyldes maaske oprindeligt Vestenvinden; den skraa Gavl svarer til Havdigernes skraanende Yderside. Men disse Valmgavle giver tillige den danske Taglinie, særlig set forfra, de karakteristisk bløde Linier, der svarer til en Væsensejendommelighed i dansk Folkekarakter. Den lige Gavl, der giver de haarde, kantede, skarpe Linier, harmonerer hverken med dansk Landskab eller dansk Folkekarakter.

Ovenstaaende Billeder viser tydeligere end Ord de meget forskellige Linier, der fremkommer ved danske og nedersaksiske Valmgavle. Billederne fra Hjerpsted og Isted viser de karakteristiske danske bløde Linier i Valmen, den særprægede Maade, hvorpaa Murlinien fremhæves  og det mest danske: L o f t s l u g e n! En Loftsluge paa denne Plads kan paa Grund af forskellig Tømmerkonstruktion ikke forekomme Syd for Ejderen! — Loftslugen er lige saa karakteristisk for det danske Hus, som Trekanten med U g l e h u l l e t oppe i Gavlen er det for det nedersaksiske. Sjællænderne har i Løbet af de sidste Menneskealder forladt den smukke, danske Valmgavl, men de har endnu næsten overalt bevaret det mest centrale: den danske Loftsluge.



15. Fra Hjerpsted i Vestslesvig.
Typisk dansk Gavl.

Der kunde endnu fremhæves andre typiske Forskelle mellem den danske Gaard og Saksergaarden, f. Eks. de karakteristisk forskellige Benævnelser af Gaardens enkelte Dele (se Teksten til Grundplanerne Side 210), Forskelle i Inventar og Indbo, Sæd og Skik i Tilknytning til Huset, men vi standser her, idet vi til sidst giver en sammenfattende Oversigt, der viser det dybe Skel.

Den danske Gaard.

Den nedersaksiske Gaard.

A. Orientering.

Orienteret efter Verdenshjørner.
Langside mod Syd.

Orienteret efter Vejen.
Gavlen ud mod Vejen.

B. Proportionering.

Langstrakt, smal, lav, spinkel.

Kort, bred, høj, kraftig.

C. Gruppering.

I Reglen flere Længer. Samler Længerne vinkelret og symetrisk omkring en Gaardsplads.

Søger at sammenfatte Rummene til Beboelse og Drift i een kraftig Rygning; hvis der findes mindre Udhuse, spredes disse uden Plan; kender ingen Gaardsplads.

D. Grundplan.

Et *Trerumshus*, bestaaende af Stuer, Lo, Stald, skarpt adskilte.
Tværdelt; særlig karakteristisk er den tværliggende Lo.

Et *Etrumshus* og *langdelt*, hvor alt søges samlet under eet Tag omkring den langsiggende Lo.

E. Tømmerkonstruktion.

Taget bæres af Murene.

Taget bæres af stærke Stolper.

F. Tag.

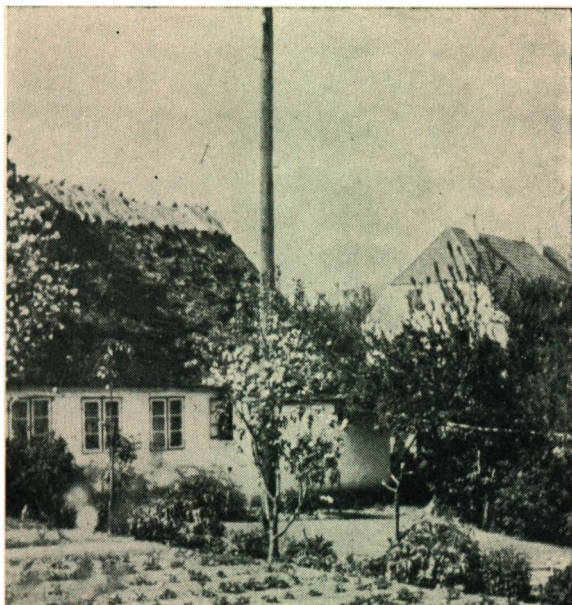
Rygning belagt med Græstørv, Lyng eller Tang; Gavlen har skraa Valm; Loftsluge.

Rygning flettet, Gavlen ikke med Valm eller med stejl Valm! Uglehul.

Disse gennemgribende Forskelle gør det umuligt for os at tale om to forskellige »Typer« eller »Grupper«. Vi vælger derfor det skarpere Ord *Art* og taler om den danske Gaardart og den nedersaksiske Gaardart.

Selv om der inden for de to Arter findes forskellige Egnstyper, og selv om de sidste Menneskealdres mange Nybygninger har forladt den oprindelige Stilrenhed, saa er Skellet mellem de to Gaardarter endnu overmaade klart synligt. Særlig paa den slesvigske Midtslette, i Frisland og i Angel, altsaa Syd for den nuværende Statsgrænse, staar endnu Tusinder af stilrene danske Gaarde. Endnu mere paafaldende er dog det store Antal af stilrene nedersaksiske Gaarde, der gør Middelalderen levende for

os, saa snart vi overskrider Folkegrænsen sydpaa. De gamle saksiske »Røghuse« (Huse uden Skorsten) er endnu langt fra alle forsvundne eller i Tidens Løb blevet forsynede med Skorsten. En flygtig Tælling viser, at der mellem Danevirke og Ejder endnu findes et halvt Hundrede af disse primitive Boliger, ja, i Landsbyen Fockbeck lige uden for Rendsborg alene ni! Man kan roligt regne med, at der i Holsten endnu eksisterer mindst et Tusind af dem. Kører man i Midt- og Østholsten fra By til By og spørger efter »Røghuse«, saa overraskes man af deres store Tal: 2, 3 og flere i hver By.



16. Fra Mehlby ved Kappel.

Dansk Landsby.

Vil man faa et stærkt Indtryk af Folkegrænsen, som den i Dag tydeligst fremtræder i Husenes og Landsbyernes Præg, skal man naturligvis først opsøge de ældste Partier i en Landsby. Vi behøver her ikke at præsentere en dansk Landsby nærmere og nøjes derfor med eet Billede. Det viser et lille, idyllisk, typisk dansk Byparti fra Mehlby ved Kappel, i Angel, helt nede ved Slien. Baade det lille,



17. Helligbæk Kro
Nord for Slesvig.

Typisk dansk Landevejskro.

smukke Hus med sine Kragtræer og det nye ved Siden af kan kaldes stilrene danske Bygninger. — Selv Landevejskroerne sætter Folkeskel. Det næste Billede viser Helligbæk Kro lidt Nord for Slesvig. — Krohuset med denne Form for Rejsestalden er ty-



18. Fra Jevenstedt.

pisk for det danske Omraade; vi kan finde mange Hundreder af denne Krottype fra Danevirke til Skagen. Vi kan ikke finde een eneste af den Syd for Ejderen!

Man behøver blot at sammenligne Billedet fra Mehlby med Billederne fra Jevenstedt (Nr. 18—21) for at faa et slaaende Indtryk af Folkegrænsen. Vi har med Vilje ikke valgt en holstensk Landsby, der bedst passede os; vi har taget disse Billeder i den første Landsby, vi kommer til, naar vi nordfra passerer Ejderen ved Rendsborg, ligesom Mehlby er den første Landsby i Angel, naar vi sydfra kommer over Slien ved Kappel. Der kunde godt vælges andre, der viser Skellet endnu stærkere. Et Par af disse Billeder fra Jevenstedt viser gamle Røghuse (ligesom Billede 5). Den nye Skorsten paa det ene Billede røber, at det kun er et Par Aar siden, at man i dette Hus har anbragt et Komfur; dette sættes ikke paa Arnens Plads, men i det saakaldte »Hørn« til venstre for Arnen.



19. Fra Jevenstedt.



20. Fra Jevenstedt.

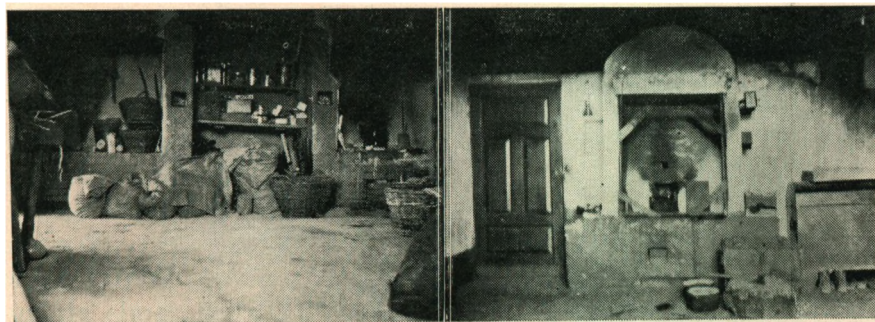
Saa primitivt, som det ses paa Billederne nederst paa Siden, bor overordentlig mange Mennesker endnu Syd for Ejderen! Man forstaar godt, at en Holstener, der for første Gang kommer Nord for Danevirke, uvilkaarligt undres over de

danske Stuehuses herskabelige Præg. »I Danmark bygger alt for flot! I bygger jo Eders Gaarde til Menneskene; men vi bygger vore til Avl og Drift!« er stadig gentagne Udbrud, man hører fra holstensk Side. Her i Holsten findes endnu utallige Huse og mindre Bøndergaarde, der hverken har Komfur eller Kakkellovn, hvor der kun er to smaa Stuer til Husbondens Familie og een til Aftægt (»Verlehn«). En Bilægger, der opvarmes fra et Hul ved Siden af Arnen, maa klare hele Opvarmningen, og Husmoderen staar hele



21. Fra Jevenstedt.

Røghus.



22. Dobbeltarne i et Røghus. Fra Ehndorf ved Neumünster.

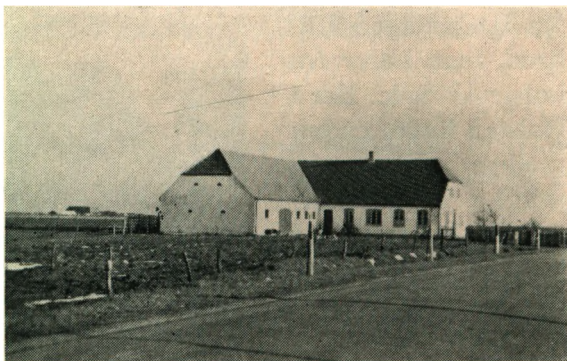
23. Enkeltarne med „Schwibbogen“ i et Røghus, i Ascheffel, Hütten Herred.



24. Typisk dansk Nybyggergaard, opført 1934 i Jejsing af Kreditinstitut Vogelgesang.

les Lo kun har hver en Stue og et Kammer at raade over. De to Husmødre staar Side om Side og tilbereder deres Mad ved Arnerne!

Vender vi saa Blikket fra de gamle Gaarde til Nybyggerne, viser Skellet sig næsten lige saa tydeligt. Det kan være tilstrækkeligt at vise hen til hosstaaende Billeder. Gaarden fra Jejsing er typisk dansk med skarp Adskillelse mellem Stuer, Lo og Stald, med Stuefronten mod Syd, stilren dansk Gavl, Længerne vin-



25. Typisk dansk Husmandsbygning.

Fra Sølsted ved Tønder.

kelret samlet omkring en Gaardsplads, Loen tværs gennem Huset

o. s. v. De samme danske Væsenstræk viser Husmandens Gaardanlæg. De nye Gaarde fra Holsten røber lige saa tydeligt Arven fra den gamle Saksersgaard: det brede, kraftige Anlæg, Bestræbelsen for at samle alt under eet Tag uden en skarp Adskillelse.



26. Typisk ny Gaard i Jevenstedt i Holsten.



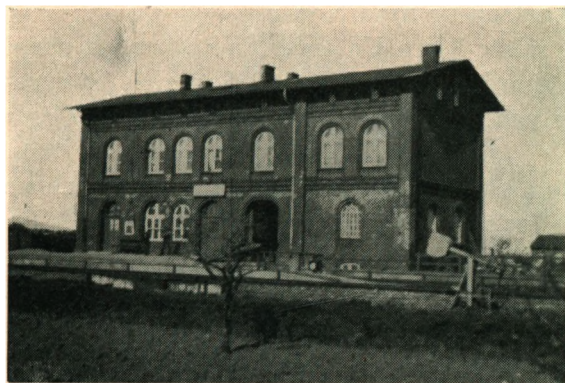
Man forstaar af denne Gennemgang, hvor fremmede af landsfremmede tyske Arkitekter tegnede tyske Banegaarde, Domæne- og Rente-gaarde og nye Privatskoler maa virke i Sønderjylland, og man gruer, naar man endog i enkelte Til-



27. Typisk ny Husmandsbygning i Gr. Wittensee (tysk).

fælde kan finde imiterede Uglehuller anbragt paa Gaarde og Huse, der er bygget i den tyske Tid. — Det er ikke blot en Forskel i almindelig Smag, der aabenbarer sig i disse Bygninger, men de staar som et synligt Tegn paa, at det tyske er fremmed paa den danske Folke-

grund.



28. Brøns Banegaard.

Typisk tysk.

Det maa være tilladt at sige, at det samme gælder Funckishuse i det danske Landskab. Ligesom

god Musik, Malerkunst og Digtekunst maa være præget af Folkesindet, saaledes skal sund Arkitektur være jordbunden.

29. Den tyske Privatskole i Skærbæk.



Typisk for de mange nye, tyske Privatskolebygninger, der virker absolut fremmed i Nord-slesvig.

II. GRÆNSEN MELLEM DE TO GAARDARTER

Naar man vil trække den nøjagtige Grænse mellem Saksergaardens og den danske Gaards Omraade, nytter det ikke, at man retter sig efter trykte Kilder. Den danske Historiker P. Lauridsen mente 1894 paa Grundlag af Arkivstudier at kunne fastslaa, at Saksergaarden o. 1709 beherskede Omraadet op til Linien Eckernførde-Slesvig-Arnholt-Jydbæk-Sylvested-Vedbæk-Ramsted; men han oversaa, at Størstedelen af Svans beherskedes af Saksergaarden. P. Lauridsen tilføjer: »Nu er denne Grænse ganske udvisket. I Dannevirkeegnen har jeg i Sommeren 1894 kun kunnet finde et Par ganske forkomne Rester af holtsatisk Byggemaade. I arkitektonisk Henseende beherskes Egnen af en Husform, der ikke afviger synderligt fra det danske Hus i Nabostrøgene mod Nord«.

Til Trods for denne sidste klare Udtalelse indtegner en dansk Bog om »Danske Bøndergaarde«, udkommet 1925, endnu Grænsen mellem de to Gaardarter paa følgende Maade: Sli-Slesvig-Jydbæk-Vedbæk-Ramsted!

Den nyeste tyske Bog om Bøndergaarde i Hertugdømmerne, udkommet 1927, lægger Grænsen endnu længere mod Nord, idet hele den sydlige Halvdel af Angel betegnes som nedersaksisk præget. En dansk Bog, udkommet 1933, nævner ikke blot samme Grænse, men overtager endog Betegnelsen »det cimbriske Hus«, som Tyskerne har indført for at undgaa at kalde de sønderjydske Huse danske!

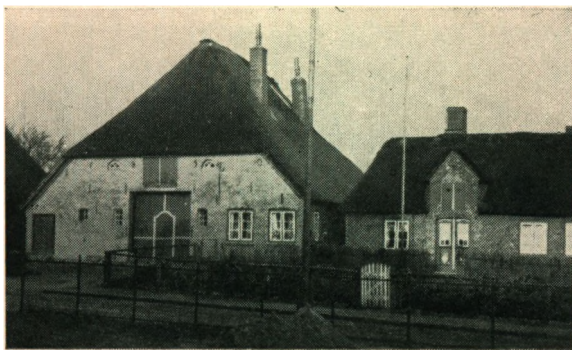
Alle disse Opgivelser er urigtige. Grænsen mellem de to Gaardarter svarer — naturligvis — til Folkegrund og Folkerod:

|| *Nord fra og ned til Linien Sli- Dannevirke har vi den danske Gaard. Syd fra og op til Ejderen har vi Saksergaarden. Ingenmandslandet mellem Dannevirke og Ejder er tydeligt præget af den største Stilblanding.*

At Omraadet Nord for Dannevirke: Slesvig-Jydbæk-Vedbæk-Ramsted i Dag har rent danske Gaarde, skal senere bevises. Her interesserer os kun Grænsebæltet mellem Dannevirke og Ejder. For dette Omraade gælder:

1) Hele Omraadet er mere eller mindre blandet. Dette gælder de enkelte Landsbyer og Omraadet som Helhed. Det er naturligt, at den nordligste Del fortrinsvis er danskpræget, men jo længere vi kommer ned mod Ejderen, des mere viser det saksiske Præg sig.

2) Intet Steds Nord for Ejderen findes Saksergaarden saa smuk og stilren, som den møder os, saa snart vi overskrider Ejderen mod Syd. »I dette etnografiske Blandingsomraade har Saksergaarden uden Tvivl bevist sin Overlegenhed og er Kendetegnet paa det mod Nord fremtrængende nedersaksiske Folkevæsen. Men Saksergaarden staar lige saa umiskendelig



30. Sdr. Stapel: Ombygget Sakserhus med lille dansk Hus ved Siden.



31 Gaard i Erfde. Til Saksergaarden er der bygget et Stuehus som Korsfløj.

under jydsk Byggemaades Paavirkning. Husene er lavere, synes hist og her at være fattigere, eller Gaardspladsen med flere Bygninger optræder. Der kan ikke være Tale om en ensartet Byggemaade, der strækker sig over hele dette Omraade«. (Lehmann, Das Bauernhaus in Schleswig-Holstein.) — 3) Den primitive og uhygiejniske Saksergaard er i rivende Tilbagegang; den danske Gaard vinder stærkt frem fra Aarti til Aarti.

Paa Grundlag af Undersøgelser i hver eneste Landsby kan der her gives følgende meget korte Oversigt over dette Blandingsomraade.

Billederne 30-34 er fra Stapelholm, Landet mellem Ejder, Treene og



32. Seeth: Ombygget Saksergaard fra 1749, med en Staldbygning som Korsfløj.



33. Bergen: Saksergaarden ligger som Kærne i en nu dansk Gaard; men Indgangen til Stuerne fører gennem Loen.

hinanden. Regelen er dog meget ejendommelige Overgangsformer fra saksisk til dansk. Hvorledes Overgangsprocessen foregaar, viser de fem Billeder. Folkene vil ikke længere bo i Bagenden af Huset, og der indrettes en Stue til Gaden (Billede 30) eller et helt Stuehus som Korsfløj (Billede 31). Kreaturerne kræver ogsaa mere Plads, og der bygges en Korsfløj til Stald (Billede 32). Resultatet bliver den interessante Gaardtype (Billede 33), hvor den gamle Saksergaard endnu ligger som Kærne i et Gaardanlæg, der allerede som Helhed er mere dansk end saksisk; men Indgangen til Stuerne fører endnu gennem Loen. Til sidst indrettes Stuedør og Forstue, og vi har en stilren, enlænget dansk Gaard med den typiske Tredeling i Stuer, Lo, Stald, med baade Stuedør og Lo paa Langsiden (Billede 34). At Loporten her som i hele Ingenmandslandet og et Stykke Nord for Danevirke har de typisk saksiske Linier i sin Dør, kan naturligvis lige saa lidt gøre denne Gaard til en Saksergaard, som Flip og høj Hat kan gøre en Neger til en Europæer. — Meget karakteristisk for Stapelholm er endvidere, at det typiske Gavllindsnit med Uglehullet næsten er ukendt, selv paa de ældste Huse.

De følgende fire Billeder (35—38) er fra Frisletten, paa begge Sider af den gamle Hærvej fra Slesvig til Rendsborg. Stærkere end andre Steder har den danske Gaard her

Sorge. Hele Stapelholm viser den største Blanding. I en og samme By finder man typiske saksisk prægede og stilrene danske Huse Side om Side. Billede 30 viser som Eksempel et lille dansk Hus og et ombygget saksisk, der smyger sig tæt op ad



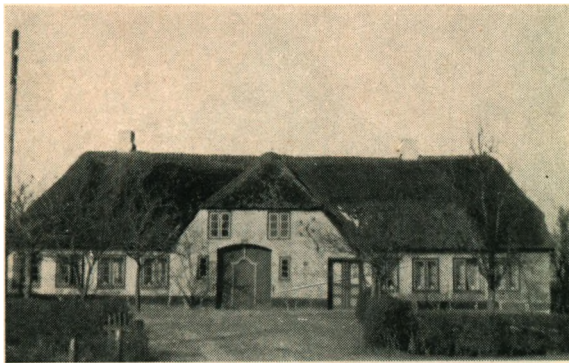
34. Seeth: Ren dansk Gaard.

vundet frem i de sidste Menneskealdr. Ned til Linien Selk-Jagel - Rheide - Dörpstedt er Bebyggelsen i Dag dansk, selv om man endnu nogle Steder vestpaa gaar ind ad en Port i Stedet for en Dør (se Billede 8). Som typiske Gaarde fra denne Del af Frisletten viser Billede 35 en fra Jagel,



35. Dansk Gaard fra Jagel.

Billede 36 en fra Dörpstedt. — Den midterste Del af Omraadet er præget af Kampen mellem de to Gaardformer. Underlaget er



36. Dörpstedt, dansk Gaard med saksisk Kerne.

saksisk, Uglehullet viser sig; men man finder alle de fra Stapelholm kendte Overgangsformer, og den danske Langgaard begynder ogsaa allerede at præge denne Egn. Dog er Omraadet fra Hütten og øst- og sydpaa endnu saksisk præget og rigt paa gamle Røghuse.

— Det sydligste Bælte er ogsaa blandet, men maa dog endnu siges at beherskes af Saksergaarden. Fra denne Del af Frisletten viser Billederne 37 og 38 to Saksergaarde fra Hohn. I denne Stilrenhed virker de dog allerede paafaldende blandt de mange stilblandede Nybygninger.

Blandingsomraadets tredje Del er Svans (Svansø; tysk Schwansen), Halvøen mellem Sli-



37. Hohn: Gammelt Røghus, beboet indtil 1933.



38. Hohn: Saksergaard ved Hovedgaden.

Svans laa dækket bag den ældste danske Grænsevold. 1260 blev dette rent danske Omraade pantsat, i Realiteten afstaaet, til de holstenske

Grever og derefter »koloniseret« i Lighed med det vendiske Østholsten og iøvrigt hele Østelbien. Alle disse Kolonialomraader har gennem Tiderne været præget af Herremænds Slotte og liv egne Trælles usle Hytter. Den danske Gaard paa Svans

veg sydfra for den primitive saksiske; men i de sidste Menneskealdre gaar Bølgen den modsatte Vej.



4). Dansk Hus med saksisk Islæt fra Koslev (Kosel).

en og Eckernførde Fjord, Ingenmandslandets mest mishandlede Del. — Oprindeligt laa denne Halvø (Ø) uden for den sammenhængende danske Bebyggelse, men den blev efterhaanden bebygget fra Angel, hvad Stednavnene viser, og



39. Røghus i Sønderby, Midtsvans.

Disse forvirrede Forhold medførte en saa forvirret Byggemaade, at den kan bringe Forskeren til Fortvivlelse. Forskellen mellem Angel og Svans er saa iøjnefaldende, at man ved første Blik fristes til at regne Svans til det saksiske Omraade. Alle Hustage er paafaldende høje og stejle, Rygningen er saksisk overalt, — men Orientering og Grundplan er i Dag overvejende dansk, og medens man skal lede meget længe, inden man finder et virkeligt saksisk Hus som det, Billede 39 viser, møder

man, navnlig i den nordlige Del, Hundreder af danske Gaarde og Huse. Svans er kaotisk stilblandet i enhver Henseende. Man finder f. Eks. danske Gavle med Uglehul (Billede 40) og med saksiske Hestehoveder (Billede 41)! I Almindelighed gælder for Svans som for hele Ingenmandslandet, at Bonden i Dag bor i en dansk Gaard, den lille Mand i mere saksisk prægede Huse. — Den nordlige Del af Svans ned til en Linie, der omtrent fra Svans Sø gaar over Schuby og Sieseby ned til



41. Dansk Gavl med saksiske Hestehoveder i Brodersby.

Rieseby, maa dog i Dag helt regnes til det danske Byggeomraade. Her oppe i Nordsvans, hvor man endnu saa sent som 1780 talte Dansk, finder vi danske Gaarde (Billede 42), og man kan endog enkelte Steder her i den nordlige Del af Svans træffe Huse med



42. Entæget dansk Gaard i Kopperby (Nordsvans). Rygningen er dog saksisk.

Kragtræer (Billede 43)! Det turde være tvivlsomt, om Saksergaardene nogen Sinde har været herskende i Nordsvans.

Ingenmandslan-
dets sidste Omraade er Danskerskoven (tyisk Dänischwohld), der ligger mellem Eckernførde Fjord og Kiel Fjord. Her har aldrig været Tale om en sammenhængende dansk Bebyggelse, idet danske Stednavne kun forekommer spredt langs



43. Dansk Hus med Kragtræer i Olpenæs (Nordsvans).



44. Fra Landsbyen Spreng i Danskerskoven.

med Sydsiden af Eckernførde Fjord. De store Skove er ryddede af holstenske Kolonister, og det er derfor naturligt, at Danskerskoven i Dag med Hensyn til Bebyggelse absolut er nedersaksisk præget. Landsbyerne Spreng, Surendorf og andre gør et absolut saksisk Indtryk (Billede 44), og der er bevaret ikke saa faa Røghuse i Danskerskoven. Man finder her endog en nybygget, stilren Saksergaard, vistnok den eneste Nord for Ejderen (Billede 45). Men man ser ogsaa her tydeligt, at Udviklingen gaar bort fra Saksergaarden. Man bygger en Stuekorsfløj ud til Gaden (Billede 46), man lader den gamle Saksergaard staa som Lade og bygger et helt nyt Stuehus, og undtagelsesvis er man naaet helt over til det danske Gaardanlæg.

Resultatet af denne Undersøgelse bliver, at man i Dag vanskeligt kan trække Grænsen mellem den danske Gaard og Saksergaarden op med en klar Streg. Nordspidsen af Svans og den nordligste Del af Frisletten er danskprægede, Stapelholm og den midterste Del af Frisletten er saksisk-dansk, det sydlige Svans, den sydligste Del af Frisletten og Danskerskoven er nedersaksisk prægede; men



45. Krusendorf: En nybygget Saksergaard (stor Sjøldenhed).

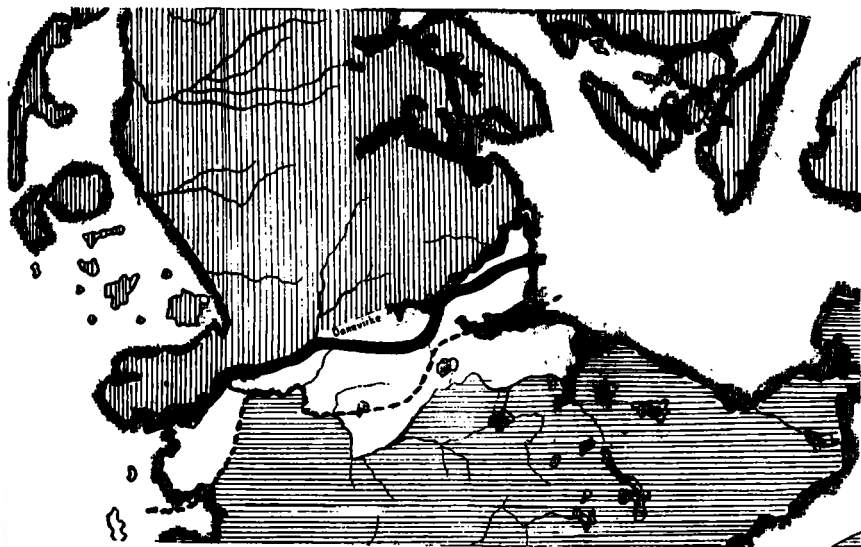
Resultatet af denne Undersøgelse bliver, at man i Dag vanskeligt kan trække Grænsen mellem den danske Gaard og Saksergaarden op med en klar Streg. Nordspidsen af Svans og den nordligste Del af Frisletten er danskprægede, Stapelholm og den midterste Del af Frisletten er saksisk-dansk, det sydlige Svans, den sydligste Del af Frisletten og Danskerskoven er nedersaksisk prægede; men

Grænsen forskydes stadig mod Syd. Rigtigst er det at tale om et Grænselbælte, der svarende til Jord, Nedstamning og Historie omfatter Omraadet mellem Danevirke og Ejder.



46. Saksergaard med Stuekorsfløj i Surendorf.

Til dette Grænselbælte maa dog ogsaa regnes den nordvestligste Del af Ditmarsken, idet den danske Gaard, her betegnende nok kaldt »Dwerhuus« (Tværhus), er trængt frem over Ejderen til en Linie, der kan trækkes fra Frederiksstad over Heide ned til Nordøsthjørnet af Ditmarskerbugten. (Meddelt efter trykte Kilder.)



— Sydgrænsen for den danske Gaards sammenhængende Omraade 1935.

----- Nordgrænsen for Saksergaardens Omraade.

Mellem de to Grænser ligger der et Overgangs- og Blandingsomraade.

III. DEN DANSKE GAARDS TYPER I SYDSLESVIG

De to Gaardarter viser naturligvis noget forskelligt Type-præg efter den Egn, hvor Huset er bygget. Det er naturligt, at den østholstenske Saksergaard viser Spor af vendisk Paa-virkning; man kan finde de i n d a d v e n d t e Hestehoveder i Gavlen, ja, man kan endog i et enkelt Tilfælde finde den vendiske Rundby. (Gr. Harrie ved Neumünster.) Det er lige saa naturligt, at den danske Gaard er noget forskellig, om den ligger i Marsken, paa det jydsk Smeltevandsomraade eller i Østjyllands og Øernes Morænelandskab.

Tre Egnsomraader Nord for Danevirke interesserer os særligt:

- 1) Frisland, 2) Omraadet Nord for Danevirke, der skal have været saksisk præget i 1709,
- 3) Angel.



48. En frisisk Hallig. Dansk Byggemaade.

Friserne følger dansk-nordisk Navneskik med Hensyn til Sted- og Personnavne. Det undrer os derfor ikke, at deres Huse og Gaarde hører til den danske

Gaardart. Man kan køre fra Ribe over Tønder, Bredsted, Husum til Frederiksstad, uden at man paa nogen Maade kan se, hvor man færdes paa dansk og hvor paa frisisk Omraade. Men tager man blot fra Frederiksstad en halv Mils Vej op til Seeth paa Stapelholm, faar man et tydeligt Indtryk af, at man har passeret en Folkegrænse, og dog hører Stapelholm ikke til det rent nedersaksiske Omraade.

Man kan endog sige, at de frisiske Gaarde er ualmindelig rene i Stilen. De ligger nøjagtig solrette, markerer i udpræget Grad Længden og det symetriske Gaardanlæg, har altid Indgangsdør og Loport paa Langsiden, holder strengt paa Rækkefølgen Stuer, Lo, Stald, og Valmgavlen med Loftslugen mangler sjældnere her end paa andre Egne. (Billederne 48 og 49). Om den runde Bue over Dørene og Kvisten over Indgangsdøren oprindelig er en frisisk Ejenommelighed, kan ikke siges med Sikkerhed, thi de findes i



49. Landsby paa Føer. Dansk Byggemaade.

Dag over hele Vestslesvig.
(Billede 50.)

Selv den ejendommelige Hauberg, der i saa stærk Grad præger Ejdersted, og der kan spores gennem hele Frisland til Holland, hører ikke til den saksiske, men til den danske Art. Man skal blot opløse den i dens Bestanddele og tegne dens Grundplan, da erkender man, at en Hauberg ikke er andet end en firelænget Gaard af dansk Art, hvor alle fire Længer og Gaardspladsen med er sammenfattede under et vældigt Tag. Stuelængen ligger mod Syd, Loen gaar tværs gennem Huset, og midt inde i hver Hauberg findes den saakaldte »Firkant«, der svarer til Gaardspladsen i en dansk Gaard.

Det berømte Omraade Nord for Danevirke (Slesvig-Jydbæk-Vedbæk-Ramsted), der skal være behersket af Saksergaarden, eksisterer kun i ukyndige Folks Fantasi. At der engang har ligget enkelte Saksergaarde Nord for Danevirke, viser Ostenfeldgaardene i Lyngby, Husum og Altona Museer. Men disse Gaarde viser tillige, at Ostenfeldgaardene ikke var saa stilrene Saksergaarde, som man endnu i Dag i Tusindvis kan finde dem Syd for Ejderen. At de nogen Sinde har været fremherskende paa denne Egn, forekommer ret usandsynligt, naar man i Dag ikke kan finde Efter-



50. Fra Møgeltønder Sønderby. Typisk er Rundbuen og Kvisten med „e Arkensgaf“ over Døren.

virkninger af saksisk Byggemaade i de i Løbet af det sidste Aarhundrede opførte Huse og Gaarde. Hele den paagældende Egn er i Dag lige saa rent dansk af Byggemaade, som en hvilken som helst anden dansk Egn. Billederne fra Ostenfeld, Ved-



51. Typisk Gaard i Ostenfeld.



52. Typisk Gaard i Wittbeck (Vedbæk) v. Ostenfeld.

derlag kan iagttages i Ostenfeld og Hude, noget stærkere i Hollingsted; men det er altsaa en Kendsgerning, at der kun findes 1 — een — Saksergaard Nord for Danevirke, mens der findes mindst 1000 danske Gaarde syd for! Det er derfor ikke for tidligt at gøre en Ende paa Fantasierne om et neder-saksisk præget Omraade Nord for Danevirke.



53. Typisk Gaard fra Sylvested (Silberstedt).

De to følgende Billeder (55 og 56)

viser typiske Gaarde fra Angel. Det er ikke nødvendigt at udføre nærmere, hvor stilren dansk hele Angels Byggemaade er.



54. Saksergaard i Ramsted ved Svavsted — den eneste Saksergaard Nord for Danevirke.

bæk og Sylvested viser typiske Gaarde fra dette Omraade, smukke, stilsikre og stilrene danske Gaarde. — Den eneste Saksergaard Nord for Danevirke ligger i Ramsted ved Svavsted. (Se Billedet.) Meget svage Antydninger af saksisk Underlag kan iagttages i Ostenfeld og Hude, noget stærkere i Hollingsted; men det er altsaa en Kendsgerning, at der kun findes 1 — een — Saksergaard Nord for Danevirke, mens der findes mindst 1000 danske Gaarde syd for! Det er derfor ikke for tidligt at gøre en Ende paa Fantasierne om et neder-saksisk præget Omraade Nord for Danevirke.

Den runde Tagbue over Døren, der findes overalt i Angel, kendes lige saa godt fra Fyn; det typiske »Herregaardsanlæg« med frit liggende Stuehus og to andre Længer, der indrammer en statelig Gaardsplads, kendes lige saa godt fra Sundved, Als og an-

dre Steder paa dansk Omraade, men det er ganske udelukket, at man kan finde noget lignende Syd for Ejderen! Blot eet lille Træk virker fremmed ved Angelbogaardene: det ejendommelige Indsnit oppe i Valmgavlén. Det er ikke et Ugle-



55. Typisk Angelbogaard. — Fra Husbyskov.

hul; men selv om der paa dette Sted ganske umotiveret vilde være anbragt et Uglehul, vilde det jo ikke gøre Angelbogaarden til en Saksergaard.



56. Typisk Angelbogaard fra St. Kværn. — Tre fritliggende Længer indrammer en stor Gaardsplads.

IV. NORDISK OG TYSK BYGGEMAAD

Naar vi hidtil har anvendt de gængse Betegnelser »Saksergaarden« og »den danske Gaard«, er det næppe helt korrekt. Tyskerne taler om den »n e d e r s a k s i s k e« Gaard, og denne Betegnelse er meget bedre, thi den nedersaksiske Gaardform behersker kun det nordtyske Sletteland, det nedertyske Folkeomraade. Tyskland er lige saa stilbroget, hvad Byggemaade angaar, som det er broget med Hensyn til Folkeæt.

Derimod turde de samme Væsensejendommeligheder i Bøndergaardene gaa igen over hele Norden. De nordiske Broderstammer bygger i Længden, adskiller skarpt Beboelse, Lo og Stald, foretrækker Tværdelingen o. s. v. Saa vidt vides er dette Skel mellem fællesnordisk og tysk dog endnu ikke behandlet nærmere.

Med absolut Sikkerhed kan der dog siges, at der med Hensyn til Byggemaade ikke findes nogen Antydning af en Kongeaagrøse.

Man finder forskellige Gaardtyper, naar man kører tværs over den jyske Halvø fra Øst til Vest; men man kan ikke paa nogen Maade paa Bøndergaarde og Smaahuse se, naar man i nord-sydlig Retning passerer Kongeaaen. Gaardene i det sydlige Jylland er noget bredere, den enlængede Gaard er noget hyppigere end længere nordpaa, men Kongeaaen markerer paa disse Punkter ingen brat Overgang, og de afgørende danske Væsensejendommeligheder er mindst i lige saa udpræget Grad til Stede i Sønderjylland som i Nørrejylland.

Hvilken Betydning det har at konstatere dette, kan vi vise ved at citere en tysk Gaardforskers Ord: »Bondegaarden er mere end blot et Husly. Den er sammengroet med Bondens Sind. Selv den ukyndige faar uvilkaarligt en Anelse om Gaardens Betydning for Spørgsmaalet om, til hvilket Folk Bonden hører. Bondens Gaard er det korte Udtryk for Omraadets Folkepræg.« (»Volkstum«).

Saaledes viser Bondegaarden tydeligt, at Sønderjylland ned til Danevirke er gammelt dansk-nordisk Folkeomraade.

Billederne efter Forf. Fotografier med Undtagelse af Nr. 15 (A. Martinsen), 16 og 40 (Seminarieelever), 48 og 49 (efter Prospektkort).